

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt: 11, Sayı: 2, Aralık 2022

**TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE**

Volume 11, Number 2, December 2022

ISSN 2147-1371

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi (BAE-Dergisi), Balkanlar üzerine sosyal bilimler alanında özgün çalışmalara yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce makalelere yer veren BAE-Dergisi, Temmuz ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. BAE-Dergisi'ne gönderilen yazılar, yayımlanmadan önce Yayın Kurulunca dergi yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Yayımlanması uygun bulunan makaleler adları gizli tutulan iki ayrı hakeme gönderilir. Hakem süreçleri tamamlanan makaleler, kronolojik sıra takip edilmeksizin Yayın Kurulu'nun nihai değerlendirmesi ve kararı sonrası dergide yayımlanır. Dergide yayımlanan makalelerde savunulan görüşler BAE-Dergisini hiçbir surette bağlamaz. Yayımlanan makale ve yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Gönderilen makaleler intihallere karşı *iThenticate* programı ile denetlenmektedir. <http://www.ithenticate.com/>

Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is an international biannual (July and December) peer-reviewed academic journal that aims to publish original articles, i.e. papers which have not been previously published in any journal, in the realm of Social Sciences related to the Balkans. Each article is examined by the Editorial Board regarding writing principles and guidelines. The ones approved are sent to two independent referees for double-blind peer review. Those articles which peer review process is completed are published without chronological order after the final evaluation and decision of the Editorial Board. Authors are responsible for their articles. Any of their ideas are individual and does not bind the JBRI. No article is returned to authors.

All articles are checked for plagiarism by the *iThenticate* programme. <http://www.ithenticate.com/>

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDENCE ADDRESS

Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Enstitüler Binası
Balkan Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
22030 Edirne / TÜRKİYE

Telefon / Phone: +90 284 - 235 34 58 **Belgegeçer / Fax:** +90 284 - 236 31 79

E-Mektup / E-mail: baedergisi@trakya.edu.tr; baedergisi@gmail.com

www.baedergisi.trakya.edu.tr / www.baedergisi-en.trakya.edu.tr

<http://dergipark.org.tr/tr/pub/baed>

BASKI / PRINTING

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO - Sarayıçi Yerleşkesi / EDİRNE
E-Mektup / E-mail: matbaa@trakya.edu.tr

EDİRNE – ARALIK 2022

BALKAN ARAşTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE

ISSN 2147-1371

DERGİ SAHİBİ / OWNER

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Balkan Araştırma Enstitüsü adına
Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET

EDİTÖR / EDITOR

Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU

EDİTÖR YARDIMCISI / ASSISTANT EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Fatma RODOPLU YILDIRIM

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ / ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ / TURKISH LANGUAGE EDITOR

Öğr. Gör. Dr. Cüneyt NUR

KİTAP DEĞERLENDİRME EDİTÖRÜ / BOOK REVIEW EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN

DİZGİ / TYPESETTING

Öğr. Gör. Meral JAHJAI
Öğr. Gör. Dr. Evrim KAŞIKÇI

İNDEKS KOORDİNATÖRÜ / INDEX COORDINATOR

Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY
Fatma YAZICI

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Engin BEKSAÇ (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)*
Prof. Dr. Dragi GJORGIEV (Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Makedonya)
Prof. Dr. Kerima FILAN (University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek)
Prof. Dr. Machiel KIEL (Netherlands Institute, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIC (University of Belgrade, Belgrad/Sırbistan)
Prof. Dr. Thanos VEREMIS (National and Kapodistrian University of Athens, Atina/Yunanistan)
Doç. Dr. Ömer AKSOY (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)
Doç. Dr. Liliana BOŞCAN (University of Bucharest, Bükreş/Romanya)
Doç. Dr. Alexei KALIONSKI (Sofia University "St. Kliment Ohridski", Sofya/Bulgaristan)
Doç. Dr. Ayşegül KILIÇ (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)
Doç. Dr. Georgios SALAKİDİS (Democritus University of Thrace, Gümülcine/Yunanistan)
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Paschalis ANDROUDİS (Aristotle University of Thessaloniki, Selanik/Yunanistan)

ULUSLARARASI BİLİM DANIŞMA KURULU
INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

- Prof. Dr. Yücel ACER, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Nuray BOZBORA, Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Sabina BAKŠIĆ, University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek
Prof. Dr. Bernt BRENDEMOEN, University of Oslo, Oslo/Norveç
Prof. Dr. Ridvan CANIM, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Swietlana M. CZERWONNAJA, Nicolaus Copernicus University, Torun/Polonya
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ, Türk-Alman Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Zafer GÖLEN, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN, Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet HACISALIHOĞLU, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ, University of Prishtina, Prishtine/Kosova
Prof. Dr. Fadil HOCA, Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Nazim İBRAHİM, Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL, Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Osman KARATAY, Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Aysel KAYAPINAR, Milli Savunma Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR, Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU, Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Lyubomir MIKOV, Bulgaristan Bilimler Akademisi, Sofya/Bulgaristan
Prof. Dr. İrfan MORİNA, University of Prishtina, Prishtine/Kosova
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ, Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Emel G. OKTAY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Lelija SOČANAC, University of Zagreb, Zagreb/Hırvatistan
Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIC, University of Belgrade, Belgrad/Sırbistan
Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Sibel TURAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Fahri TÜRK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa TÜRKKEŞ, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Hamit XHAFERI, SEEU University, Tetovo/Kuzey Makedonya
Prof. Dr. Goran BANDOVIĆ, Univ. College of IR and Diplomacy, Zagreb/Hırvatistan
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU, Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye
Prof. Dr. Abidin TEMİZER, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye
Doç. Dr. Uğur ALTUĞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı/Türkiye

Doç. Dr. Selim ASLANTAŞ, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Tuba ÜNLÜ BİLGİÇ, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Bilgin ÇELİK, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Doç. Dr. Neriman HASAN, Ovidius University of Costanta, Köstence/Romanya
Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Ayşegül KILIÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Murat ÖNSOY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı/Türkiye
Doç. Dr. Kader ÖZLEM, Uludağ Üniversitesi, Bursa/Türkiye
Doç. Dr. Caner SANCAKTAR, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/Türkiye
Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Dilaver Arıkan AÇAR, Yaşar Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel HOŞ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mümin İSOV, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Şahin KILIÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fatma RODOPLU YILDIRIM, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye

Balkan Araştırma Enstitüsü (BAE) Dergisi, *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı*, *Central and Eastern European Online Library (CEEOL)*, *EBSCO*, *J-Gate*, *Modern Language Association (MLA) International Bibliography*, *ProQuest* ve *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Veri Tabanı* tarafından dizinlenmekte ve taranmaktadır.

The Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is indexed and abstracted in *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı*, *Central and Eastern European Online Library (CEEOL)*, *EBSCO*, *J-Gate*, *Modern Language Association (MLA) International Bibliography*, *ProQuest* and *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Veri Tabanı*.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Yücel BULUT, İstanbul Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Şenol ÇELİK, Balıkesir Üniversitesi/Balıkesir
Prof. Dr. Semra DAŞÇI, Ege Üniversitesi/İzmir
Prof. Dr. Çağlayan KOVANLIKAYA, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Fatma Belma OĞUL, İstanbul Teknik Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Esin OZANSOY, İstanbul Üniversitesi/İstanbul
Prof. Dr. Mustafa TÜRKER, Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Ankara
Prof. Ahmet Hamdi ZAFER, Trakya Üniversitesi/Edirne
Doç. Dr. Fikret Merve EKEN KÜÇÜKAKSOY, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Çanakkale
Doç. Dr. Mehmet Emin ERENDOR, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi/Bişkek-Kırgızistan
Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ, İstanbul Üniversitesi/İstanbul
Doç. Dr. Nergis ÖZKURAL KÖROĞLU, Üsküdar Üniversitesi/İstanbul
Doç. Dr. Aziz TEKDEMİR, Trakya Üniversitesi/Edirne
Doç. Dr. Metin ÜNVER, İstanbul Üniversitesi/İstanbul
Dr. Öğr. Üyesi Galip ÇAĞ, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Bolu
Dr. Öğr. Üyesi Sezin İBA GÜRSOY, Kırklareli Üniversitesi/Kırklareli
Dr. Öğr. Üyesi İrini SARIOĞLU, İstanbul Üniversitesi/İstanbul
Dr. Öğr. Üyesi Marko SOSIC, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek/Osijek-Hırvatistan
Dr. Öğr. Üyesi Nagehan ÜSTÜNDAĞ ÖZDEMİR, Hacettepe Üniversitesi/Ankara
Arş. Gör. Dr. Şenay ÖZTÜRK YILMAZ, Trakya Üniversitesi/Edirne
Arş. Gör. Dr. Muhammed TAĞ, Trakya Üniversitesi/Edirne

**BALKAN ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**
Cilt 11, Sayı 2, Aralık 2022

**JOURNAL OF BALKAN
RESEARCH INSTITUTE**
Volume 11, Number 2, December 2022

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

RESEARCH ARTICLES

Bülent AKYAY

*Yunan Şair Georgios Zalokostas ve 1826
Mesolongi Kuşatması Hakkındaki Şiiri:
"To Mesologgion"*

*The Greek Poet Georgios Zalokostas and
his Poem about the Siege of Missolonghi in
1826: "To Mesologgion"*

311-380

Mustafa ATATORUN - Sinan VEZİROĞLU

*Değişken Geometri Avrupa Yaklaşımı
Arnavutluk İçin Bir Seçenek Midir?*

*Is the Approach of Variable Geometric
Europe an Option for Albania?*

381-419

Zübeyde DEMİRCİOĞLU

*Türk Sosyolojisinin Gelişiminde
Selanik Entelektüel Ortamının Etkisi*

*The Effect of Thessaloniki Intellectual
Milieu on the Development of Turkish
Sociology*

421-452

Zülfiye KOÇAK

*Manastırlı Kadınlarmın
Taki ve Aksesuar Kültürü (1700-1730)*

*The Jewelry and Accessories Culture
of the Women of Manastir (1700-1730)*

453-490

Redžep NIKŠIĆ

*The Effect of Wartime Suffering on the
Choice and Transformation of Motifs in the
Work of Safet Zec*

*Safet Zec'in Yapıtlarında Motif Seçimi ve
Dönüşümünde Savaş Acılarının Etkisi*

491-510

Mustafa SARI

*II. Meşrutiyet'te Rumeli'de Bir Mülkiye
Müfettişi:
Haydar (Vaner) Bey (1909-1913)*

*A Civil Inspector in Rumelia in the Second
Constitutional Monarchy:
Haydar (Vaner) Beg (1909-1913)*

511-546

Hasan Tahsin SÜMBÜLLÜ - Ahmet FEYZİ

Novi Pazar (Yeni Pazar) Sevdalinkaları

Sevdalinkas of Novi Pazar

547-582

Ertan ÜNLÜ

*1796 Tarihli Kefalet Defterine
Göre Tatarpazarı Kazası*

*Tatarpazarı District According to Kefalet
Register Dated 1796*

583-610

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ / BOOK REVIEWS

Metin MENEKŞE

Mahir Aydın, Gümülcine Sancağı 1879-1912

611-617

Pınar YİĞİT TÜRKER

John Foster Fraser, Sultan II. Abdülhamid Döneminde: Balkanlar'da Kaos

619-625

**YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826
MESOLONGİ KUŞATMASI HAKKINDAKİ ŞİİRİ:
“TO MESOLOGGION”***

Bülent AKYAY**

ÖZ

Yunan şair Georgios Zalokostas, 1826 yılındaki Mesolongi kuşatması ve bu kuşatma neticesinde kuşatılanların çıkış hareketi ile şehrin düşmesine dair tarihî bir olayı ele alan “To Mesologgion” adlı uzun bir şiiri yazdı. Söz konusu şiir Çağdaş Yunanistan’ın ilk edebî ekolü olan Birinci Atina Ekolü dâhilinde yer almaktadır ki bu ekol 1830-1880 yılları arasında Yunanistan’da etkili oldu. Nitekim Yunan bağımsızlığından sonra, Yunanistan’ın temel entelektüel merkezleri komşu İyon Adaları (Yedi Adalar) ve yeni Yunan Krallığı’nın başkenti Atina idi. Bu dönemde yeni bir siyasi, idari ve kültür hayatı oluşturmak için çaba gösteren Yunanistan’ın ortaya çıkan ilk edebî ekolünün ana unsuru Romantizm olup bazı özellikleri Modern Yunanca’nın en saf hali olan Katharevousa’nın kullanımı, Fransız romantizminin etkisi, pesimizm ve melankoli, retorik tarz, vatansever lirik ton ve 1821 Yunan İsyanı sürecinden temalardır.

Birinci Atina Ekolü şairlerinden Yanya Syrrako doğumlu Georgios Zalokostas (1805-1858), Tepedelenli Ali Paşa dönemindeki baskılar üzerine ailesiyle İtalya’ya göç etmiş, burada İtalyan ve Yunan edebiyatları, ardından da hukuk tahsil etmişti. 1821’de Yunan ayaklanması başlayınca Yunanistan’a dönen Zalokostas Türklere karşı savaştı ve 1826 Mesolongi kuşatmasında yer aldı. Mesolongi kuşatmasında yer alması ve şehirden çıkış hareketine katılması onu aynı zamanda bu tarihî olayın tanığı yapmakta ve bu durum şiirine ayrı bir nitelik kazandırmaktadır.

* Bu makale, 1-4 Eylül 2022 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen “VIII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu: Balkanlar’da Kültür, Mimari ve Sanat” adlı uluslararası sempozyumda sunulmuş bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Tarihi Anabilim Dalı, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0002-3370-4800, E-posta: bulentakyay@trakya.edu.tr

1851'den 1877 yılına kadar Atina'nın entelektüel hayatına, toplumda şiirin sahip olduğu önemli yeri kanıtlayan ve önemli bir kurum haline gelen şiir yarışmaları hâkimdi. Zalokostas, 1851 yılında Atina Üniversitesi'nin düzenlediği "Ralleios" şiir yarışmasının ilkinde 1826 Mesolongi Kuşatmasını konu alan "To Mesologgion" adlı şiiriyle ödül kazandı. Bu makalede çağdaş Yunan edebiyatı tarihinin adı geçen edebî ekolü çerçevesinde Yunan şair Georgios Zalokostas ve "To Mesologgion" şiiri irdelenecektir. 1826 Mesolongi Kuşatması tarihî açıdan incelenirken, şiirin coğrafi mekânı, Yunan mitolojisine ait unsurlar, Hristiyanlığa ait unsurlar, kuşatmada yer alan tarihî şahsiyetler ve şiirdeki "öteki" gibi temalar değerlendirilecek ve ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Çağdaş Yunan Edebiyatı, Birinci Atina Ekolü, Georgios Zalokostas, Mesolongi Kuşatması.

**THE GREEK POET GEORGIOS ZALOKOSTAS AND HIS POEM
ABOUT THE SIEGE OF MISSOLONGHI IN 1826:
"TO MESOLOGGION"**

ABSTRACT

The Greek poet Georgios Zalokostas wrote a long poem, "To Mesologgion", which deals with the siege of Missolonghi and the sortie of the besieged as a result of this siege and the fall of the city in 1826 as a historical event about. The poem in question is included in the First Athenian School, the first literary school of contemporary Greece, which was influential in Greece between the years 1830 and 1880. Indeed, after Greek independence, Greece's main intellectual centers were the neighboring Ionian Islands and Athens, the capital of the new Greek Kingdom. During this period, while Greece was trying to create a new political, administrative and cultural life, the main element of the first literary school that emerged in the country was Romanticism. Some features of this school are the use of Katharevousa, the purest form of Modern Greek, the influence of French romanticism, pessimism and melancholy, rhetorical style, patriotic lyrical tone, and themes from the 1821 Greek Revolt.

Georgios Zalokostas (1805-1858), born in Ioannina Syrrako, one of the poets of the First Athenian School, emigrated to Italy with his family due to the pressures during the reign of Tepedelenli Ali Pasha, where he studied Italian and Greek literature, and the law. He returned to Greece when the Greek revolt started in 1821. Zalokostas fought against the Turks and took part in the siege of Missolonghi in 1826. His participation in the siege of Missolonghi and his participation in the sortie to leave the besieged city also makes him a witness of this historical event and this testimony gives his poem a special quality.

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

From 1851 to 1877, the intellectual life of Athens was dominated by poetry competitions, which became an important institution, proving the important place of poetry that occupied society. Zalokostas won the first prize in the "Ralleios" poetry competition organized by the University of Athens in 1851 with his poem "To Mesologgion", which was about the Siege of Missolonghi in 1826. In this article, the Greek poet Georgios Zalokostas and his award-winning poem "To Mesologgion" will be examined within the framework of the mentioned literary school in the history of contemporary Greek literature. While the Siege of Mesolongi in 1826 is dealt with from a historical perspective, the geographical space, elements of Greek mythology, elements of Christianity, historical figures in the siege, and the "other" in the poem will be evaluated and discussed thematically.

Keywords: Greece, Contemporary Greek Literature, First School of Athens, Georgios Zalokostas, Siege of Missolonghi.

EXTENDED ABSTRACT

The "Old" or "First" School of Athens constitutes the first literary school in Greece, which gained its independence. This school developed in the period between 1830 and 1880, which was a period in which the newly established Greek state tried to create a new political, administrative and cultural life. During this period, those who played the leading role in the field of literature in Greece were Phanariot Greeks who came to Greece from Istanbul, and those from Wallachia and Moldavia. The Phanariots, who had received a French education, introduced European romanticism into contemporary Greek literature and used Katharevousa, a Greek language that emulated ancient Greek and was considered "pure", which was an enlightened language compared to the colloquial Dimotiki. For this reason, the First Athenian School was also called the "Romantic School of Athens" by literary critics. Because this school completely represented the Greek interpretation of European romanticism.

The distinctive romantic features of the aforementioned School of Athens are summarized as follows: Alienation, restlessness, constant mobility, dissatisfaction, even partially the boiling opposition and rebellion of the artist against his political and social environment, the recourse to the saving trick of religion, pessimism, the excessive intensity of passion, exaggeration of feelings and emotions, patriotism, irony, and satire. In the First School of Athens, classicism had a parallel and even as strong influence as romanticism. For this reason, at the same time, often in the

same authors, the features of romanticism on the one hand, and classicism on the other hand coexist or combine them.

The mainly quantitative culmination of the poetry production of the First Athenian School was directly subordinated to the institution of poetry competitions. The Ralleios (1851-1860) and Voutsinaios Poetry Competition (1862-1877) also provided the arena for the formation and expression of the views of the university criticism that apply not only to contemporary poetry but also to important intellectual issues in general. The Ralleios Poetry Competition made a decisive contribution to the spread of the ancient language in poetry. Since 1852, it was stipulated that poems written in the spoken language would not be accepted into the competition.

In addition, during these competitions, the transition of poetry production from lyric to dramatic and epic genre especially strengthened, while university critics' harsh criticisms of romanticism contributed to the strengthening of classicalist poetic tendencies. While the main features of 1850-1870 poetry were archaeology, patriotism, and rhetoric, the poetry of the period was characterized by the revival of ancient metrics, that is, the creation of modern Greek lines or stanzas based on the tonal diversity of ancient Greek prosodic patterns. Among the main representatives of the first period of the First Athenian School are Alexandros Soutsos (1803-1863), Panagiotis Soutsos (1806-1868), and Alexandros Rizos Ragkavis (1809-1892), as well as Georgios Zalokostas (1805-1858).

The Greek poet Georgios Zalokostas was born in the village of Syrrako in Epirus in 1805 and died in Athens in 1858. Zalokostas is a person who participated in the Greek Revolt of 1821 as a warrior. Previously, he lived in Livorno, Italy, and studied at the University of Pisa, Faculty of Law. He settled in Pyrgos city of Ileia with his family in 1821 and joined the Greek rebellion. He took part in the siege of Missolonghi in 1826. Later, he served as an officer in the Gendarmerie units. Zalokostas published critical notes in various publications of the period and participated in university poetry competitions.

Zalokostas married in 1840 and had nine children. However, only two of these children survived. This loss of children shook him spiritually and he finally died on September 3, 1858. Georgios Zalokostas was recognized as an ardent patriot, proud and personable. He is considered by many to be the best poet of his time and the Athenian School. In addition, according to the common opinion, his poetry was permanently stigmatized by family tragedy. For the tragic loss of his children, he wrote the most touching and exciting poems of the First Athenian School, entitled *O Bopiác*

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

που τα Αρνάκια Κρυώνει (The Northern Wind That Chills the Lambs). In fact, Ioannis Panagiotopoulos describes him as "the poet of child pain".

He wrote his first poems in the spoken language, Dimotiki, but later returned to Katharevousa. On the one hand, the influence of Italian neoclassicism pushed him to write large epic-lyrical compositions, strictly adhering to the rules of meter and rhyme, on the other hand, the Ionian school, and especially the poet Solomos, associated it with the Dimotic tradition and colloquialism. He participated in the first five Ralleios poetry competitions (1851-1855). Many of his poems, which he wrote in Dimotiki were included in school textbooks, and others were turned into songs. However, from the Italian language which he knew very well, he also translated the poems of Italian literary figures such as Torquato Tasso and Ugo Foscolo.

Since he personally experienced the events of the 1821 Greek Revolt, he devoted a large part of his poetry creativity to the great stages of this struggle and to the praise of those who took part in this struggle. In his very long poems, he narrated the battles of the Greek Revolt with patriotic enthusiasm. His epic poems were written in Katharevousa, as it was the language used by the intellectuals of the period. He wrote his lyric poems in the colloquial language (Dimotiki). Zalokostas was also recognized by the people mainly thanks to these poems in Dimotiki.

Mesolongi is located in western Greece and the city is today the capital of the regional administrative unit of Aitolia-Akarnania and the center of the municipality called as Ιερά Πόλις Μεσολογγίου (Holy City of Missolonghi). During the Ottoman period, it was within the sancak of Karlıli. When the Greek Revolt began in the spring of 1821, Missolonghi was the first to join the revolt in the region of Western Greece on May 20, 1821, led by the notables of the town, primarily A. Razi-Kotsikas, P. Papaloukas, and A. Kapsalis.

The location of the city made Missolonghi a vital fortress for the Greeks during the revolution. Missolonghi was strategically located near the Peloponnese and the Ionian Islands, protected by a chain of small islands and a lagoon from the sea and a wall and marshland on the land side. Departing from Marseille, Alexandros Mavrokordatos arrived in the town in July 1821. Independent of the authority of Dimitrios Ypsilantis in Peloponnese, Mavrokordatos made Missolonghi a base for his attempts to establish his own center of power in western Greece. As a matter of fact, by November 4, Mavrokordatos and his political allies convened in Missolonghi an assembly of regional representatives, which formed a separate governing body, the "Senate of Western Continental Greece".

During the Greek Revolt, the city of Missolonghi was besieged by Ottoman forces from October 25 to December 31, 1822, and then between April 15, 1825, and April 10, 1826. The first siege in 1822 was an unsuccessful attempt by Ottoman forces to seize the strategic port city of Missolonghi in the early stages of the Greek revolt.

The main Siege of Missolonghi took place from April 15, 1825, to April 10, 1826. Missolonghi's location was on a long stretch of land surrounded by a lagoon filled with islands, giving it a strong defensive position and opportunity. Three islets, Marmara, Kleisova, and Aitoliko, controlled the entrance to the lagoon. On the land-facing east side, most of the land was marshy, and on the east side was a wide open plain. The town was surrounded by earthen walls, but its defenses were strengthened by the construction of a series of fortifications. The defenders were about 3,000, mostly Greek, but a few of them were Italian, Swiss, and German Philhelens. The Ottoman forces were 20,000, of which 8,000 were professional soldiers, the rest were irregular Albanians and about 4,000 were Greeks employed in the construction of Ottoman trenches.

However, Resid Pasha was at the end of his long and weak supply lines and did not have enough shells to break down the walls of Missolonghi. Whenever a breach was made in the defense, offensive attempts were repelled by fierce Greek counterattacks. The fact that the Greek captain Andreas Miaoulis was able to bring supplies to the city thwarted the Ottoman attempt to surrender by starving the city. Heavy rains in October 1825 had turned the Ottoman trenches into swamps.

In the autumn of 1825, Mehmed Ali Pasha, the more or less independent governor of Egypt, sent a new fleet of 135 ships, to join the expeditionary force of his son Ibrahim Pasha, already in Greece. Reinforced with 10,000 new Egyptian soldiers, Ibrahim Pasha crossed the Peloponnese and joined the siege in January. Meanwhile, Greek captain Miaoulis continued to break the Ottoman naval blockade and bring supplies. Crossing the Gulf of Corinth, Ibrahim Pasha joined the commander of the Ottoman forces, Resid Mehmed Pasha, in early 1826. Ibrahim Pasha brought many cannons and shells with him on February 24, 1826, Egyptian forces bombarded Missolonghi with a heavy bombardment.

Ibrahim Pasha decided to make the city surrender by starving it. To do this, however, he had to seize the islets in the lagoon. On March 9, 1826, the island of Vasiladi was captured. On March 12, Egyptian troops attacked the islets of Dolmas (Tolmas) and Poros, which surrendered after intense bombardment. With the islets finally under the control of the Egyptian troops, supplies from the sea could no longer reach the city. When the

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Ottomans captured the fortress island of Anatolikon, the Greek captain Miaoulis was unable to bring supplies.

Although Ibrahim Pasha demanded the surrender of the city, this request was rejected by the Greeks. On April 6, 1826, Resid Pasha dispatched about 2,000 Albanian and Turkish soldiers to the island of Kleisova, but Ottoman troops got stuck in the mud as they landed, making an easy target for Greek snipers, while Resid Pasha himself was wounded. After the failure of this first attack on Kleisova, approximately 3,000 Egyptian soldiers made a second attempt that same morning. But the soldiers were again shot on the shore by the Greeks.

When Captain Miaoulis could no longer bring food, the people in Missolonghi began to starve. As a matter of fact, the situation became hopeless for the defenders as people died of hunger. After nearly a year of resistance, Greek leaders made a plan to flee the city. The Greeks under siege decided that some of the war-age men would burst out of the gates and try to get the women and children to safety, while the rest remained there to defend the town to the death on April 10/22, 1826. If Georgios Karaiskakis near Missolonghi attacked the Turkish lines from behind, this could create a moment of distraction for the besieged Greeks to flee the city. The dying and/or the very sick piled up in houses filled with gunpowder to blow themselves up when the Ottomans arrived. All captured Ottoman prisoners were killed. The Ottoman side was informed of this escape plan by some fugitives. But Ibrahim, who preferred the Greeks to flee to protect his troops from further fighting, did little to thwart the Greeks.

On the night of 10/22 April, Karaiskakis failed to carry out the attack he had promised, but the Greeks heard shots from the eastern hills and assumed he had arrived. As the defenders stormed out of the city gates, they were fired upon by the Turks and Egyptians in the positions. As Ottoman-Egyptian forces entered the city, many of the Greeks panicked and fled behind the walls. Thousands were crushed to death in the turmoil, and others fell into a ditch and drowned. Ottoman-Egyptian troops set the city on fire. The next morning, the Turks entered Missolonghi. Rather than surrender, most Greeks committed suicide by blowing themselves up with gunpowder. Due to its heroic resistance, Missolonghi was awarded the honorary title of "Iera Polis" (Holy City), unique among other Greek cities.

The poem "To Mesologgion" was dedicated to King Othon of Greece by the poet Georgios Zalokostas on 20 May / 1 June 1851 in Athens. The poem in question is a very long poem, and has three parts with "A'/1st", "B'/2nd" and "Kleisova" sub-titles. In the first part, there are 19 stanzas (171 lines) consisting of nine verses, in the second part 31 stanzas

(186 lines) consisting of six verses, and in the last part titled “Kleisova”, there are 64 stanzas with four lines each (256 lines). In this way, the poem consists of 613 lines in total.

The poem takes place in Missolonghi and islets in the lagoon. In the poem, the siege of Missolonghi, the battles in the islets of the Mesolongi lagoon, Vasiladi, Tolmas, and Poros are mentioned, while the battles in the Kleisova islet are discussed under a separate sub-title as stated above. In this section, mostly Kitsos Tzavellas, one of the Greek revolutionaries, is mentioned and highlighted and his superiority is emphasized.

In this article, the Greek poet Georgios Zalokostas and his award-winning poem “To Mesologgion” will be examined within the framework of the first literary school in the history of contemporary Greek literature. The Siege of Missolonghi, which inspired the poet and in which he personally took part, will also be evaluated and discussed thematically from a historical perspective, such as the geographic space, the elements of Greek mythology, the elements of Christianity, the historical figures in the siege and the “other” concept.

Giriş

“Eski” veya diğer adıyla “Birinci” Atina Ekolü, bağımsızlığını elde eden Yunanistan’ın ilk edebiyat okulunu teşkil etmektedir. Bu ekol 1830-1880 yılları arasındaki dönemde gelişmiştir ki bu dönem yeni kurulmakta olan Yunan devletinin yeni bir siyasi, idari ve kültür hayatı oluşturmak için çabaladığı bir dönemdir.

Bu dönemde ülkede edebiyat alanında başrolü oynayanlar, almış oldukları eğitimler gereği, Yunanistan’a İstanbul’dan gelen Fenerli Rumlar ile Eflak ve Boğdan’dan gelenlerdi. Fransız eğitimi almış olan Fenerliler, çağdaş Yunan edebiyatına Avrupa romantizmini soktukları gibi konuşma dili olan Dimotiki’ye nazaran aydın dili olan, antik Yunancaya öykünen ve “saf” kabul edilen bir Yunanca olan Katharevousa’yı kullanıyorlardı. Bu yüzden Birinci Atina Ekolü, edebiyat eleştirmenleri tarafından “Atina’nın Romantik Ekolü” olarak da adlandırılmıştır. Zira bu ekol tamamen Avrupa romantizminin Yunan yorumunu temsil ediyordu.¹

¹ Alexandra Marina Dapoudani, *Çağdaş Yunan Edebiyatında Birinci Atina Ekolü (1830-1880) ve Atina Romantik Akım Şiirlerinde Pesimizm*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bülent Akyay, Edirne 2021, s. 2-3.

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Birinci Atina Ekolü'nün, Çağdaş Yunan Edebiyatının yükselişi ve gelişmesindeki önemi büyüktür. Bu okul ve onun önemli temsilcileriyle çağdaş Yunan edebiyatının ilerideki gelişmesinin temelleri atılmıştır. Bu çerçevede 1851-1877 yılları arasında Atina'nın entelektüel hayatında, toplumda şiirin sahip olduğu önemli yeri gösteren ve kurumsallaşan şiir yarışmaları düzenlendi.² Şair Georgios Zalokostas, 1851 yılında Atina Üniversitesi'nin düzenlemiş olduğu "Ralleios" şiir yarışmasının ilkinde Yunan Ayaklanması sırasında yaşanan ve tarihî bir olay olan Mesolongi Kuşatmasını konu alan *To Mesologgion / Mesolongi* adlı şiiriyle ödül kazandı. Bu çalışmada çağdaş Yunan edebiyatı tarihinin ilk edebî ekolü çerçevesinde Yunan şair Georgios Zalokostas ve "To Mesologgion" şiiri incelenecektir. Şiire ilham veren Mesolongi Kuşatması da tarihî perspektiften tematik olarak değerlendirilip ele alınacaktır. Çalışmada yer alan Mesolongi kuşatmalarına dair tarihî arka plan ise ana hatlarıyla ele alınmış ve ağırlıklı olarak hadiseler savunan tarafı ilgilendirdiği kadarıyla verilmiştir.

1. Birinci (Eski) Atina Ekolü

Birinci (veya Eski) Atina Ekolü (Okulu), 1830-1880 yılları arası dönemde Atina'da ve daha genel olarak da Yunan/Rumların yaşadığı bölgelerin Patra, Ermoupoli, İstanbul, İzmir vb. kent merkezlerinde yazılan şiiri ifade etmektedir. 1830'larda, Yunanların ulusal restorasyonu, farklı özelliklere sahip yerel bir edebiyatın gelişmesine elverişli sosyopolitik koşullar yaratırken, 1880'lerde ortaya çıkan 1880 edebî kuşağının varlığıyla bu okulun yaratıcı döngüsü tamamlandı.³ 19. yüzyılın bu döneminde Atina Ekolü karşısında İyon adaları/Yedi adalar (Eptanisia) Ekolü yer alıyordu⁴.

² Atina Üniversitesi şiir yarışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Panayotis Moullas, *Les Concours Poétiques de l'Université d'Athènes 1851-1877*, Archives Historiques de la Jeunesse Grecque, Secrétariat Général à la Jeunesse, Athènes 1989.

³ Birinci (veya Eski) Atina Ekolü hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. K. Th. Dimaras, *İστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 2000, s. 351-375, 389-404; Mario Vitti, *İστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Εκδόσεις Οδυσσεας, Αθήνα 2003, s. 205-239; Roderick Beaton, *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία, Ποίηση και Πεζογραφία 1821-1992*, (μετάφραση) Ευαγγελία Ζουργού, Μαριάννα Σπανάκη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1996, ss. 49-81; Linos Politis, *İστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Ζ' Έκδοση, Αθήνα 1993, ss. 168-183.

⁴ Dönemin diğer ekolü olan İyon adaları/Yedi adalar (Eptanisia) Ekolü için bkz. Euripidis Garantoudis, "Επτανησιακή Σχολή", *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα*,

Atina ve İyon adaları arasındaki çeşitli kültürel farklılıklar arasında en temel olan fark dilde bulunabilir ki İyon adalarında konuşma dili (Dimotiki) hâkim iken, Atina'da Katharevousa hüküm sürdü.⁵

Bu ekolün başlangıcı ve bitişi iki edebî olayla tanımlanmaktadır: 1831 yılında Panagiotis Soutsos'un Yunanistan'a romantizmi getirdiği kabul edilen *O Oδοιπόρος / Gezgin* adlı eserinin yayımlanması ve 1880 yılında Atina romantizminin son eylemi olarak kabul edilen bir olay olan Akhilleas Paraskhos'un *Βύρον στο Μεσολόγγι / Byron Mesolongi'de* şiirini okumasıdır. Çoğu edebiyat araştırmacısı, Birinci Atina Ekolü'nün kesin olarak Avrupa Romantizminin etkisiyle tanımlandığını kabul etmektedir. Söz konusu Atina Okulu'nun belirgin romantik özellikleri (ki bunlar İyon adaları romantizminde de görülür) özetle şu şekilde ifade edilmektedir: Yabancılaşma, huzursuzluk, sürekli hareketlilik, memnuniyetsizlik, hatta kısmen sanatçının siyasi ve sosyal çevresine karşı kaynayan muhalefeti ve isyanı, dinin kurtarıcı hilesine başvuru, karamsarlık, tutkunun aşırı yoğunluğu, duygu ve hislerin abartılması, vatanseverlik, ironi ve hiciv. Birinci Atina Okulu'nda klasisizm, romantizme paralel ve hatta en az romantizm kadar güçlü bir etkiye sahipti. Aslında, klasikçi ruhun etkisi sadece edebiyata değil, tüm sanat biçimlerine (örneğin görsel sanatlar) ve dönemin eğitim anlayışına nüfuz etti. Bu sebeple, aynı zamanda, genellikle de aynı yazarlarda, bir yanda romantizmin özellikleri, diğer yanda ise klasisizm bir arada bulunmakta veya bunlar birleştirilmektedir.⁶

Birinci Atina Okulu'nun şiir üretiminin esas olarak nicel zirvesi, doğrudan şiir yarışmaları kurumuna bağlı oldu. Ralleios (1851-1860) ve Voutsinaios Şiir Yarışması (1862-1877) aynı zamanda o zamanki üniversite eleştirisinin sadece çağdaş şiir için değil, aynı zamanda genel olarak önemli entelektüel meseleler için de geçerli olan görüşlerinin oluşumu ve ifadesi için bir alan teşkil etti. (Bu algıların bir aynası, hâkim-üniversite profesörlerinin rapor metinleri ve yargılarıdır). Böylece, büyük bir bölümü önemsiz olan yarışmalarda üretilen şiir metinleri, üniversite eleştirisinin

Ρεύματα, Όροι, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2008, s. 678-680; İbrahim Kelağa Ahmet, Alexandra Marina Dapoudani, "Çağdaş Yunan Edebiyatında Yedi Adalar Ekolü Temsilcilerinin Şiirlerinde Romantizm", *Balkan Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları I*, (ed.) İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yay., Edirne 2021, s. 75-80.

⁵ Euripidis Garantoudis, "Παλαιά Αθηναϊκή Σχολή", *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2008, s. 1661.

⁶ Garantoudis, *a.g.m.*, s. 1661.

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

temel ilkelerini takip etti. Ralleios Şiir Yarışması, şiirde antik dilin yaygınlaşmasına belirleyici bir katkı yaptı. Zira 1852'den itibaren konuşma dilinde yazılan şiirlerin yarışmaya kabul edilmeyeceği şartı getirilmişti. 1853'te Panagiotis Soutsos'un bir makalesi, yeni Helenizmin entelektüel yoksulluğuna bir çözüm olarak eski Yunan dilinin kademeli olarak canlandırılmasını destekledi. Bu dilbilimsel manifesto, 19. yüzyılın ortalarında entelektüellerin büyük bir bölümünü karakterize eden, antikiteye yönelik klasisist eğilimin en iyi bilinen tezahürlerinden biriydi.⁷

Ayrıca bu yarışmalar döneminde şiir üretiminin lirikten dramatik ve epik türe geçişi özellikle güçlenirken, üniversite eleştirmenlerinin romantizme yönelik sert eleştirileri klasisist poetik eğilimlerin güçlenmesine katkıda bulundu. 1850-1870 şiirinin temel özellikleri arkeoloji, vatanseverlik ve retorik iken, dönemin şiiri eski ölçülerin yeniden canlanmasıyla, yani eski Yunancanın aruz kalıplarının ton çeşitliliğine dayanan modern Yunan dizelerinin veya kıtalarının yaratılmasıyla karakterize edildi. Birinci Atina Ekolü'nün ilk döneminin başlıca temsilcileri arasında Aleksandros Soutsos (1803-1863), Panagiotis Soutsos (1806-1868) ve Aleksandros Rizos Ragkavis (1809-1892) ile beraber Georgios Zalokostas da (1805-1858) yer almaktadır.⁸

2. Yunan Şair Georgios Zalokostas

Yunan şair Georgios Zalokostas 1805 yılında Epir'deki Syrrako köyünde doğdu ve 1858 yılında Atina'da öldü. Tepedelenli Ali Paşa'nın bölgeyi yönettiği sırada doğan Georgios Zalokostas'ın babası Khristodoulos, keyfi olarak konan vergileri ödemeyi reddedince, gözden düştü, mülküne el konuldu ve 1814'te karısı ve çocukları Nikolaos ve 9 yaşındaki Georgios'un ardından İtalya'daki Livorno kentine göç etmek zorunda kaldı. Burada yaşamış ve Pisa Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okumuştur. Zalokostas 1821 Yunan İsyanı'na savaşçı olarak katılmış bir kimsedir. Nitekim 1821'de Yunan İsyanı başlayınca ailesiyle birlikte 16 yaşında Yunanistan'a dönerek İleias'ın Pyrgos şehrine yerleşti. Ertesi yıl ebeveynlerinin ölümünden sonra, iki kardeş, silaha sarılarak isyana katıldılar. Mesolongi'ye giderek burada savaştılar. Zalokostas, Mesolongi'den çıkış hareketinde sağ olarak kurtulmayı başardı.⁹

⁷ Aynı yerde, s. 1662.

⁸ Aynı yerde.

⁹ Aleksis Ziras, Vasilis D. Anagnostopoulos, "Zalokostas, Γεώργιος Χ.", *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2008,

Yunan bağımsızlığının akabinde 1830 yılında George Zalokostas, Batı Yunanistan birliklerinin genel müfettişi olan Papastathopoulos'a sekreter olarak atanırken, 1833'te ise Poros Deniz Müdürlüğü'nün muhasebecisi olarak atandı. Jandarma birliklerinde subay olarak görev aldı. 1836'da (teğmen dengi mali hizmet subayı) rütbesine terfi etti ve Nafplion'da görevlendirildi. 1845'te epikatalimatias (yüzbaşı dengi) rütbesine terfi etti ve 1847'de kalıcı olarak Atina'ya taşındı. Yunanistan'ın bağımsızlığı sonrasında I. N. Leivadea ile birlikte *Mnimosyni* dergisinin editörlüğünü yaptı. Ayrıca 1853-1855 yılları arasında "Euthyvouslos" takma adıyla *Euterpi* edebiyat dergisinin direktörlüğünü yaptı. Zalokostas, aynı zamanda dönemin çeşitli yayınlarında eleştirel notlar yayımladı ve üniversite şiir yarışmalarına katıldı. 1853 yılında yaşanan ilgili tartışmada özgün bir duruş sergiledi ve bir eleştirmen olarak şiirde açıklık ve edebîlik/gerçeklik talebini savundu.¹⁰

Zalokostas 1840 yılında evlenerek dokuz çocuk sahibi oldu. Ancak bu çocuklarından sadece ikisi sağ kalabildi. Bu evlat kayıpları kendisini ruhen çok sarstı ve nihayet 3 Eylül 1858'de hayatını kaybetti. Georgios Zalokostas, ateşli bir vatansever, gururlu ve kişilik sahibi bir insan olarak tanındı. Birçok kişi tarafından döneminin ve Atina Ekolü'nün en iyi şairi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca oluşan ortak kanaate göre, onun şiir sanatı, aile trajedisiyle sabit bir şekilde damgalanmıştır. Çocuklarının trajik kayıpları için Birinci Atina Ekolü'nün en hisli ve en heyecan verici şiirlerini *O Boriás pov ta Arvákia Krvónει / Kuzucukları Üşüten Kuzey Rüzgârı* başlığıyla yazmıştır. Hatta Ioannis Panagiotopoulos onu "evlat acısının şairi" olarak nitelendirmektedir.¹¹

İlk şiirlerini konuşulan dil olan Dimotiki ile yazdı, ancak sonrasında Katharevousa'ya döndü. Bir yanda İtalyan neoklasizminin etkisi onu, ölçü ve kafiye kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalarak büyük epik-lirik kompozisyonlar yazmaya itti, diğer yanda İyonya okulu ve özellikle de şair Solomos onu Dimotik gelenek ve konuşma diliyle ilişkilendirdi. İlk beş Ralleios şiir yarışmasına katıldı (1851-1855). Tarihî şiirleri "Faliro'nun

s. 761; Georgios Th. Zoras, *O Ellhnikós Romantismós kai oi Fanariótai*, Πανεπιστήμιον Αθηνών - Φιλοσοφική Σχολή, Αθήνα 1975, s. 287; *Η Ποίηση της Ελληνικής Επανάστασης 1821*, Ανθολόγηση, εισαγωγικές σημειώσεις, επιμέλεια, εργοβιογραφικά σημειώματα: Κώστας Σταμάτης, Εκδόσεις Πατάκη – Ανθολογίες, Αθήνα, Δεκέμβριος 2020, s. 528-529.

¹⁰ Zoras, *a.g.e.*, s. 288; Ziras, *Anagnostopoulos, a.g.m.*, s. 761.

¹¹ Dapoudani, *a.g.t.*, s. 171.

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Gölgeleri" (1844), "Botsaris" (1850), "Mesolongi" (1851), "Preveze'nin girişi" (1852), "Armatoller ve Kleftler" (1853) retorizm ile karakterize edilirken, Dimotiki olarak yazdığı şiirlerinin birçoğu daha sonraki yıllarda özellikle popüler oldu. Şiirlerinin çoğu okul ders kitaplarına da dâhil edildi ve diğerleri ise şarkılara dönüştürüldü: "Kuzucukları Üşüten Kuzey Rüzgârı", "Sevdiğim bir çoban kız", "Sevdikleri ölmüş", "Keklik", "Aya doğru" vb.¹² Bununla birlikte, gayet iyi bildiği İtalyan dilinden, Torquato Tasso (1544-1595) ve Ugo Foscolo (1778-1827) gibi İtalyan edebiyatçıların şiirlerini de tercüme etti.¹³

Bu tercüme faaliyetleri arasında Zalokostas'ın 1841 yılında İtalyan şair Francesco Gherardi Dragomanni'nin Mesolongi'nin düşmesi hakkında yazmış olduğu İtalyanca şiiri¹⁴ de Yunanca'ya çevirdiği görülmektedir. Bu çevirisinin takdiminde şiiri "*Dragomanni'nin Mesolongi'nin şanlı düşüşü için yazdığı ağıtı, cesur bir ruhun işareti*" ve "*isyan eden Yunanistan'ı bastırmak için savaştan Arap ordusuna paralı asker olarak tutulan Hıristiyanların utanç verici akşam dualarına karşı asil bir öfkenin sonucu*" olarak görmektedir. Yine burada Dragomanni'den sonra İtalyan şair Mezzanotte'nin üç kantoluk "Mesolongi Kuşatması" başlıklı bir şiir yazdığı ve bir başka anonim şairin de (Arpa della prima età di A.F.M.) 1841'de "Mesolongi'nin Yıkımı" adlı bir şiir yayımladığı bilgisini vermiştir. Ayrıca Dragomanni'nin ağıtını "*kayda değer bulunduğunu, zira Osmanlı donanmasının Pylos'ta yok edilmesinden önce yazılmış olup, Yunanistan'ın kurtuluşu hakkında bir tür kehanet içerdiğini*" belirterek, "*bu şiiri tam da bu sebeple ve iyi İtalya'nın bu iyi oğlunun Helenseverliği övgüye değer olduğu için tercüme ettim*" açıklamasında bulunmuştur.¹⁵

Zalokostas, halkın önüne takriben 40 yaşlarında iken çıkmıştı. 1821 ayaklanmasının hadiselerini bizzat yaşadığından şiir yaratıcılığının büyük bir kısmını bu mücadelenin büyük safhalarına ve bu mücadelede yer alanların övülmesine ayırmıştır. Çok uzun olan şiirlerinde Yunan İsyanı'nın

¹² Ziras, Anagnostopoulos, *a.g.m.*, s. 761.

¹³ Dapoudani, *a.g.t.*, s. 172; Zoras, *a.g.e.*, s. 289; *H Ποίηση της Ελληνικής Επανάστασης 1821*, s. 529.

¹⁴ Francesco Gherardi Dragomanni, *Per la caduta di Missolongi ai nemici della Grecia*, Fabris, Firenze 1841.

¹⁵ "Per la caduta di Missolongi ai nemici della Grecia Ode di Francesco Gherardi Dragomanni / Τοις Εχθροίς της Ελλάδος κατά την πτώσην του Μεσσολλογγίου Θρήνος Φραγκίσκου Γεράρδου Δραγομάνου", μετάφραση Γ. Χ. Ζαλοκώστα, Τύποις Φ. Καραμπίνη και Κ. Βάφα, Αθήνησι 1851, s. 3.

muharebelerini vatansever bir heyecanla hikâye etmiştir. Bu şiirleri, o dönem takdir edilmişler ve bunlardan bazıları, Atina Üniversitesi gözetiminde düzenlenen Ralleios şiir yarışmasında ödül kazanmıştır. Destansı epik şiirler, dönemin aydınlarının kullandıkları dil olduğu için Katharevousa'da yazmıştır. Lirik şiirlerini ise halk dilinde (Dimotiki) yazmıştır. Zalokostas esasen bunların sayesinde halk tarafından da tanınmıştır. Yunan dilinin iki şeklinin kullanılması, yani bir yandan halk dili, diğer yandan ise Katharevousa ile Zalokostas iki ekol, yani Yedi Adalar Ekolü ve Birinci Atina Ekolü arasında bir bağlantı, bir köprü oluşturmuştur.¹⁶

Zalokostas'ın edebî eseri tamamen şiirseldir. Morfolojik açıdan İtalyan Neoklasizmi (Modi, Alfieri, Leopardi), Primitif şiir ve Romantik ekolün etkilerini taşır; böylece, İtalyan şairlerden ritmi, mısranın olay örgüsünü, kafiyenin uyumunu ve zenginliğini aldı. İçerik açısından, Zalokostas'ın şiirinin temel temaları, kendisini esas olarak "Kutsal Savaş"ın bölümlerinin ve sahnelerinin tasviri ve Megali İdea'nın yükselişi aracılığıyla gösteren ülke sevgisi ve çocuklarının ölümleri üzerine yaşadığı babalık kederidir. Aşk teması şairi pek meşgul etmemiştir.¹⁷

Zalokostas'ın alana büyük katkısı Atina halkının İyon okulunu tanınması ve özellikle Solomos'un çalışmaları hakkındaki övgü dolu yargılarının yanı sıra lirik şiirleriyle ağırlıklı olarak çağdaşları ve sonraki şairler üzerinde yarattığı etki olmuştur.¹⁸ Georgios Zalokostas'ın edebî eseri birçok kişi tarafından eleştirilse de onu öven çok daha fazla insan vardı. Genel olarak şiirinin birkaç kusuru (şiirsel yoldan çıkmalar, laf kalabalığı, bazen küstah retorik vb.) vardır, ancak güçlü yönleri (sadelik, samimiyet, nabız, renk, özgün lirizm, ritmik, melodik, hareketli dizeler vb.) de bulunmaktadır. Yaşadığı dönem ideolojik olarak fakir ve yüksek ilhamlar bakımından kısır olmasaydı, Zalokostas'ın kesinlikle modern Yunan şiirinde önemli bir konuma sahip olacağı düşüncesi de bulunmaktadır.¹⁹

3. Yunan Ayaklanması Sürecinde Mesolongi Kuşatmaları

Mesolongi Yunanistan'ın batısında yer almakta olup şehir günümüzde, Aitolia-Akarnania bölgesel idari biriminin başkenti ve İera

¹⁶ Dapoudani, *a.g.t.*, s. 174-175.

¹⁷ Zoras, *a.g.e.*, s. 288; *H Ποίηση της Ελληνικής Επανάστασης 1821*, s. 529.

¹⁸ Ziras, *Anagnostopoulos, a.g.m.*, s. 761.

¹⁹ Zoras, *a.g.e.*, s. 289.

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Polis Messolongiou denilen (Ιερά Πόλις Μεσολογγίου / Kutsal Mesolongi Şehri) belediyesinin merkezidir. Osmanlı döneminde ise Karlı-ili sancağı dâhilindeydi. Mesolongi, Akheloos ve Evinos nehirleri arasında bulunmaktadır ve Patras Körfezi'nde bir limana sahiptir. Arakynthos dağları şehrin kuzeydoğusunda yer alırken, Mesolongi-Aitoliko Lagünleri ise batısında bulunmaktadır. Antik çağda, kara kısmı körfezin bir parçasıydı. Kasaba, 16. yüzyılda bir balıkçı ve ticaret yerleşimi olarak sivrilmiştir. XIX. yüzyılın başlarında, Mesolongi, 5.500 nüfuslu küçük bir kasabaydı.²⁰

1821 yılı baharında Yunan ayaklanması başladığında, Mesolongi, 2 Haziran 1821'de, başta Athanasios Razi-Kotsikas, Panos Papaloukas ve Apostolos Kapsalis olmak üzere kasaba ileri gelenlerinin liderliğinde Batı Yunanistan kesiminde ayaklanmaya ilk katılan yer oldu. Nisan ayı boyunca Mora ve doğu Yunanistan'da asi Yunanların başarılı oldukları söylentilerinin yayılmasıyla birlikte, kasabadaki Türk ailelerin çoğu, güçlü bir Osmanlı askerî varlığının bulunduğu yakındaki Vrakhori'ye çoktan tahliye edilmişti. Mesolongi kısa süre sonra yakındaki Anatoliko (Aitoliko) adasını hemen işgal eden kleft şefi Dimitrios Makris tarafından takviye edilince bunun üzerine orada bulunan birkaç Türk de direniş göstermeden orayı terk edip Vrakhori'ye gitti.²¹

Şehrin konumu, Mesolongi'yi isyan sürecinde Yunanlar için hayati bir kale haline getirdi. Zira Mesolongi küçük adalar zinciri ve denizden lagünü ve kara tarafından da bir duvar ve bataklık arazisi ile korunuyor, stratejik bir şekilde Mora Yarımadası'nın ve İyon Adaları (Yedi Ada) yakınında bulunuyordu.²² Marsilya'dan hareket eden Aleksandros Mavrokordatos, 1821 yılı Temmuz ayında kasabaya geldi. Mavrokordatos Mora'da bulunan Dimitrios Ypsilantis'in otoritesinden bağımsız olarak, Mesolongi'yi, Yunanistan'ın batısında kendi güç merkezini oluşturma

²⁰ Th. Doganis, "Μεσολόγγιον", *Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Έγκυκλοπαίδεια*. Τόμος Τέταρτος: Καβάδης-Μοριάς, Αθήνα 1929, s. 503; Markos Karasarinis, "Mesolonghi", *The Greek Revolution: A Critical Dictionary*, (ed.) Paschalis M. Kitromilides, Constantinos Tsoukalas, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2021, s. 248.

²¹ Ιοάννα Diamantourou, "Εξάπλωση της Επανάστασεως κατά τον Απρίλιο και τον Μαΐο, Επέκταση και Ένταση των Πολεμικών Συγκρούσεων", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ΄, Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, s. 112-113; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 249.

²² Doganis, *a.g.m.*, s. 505.

girişimlerinin bir üssü haline getirdi.²³ Nitekim 4 Kasım'a gelindiğinde Mavrokordatos ve onun siyasi müttetikleri, Mesolongi'de ayrı bir yönetim organı olan "Batı Yunanistan Kıtası Senatosu"nu oluşturan bölgesel temsilcilerden oluşan bir meclis topladılar.²⁴

Mesolongi'nin tahkimatları başlangıçta 2 metre genişliğinde ve 1,2 metre derinliğinde bir hendekle sınırlıydı, birçok yerde çöp dolu, ayrıca tamire muhtaç, on dört top bulunan 1 metreden pek yüksek olmayan küçük bir duvar vardı.²⁵ Yine de, şehir, 1822'de Osmanlı birliklerinin ele geçirme girişimine karşı direnmeyi başaracaktı.

Yunan ayaklanması sürecinde Mesolongi ilki 25 Ekim - 31 Aralık 1822 ve ikincisi 15 Nisan 1825 ile 10 Nisan 1826 tarihleri arasında olmak üzere Osmanlılar tarafından iki kez kuşatıldı. Bununla birlikte Osmanlı güçleri 20 Eylül - 17 Kasım 1823 tarihleri arasında Mesolongi yakınlarına yine gelmişlerdi. Bu kez Mesolongi ile Mesolongi lagününün deniz yollarını kontrol eden Aitoliko adasını kuşatmışlar fakat bu saldırı başarısız olmuştu.*

Birinci Mesolongi Kuşatması (25 Ekim - 31 Aralık 1822) Osmanlı kuvvetlerinin, Yunan ayaklanmasının ilk aşamalarında stratejik liman kenti Mesolongi'yi ele geçirme girişimidir.

1822 tarihli Peta muharebesinden ve Suli bölgesinin düşmesinden sonra, Osmanlılar için Mesolongi'ye giden yol açıldı. Bunun üzerine Ömer Vryonis ve Reşid Mehmed Paşa komutasındaki 11.000 kişilik bir Osmanlı kuvveti, Patra'dan Yusuf Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının bir kısmıyla birlikte 25 Ekim 1822'de şehri kuşattılar. Müstahkem kasabada Aleksandros Mavrokordatos, Markos Botsaris, Athanasios Razi-Kotsikas, 14 top ve 600 asi Rum bulunuyordu. Ancak bir ay kadar yetecek yiyecek ve cephaneye sahip olmalarına karşın Osmanlılar yapacakları bir hücum ile şehri kolaylıkla alabilecek iken kuşatma altındakilerle pazarlık yapmayı tercih ettiler. İsyancılar da bundan faydalanarak müzakereleri kendilerine güneyden gelecek takviyeler ulaşana kadar uzattılar. Nitekim Kasım ayında

²³ "Η εξέλιξη της Επανάστασης κατά τους μήνες Ιούνιο, Ιούλιο, Αύγουστο", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ', Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, s. 139; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 249.

²⁴ Vasileios Sfyroergas, "Τοπική Επικράτηση της Επανάστασης", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ', Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, s. 194-195.

²⁵ Doganis, *a.g.m.*, s. 505.

* Buradaki tarihler Jülyen Takvimine göre eski usuldedir (Old Style).

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

gelen Yunan filosu Osmanlı gemilerini hedef aldı. Ayrıca 1000'den fazla asi, erzakla birlikte karaya çıkararak kuşatma altındakileri rahatlattı. Bunun üzerine Osmanlılar yaptıkları hatayı anlayınca ciddi bir şekilde kuşatmaya yeniden başladılar.²⁶

Bir ay süren bombardıman ve hücumlardan sonra, Yunanların gafil avlanacağını umarak, Noel'den önce, 24 Aralık gecesi için ana Osmanlı saldırısı düzenlendi. Osmanlıların bilmediği husus asilerin, Vryonis'in adamı olan bir Rum tarafından uyarılmış oldukları idi. Hazırlanma fırsatı elde eden savunmadakiler Osmanlıların sürpriz saldırı unsurunu kaybetmelerini sağladılar. Muharebede Osmanlılar yenildi ve ardından da kuşatma 31 Aralık'ta kaldırıldı. Osmanlı ordusu geri çekildi ve Mesolongi de Yunanların kontrolünde kaldı.²⁷

Aylar sonra Osmanlı güçleri 20 Eylül - 17 Kasım 1823 tarihleri arasında İşkodralı Mustafa Paşa tarafından Batı Orta Yunanistan'a bir sefer daha düzenlendiği zaman Mesolongi yakınlarında göründüler. Mustafa Paşa'nın, Tırhala şehrinden geçerek Karpenisi'ye ilerlemesiyle, orada bu ilerlemeyi durdurmak için yapılan ilk Yunan girişimi Karpenisi Muharebesi ile sonuçlandı. Bu muharebe sırasında, Arnavut kayıpları 1.000 asker iken, Yunan tarafı, komutanları olan Markos Botsaris'i kaybetti. 29 Ağustos 1823'te Kaliakouda Dağı'nda Mustafa Paşa'yı durdurmak için ikinci başarısız Yunan girişimi ise, 200 Yunan zayıtı ile sonuçlandı.²⁸

17 Eylül'e gelindiğinde Mustafa Paşa'nın Arnavutlardan oluşan ordusuna Ömer Vryoni ile askerleri katıldı. İki paşa işbirliği yapmaya ve Mesolongi ile Mesolongi lagününün deniz yollarını kontrol eden bir adacık olan Aitoliko'yu kuşatmaya karar verdiler. Mesolongi önlerine gelen

²⁶ Vasileios Sfyroeras, "Η Επανάσταση κατά το 1822", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος Β', Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, s. 272-273; David Brewer, *The Greek War of Independence: The Struggle for Freedom from Ottoman Oppression*, Overlook Duckworth, London 2011, s. 269; Mark Mazower, *The Greek Revolution: 1821 and the Making of Modern Europe*, Penguin Press, New York 2021, s. 166-167; Doganis, *a.g.m.*, s. 505; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 251.

²⁷ Fevzi Kurtoglu, *Yunan İstiklal Harbi ve Navarin Muharebesi (Çengeloglu Tahir Paşa)*, Cilt 1, Askeri Deniz Matbaası, İstanbul 1944, s. 54. Sfyroeras, *a.g.m.*, s. 274-275; Mazower, *a.g.e.*, s. 168; Doganis, *a.g.m.*, s. 505; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 251.

²⁸ İoannis Giannopoulos, "Η Επανάσταση κατά το 1823", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος Β', Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, s. 304; Brewer, *a.g.e.*, s. 270; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 251-252; Kurtoglu, *a.g.e.*, s. 54.

Arnavut ordusu 20 Eylül'de Aitoliko'ya yönelik bombardımanla kuşatmaya başladı. Fakat Aitoliko saldırısı başarısız oldu ve adaya binlerce gülle atılsa da bunlardan sadece birkaçı hedefini bulabildi.²⁹ 17 Kasım'da Kitsos Tzavellas komutasındaki 300 Souliot, Osmanlı erzak ikmal noktasını ele geçirdi. Kısa süre sonra da, Arnavut ordugâhında, Gegler ve Mirditler arasında yiyecek eksikliği yüzünden çatışmalar yaşandı. Bu arada, Orta Yunanistan'ın doğusundaki Osmanlı seferinin başarısız olduğuna dair söylentiler de kuşatmayı gerçekleştirenlerin moralini bozdu. Sonuçta yiyecek kıtlığı ve hastalık sonucu 17 Kasım'da Mustafa Paşa kuşatmayı kaldırarak Kuzey Arnavutluk'a geri çekilmek zorunda kaldı.³⁰

İkinci Mesolongi Kuşatması 15 Nisan 1825 ile 10 Nisan 1826 tarihleri arasında gerçekleşti. Aslında 1825'te Mesolongi önceki iki saldırıya dayanmış, önceki yıl şehre gelen Lord Byron'ın ünüyle dünya çapında bağ kurmuş ve ilahî bir koruma altındaymış gibi görünüyordu. Mesolongi aynı zamanda Korint Körfezi'nin kuzeyinde savaşın başlangıcından bu yana Yunanların elinde kalmış tek şehirdi ve hem Yunanlar hem de Türkler için sembolik bir ödül haline gelmişti.³¹ Mesolongi'nin konumu, küçük adalarla dolu bir lagünle çevriliydi ve bu da ona güçlü bir savunma konumu ve imkânı sağlıyordu. Bu adacıklardan müstahkem bir karakol olan Vasiladi ana kanala adeta komuta ediyordu. Marmaris ve Kleisova, Mesolongi'nin hemen yanında uzanıyordu. Üzerindeki küçük kasabası ile lagünün başında bulunan Anatoliko, hemen güneyindeki Dolmas (Tolmas) ve Poros adacıkları tarafından korunuyordu. Herhangi bir büyüklükteki Türk gemisi lagüne giremezdi. Mesolongi'nin çevresinin yaklaşık üçte biri olan kara tarafı, bu sebeple saldırmak için en iyi yerd. Karaya bakan doğu tarafında toprağın çoğu bataklıktı ve doğu tarafında ise geniş bir açık ova vardı. Fakat bu açık düzlük, şehir duvarlarından gelen Yunanların ateşine karşı pek bir koruma sağlamıyordu. Bu duvarlar yaklaşık bir buçuk km uzunluğundaydı ve saldırganlara ilk engel olarak dışarıda derin bir hendek vardı.³²

Mesolongi toprak duvarlarla çevriliydi, ancak savunmaları Sakızlı bir askeri mühendis olan Mikhail Kokkinis tarafından 48 top ve 4 havan içeren ve kuzeye ve doğuya bakan 17 tabyadan oluşan bir dizi tahkimat inşasıyla güçlendirilmişti. Kokkinis, bu tahkimat ve tabyalara özgürlük kahramanlarının adlarını verdi: Benjamin Franklin, Orange'lı William,

²⁹ Giannopoulos, *a.g.m.*, s. 304-305.

³⁰ Aynı yerde; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 54-55; Brewer, *a.g.e.*, s. 270; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 252.

³¹ Brewer, *a.g.e.*, s. 271.

³² Brewer, *a.g.e.*, s. 271-272; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 58.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Tadeusz Kościuszko, Lord Byron, Karl von Normann-Ehrenfels, Markos Botsaris, Skanderbeg, Lord Sheffield, Rigas, Korais vb. Savunmadakilerin çoğu Yunan olan yaklaşık 3.000 kişiydi, ancak bunlardan birkaçı İtalyan, İsviçre ve Alman Filhelenler idi. Bin kadarı da Anatoliko'yu savundu. 1825 yılı Ocak ayında Yenişehir'e gelen Reşid Mehmed Paşa Yanya üzerinden harekete geçti ve baharda, ordusunu Narda'dan güneye götürerek Nisan sonunda Mesolongi ovasına ulaştı. Osmanlı kuvvetleri, 8.000'i profesyonel asker, geri kalanı düzensiz gayrinizami Arnavutlar ve yaklaşık 4.000'i de Osmanlı siperlerinin inşasında çalıştırılan Rumlar olmak üzere 20.000'di.³³

Osmanlılar, birliklerini şehre yaklaştırmak için garnizonun ateşi altında bir siper ve toprak set ağı kazmak için hemen işe koyuldu. Bazı yerlerde bu toprak işleri, Mesolongi'nin duvarına yüz metreden daha yaklaştı. Fakat Reşid Paşa, uzun ve zayıf tedarik hatlarının sonunda olduğundan Mesolongi'nin duvarlarını yıkmak için yeterli top ve top güllesine sahip değildi. Ne zaman savunmada bir gedik açılrsa, taarruz girişimleri şiddetli Yunan karşı saldırılarıyla püskürtülüyor, tüm Mesolongi sakinleri, erkekler ve kadınlar gece boyunca bu gedikleri doldurmak için birlikte çalışıyorlardı. Osmanlıların lağım kazma girişimleri de pek başarılı olmadı. Bunun üzerine Ağustos 1825'te Osmanlılar, Mesolongi'nin savunucularını yukarıdan ateş altına almak için devasa bir tümsek inşa etmeye başladılar. Buradan açılan ateşle, Yunanlar Franklin bataryasından çıkmaya zorlandılar, ancak asiler arkasında sur bulunan bir hendek kazmayı başardılar ki, bu da Osmanlıların Mesolongi'nin çok derinlerine ilerlemesini engelledi. Osmanlı askerleri artık kasabanın içindeydi, ancak duvarlar ile iç hendek arasında sıkışıp kalmışlardı ve sollarında bulunan bataryanın ateşi altındaydılar. Bu yüzden şimdi duvarların içinde, iç hendeği ve surları aşmak için ikinci bir tümsek inşa etmeye başladılar. Ancak Yunanlar Ağustos ayının sonunda patlayıcılarla dolu bir lağımla bunu yok ettiler ve bir saldırıyla tekrar Osmanlı askerini surların dışına çıkardılar. Ayrıca Yunanlar gece baskınları sırasında ilk tümseği parçalayıp toprağını duvarlardaki delikleri onarmak için kullandılar. Ordusu kayıplar, hastalık ve firar sebebiyle zayıflamış ve üç saldırı yönteminin de başarısız olmasından hayal kırıklığına uğramış olan Reşid Paşa, doğuya, Zigos Dağı'nın eteklerine çekildi. İlk tümsek sonunda Eylül 1825'te bir lağımla tahrip

³³ Apostolos Vakalopoulos, "Η Επανάσταση κατά το 1825", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ', Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, s. 393-394; Ali Fuat Örenç, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babıali Kültür Yay., İstanbul 2009, s. 80; Brewer, *a.g.e.*, s. 272-273; Mazower, *a.g.e.*, s. 304-305; Doganis, *a.g.m.*, s. 505; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 252-253.

edildi. Eylül 1825'te Yunanlar, Osmanlı ordugâhının altına bir lağım kazarak burada bir mayın patlattılar. Yunanların bir huruç girişiminde bulunduğu inanan Osmanlılar, yerde oluşan deliğin etrafında toplandıklarında bu noktada Yunanlar ikinci ve çok daha büyük bir mayını patlatarak birçok askeri öldürdüler.³⁴

Haziran'dan Aralık ayına dek Yunan kaptan Andreas Miaoulis'in şehre erzak getirebilmiş olması, Osmanlıların şehri aç bırakarak teslim olma girişimini boşa çıkardı. Botsaris'in rakibi, Roumeli'nin önde gelen kaptanı Georgios Karaiskakis, kuşatma altındakilere çok az destek sağladı. Ekim 1825'te şiddetli yağmurlar Osmanlı siperlerini bataklığa çevirdi. Kaptan Miaoulis'in güvenlikleri için Kalamos adasına götürmüş olduğu kadın ve çocuklar zaferden emin olarak sonbaharda geri döndüler.³⁵

1825 sonbaharında, Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Cezayir, Tunus, Türk ve Mısır gemilerinden oluşan 135 gemilik yeni bir filoyu, hâlihazırda Yunanistan'da bulunan oğlu İbrahim Paşa'nın seferi kuvvetine katılmak üzere gönderdi.³⁶ 12 Aralık'ta ilk kez Mısır birlikleri Mesolongi duvarları önünde görüldü ve 10.000 yeni Mısır askeriyle takviye edilen İbrahim Paşa, Mora'yı kat ederek Ocak ayında kuşatmaya katıldı. İyon Adaları Britanya Yüksek Komiseri Frederick Adam, her iki tarafa da bir anlaşma imzalatmaya çalışsa da bu çabaları başarısız oldu. Bu arada Yunan kaptan Miaoulis, Osmanlı deniz ablukasını kırmaya ve ikmal malzemesi getirmeye devam etti. Korint Körfezi'ni geçen İbrahim Paşa 1826 yılı başlarında Osmanlı kuvvetlerinin komutanı Reşid Mehmed Paşa'ya katıldı. İbrahim Paşa beraberinde birçok top ve top mermisi getirmişti ki 24 Şubat 1826'da Mısır güçleri Mesolongi'yi üç gün şiddetli bir bombardımana tuttular. Mısırlılar şehre yaklaşık 8.000 top ve havan mermisi atarak şehrin çoğunu yok etti. Kasabadaki birçok ev harap olmasına rağmen, Yunan zayıtı hafifti. Yunanlar, birçok erkek ve kadının Mısır askerine karşı savaştığı göğüs göğüse çarpışmalarda, Mısır güçlerinin şehri ele geçirmeye yönelik üç girişimini bozguna uğrattılar.³⁷

³⁴ Brewer, *a.g.e.*, s. 274-275; Mazower, *a.g.e.*, s. 306-308; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 253; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 58-59.

³⁵ Vakalopoulos, *a.g.m.*, s. 394; Brewer, *a.g.e.*, s. 276-277; Örenç, *a.g.e.*, s. 83; Mazower, *a.g.e.*, s. 308; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 253; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 59.

³⁶ Ahmed Lûtfi, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, C. I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 24; Brewer, *a.g.e.*, s. 278; Mazower, *a.g.e.*, s. 309.

³⁷ Vakalopoulos, *a.g.m.*, s. 397; Brewer, *a.g.e.*, s. 278-279; Örenç, *a.g.e.*, s. 83; Mazower, *a.g.e.*, s. 310-311; Doganis, *a.g.m.*, s. 506; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 254; Apostolos

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Bunun üzerine İbrahim Paşa, şehri aç bırakarak teslim olmasını sağlamaya karar verdi. Ancak bunu yapmak için lagündeki adaları ele geçirmesi gerekiyordu. İbrahim Paşa'nın 82 tane sığ draftlı tekneden oluşan bir filosu ve yüzer batarya görevi gören ve topları taşıyan diğer başka beş teknesi vardı. Lagünün merkezine yakın ve lagünün kontrolünün anahtarı olan Vasiladi ilk hedef oldu. 9 Mart 1826'da, 34 topçu ve 27 piyadeden oluşan İtalyan Filhelen Pasquale Iacommuzzi'nin komutasındaki Vasiladi adası, Hüseyin Bey komutasındaki 1.000 Mısır askerinin hücumuna uğradı ve bir gün süren çatışmadan sonra Vasiladi ele geçirildi. Üç gün sonra ise Mısır birlikleri, yoğun bir bombardımanın ardından teslim olan Dolmas (Tolmas) ve Poros adalarına hücum ettiler. Nihayetinde adaların Mısır askerinin kontrolüne geçmesiyle birlikte denizden gelen erzak artık şehre ulaşamıyordu. Osmanlılar, kale adası Anatolikon'u ele geçirdiğinde, Yunan kaptan Miaoulis hiç erzak getiremez oldu.³⁸

İbrahim Paşa bunun üzerine şehirdekilere silahlarını bırakma, şehri teslim etmeleri veya İslam'a geçme seçenekleri sundu. Ancak bu talebi Yunanlar tarafından reddedildi. İbrahim ve Reşid Paşalar Mesolongi'nin yaklaşık 1 km güneydoğusundaki Kleisova adasına saldırarak şehrin deniz kenarına doğru ilerlemeye karar verdiler. 6 Nisan 1826'da Reşid Mehmed Paşa, yaklaşık 2.000 Arnavut ve Türk askerinin Kleisova adasına hücumuna liderlik etti, ancak Osmanlı birlikleri karaya çıkarken çamura saplanmalarıyla Yunan keskin nişancılara kolay hedef oluşturdu ve bu arada Reşid Paşa'nın kendisi de yaralandı. Kleisova'ya bu ilk saldırının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine geri çekilmeden sonra, Hüseyin Bey komutasındaki yaklaşık 3.000 Mısır askeri aynı sabah ikinci bir girişimde bulundu. Fakat askerler yine Yunanlar tarafından kıyıda vuruldu. Mısır askerinin subayları olmazsa bozulduğunu bilen Yunanlar, ateşlerini komutan üzerine yoğunlaştırarak Hüseyin Bey'i öldürdüler ve Mısır saflarını kaos içine düşürdüler.³⁹ Bunun üzerine İbrahim Paşa, bizzat kendisi muharebede ileri atıldı ve kelimenin tam anlamıyla askerlerini motive etmeye çalıştı.

Vakalopoulos, "Η Επανάσταση κατά το 1826", *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ', Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, s. 409-410.

³⁸ Brewer, *a.g.e.*, s. 279-280; Örenç, *a.g.e.*, s. 84; Ahmed Lütfi, *a.g.e.*, s. 30; Mazower, *a.g.e.*, s. 311-312; Doganis, *a.g.m.*, s. 507; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 254; Vakalopoulos, *a.g.m.*, s. 410-411; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 59.

³⁹ Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, (neşr. haz.) Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 519-520; Brewer, *a.g.e.*, s. 280; Mazower, *a.g.e.*, s. 312; Doganis, *a.g.m.*, s. 507; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 59-60, Vakalopoulos, *a.g.m.*, s. 412.

İbrahim Paşa'nın bu hamlesine rağmen, Mısır askerleri toprak kıyıda öte geçemediler ve sonunda saldırı durduruldu. Yunan kaptanlardan birinin sekreteri olarak görev yapan Nikolaos Kasomoulis ertesi gün şu gözlemde bulunmuştu:⁴⁰

“Lagün, bir kurşun mesafesindeki cesetlerle kaplıydı ve kıyıda çöp gibi sürükleniyorlardı... Kayıkçımızın şafakta yardım için bağıranlardan yakalayıp öldürdüklerinin dışında, yaklaşık 2.500'ü çevrede yüzen cesetler görebiliyordu. Bazıları süngülü, bazıları süngüsüz 2.500 tüfek, ayrıca Yunanların pantolon askısı yaptığı palaskalar ve sayısız kemerler bulunmuştu. Kendime bir çift yaptım ve diğerleri de öyle. Ama birkaç subayınki hariç kıyafetlerin hiçbir değeri yoktu; Yunanlar bunlardan ganimet alamadıkları için bu durumdan çok rahatsız oldular”

Türk ve Mısır birliklerinin birleşik çabaları Kleisova'da başarısız olmuşsa da, artık lagünün hakimiydiler Bu sebeple kaptan Miaoulis'in artık yiyecek getirememesi üzerine Mesolongi'de halk açlık çekmeye başlamıştı. Nitekim insanların açlıktan ölmesiyle durum savunanlar için kısa sürede umutsuz hale geldi. Halk hepsini yediği için şehrin artık kedisi, köpeği, eşeği ve atı kalmamıştı. İnsanlar hayatta kalabilmek için kıyıya vuran deniz yosununu yemeye dahi zorlandılar, ancak bunlar yeterli besin sağlayamadı ve birçoğunu ülser, iskorbüt, ishal ve eklemelerde şişlik gibi sorunlarla karşı karşıya bıraktı. Halkın çoğu, zar zor yürüeyebilen, “iskelet” varlıklar haline gelmişti.⁴¹

Mesolongi'dekiler için geriye yalnızca iki seçenek kalmıştı: teslim olmak ya da kaçmak. Nisan ayı ortasında İbrahim ve Reşid Mehmed Paşalar, şartları ağır olmayan son bir teslim olmaları teklifinde bulundular, ancak Yunanlılar bu teklifi öncekiler kadar kesin bir şekilde reddettiler ve toplu bir çıkış hareketi için hazırlanmaya başladılar. Yaklaşık bir yıl süren direnmeden sonra Yunan liderler Notis Botsaris, Kitsos Tzavelas ve Dimitrios Makris, Agios Spiridon kilisesinde düzenlenen bir toplantıda şehirden kaçma planı yaptılar. Savaş çağındaki erkeklerin bir kısmının

⁴⁰ Brewer, *a.g.e.*, s. 280-281; Nikolaos K. Kasomoulis, *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833*, Εισαγωγή και Σημειώσεις Γιάννης Βλαχογιάννης, Τόμος Β', Χορηγία Παγκείου Επιτροπής, Αθήναι 1940, s. 237; Örenç, *a.g.e.*, s. 84-85.

⁴¹ Brewer, *a.g.e.*, s. 281-282; Ahmed Lütfi, *a.g.e.*, s. 32; Mazower, *a.g.e.*, s. 311; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 60.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

kapılardan dışarı huruç etmesine ve kadınlarla çocukları güvenli bir yere götürmeye çalışmasına, geri kalanının ise 10/22 Nisan 1826'da kasabayı ölümüne savunmak için orada kalmasına karar verdiler. Şayet Mesolongi civarındaki Georgios Karaiskakis, Türk hatlarına arkadan saldırırsa, bu kuşatma altındakilerin şehirden kaçması için bir oyalama anı yaratabilirdi. Şehirde bulunan 9.000 kişiden sadece 7.000'i bu kaçışa katılmak için yeterince güçlüydü. Nüfus, savaşma kapasitesine sahip yaklaşık 3.500 erkek, 1.000 işçi ve 4.500 kadın ve çocuktan oluşuyordu. Yunan çıkış planı, 10 Nisan gecesi halkın surların doğu kısmına hücum etmesi, taşıdıkları tahta köprüleri kullanarak Osmanlı hendeklerini geçmeleri ve ardından Karaiskakis'in gelmesini beklemeleri şeklindeydi. Çıkış harekâtı, sağda kadın ve çocukları dışarı çıkaran grubu Dimitrios Makris'in, soldaki grubu Kitsos Tsavellas'ın ve merkezdeki grubu Notis Botsaris'in yöneteceği şekilde üçe bölünecekti. Ölmek üzere olan ve çok hasta olanlar, Osmanlılar geldiğinde kendilerini havaya uçurmak için barutla dolu evlere yığıldılar. Ele geçirilmiş tüm Osmanlı esirleri öldürüldü. Osmanlı tarafı bu kaçış planından bazı kaçaklar tarafından haberdar edilmişti. Ancak birliklerini daha fazla savaşmaktan korumak için Yunanların kaçmasını tercih eden İbrahim Paşa, onları engellemek için pek bir şey yapmadı.⁴²

10/22 Nisan gecesi, denizden gelen bulutların Ay'ı gizlemesiyle oluşan karanlıkta, bazı savunucular sessizce, köprüleri duvarların üzerinden sürüklerken, diğerleri ise hendeğe battaniye ve yastık vs. atarak doldurmaya çalıştılar. Fakat Karaiskakis söz verdiği saldırıyı gerçekleştirmedi, ancak Yunanlar doğudaki tepelerde ateş edildiğini duydular ve onun geldiğini varsaydılar. Bin kadar asi köprüleri geçti, ardından kadınlar ve çocuklar, geri kalanlar gergin bir şekilde işaretin gelmesini beklediler. Bulutların ortadan kaybolmasıyla ay ışığı çıkış hareketini aydınlattı. Ancak Karaiskakis hâlâ ortaya çıkmamıştı. İleri atılmaya yönelik bir çılgılık yükselince herkes dışarı fırladı. Savunmacılar şehir kapılarından dışarı hücum ettiklerinde mevzilerdeki Türkler ve Mısırlılar tarafından üzerlerine ateş edildi. Yunanların çoğu panikleyerek surların ardına kaçtı. Kargaşada binlerce kişi ezilerek öldü, diğerleri hendeğe düşüp boğuldu. Osmanlı-Mısırlı birlikleri şehri ateşe verdiler. Kasomoulis hatıralarında şunları yazdı: "*Mesolongi olan meşale, ışığını Vasiladi ve Kleisova'ya ve tüm ovaya kadar aydınlattı ve hatta bize kadar ulaştı. Silahların parlamaları bir dizi ateş böceğine benziyordu. Mesolongi'den kadınların çılgınlıklarını, silah seslerini, barutun*

⁴² Mazower, *a.g.e.*, s. 313-317; Brewer, *a.g.e.*, s. 283-284; Doganis, *a.g.m.*, s. 507; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 254-255; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 61; Vakalopoulos, *a.g.m.*, s. 412-413.

*ve mayınların patlamasını duyduk, hepsi tarif edilemez derecede korkunç bir gürültüyle birleşti. Kasaba kükreyen bir fırın gibiydi”.*⁴³

Mesolongi’den ayrılabilenler sabah, Georgios Karaiskakis’in olması gereken yerde, Zigos Dağı’nın eteklerinde, bir Arnavut askeri birliği ile karşılaştılar. Osmanlı süvarileri kaçan kollara saldırdı ve özellikle Makris’in grubu ağır kayıplar verdi. Kaçmaya çalışan 7.000 kişiden sadece 1.000 ilâ 2.000’i sağ salim kurtulmayı başardı. Sonunda bunlar yaklaşık 50 kilometrelik bir yolculuktan sonra Karaiskakis’in kampına ulaştılar. Ertesi sabah Türkler Mesolongi’ye girmiş ve Yunanların bazısı teslim olmak yerine kendilerini barutla havaya uçurarak intihar etmişti.⁴⁴

4. “To Mesologgion” Şiiri*

Şair Georgios Zalokostas, 1851 yılında Atina Üniversitesi’nin düzenlemiş olduğu “Ralleios” şiir yarışmasının ilkinde Yunan Ayaklanması sırasında yaşanan Mesolongi Kuşatmasını konu alan “*To Mesologgion*” (Mesolongi) adlı şiiriyle ödül kazandı. 1851 yılındaki ilk yarışmada iki rakip şair, Georgios Zalokostas (1805-1858) ve Theodoros Orfanidis (1817-1886), yarışmanın başlangıcını yalnızca zaferleriyle değil, aynı zamanda yankılanan tartışmalarıyla da belirlediler. Yarışma tarihini 25 Mart olarak belirleyen Ralleios tüzüğüne aksine, ilk tören istisnai olarak Kral Othon’un doğum günü olan 20 Mayıs / 1 Haziran 1851’de gerçekleşti. Rektör Apostolidis, bu tarih ertelemesinin yalnızca yarışmanın geç ilan edilmesinden kaynaklandığını açıkladı. İlk törende hazır bulunan Kral Othon, yarışmanın açılışına ayrı bir ihtişam katmış oldu.⁴⁵

Bu ilk yarışmada 10 şiir sunuldu. İlk yıldan itibaren jüri, mutlak olarak mı yoksa göreceli olarak mı en iyi şiiri seçmesi gerektiği sorunuyla karşılaştı. Karar oybirliğiyle alınmadı: bir jüri üyesi hiçbir şiiri ödüle layık

⁴³ Brewer, *a.g.e.*, s. 284-285; Kasomoulis, *a.g.e.*, s. 275; Doganis, *a.g.m.*, s. 507; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 255; Vakalopoulos, *a.g.m.*, s. 413-414.

⁴⁴ Brewer, *a.g.e.*, s. 285-286; Mehmed Es’ad Efendi, *a.g.e.*, 548-549; Mazower, *a.g.e.*, s. 318; Karasarinis, *a.g.m.*, s. 255; Doganis, *a.g.m.*, s. 507; Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 61; Vakalopoulos, *a.g.m.*, s. 414-415.

* Çevirdiğim bu şiirin ilgili kısımlarını kontrol eden ve önerileriyle katkıda bulunan Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Balkan Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET’e teşekkür ederim.

⁴⁵ Moullas, *a.g.e.*, s. 68, 70; Eri Stauropoulou, *H Neοελληνική Ποίηση και τα Εικοσιένα. Διάλογος με την Ιστορία*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2022, s. 134.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

görmedi. Daha hoşgörülü olan diğerleri, her şeyden önce en iyi kabul edilen iki şiir arasında tereddüt ettiler: "To Mesologgion" ve "Ο Στράτις Καλοπίχειρος / O Stratis Kalopikheiros". Hatalardan arınmış olmasa da, bu iki eser sayısız niteliklere sahipti: öğrenilmiş dil, doğru mısra, canlı duygu, çok şiirsel betimlemeler (To Mesologgion), zekâ, Aristofanesk ruh, temiz dil, oldukça övgüye değer şiirleme (O Stratis Kalopikheiros).⁴⁶

Ancak "O Stratis Kalopikheiros"un içeriği, onaylanmaya ve teşvik edilmeye daha da az değer veriyordu. Çünkü kahramanın, sıradan maceralar yaşayan bu halk çocuğunun kahramanca hiçbir yanı yoktu. Şaka yapıyordu, hatta aşklarına düşkün olmak ya da Rusya'da bir asker olmak için Yunan ayaklanmasını terk etmişti. Yarışmada ciddi, vatansever ve coşkulu şiirler tercih edilmesi gerekirdi ki "To Mesologgion"un yazarı Zalokostas, ciddiyeti ve asil niyetiyle başından beri kendini empoze etmişti. Böylece jüri, iki "eşit" şiir arasında ödülü bölüşemediği için, "kulağa daha hoş gelecek şekilde daha vatansever ve asil bir konuyu işleyen" bir şiir olan "To Mesologgion"a vermeyi kararlaştırdı. Törende rapordan sonra, rektör kazananın zarfını açıp adını söyleyince, 46 yaşındaki Georgios Zalokostas, yüzbaşı üniformasıyla jürinin karşısına çıktı ve Yunanistan Kralı Othon tarafından taç giydirildi.⁴⁷

"To Mesologgion" şiiri,⁴⁸ şair Georgios Zalokostas tarafından Atina'da 20 Mayıs / 1 Haziran 1851 tarihinde "Taç Sana aittir ve benim ödüllü şiirim senin devredilemez mülkündür" ifadesiyle Yunanistan Kralı Othon'a ithaf edilmiştir.⁴⁹ Söz konusu şiir oldukça uzun bir şiir olup şiirin kompozisyonu "A'/1.", "B'/2." ve "Kleisova" alt başlıklı olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır.⁵⁰ Birinci kısımda dokuzar dizeden oluşan 19 bent (171 dize), ikinci kısımda altışar dizeden oluşan 31 bent (186 dize) ve

⁴⁶ Aynı yerde, s. 71.

⁴⁷ Aynı yerde, s. 73.

⁴⁸ *To Mesologgion*, υπό Γ. Χ. Ζαλοκώστα, εκ του Τυπογραφείου Κ. Αντωνιάδου, Εν Αθήναις 1851; Georgios Kh. Zalokostas, *Τα Άπαντα*, υπό Ευγένιου Ζαλοκώστα, Τυπογραφείον Δ. Αθ. Μαυρομμάτη, Αθήνησι 1859, s. 35-63; Georgios Zalokostas, *Τα Άπαντα*, υπό Ευγένιου Ζαλοκώστα, εκ του Τυπογραφείου των Αδελφών Περρή, Εν Αθήναις 1873, s. 61-89; Georgios Zalokostas, *Έργα*, Συνεργασία Γ. Ε. Ζαλοκώστα, Βιβλιοπωλείον Ιωάννη Ν. Σιδέρη, Εν Αθήναις 1899, s. 109-131; Georgios Zalokostas, *Τα Άπαντα*, Εκδοτικός Οίκος Γεώργιου Φέξη, Εν Αθήναις 1903, s. 47-81. Bu makalede şairin külliyatına ait 1903 tarihli verilen bu son baskıda yer alan Mesolongi şiiri esas alınmış olup dipnotlar bu kitaba atf yapılmaktadır.

⁴⁹ Georgios Zalokostas, *Τα Άπαντα*, Εκδοτικός Οίκος Γεώργιου Φέξη, Εν Αθήναις 1903, s. 48.

⁵⁰ Zalokostas, *a.g.e.*, s. 49-80.

“Kleisova” başlıklı son kısımda ise dörder dizelik 64 kıta (256 dize) bulunmaktadır. Bu şekilde şiir toplamda 613 dizeden oluşmaktadır. Bu uzun şiirde bazı açıklamalarda bulunmak için 9 adet de gerçeklere dayanan olgusal açıklama notu şiirin sonuna konulmuştur. Şair Zalokostas, şiirde Dimos adı altında gizlenmiş, kendi imgesini bu savaşçı olarak sunmuştur.⁵¹

Georgios Zalokostas’ın isyan sürecinde diğer mücadelelere katılmasına ve bazı kişisel talihsizliklerine rağmen, Mesolongi kuşatması ve buradan çıkış hareketinde yer alması onun vatansever eyleminin büyük anlarıdır. To Messolongion’un dizelerinde var olan kurmaca eklemelere rağmen şair esas olarak kuşatma sırasında düşmanların yanı sıra Yunanların ordugâhında yaşananları da anlatmaktadır. Katharevousa kullanımına ve sanatsal eksikliğine rağmen, Yunanlar için kuşatmanın trajik sonucuna yol açan sorunlara işaret ederek o günlerin dramatik atmosferini yakalamaktadır. Şiirdeki hikâyeye, kuşatma altındaki şehri Karaiskakis’ten yardım ve daha çokçası yiyecek istemek için terk eden bir Yunan savaşçısı üzerinden anlatılmaktadır. Zalokostas kuşatma olaylarını ele almakta ve kuşatılanların kahramanlığını vurgulayarak Kitsos Tzavellas’ın yiğitliğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, dizelerinde Mısır ordusunda paralı Fransız subayların varlığını sert bir şekilde eleştirirken, bölgenin yüksek askeri komutanlığından Mesolongi’ye yardım emri almadığı için Karaiskakis’in eylemsiz kalışına da işaret etmektedir. Şair, bu şiirde kişisel tanıklığını dizelerine dökmekle ve mücadelenin büyüklüğünün temsilî bir resmini vermekle ilgilenmektedir.⁵²

4.1. Şiirin Mekânı

Şiir mekân olarak Mesolongi ve Mesolongi lagününde bulunan şehre yakın tahkim edilmiş adacıklarda geçmektedir. Civar dağlardaki Yunan kuvvetlerinden yardım beklendiği için belirsiz de olsa bu dağlar uzak mekân olarak kabul edilebilir. Şiirde Mesolongi lagünündeki adacıklardan Vasiladi, Tolmas ve Poros adacıklarında yaşanan çatışmalara değinilirken Kleisova adacığındaki muharebeler yukarıda belirtildiği üzere müstakil bir alt başlıkta ele alınmıştır.

⁵¹ Zoras, *a.g.e.*, s. 288; *Γεώργιος Ζαλοκόστας*, υπό Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Τύποις Σ. Οικονόμου και Λ. Μηλιάδου, Αθήνησι 1868, s. 18, 64; *Γεωργίου Ζαλοκόστα Έργα*, πρόλογος και σημειώματα Κώστα Καιροφύλα, συνεργασία Γ. Ε. Ζαλοκόστα, Βιβλιοπωλείον Ιωάννου Ν. Σιδέρη, Εν Αθήναις 1899, s. 11.

⁵² Stauropoulou, *a.g.e.*, s. 134-135.

4.1.1. Mesolongi

Şiirin ana mekânı olan Mesolongi şiirin odak noktasını oluşturmaktadır. Mesolongi, şan ve şeref dolu bir yer, cehennemvarî bir mücadelenin sahnesi, tabyalarla güçlendirilmiş müstahkem bir mevki ve ölüm saçan direniş noktası olarak sunulurken Mesolongi'yi savunanlar da teslim olmaksızın sonuna kadar kahramanca ve yiğitçe savaşan kimselerden oluştuğu yansıtılmaktadır.

*To Mesolόggi. ..τον μικρόν ιδέτ' εκείνον γύρον,
Κλειόν της δόξης μνήμα.⁵³*

Mesolongi. ..bakın şu küçük çembere,
Kapatan şan ve şerefın mezarını.

*To Mesolόggi, κάμινος αιματηρών αγώνων,
Από το γαύρον μέτωπον δεκάδα προμαχώνων⁵⁴*

Mesolongi, kanlı mücadelelerin cehennemi,
Onlarca tabyanın görkemli cephesinden

*«Εις την ρομφαίαν⁵⁵ κρέμανται» βοά το Mesolόggi
Διά πολλών στομάτων,⁵⁶*

“Kılıcın ucundalar”, diye uğulduyor Mesolongi
Pek çok ağızdan,

*Διπλασιάζει τα πυρά το Mesolόggi τώρα.
Ιδέτε πως το φρούριον ολόγυρά του δώρα
Θανάτου διανέμει.⁵⁷*

Artırıyor ateşi şimdi Mesolongi.

⁵³ Zalokostas, *a.g.e.*, s. 50.

⁵⁴ Aynı yerde, s. 50.

⁵⁵ Romfaia (Rhomphaia) Antik dönemde Trakların kullandığı kılıçtır. Roma ve Bizans dönemlerinde de kullanılmıştır. Modern Yunanca'da, “büyük geniş kılıç” anlamını koruduğu gibi adaletin kılıcı anlamına da gelmektedir.

⁵⁶ Zalokostas, *a.g.e.*, s. 51.

⁵⁷ Aynı yerde, s. 54.

BÜLENT AKYAY

Görün kalenin etrafındaki ölümün
Hediyelerini nasıl paylaştığını.

*Ο Δήμος, λέγουν, είν' αυτός! Ο Δήμος, πως αφίνει
Το Μεσολόγγι πάλιν;*⁵⁸

Dimos'tur bu diyorlar! Dimos nasıl bırakır
Yine Mesolongiyi?

*--Λοιπόν το Μεσολόγγι μας; --Η Δέσποινα να στείλη
Βοήθειαν ταχείαν.*⁵⁹

--Şu halde, Mesolongimiz? Despina [Meryem Ana] göndersin
Hızla yardım.

*Κραυγαί χαράς ηκούσθησαν από το Μεσολόγγι,
Κραυγαί χαράς ηρώων.*⁶⁰

Sevinç çılgınlıkları duyuldu Mesolongi'den,
Kahramanların çılgınlıkları ve sevinçleri.

4.1.2. Şiirde Geçen Civar Yerler

Şiir her ne kadar ana mekânı olarak Mesolongi'ye odaklansa da şehir civarında bulunan, şehre yakın yerler de şiirde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri Kerasovo'dur. Kerosovo'nun Agrinios'a doğru olan manzarası yemyeşil iken, Mesolongi'ye doğru olan tarafının ise ağaçsız ve taşlık olduğu bilgisi verilmiştir. Kuşatılmış şehrin yakınında yer alan tahkim edilmiş adacıklar arslan yavrularına benzetilerek mücadeleye verdikleri katkılar vurgulanmıştır. Bu müstahkem adacıklardan Marmara, Vasiladi, Tolmas ve Poros zikredilmiştir. Şiirde Mesolongi'ye yakın bir yer olan Kryoneri de geçerken, çok daha uzak olan Salona (Amfissa) şehri de yer almıştır.

*Την δεξιάν μοι τείνει,
Και φέρομαι προς τ' άδενδρα του Κερασόβου μέρη*⁶¹

⁵⁸ Aynı yerde, s. 56.

⁵⁹ Aynı yerde.

⁶⁰ Aynı yerde, s. 62.

⁶¹ Aynı yerde, s. 49.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Sağ elini uzatıyor bana,
Ve Kerasovo'nun ağaçsız yerlerine doğru gidiyorum.

*Πλευρόθεν, σκύμνοι λέοντος, συμμετέχει της πάλης,
Ο Μαρμαράς κ' η Κλείσοβα, εις της ανεμοζάλης
Τα κύματα συμπλέουν.*⁶²

Yanıbaşında, arslan yavruları, mücadeleye katılıyorlar,
Marmara ve Kleisova, dalgaların kasırgasında
Birlikte yürüyorlar.

*Κ' εκείνος, --Στρατηγέ, βαρύς μας έπληξε βραχίων.
Το Βασιλάδι... ερύθραν σημαίαν ανυψώνει.*⁶³

Ve, --General, ağır el vurdu bize,
Vasiladi... Kırmızı bayrak kaldırıyor.

*Παραχειμάζ' εις Σάλωνα... κ' εκεί των κεραυνών σας
Δεν φθάνει ουδ' ο κρότος.*⁶⁴

Geçiriyor kışı Salona'da... ve oraya yıldırımlarınızın
Gürültüsü dahi ulaşmaz.

*Και στίλβοντες κατήρχοντο από το Κρυονέρι
Ανδρών ενόπλων στοίχοι.*⁶⁵

Ve parıltılı bir şekilde inmekte Kryoneri'den
Silahlı adamlar sıra halinde.

*«Εγώ με τας λόγχας της λίμνης το στόμα,
Εγώ τον Τολμάν και τον Πόρον επήρα,*⁶⁶

“Ben süngülerle gölün ağzını,
Ben Tolma ve Poros'u zapt ettim.

⁶² Aynı yerde, s. 51.

⁶³ Aynı yerde, s. 58.

⁶⁴ Aynı yerde, s. 60.

⁶⁵ Aynı yerde, s. 62.

⁶⁶ Aynı yerde, s. 68.

4.1.3. Kleisova

Mesolongi'ye yakın toprak siperlerle tahkim edilmiş Kleisova adacığı şiiirde yer almakta hatta müstakil üçüncü ve son alt başlık burada yaşanan Osmanlı-Mısır ve Yunan asiler arasındaki kanlı muharebeye ayrılmıştır. Şair tarafından Kelisova da yine Mesolongi ile birlikte savaşan arslan yavrularından biri olarak sunulmuştur. Ayrıca bu adacık yine şair Zalokostas tarafından savunulmasındaki zor şartlarına karşın direnişin, yiğitçe çatışmanın ve zaptedilemezliğin simgesi olarak gösterilmiştir. Bu kısımda Yunan isyan elebaşlarından Kitsos Tzavellas'ın vurgulandığı ve öne çıkarıldığı görölmektedir.

*Πλευρόθεν, σκύμνοι λέοντος, συμμετέχοι της πάλης,
Ο Μαρμαράς κ' η Κλείσοβα, εις της ανεμοζάλης
Τα κύματα συμπλέουν.⁶⁷*

Yanıbaşında, arslan yavruları, mücadeleye katılıyorlar,
Marmara ve Kleisova, dalgaların kasırgasında
Birlikte yürüyorlar.

*Ματαίως αίμα τουρκικόν εις Κλείσοβαν εχύθη,
Και ο Τζαβέλλας με βροντάς πυρός αδιαλείπτου⁶⁸*

Kleisova'da boş yere Türk kanı aktı,
Ve Tzavellas kesintisiz ateş gücü ile

*Καλεί τον Ρεσίτην και λέγει δεικνύων
Την Κλείσοβαν, --θέλεις εκεί να κτυπήσης;⁶⁹*

Çağırıyor Reşit'i ve şöyle diyor göstererek
Klisova'yu --Orayı mı vurmak istersin?

*Απόρθητος είναι η Κλείσοβα ακόμα,
Δεν θέλω να μείνη η δόξα σου στείρα.⁷⁰*

⁶⁷ Aynı yerde, s. 51.

⁶⁸ Aynı yerde, s. 59.

⁶⁹ Aynı yerde, s. 68.

⁷⁰ Aynı yerde.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Zaptedilmezdir hâlâ Kleisova,
Senin şanının anlamsız kalmasını istemiyorum.

«Ας ήναι. Την Κλεισόβαν θέλω προσβάλει.⁷¹

“Varsın olsun. Kleisova’ya saldırmasını istiyorum.

Βαρύς, ιδού, στόλος εν κύκλω προβαίνει
Κατά της Κλεισόβης φλογώδης, σπουδαίος.⁷²

Ağır, işte donanma ilerliyor çember halinde,
Ateşli ve ciddi, Kleisova’ya karşı.

Αλλά της Κλεισόβης τ’ ακάματα ξίφη
Νεκρούς εις το κύμα τους ανασχελίζουν.⁷³

Ancak Kleisova’nın yorulmak bilmez kılıçları
Ölüleri dalga üzerinde diz üstü fırlatıyorlar,

«Από της Κλεισόβης τα πήλινα τείχη
Κρεμάν’ αιματώδης η στάθμη της μάχης.⁷⁴

Kleisova’nın kilden surlarına bağlı
Muharebenin kanlı seyri.

4.2. Şiirde Yunan Mitolojisine Ait Unsurlar

Birinci Atina Ekolü’nün özelliklerinden biri klasisizme ve antikiteye yer verilmesidir. Nitekim “To Mesologgion” şiiri de mensup olduğu edebî ekolün özelliği olarak Yunan mitolojisine ait unsurları da barındırmaktadır. Bunlar şiirde Eos,⁷⁵ Klytonomos,⁷⁶ Ares,⁷⁷ Enyos,⁷⁸ Aias veya Aiantas,⁷⁹

⁷¹ Aynı yerde.

⁷² Aynı yerde, s. 69.

⁷³ Aynı yerde, s. 74.

⁷⁴ Aynı yerde, s. 79.

⁷⁵ Eos, Yunan mitolojisinde şafak tanrıçası olarak yer almaktadır.

⁷⁶ Klytonomos [Κλυτόνομος] çocuk yaşta oyun oynarken arkadaşı Patroklos tarafından öldürülen Amphidamas’ın oğlu (Kleisonomos - Κλύσιωνος). Patroklos sonradan, gelecekte Akhilleas’ın arkadaşı ve Truva’daki bir savaşçı olacaktır.

⁷⁷ Ares Yunan mitolojisinde savaş tanrısı olarak yer almaktadır.

Akhilleas,⁸⁰ Foivos,⁸¹ Güzel Helen⁸² gibi tanrı ve tanrıçalar ile bazı kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.

*Χρυσόνει την ανατολήν γλυκύ του ρόδου χρώμα,
Και της Ήούς μετέωρον επικρεμάται τ' όμμα⁸³*

Doğuyu gülün tatlı altın rengi yaldızlıyor,
Ve yukarıda Eos'un ışığının (şafağın) eli kulağında

*Κλυτόνυμον προτείνει,
Και κάθε προμαχών αυτού πνοήν φρικτών τυφώνων,⁸⁴*

Klytonimos öne doğru uzanıyor,
Ve onun [Mesolongi] her bir tabyası korkunç tayfunların nefesi.

*Προθύμως εις το στάδιον του Άρεος εμβαίνων,
Εδώ φρουρός εσώθη,⁸⁵*

İsteyerek Ares'in sahnesine ilerliyor,
Burada muhafız günahlarından kurtuldu.

*Φρικώδες ο Άρης ηνέωξε δράμα,
Συντέλεια κόσμου εθάρρεις πως ήτον.⁸⁶*

Ares korkunç bir drama meydan verdi,
Sanırsın ki dünyanın sonuydu.

Και βλέπει διακαίουσαν με τρόπον φρικαλέον

⁷⁸ Enyo [Εννώ] savaş, yıkım, fetih ve kana susamışlık tanrıçası, sıklıkla savaş tanrısı Ares ile ilişkilendirilmektedir.

⁷⁹ Aias [Αίας] veya Aiantas [Αίαντας], Truva savaşı kahramanlarından.

⁸⁰ Akhilleas (Aşil) Truva Savaşı'nın kahramanı ve tüm Yunan savaşçılarının en büyüğü olarak kabul edilen savaşçısıdır.

⁸¹ Foivos [Φοίβος] Tanrı Apollon'un (Phoebus) baş sıfatı olan "parlak" kelimesidir ve Apollon'u tesmiye eder.

⁸² Truvalı Helen, güzel Helen, Argoslu Helen veya Spartalı Helen olarak da bilinir. Yunan mitolojisinde dünyanın en güzel kadını olduğu söylenen kişidir.

⁸³ Zalokostas, *a.g.e.*, s. 50.

⁸⁴ Aynı yerde, s. 50.

⁸⁵ Aynı yerde, s. 54.

⁸⁶ Aynı yerde, s. 78.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

*Της Εννοῦς την δάδα.*⁸⁷

Ve gördü korkunç bir şekilde yandığını
Enyo'nun (Savaş Tanrıçası) meşalesinin.

*«Ἀλλ' ἐνδεκ' ἀνυπόμονοι, ξιφῆρεις ἐκ τοῦ τείχους
Πηδούν με μένος Αἴαντος, με τάχος Ἀχιλλέως»*⁸⁸

"Fakat sabırsız on bir kişi kılıçlarla surdan
Atladılar Aias'ın öfkesiyle ve Aşil'in süratiyle,

*Ἐνώ του Φοίβου προχωρεῖ ο δίσκος φλογισμένος,
Κυττάξετέ τον! ἐμεινεν εἰς βράχον στηριγμένος»*⁸⁹

Foivos'un alevli diski ilerlerken
Bakınız şuna! Kayaya dayanmış halde kaldı.

*«Ὁ εἰς εἶναι κόρη Ὠραία Ἐλένη,
Ὡ τίς εἰς κρατήρα πολέμων ἀγρίων»*⁹⁰

"Birisi kız Güzel Eleni,
Birisi ise vahşi savaşların kraterinde,

4.3. Şiirde Hıristiyanlığa Ait Unsurlar

1851 tarihli şiirde şair Zalokostas Hıristiyanlığa ait dinî unsurlara da yer vermiştir. Nitekim "Tanrı"yı ifade eden kavramlar iki yerde geçerken Meryem Ana ise "Despina" ve "Kurtarıcı'nın Annesi" ifadeleriyle dört yerde geçmektedir. Şiirde onlardan kurtuluş ve yardım talep edilmektedir. Kleisova adacığındaki Kutsal Teslis/Üçleme kilisesi olan Agia Triada kilisesi de dinî bir mabed olarak şiirde yer almıştır.

*--Ὁ Κύριος να σώση
Τους ἀδελφούς τους πάσχοντας εἰς την πολιορκίαν.*⁹¹

⁸⁷ Aynı yerde, s. 54.

⁸⁸ Aynı yerde, s. 63.

⁸⁹ Aynı yerde, s. 55.

⁹⁰ Aynı yerde, s. 63.

⁹¹ Aynı yerde, s. 56.

BÜLENT AKYAY

--Tanrı kurtarsın
Kuşatmada acı çeken kardeşleri.

*«Ημείς είς τον Ύψιστον ψάλλομεν αίνους,
Ἵχθροί, τρομασμένοι μακρύνοντ' εκείνοι.»⁹²*

“Yüceler Yücesi’ne övgüler söylüyoruz,
Benzi soluk, korkmuş kaçıyorlar.

*«Σὺ μόνη με διέσωσες, προσεύχεται, Σὺ μόνη,
Ω Μήτηρ του Σωτήρος.»⁹³*

“Beni yalnız sen kurtardın, diye dua ediyor, yalnız sen,
Ey Kurtarıcı’nın Annesi.

*Φεὺ, δεν αντέχουν οι φρουροί εις τας στερήσεις πλέον.
Αζιώσόν με, Δέσποινα, να ἴδω τον γενναίον
Της Καλογραιίας γόνον.»⁹⁴*

Yazık! Dayanamıyor muhafızlar artık mahrumiyete.
Nasip et, Despina, görmeyi
Kalogria’nın/Rahibe’nin cesur oğlunu,

Yine aynı bentte:

*Ενίσχυσόν με, Δέσποινα, η δύναμις με αφίνει,
Ἡσθένησαν τα μέλη...»⁹⁵*

Güçlendir beni Despina, gücüm beni terk ediyor,
Uzuvlarım zayıfladı...”

-- Λοιπόν το Μεσολόγγι μας; --Η Δέσποινα να στείλη
Βοήθειαν ταχείαν.⁹⁶

-- Peki, bizim Mesolongi’imiz? -- Despina göndersin

⁹² Aynı yerde, s. 73.

⁹³ Aynı yerde, s. 75.

⁹⁴ Aynı yerde, s. 55.

⁹⁵ Aynı yerde.

⁹⁶ Aynı yerde s. 56.

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Yardımlı süratle.

«*Εν βλέμμα κρύον τοξεύσας ολόγυρα
Από της αγίας Τριάδος τα ύψη,*⁹⁷

Soğuk bakışla çepeçevre ok attın
Agia Triada [Kutsal Teslis] kilisesinden yükseklerle,

4.4. Şiirde Yer Alan Yunan İhtilâlcî Şahsiyetler

Şair Zalokostas, Yunan isyanının önde gelen bazı şahsiyetlerine de şiirinde yer vermiştir. Modern Yunan Aydınlanması'nda önemli bir yere sahip olan, Yunan İsyanı'nın öncüsü sayılan Rigas Feraios bunlardan biridir. Yunan ulusal kahramanı olarak kabul edilen ve biğer bir adlandırma ile Velestinli Rigas yazar, siyasi düşünür ve ihtilalcidir. Şair, şiirde Rigas'a değinmeyi ihmal etmemiştir.

*Ημείς του Ρήγ' ανοίξαντες την θύραν την μεγάλην
Εκράζαμεν «ελάτε!»*⁹⁸

Biz açarak Rigas'ın büyük kapısını
"Gelin!" diye bağırдық.

Yunan isyanında liderlik eden kişilerden şiirde yer verilen Georgios Karaiskakis⁹⁹ (Γεώργιος Καραϊσκάκης veya Καραΐσκος) Mesolongi kuşatmasında bizzat şehirde yer almamıştır. Ancak Mesolongi'ye yakın dağlarda kendine bağlı birliklerle bulunmaktadır. Kendisinden özellikle çıkış hareketi sırasında şehri kuşatan Osmanlı-Mısır güçlerine arkadan saldırmak suretiyle kuşatmacıların dikkatini dağıtarak yardımcı olması beklenmişti. Şair Georgios Zalokostas yukarıda belirtildiği üzere Mesolongi kuşatmasında ve çıkış hareketinde bizzat yer almış bir kişidir. Şair bu şiirde kendini Dimos adlı bir savaşçı olarak gizlemiş, kendisine bu şekilde şiirinde yer vermeyi tercih etmiştir.

⁹⁷ Aynı yerde s. 70.

⁹⁸ Aynı yerde, s. 58.

⁹⁹ Georgios Karaiskakis (1782-1827), Yunan ayaklanmasının ünlü askerî komutan ve liderlerindedir. Bkz. Agapitos S. Agapitos, *Οι Ένδοξοι Έλληνες του 1821, ή Οι Πρωταγωνιστάι της Ελλάδος*, Τυπογραφείον Α. Σ. Αγαπητού, Εν Πάτραις 1877, s. 77-89.

BÜLENT AKYAY

*Γνωρίζουν πλησιάζοντες τον μαχητήν εκείνοι.
Ο Δήμος, λένουν, είν' αυτός! Ο Δήμος, πως αφίνει
Το Μεσολόγγι πάλιν;*¹⁰⁰

Onlar yaklaşıncı o savaşıyı tanıyorlar.
Dimos bu diyorlar! Dimos nasıl bırakıyor
Yine Mesolongiyi?

*--Ο Δήμος... Δήμε, πως εδώ, πως ήλθες; Δήμε, πότε,
Ω λέγε, λέγ', εβόησεν ο Καραϊσκος τότε.*¹⁰¹

--Dimos... Dimos, nasıl buradasın, nasıl geldin? Dimos, ne zaman?
Hey, diye bağırdı Karaiskos [Karaiskakis] o zaman.

*Διά το βάρος λογισμών εσίγα βαρυθύμων,
Αλλά στραφείς απέτεινε τον λόγον προς τον Δήμον.*¹⁰²

Aklından geçenlerin ağırlığından dolayı suskun ve düşünceliydi,
Ancak o tarafa yönelince Dimos'a seslendi.

*--Ω Δήμε, τέλος έκραζεν, ώ κάθησε πλησίον,
Και λέγε με τα βάσανα και τ' άλλα των ανδρείων!*¹⁰³

Hey Dimos diye bağırdı sonunda, otur yakına
Ve söyle bana yiğit erlerin sıkıntılarını ve başka şeylerini.

Ayrıca şiirde Nasos adında bir karaktere yer verildiği görülmektedir. Yine şiirde Notis karakteri de bulunmaktadır. Bu kişinin Notis Botsaris¹⁰⁴ olma ihtimali vardır. Şiirde Sousmanis'in de adı geçmektedir. Bu kişinin İnebahtı taraflarından Kravara'lı Panos Sotiropoulos olduğu ve Sousmanislerin soyundan geldiği bilgisi vardır.¹⁰⁵

Ας έλθη θαρρών, αλλ' ο Νότης προβάλλον,

¹⁰⁰ Aynı yerde, s. 56.

¹⁰¹ Aynı yerde, s. 57.

¹⁰² Aynı yerde, s. 60.

¹⁰³ Aynı yerde, s. 60.

¹⁰⁴ Notis Botsaris (1756-1841) 1821 Yunan ayaklanmasında yer almış Sulyot savaşçı ve komutan. Bkz. Agapitos, *a.g.e.*, s. 258-263.

¹⁰⁵ Aynı yerde, s. 81.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

*Εκπέμπει χωνήν εκ του τείχους οξείαν.*¹⁰⁶

Gelsin cesaretle, fakat Notis göründü,
Surdan yüksek bir sesle seslendi.

*«Μ' ανήσυχον βλέμμα ετάζει την τάφρον,
Πλήν μάτην εκείσε τον Νάσον ζητούσα,
Εις την Εκκλησίαν εμβαί ει παράφρων
Κ' εξέρχεται πάλιν τον Νάσον καλούσα.*¹⁰⁷

“Endişeli bir bakışla hendeğe bakar,
Ama orada boşuna Nasos’u arıyordum.
Aklımı yitirmiş bir şekilde kiliseye girer
Ve Nasos’a seslenerek çıkar.

*«Κενός ο ναός και της τάφρου ο γύρος!
Πού είσαι κραυγάζει, ώ Νάσε, που είσαι;*¹⁰⁸

Mabet ve hendeğin etrafı boş!
Neredesin? Hey Nasos neredesin diye haykırıyor.

*Γνωρίζει, ταλαίπωρος! έργον χειρός της,
Την καθημαγμένην του Νάσου φλοκάτην.*¹⁰⁹

Tanıyor, zavallı! Nasos’un kanlar içindeki yün battaniyesini
Kendi elleriyle yapmıştı onu.

*Και βλέπει τον Νάσον, τον Νάσον της βλέπει,
Και λειποψυχούσα επάνω του πίπτει.*¹¹⁰

Ve görüyor Nasos’u, Nasos’unu görüyor,
Ve ruhunu teslim edercesine üzerine kapaklanıyor.

*«Ο ήρως Σουσμάνης τον είδε και τάσσει
Λαμπαδα μεγάλην εις την εκκλησίαν,*¹¹¹

¹⁰⁶ Ayni yerde, s. 67.

¹⁰⁷ Ayni yerde, s. 75.

¹⁰⁸ Ayni yerde, s. 76.

¹⁰⁹ Ayni yerde, s. 76.

¹¹⁰ Ayni yerde.

“Kahraman Sousmanis onu görüyor ve bağışlıyor
Kiliseye büyük bir mum,

Şair tarafından Mesolongi kuşatmasında yer alan Kitsos Tzavellas¹¹² ayrıca vurgulanmış, onun mücadelesine, kahramanlığına ve cesaretine dikkat çekilmiştir. Tzavellas, Kleisova’da sergilediği mücadelesiyle şiirin “Kleisova” alt başlıklı üçüncü kısmının önemli bir karakteri olarak yansıtılmıştır.

*Ματαίως αίμα τουρκικόν εις Κλείσοβαν εχύθη,
Και ο Τζαβέλλας με βροντάς πυρός αδιαλείπτου*¹¹³

Kleisova’da Türk kanı boş yere aktı,
Ve aralıksız ateş ederek Tzavellas

*«Ανέτειλε τέλος αυγή πεπρωμένη
Να χύση παντού του Τσαβέλλα το κλέος,*¹¹⁴

“Sonunda kaderden kaçılmayan şafak söktü
Tsavellas’ın şanını her yere yaymak için,

*Παντού ο Τσαβέλλας το θάρρος εμπνέει.
Παντού περιτρέχων τας θέσεις μοιράζει.*¹¹⁵

Her yerde Tsavellas cesarete ilham veriyor.
Koşturarak her yere mevzileri paylaşıyor.

*«Αλλά με φωνήν ο Τσαβέλλας μεγάλην
«Ως πότε’ εκ του τείχους, βοά, θα κτυπώμεν;
»Εμπρός! Η ρομφαία ας λύση την πάλην,
Εμπρός! εκ του τείχους οργίλοι πηδόμεν!»*¹¹⁶

¹¹¹ Aynı yerde, s. 78.

¹¹² Kitsos Tzavellas (1801-1855) Sulyot bir savaşçı olarak Yunan ayaklanmasında yer aldı. Daha sonra Kral Othon’un yaverliğinde bulundu ve Eylül 1847 - Mart 1848 tarihleri arasında Yunanistan Başbakanı oldu. Kırım Harbi sırasında ise Yunanistan’la birleşmesi amacıyla Osmanlı idaresindeki Epir’de çıkarılan isyanlara katıldı. Bkz. Agapitos, *a.g.e.*, s. 331-334.

¹¹³ Zalokostas, *a.g.e.*, s. 59.

¹¹⁴ Aynı yerde, s. 69.

¹¹⁵ Aynı yerde, s. 70.

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: “TO MESOLOGGION”

“Fakat yüksek bir sesle Tsavellas
“Ne zamana kadar, haykırarak, surdan vuruşacağız?
“İleri! Kılıç çözsün bu savaşı,
İleri! Öfkeyle surdan atlayalım!”

4.5. Şiirdeki “Öteki”

Georgios Zalokostas’ın “To Mesologgion” şiirinde şehri savunan kuşatma altındaki Yunanlara karşı savaştan ve şehri ele geçirmeye çalışan Osmanlı güçlerinin imgesi doğal olarak olumlu değildir. Birkaç yerde ağır ifadelerle rastlanılmaktadır. Osmanlı güçleri olarak genelleyebileceğimiz “öteki” kavramı kendi içinde şairin etnik ayrım ve vurgularını da barındırmaktadır. Şiirde yer alan “öteki”nin içinde Türkler, Mısırlılar, Araplar, Arnavutlar, Fransızlar isim ya da sıfat halinde karşımıza çıkmaktadır. Müslümanlar şeklinde ifade bir yerde geçerken, “Doğulu öteki”den Barbarlar olarak da bahsedilmektedir.

4.5.1. Türkler

Zalokostas’ın şiirinde Mesolongi’yi kuşatan Türkler şu şekilde geçmektedir:

*Φλογώδης από τ’ όπλον του λαμπάς εζεκενώθη,
Βωβόν ηκούσθη βρόντημα, κ’ εις τούρκος εξηπλώθη¹¹⁷*

Alev misali parıltı çıktı silahından,
Sessiz duyuldu patlama ve bir Türk yere serildi

*Οι τούρκοι φεύγουν μετ’ αυτών λαμβάνοντες το θύμα.
Γεμίζει τ’ όπλον του αυτός και δεν σαλεύει βήμα,
Και τους εχθρούς υβρίζει.
«Τούρκοι, κρατειτέ τον καλά, η κεφαλή του, κρίμα,
Της γης τον χούν εγγίζει.»¹¹⁸*

Türkler kurbanı yanlarına alarak uzaklaşıyor.

¹¹⁶ Aynı yerde, s. 79.

¹¹⁷ Aynı yerde, s. 52.

¹¹⁸ Aynı yerde.

BÜLENT AKYAY

O silahını dolduruyor ve adım atmıyor,
Ve düşmanlara küfrediyor.
“Türkler, onu iyi tutun, başını, günahı,
Dünyanın toprağına değecek kadar.”

*Ματαίως αίμα τουρκικόν εις Κλείσοβαν εχύθη,
Και ο Τζαβέλλας με βροντάς πυρός αδιαλείπτου*¹¹⁹

Kleisova'da boşuna Türk kanı aktı,
Ve Tzavellas kesintisiz ateş gücü ile

*Πλήν να ανακόψουν έκτοτε οι τούρκοι δεν ετόλμων
Εκ των οχυρωμάτων,*¹²⁰

O zamandan beri Türkler cesaret edemediler başlarını çıkarmaya
Siperlerden,

*«Όπότεν επλησίασαν της μουσικής οι φθόγγοι
Και τούρκ' οι πρώην άλαλοι ηλάλαζον κ' εβόων,*¹²¹

Yaklaştıklarında müzik sesleri
Ve Türkler oysa ilk başta suskunken şimdi bağırıp çağırıyorlardı,

*«Επίσημος τούρκος την άλλην ημέραν
Την έριν αυτήν, ζωγρηθείς, διηγείται.*¹²²

Resmî sıfatlı Türk ertesi günü
Bu muharebeyi, esir alındıktan sonra, anlatıyor.

*Πού φεύγετε, τούρκοι; βοά εντροπή σας!
Δεν είν' εκατόν εκεί πέραν κλεισμένοι.*¹²³

Türkler nereye kaçıyorsunuz? Utancımız size sesleniyor!
Orada kuşatılmış olanlar yüz kişi değil.

¹¹⁹ Aynı yerde, s. 59.

¹²⁰ Aynı yerde, s. 61.

¹²¹ Aynı yerde, s. 62.

¹²² Aynı yerde, s. 69.

¹²³ Aynı yerde, s. 72.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

*«Τας πρόρας αι λέμβοι γυρίζουν εν τάχει,
Και πάλιν οι τούρκοι θρασείς επιπίπτουν»,¹²⁴*

Sabah kayıklar dönüyor hızlı bir şekilde,
Ve yeniden Türkler saldırıyorlar küstahça,

4.5.2. Araplar

Yine şiirde Mısır güçleri "Araplar" olarak da pek çok yerde geçmektedir.

*Τας συμπλοκάς μας θα είπω τας μετ' Αράβων μόνας,
Αγνώστους εις τους έξω». ¹²⁵*

Araplarla olan çatışmalarımızı anlatacağım,
Çünkü bunlar dışarıdakiler için meçhul

*Ο Άραψ πολιορκητής, μακρόθεν πυργωμένος,
Εφαίνετο φοβούμενος των όπλων μας το σθένος». ¹²⁶*

Arap kuşatmacı epeydir tahkim olmuş vaziyette,
Silahlarımızın gücünden korkuyor görünüyor.

*«Επί κεφαλής ταχτικών λεγεώνων
Ο Άραψ με τύφον πομπήν προοδεύει», ¹²⁷*

"Düzenli lejyonların başında
Arap gayretle yağmalıyor,

*«Οργίλει πηδόμεν, κτυπούμεν οργίλοι,
Οι Αραθες φρίττουν, το αίμα των ρέει». ¹²⁸*

Öfkeyle atlıyoruz, sinirle vuruyoruz
Araplar korkuyor, kanları akıyor.

¹²⁴ Aynı yerde.

¹²⁵ Aynı yerde, s. 61.

¹²⁶ Aynı yerde, s. 63.

¹²⁷ Aynı yerde, s. 73.

¹²⁸ Aynı yerde, s. 79.

*Παντού η περίφλεκτος μαίνεται σφαίρα,
Ο σίδηρος θραύει Αράβων κρανία.¹²⁹*

Her yerde ateşli gülle öfke saçıyor,
Demir parçalar Arapların kafataslarını.

4.5.3. Barbarlar

“Doğulu öteki”yi tarif ederken “Barbar” kelimesi de yer almaktadır. Nitekim “Barbarlar” ifadesi şiirde altı yerde kullanılmaktadır.

*Διαλαθών επέρασα βαρβάρων τόσων σμήνη,
Κ'εις άκραν την εσχάτην
Μ' εδίωξαν εις μάτην.¹³⁰*

Beni farketmeksizin onca barbar kalabalığından geçtim,
Ve son anda
Beni boşuna kovaladılar.

*--Κ' εγώ φοβούμαι, βάρβαροι την πόλιν την αγίαν
Περικυκλόνουν τόσοι.¹³¹*

--Ben de korkuyorum, bu kadar barbar kutsal şehri
Kuşatıyor.

*--Κ' οι βάρβαροι;... –Αφήσατε, μας έκραζαν, την πάλην
Κ' ελεύθεροι και κάθοπλοι εις τα βουνά περάτε.¹³²*

-Ya barbarlar?... –Bırakın mücadeleyi diye bize bağırdılar
Ve özgürce ve silahlarınızla çekip gidin dağlara.

*«Από των τειχών μας εβλέπομεν στίφη
Εκεί πολυφύλων βαρβάρων αθρόα,¹³³*

“Surlardan bizi görüyordu

¹²⁹ Aynı yerde.

¹³⁰ Aynı yerde, s. 55.

¹³¹ Aynı yerde, s. 56.

¹³² Aynı yerde, s. 58.

¹³³ Aynı yerde, s. 69.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Kimi barbar sürülerin toplanmış kalabalıkları,

*Αστράπτει κυκλόθεν ή νήσος βροντώδης
Και πίπτουν σημαίαι και βάρβαροι πίπτουν.*¹³⁴

Adanın çereçevre etrafında şimşek çakıyor
Ve bayraklar düşüyor, barbarlar düşüyor.

*Κ' εκ της παραλίας βαρβάρους χιλίους
Μας φέρουν κραυγάζοντας νήχοντες ίπποι.*¹³⁵

Ve sahilden bin barbarı
Bize getiriyorlar çığlıklar atarak yüzen atlar.

4.5.4. Arnavutlar

Zalokostas'ın şiirde zikrettiği "Arnavutlar" ise şu şekilde karşımıza çıkmaktadır.

*Κ' ηκούσαμεν αλβανικήν φωνήν, Μεσολογγίται,
Φαρμακωμένην, αύριον, ημέραν καρτερείτε!*¹³⁶

Ve Arnavut sesi duyduk, Mesolongililer,
Yarın acılı bir gün bekleyin!

*Ματαιώς έθραυσεν εκεί των Αλβανών τα πλήθη,
Τα στίφη της Αιγύπτου.*¹³⁷

Boşuna oraya yüklendiler Arnavutların yığınları,
Mısır'ın sürüleri.

*«Και τότε των λέμβων ο στόλος πληρούται
Με των Αιγυπτίων τα εύτακτα σμήνη.
Δεν είν' Αλβανοί θορυβώδεις, αλλ' ούτε
Ασίας τα πρίν, τ' αχαλίνωτα κτήνη.*¹³⁸

¹³⁴ Aynı yerde, s. 71.

¹³⁵ Aynı yerde, s. 74.

¹³⁶ Aynı yerde, s. 62.

¹³⁷ Aynı yerde, s. 59.

¹³⁸ Aynı yerde, s. 73.

“Ve o zaman doldu kayık filosu
Mısırlıların düzenli yığlarıyla.
Arnavutlar gürültücü değil, ama değil
Asya'nın önceki dizginlenemez hayvanları da.

4.5.5. Mısırlılar

Şair Zalokostas şiirde Mısır güçleri için “Mısırlılar” şeklinde ayrı bir kullanıma da yer vermiştir.

*Και χύνονται, προπέμποντες το θάμβος, εις τους στοίχους
Των Αιγυπτίων έως.¹³⁹*

Ve hücum ediyorlar, göndererek dehşeti
Mısırlıların birliklerine kadar.

*Αγών φοβερός! Τα αιγύπτια στίφη
Εις τους προμαχόννας τας χείρας στηρίζουν,¹⁴⁰*

Korkunç muharebe! Mısırlıların sürüleri
Tabyanın dışına dayıyor ellerini,

*Αιγύπτιον βάπτει τα τείχη μας αίμα,
Πληθός φονευμένων την θάλασσαν φράσσει.¹⁴¹*

Mısırlı kanı boyuyor surlarımızı,
Denizde sayısız ölü yığıyor.

*Συντρίβονται δέ οι αιγύπτιοι στοίχοι,
Και πίπτουν καθώς των αγρών οι αστάχεις.¹⁴²*

Mısır birlikleri mahvoluyor,
Ve tarlalardaki buğday başakları gibi yere düşüyorlar.

¹³⁹ Aynı yerde, s. 63.

¹⁴⁰ Aynı yerde, s. 74.

¹⁴¹ Aynı yerde, s. 77.

¹⁴² Aynı yerde, s. 79.

4.5.6. Müslümanlar

Şair tarafından "Müslüman" ifadesinin sadece bir yerde kullanıldığı görülmektedir.

*«Εἰς πλήρη φυγὴν ἡ οργή μας τοὺς τρέπει,
Και ἀτακτοὶ φεύγουν παντοῦ Μουσουλμάνοι.»¹⁴³*

"Bizim gazabımız onları tam kaçısa sürüklüyor,
Ve Müslüman gayrinizamiler kaçıyor her yere.

4.5.6. Arap-Fransızlar

Mısır'ın düzenli Cihâdiye askerleri şiirde Fransız askerî eğitimi almış olduklarından dolayı Arap-Fransızlar ve Fransızlar olarak da adlandırılmışlardır. Zira Mesolongi'deki Yunan asiler İbrahim Paşa'nın düzenli Mısır askerlerini bu şekilde isimlendiriyorlardı.

*Και τὶς κατεύθυνεν αὐτοὺς τοὺς ὄλμους τοὺς μεγάλους;
Εὐρώπης ἀχθῆ!... δὲν τολμῶ νὰ τοὺς καλέσω Γάλλους.»¹⁴⁴*

Ve bu büyük topları birisi mi yönlendiriyordu?
Avrupa'nın yükü! Onlara Fransız demeye dilim varmıyor.

*Τὰς λόγχας σου τότε ἀς φέρουν οἱ Γάλλοι,
Και βλέπουμε πόσοι γυρίζουν οπίσω.»¹⁴⁵*

O zaman Fransızlar süngülerinizi getirsin,
Ve bakalım kaç kişi geri dönecek.

*Πηδούν εἰς τὴν λίμνην οἱ Αραβογάλλοι
Και στοίχους ἀπείρους λογχῶν σχηματίζουν.»¹⁴⁶*

Atlıyorlar göle Arap-Fransızlar
Ve oluşturuyorlar sonsuz süngü safları.

¹⁴³ Aynı yerde, s. 72.

¹⁴⁴ Aynı yerde, s. 65.

¹⁴⁵ Aynı yerde, s. 68.

¹⁴⁶ Aynı yerde, s. 74.

4.6. Şiirde Yer Alan Osmanlı Şahsiyetleri

Şair Georgios Zalokostas “To Mesologgion” şiirinde, Osmanlı tarafında yer alan tarihî şahsiyetlere de yer vermiştir. “Sultan Mahmut”, “Mehmet Ali Paşa” ve “İbrahim Paşa”¹⁴⁷ (Kavalalı) şiirde bir kez geçerken “Reşid Paşa”nın (Reşid Mehmed Paşa) ise daha fazla zikredildiği görülmektedir. Şair ayrıca gerek Mehmet Ali Paşa, gerek İbrahim Paşa, gerekse de Reşid Paşa için doğulu imajı kuvvetlendirmek amacıyla Perslere ait vali anlamındaki “Satrap” kelimesini de kullanmıştır.

*Εκεί την δίκην του Μαχμούτ τρομάζων του αγρίου,
Εις τ’ ονειρόν του έβλεπε τον βρόχον του δημίου.¹⁴⁸*

Orada vahşi Mahmud’un mahkemesinen korkarak,
Rüyasında celladın organını görüyordu.

*Ο Ιβραήμης προ πολλού στενά μας περιζώνει,
Αν ημ’ εδώ, βοήθεια θεού με φέρει μόνη.¹⁴⁹*

İbrahim epeydir sıkıca bizi kuşattı,
Eğer buradaysam, beni sadece Tanrı’nın yardımı getiriyor.

*«Εις την παραλίαν υπό λεγεώνων
Του Μεχμεταλή ο υιός κυκλωμένος,¹⁵⁰*

“Sahilde lejyonlar tarafından
Mehmetali’nin oğlu kuşatılmış,

-- *Ο μέγας Σατράπης, υιοί των Ελλήνων,*

¹⁴⁷ İbrahim Paşa (Kavala 1789 - Kahire 10 Kasım 1848) Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın oğludur. Ocak 1824’te II. Mahmud’un Mora isyanını bastırmak için Mehmed Ali Paşa’dan yardım istemesi üzere Mayıs 1824’te Mora’ya geçti. Mora’da Modon, Navarin, Tripoliçe ve Mesolongi’yi zapt ederek isyanı kontrol altına alsa da İngiltere, Fransa ve Rusya’nın Yunanlar lehine duruma müdahale ederek 20 Ekim 1827’de Navarin’de Osmanlı ve Mısır donanmasını yakmaları üzerine babasının talimatıyla Mora’dan ayrıldı. Bkz. “İbrahim Paşa (Kavalalı)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 636-637; Muhammet Hanefi Kutluoğlu, “İbrahim Paşa, Kavalalı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul 2000, s. 330-333.

¹⁴⁸ Aynı yerde, s. 61.

¹⁴⁹ Aynı yerde.

¹⁵⁰ Aynı yerde, s. 73.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

*Εντίμους συνθήκας φυγής σας προτείνει.*¹⁵¹

--Büyük Satrap, Yunanların oğulları,
Sizlere onurlu kaçış anlaşmaları öneriyor.

--*Την γλώσσαν των όπλων γνωρίζομεν όλοι,
Εκείνην λαλούμεν ήμεις, ο Σατράπης
Ας έλθη τα στίφη του φέρων.*¹⁵²

--Silahların dilini biliyoruz hepimiz,
Biz o dili konuşuyoruz, Satrap
Gelsin sürülerinin tamamını getirerek.

*«Κλεισμένας, σπαιρούσας τας χείρας τανύων,
Αφρούς ο Σατράπης εζέμεσε λύσσης.
Καλεί τον Ρεσίτην και λέγει δεικνύων
Την Κλείσοβαν, --θέλεις εκεί να κτυπήσης;»*¹⁵³

“Kapalı, gergin ellerini ileri uzatarak,
Satrap öfkeden ağzından köpükler saçtı.
Reşit’i çağırır ve söyler işaret ederek
Kleisova’ya, -- oraya saldırmak ister misin?”

*«Λυσσών ο Σατράπης το μέτωπον πλήττει,
Και τάττων εμπρός την ιδίαν σημαίαν»*¹⁵⁴

Satrap öfkelenerek cepheyi dövüyor,
Sancağı bizzat öne koyarak.

*«Επάνω νεκρών του Ρεσίτου χιλίων
Νεκρούς ο Σατράπης αφίνει χιλίους,
Ημείς του ναού του αγίου πλησίον
Εθάψαμεν μόνον τριάκοντ’ ανδρείους.»*¹⁵⁵

“Reşid’in binden fazla ölüsü üzerine

¹⁵¹ Aynı yerde.

¹⁵² Aynı yerde.

¹⁵³ Aynı yerde, s. 68.

¹⁵⁴ Aynı yerde, s. 78.

¹⁵⁵ Aynı yerde, s. 80.

BÜLENT AKYAY

Satrap geride bin ölü bırakır
Biz ise kutsal mabedin yanı başına
Sadece otuz yiğit adam gömdük.”

Söz konusu şiirde Reşid Mehmed Paşa¹⁵⁶ Yunan tarih yazımında kendisinden söz edildiği şekliyle bir yerde “Κιουταχής / Kiutahis” lakabıyla da anılmaktadır. Şair, “Vezir” olarak da değindiği Reşid Mehmed Paşa’nın vurularak yaralanmasını da şiirinde ele almıştır.

--«Τας νίκας των ανδρείων μας και τους βαρείς αγώνας
Και την πολλήν του Κυταχή φθοράν θα παρατρέξω.¹⁵⁷

--“Cesaretimizin ve ağır mücadelenin zaferleri
Ve Kütahi’nin büyük yıkımına tanık olacağım.

Και μίσος βαρύ, αδυσώπητον πνέων
Βοά ο κομπάζων στρατός του Ρεσίτου.¹⁵⁸

Ağır acımasız bir kin estirerek
Reşit’in ordusu uğulduyor böbürlenerek.

Από της ακτής ο Ρεσίτης τους βλέπει,
Τον ίππον κεντά και πελάγιος φθάνει,¹⁵⁹

Sahilden Reşit onları görüyor,
Ata binerek denize ulaşıyor,

Εν βόλι εν τούτοις, εν άγιον βόλι
Συρίζον κτυπά τον μηρόν του Βεζύρου.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Reşid Mehmed Paşa (Gürcistan? - Diyarbekir 1836) Osmanlı sadrazamı. Sadrazam Koca Hüsrev Paşa’nın kölelelerinden. Hüsrev Paşa’nın maiyetinde Tekeli İbrahim Bey’in yakalanmasında yararlılık gösterince Menteşe mutasarrıfı yapıldı. Daha sonra Tulça muhafızı, Anadolu vali vekili, Konya valiliği oldu. 1823’te Tırhala ardından aynı yıl Vidin mutasarrıfı oldu. 1824’te Mora’daki isyanı bastırmak üzere Rumeli valiliği ve seraskerliğine getirildi. Bkz. Mehmed Yılmaz, “Reşid Mehmet Paşa”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 456-457; Kemal Beydilli, “Reşid Mehmed Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul 2008, s. 12-14.

¹⁵⁷ Aynı yerde, s. 61.

¹⁵⁸ Aynı yerde, s. 70.

¹⁵⁹ Aynı yerde, s. 72.

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Bir kurşun, bununla birlikte kutsal bir kurşun,
Vızıldayarak Veziri kalçasından vuruyor.

*Βαρέως εις κοίτην υγρὰν κοιμωμένους,
Χιλίουσ νεκρούσ ο Ρεσίτης αφίνει.*¹⁶¹

Ağır bir şekilde vurulmuş olarak denizin dibine
Bin ölü bırakıyor Reşit.

*Κ' ιππείσ και πεζοί την αράν του Ρεσίτου
Πληρούντεσ σιδήρειον ύπνον κοιμώνται.*¹⁶²

Süvariler de piyadeler de Reşit'in lanetini
Yerine getirerek derin uykuda uyuyorlar.

Bununla birlikte Zalokostas'ın şiirinde bir başka tarihî kişiliğe daha değinilmektedir. Bu kişi aslen Fransız olan ve Mısır hizmetine giren askerî uzman Joseph Anthelme Sève'dir. Sève, İslam dinine geçerek Süleyman (Soliman Pacha) adını almıştı.¹⁶³ İbrahim Paşa'nın Mısır birlikleriyle Yunanistan'a gelen Süleyman Paşa'ya (el-Fransevî) bir kıta ayrılmış olup şair tarafından şiirde lanetlenmektedir. Ayrıca şiirde bir de Paşa'nın damadı olan kişiden bahsedilmektedir.

*«Το τέρας! κτηνώδη λατρείαν ησπάσθη
Αφήσασ το μύρον της πρώτης θρησκείας,
Και περιτμηθείσ Σολιμάν ωνομάσθη*

¹⁶⁰ Aynı yerde.

¹⁶¹ Aynı yerde, s. 73.

¹⁶² Aynı yerde, s. 74.

¹⁶³ Fransız Albay Octave Joseph Anthelme Sève (1788-1860), 1820'lerin başlarında Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya katılan Fransız dönemler arasında en dikkate değer olanıdır. Gelecek vaat eden genç bir deniz subayı olan Sève, kariyerini sonlandıran bir düelloda kıdemli bir subayı öldürdü. Napolyon'un İtalya, Rusya ve sonunda Waterloo'da savaşan ordusunda kendisi için yenilenme imkânı buldu. Sève, Mehmed Ali Paşa'ya olan bağlılığını İslam'ı kabul ederek ve Süleyman Ağa adını alarak gösterdi. Sève, paşanın askerî yönetiminin en üst kademelerine girdi. Bkz. Andrew McGregor, *A Military History of Modern Egypt: From the Ottoman Conquest to the Ramadan War*, Praeger Security International, Westport, Connecticut 2006, s. 80. Sève hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aimé Vingtrinier, *Soliman-Pacha (colonel Sève) Généralissime des armées égyptiennes, ou Histoire des guerres de l'Égypte de 1820 à 1860*, Librairie de Firmin Didot, Paris 1886.

BÜLENT AKYAY

*Ο φαύλος, ο νόθος υιός της Γαλλίας.*¹⁶⁴

“Canavar! Benimsedi hayvanî inancı hoşgörüyü
Bırakarak ilk dinin vaftiz yağını,
Ve sünnet olup Süleyman adını aldı
Fransa’nın kötü, gayrimeşru oğlu.

*«Εἰς μίαν ἐν τούτοις των λέμβων του στόλου
Γαμβρός του Πασά, εἰς πρωτεύων των άλλων,*¹⁶⁵

Donanma kayıklarından birine,
Bindi Paşa’nın damadı¹⁶⁶ ve önce o hareket etti.

5. Şiirde Öne Çıkan Bazı Motifler

5.1. Açlık ve Hastalık

Georgios Zalokostas’ın şiiri, 1826 Mesolongi kuşatmasında yaşanan bazı hadiseleri de aktarmaktadır. Bunlar arasında açlık ve hastalık anlatısı önemlidir. Osmanlı güçleri lagünün girişindeki adacıkları ele geçirince Yunan kaptan Miaoulis erzak ve takviye getiremez olmuş ve Mesolongi’de halk açlık çekmeye başlamıştı. Nitekim açlıktan ölümler de görülmüş ve bu durum savunmadaki Yunanlar için kısa sürede umutsuzluğu artırmıştı. Şehirde bulunan kedi, köpek, eşek ve atlar dahi yenip tüketilince insanlar hayatta kalabilmek için deniz yosunu bile yemek zorunda kalmışlardı. Besin yetersizliği ülser, iskorbüt, ishal ve eklemelerde şişlik gibi hastalıklara sebep olmuş, halkın önemli bir kısmı, zar zor yürüyebilen, adeta “iskeletler” haline gelmişti. Şair bu durumu dizelerinde şöyle yansıtmıştır.

*To Μεσολόγγι. ...
Εἰσέτι πείνης θύμα,*¹⁶⁷

Mesolongi. ...
Açlığın kurbanı,

¹⁶⁴ Zalokostas, *a.g.e.*, s. 77.

¹⁶⁵ Aynı yerde.

¹⁶⁶ Şiir anlatısında Paşa’nın damadından kastedilen kişi Hüseyin Bey’e uymaktadır. Mısır donanma başbuğu Muharrem Bey olma ihtimali düşüktür ki kendisi Ali Paşa’nın damadı, İskenderiye muhafızı ve Mısır donanması başbuğu idi. Bkz. Mehmed Es’ad Efendi, *a.g.e.*, s. 419, 494, 517, 549.

¹⁶⁷ Zalokostas, *a.g.e.*, s. 50.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

--Φοβούμαι μήπως η φρουρά τον τραχηλόν της κλίνη
Εις του λιμού την πάλην.¹⁶⁸

--Korkuyorum garnizonun boynunu bükmesinden
Açlıkla mücadelede.

Έχω ναθρά τα γόνατα, έχω στεγνά τα χείλη
Από την αστίαν.¹⁶⁹

Dizlerimi hissetmiyorum, dudaklarım kuru
Yiyecek yokluğundan.

Αποκλεισμός ολόκληρον μας βασανίζει μήνα,
Μας έφαγε το νόσημα, μας έφαγεν η πείνα.¹⁷⁰

Bütün bir ay kuşatılmışlık bize işkence çektiriyor,
Hastalık bizi bitirdi, açlık bizi yedi.

5.2. Ölüm

Şehirde kol gezen ölüm aynı zamanda şehrin savunulması sırasında kuşatanlara ve savunmada yer alanlara da dağıtılan bir armağan şeklinde şair tarafından işlenmiştir.

Ιδέτε πως το φρούριον ολόγυρά του δώρα
Θανάτου διανέμει.¹⁷¹

Bakın ölümün hediyeleri nasıl dağıtılıyor
Kalenin etrafında.

5.3. Patlamalar ve Ateşler

1826 Mesolongi kuşatması sırasında şehrin topa tutulması ve bombardımana uğraması şair tarafından cehennemi andıran patlamalar, yangınlar, ateşler ve hatta yanardağlar ve lavlar üzerinden anlatılmıştır.

¹⁶⁸ Aynı yerde, s. 56.

¹⁶⁹ Aynı yerde.

¹⁷⁰ Aynı yerde, s. 59.

¹⁷¹ Aynı yerde, s. 54.

Bundan başka dağdan inen askerlerin sihalarının parlamasıyla ilgili olarak Etna Yanardağı ile de benzerlik kurulduğu görülmektedir.

*Οπλολαμπής κατέβαινε στρατός πεζών κ' ιππέων,
Σπρατός, ώς ρεύμα ποταμού, ώς λάβα Αίτηνης ρέων.*¹⁷²

Silah parlamasıyla piyade ve süvari ordusu aşağı iniyordu,
Bir ordu, bir nehir akıntısı gibi, akan Etna lavı gibi.

*Το Μεσολόγγι, κάμινος αιματηρών αγώνων,
Παντού βροντά και καίει,
Και παντοχόσε πλέει
Εις του πυρός τας αστραπάς, εις του καπνού τα νέφη.*¹⁷³

Mesolongi, kanlı mücadelelerin cehennemi,
Her yerde top patlıyor ve yakıyor,
Ve her yönde suyun üzerinde yüzüyor
Ateşin şimşeklerinde ve dumanın bulutunda.

*Εστίαι κεραυνών, τροφοί πυρκαϊάς μεγάλης,
Και καίονται και καίουν.
Οργίλον το Τριάδελφον ηφαιστειον αστράπτει,
Αλλά πυρσοί θανάτου
Κυκλόνουν τα πλευρά του,
Και σίδηρος ολμοκαής τα χώματά του σκάπτει.*¹⁷⁴

Sayırsız şimşekler, büyük yangının neticesi
Ve yanıyorlar ve yakıyorlar.
Triadelfon yanardağı öfkeyle parlıyor,
Ancak ölüm meşaleleri
Etrafını sarıyor,
Ve yakıcı sıcak demir, topraklarını kazıyor.

*Ακοίμητον εκεί βοά το πύρ τώ, ηφαιστειών.*¹⁷⁵

Yanardağların ateşi uyumsuz orada uğulduyor.

¹⁷² Aynı yerde, s. 62.

¹⁷³ Aynı yerde, s. 50.

¹⁷⁴ Aynı yerde, s. 51.

¹⁷⁵ Aynı yerde.

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

*Διπλασιάζει τα πυρά το Μεσολόγγι τώρα.*¹⁷⁶

Mesolongi ateşi iki katına çıkarıyor şimdi.

*«Από την κοίτην της φρικτής πυρκαϊάς εκείνης
Κρουνοί πυρός ακοίμητοι τα σκότη διεπέρων.
Εφλέχθ' η φύσις, έσβυσεν η λάμψις της σελήνης,
Πυρίνη προς τα όρη μας ημέρα διεχύθη»*¹⁷⁷

“O korkunç yangının yatağından
Ateş kivilcimları karanlıkları delip geçti.
Tabiat yandı, ayın parıltısı söndü,
Gün bizim buralara ateş misali göründü.

*«Ουρανοπόρους δράκοντας χείρ έρριπτε δαιμόνων,
Κ' ενώ γραμμός εχάραττε πυρός αιθεροβάτου,
Εξέχυνεν ολόγυρα με παγετώδη κλόνον
Συρίγματα θανάτου.»*¹⁷⁸

Şeytanların bir eli gökyüzünden ejderhalar atıyordu,
Bu arada gökyüzünde ateş çemberi çiziliyordu,
Etrafa yayılıyorlardı buz gibi
Ölümün ışıklarıyla.

5.4. Ölümüne Direnme/Teslim Olmama

Şair Zalokostas şiirinde Mesolongi'de savunmadaki Yunanların ölümüne direnmeleri ve teslim olmayışlarına vurgu yapmış, sonuna kadar savaşmalarını yüceltmıştır. Bu duruma bir örnek olarak şiirin başlarında yer alan şu bent verilebilir.

*Μυστηριώδη λαλιάν λαλούν τ' αστραπηβόλα
Χαλκών δρακόντων στέματα, βαρνεπής δ' αφ' όλα
Κραυγή γεννάται μία,
«Παράδος, λέγουν, την φρουράν, τα περίζ τηλεβόλα*

¹⁷⁶ Aynı yerde, s. 54.

¹⁷⁷ Aynı yerde, s. 64.

¹⁷⁸ Aynı yerde, s. 64.

BÜLENT AKYAY

*»Παράδος τα κλειδιά.»
«Εις την ρομφαίαν κρέμανται» βοά το Μεσολόγγι
Διά πολλών στομάτων,
Και μέχρι των περάτων
Της γής βρούν οι φοβεροί της διαμάχης φθόγγοι.¹⁷⁹*

Esrarengiz sesler çıkarıyor
Ejderhaların bronzdan taşları
Ve yüksek sesli
Bir çığlık meydana geliyor
“Teslim edin, diyorlar, garnizona, etrafi çeviren topları
“Teslim edin anahtarları.”
“Kılıcın ucunda asılı”, diye haykırıyor Mesolongi,
Çok sayıda ağızdan,
Dünyanın sonuna kadar uzansın
Çarpışmanın korkunç sesleri.

5.5. Bombardıman ve Toplar

Mesolongi kuşatmasında topçu bombardımanları, karşılıklı topçu atışlarıyla meydana gelen topçu düelloları ve havan topları atışları bir savaşın ve kuşatmanın gereği olarak Zalokostas’ın şiirinde yer bulmuştur.

*«Εσίγα το όπλον πρό πολλού. Τα στόματα των όλμων
Έχνον μόνα κύκλωθεν τα φοβερά πυρά των,¹⁸⁰*

“Burada epeydir silah sustu. Havan toplarının ağızları
Korkunç ateşlerini daireler halinde gönderiyordu.

*Και δύο πύργ’ υψόνοντο ως από μάγων χείρας
Βαρείς και ολμοφόροι.
Ο Άραψ πολιορκητής, μακρόθεν πυργωμένος,
Εφαίνετο φοβούμενος των όπλων μας το σθένος.¹⁸¹*

Ve iki kule yükseldi sanki büyücülerin elinden,
Ağır ve havan toplarıyla dolu.

¹⁷⁹ Aynı yerde, s. 51.

¹⁸⁰ Aynı yerde, s. 61.

¹⁸¹ Aynı yerde, s. 63.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: “TO MESOLOGGION”

Arap kuşatmacı, uzaktan kuşatılmış halde,
Silahlarımızın gücünden korkar gibiydi.

«Αἰ βόμβαι τῆς τρεμούσης γῆς ανέσκαπτον τὸ βάθος,
Κ' εἰς μέγα κοιμητήριον ἡ πόλις μετεβλήθη.
Τὰ στόματα τῶν ὀλμῶν μας δὲν ἔμενον σιγῶντα,
Τὸ πύρ μας ἀντικέλαδον ἐκ τῶν τειχῶν ἐβρόντα.¹⁸²

“Bombaları sarsılan yerin derinliklerini kazıyordu,
Ve şehir büyük bir mezarlığa dönüştü.
Havan toplarımızın ağızları sessiz kalmadı,
Ateşlerimiz gürültüyle yanıt veriyordu surlardan.

Sonuç

1830-1880 yılları arasındaki dönemde gelişen “Eski” veya diğer adıyla “Birinci” Atina Ekolü, bağımsızlığını elde eden Yunanistan’ın ilk edebiyat okuludur. Bu okul aynı zamanda yeni kurulmakta olan Yunan devletinin yeni bir siyasi, idari ve kültür hayatı oluşturmak için çabaladığı bir dönemin ürünüdür ki bu ekolün ana unsurunu Romantizm oluşturuyordu. Bununla birlikte ekolün önde gelen özelliklerinden biri de vatansever lirik ton ve 1821 Yunan İsyanı sürecinden temaların kullanılmasıdır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan 1826 yılında gerçekleşmiş Mesolongi Kuşatması, Yunan isyanı sürecinin önemli tarihî hadiselerinden biridir. Bu yönüyle konunun ayaklanmanın önde gelen tarih temalarından birini oluşturması, şehrin Yunan ulusal hafızası için dinî ve millî mitler içeren önemli bir mekân sunması, çağdaş Yunan edebiyatında Yunan şairler tarafından Mesolongi’nin diğer başka şiiirlere de esin kaynağı olmasını sağlamıştır.

Yunanistan Krallığı’nda yeni bir kültürel hayat ortaya konması çabaları çerçevesinde 1851-1877 yılları arasında Atina’nın entelektüel hayatına, toplumda şiirin sahip olduğu önemli yeri kanıtlayan ve o yıllarda önemli bir kurum haline gelen şiir yarışmaları hâkim olmuştu. Şair Georgios Zalokostas da 1851 yılında Atina Üniversitesi’nin düzenlediği “Ralleios” şiir yarışmasına katılmış ve ilki düzenlenen bu yarışmada 1826 Mesolongi Kuşatmasını konu alan “To Mesologgion” adlı şiiriyle ödül kazanmıştır.

¹⁸² Aynı yerde, s. 65.

Yunan başkentinde dönemin edebiyatına hâkim Birinci Atina Ekolü'nün özelliklerinden olan vatansever lirik tonun şair tarafından kullanılmış olması ve 1821 Yunan İsyanı sürecine ait bir tarihî bir temanın adı geçen şiirin konusunu oluşturması, yarışmada rakip şiirin önüne geçmesini sağlamıştır. Georgios Zalokostas'ın, 1821'de Yunan İsyanı başlayınca 16 yaşında ailesiyle birlikte İtalya'dan Yunanistan'a dönmüş ve mütakiben ayaklanmaya katılarak Türklere karşı savaşmış bir kimsedir. Onun Mesolongi kuşatmasında ve şehirden çıkış hareketinde yer almış olması şairi olayların bizzat tanığı kılmıştır. Bu sebeple Zalokostas'ın kuşatmada yaşananlara şahitlik etmiş olması yazdığı şiirine, tanıklıkları sayesinde, tarihî bakımdan ayrı ve özel bir nitelik katmaktadır.

Makalede ele alınan Zalokostas'ın "To Mesologgion" başlıklı şiiri oldukça uzun bir şiir olup, "A'/1.", "B'/2." ve "Kleisova" alt başlıklı olmak üzere üç kısımdan ve toplamda 613 dizeden oluşmaktadır. Şiirde yine mensup olduğu edebî ekolün diğer bir özelliği olarak Yunan Mitolojisine ait unsurlar da yer almaktadır. Hıristiyanlığa ait dinî unsurlar da görece daha az olmakla birlikte şiirde mevcuttur.

Şiirde Yunan isyanına katılmış şahsiyetlerden Mesolongi kuşatmasında yer alan Kitsos Tzavellas'ın ayrıca vurgulandığı görülmektedir. Tzavellas, Kleisova'da sergilediği mücadelesiyle şiirin "Kleisova" alt başlıklı üçüncü kısmının önemli bir karakteri olarak yansıtılmıştır. Şair Zalokostas, gerçekte Mesolongi kuşatmasında yer almış olsa da, bu şiirde kendini Dimos adlı bir savaşçı olarak gizlemiş, kendisine bu şekilde şiirinde yer vermiştir.

Şiirde şehri savunan kuşatma altındaki Yunanlara karşı savaşan, şehri ele geçirmeye çalışan Osmanlı güçlerinin imgesi doğal olarak olumsuzdur. Şiirde birkaç yerde ağır ifadelerle rastlanılmaktadır. Osmanlı güçleri olarak genellenebilecek "öteki" kavramı şair tarafından şiirde etnik ayırım ve vurgularla da işlenmiştir. Şiirde yer alan "öteki"nin içinde Türkler, Mısırlılar, Araplar, Arnavutlar, Fransızlar isim ya da sıfat halinde karşımıza çıkmaktadır. "Doğulu öteki"den Barbarlar olarak da bahsedilmektedir.

Osmanlı tarafında tarihî kişilikler olarak Sultan II. Mahmud, Kavalalı İbrahim Paşa ve Reşid Mehmed Paşa şiirde zikredilmektedir. Reşid Mehmed Paşa şiirde en fazla değinilen Osmanlı figürü durumundadır. Mısır düzenli cihâdiye askerlerinin, Fransız askerî eğitimi aldıklarından dolayı şehri savunan Yunanlar tarafından "Arap-Fransızlar" olarak da adlandırılmış

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

olmaları şiire de yansımıştır. Mehmet Ali Paşa, İbrahim Paşa ve de Reşid Paşa için doğu imajını artırmak ve vurgulamak maksadıyla "Satrap" kelimesinin de kullanıldığı görülmektedir.

Savaşın açlık, hastalık, yangın, patlamalar ve ölüm gibi tüm dehşetini yansıtan şiir, Yunan toplumuna kahramanlık, ölümüne direniş ve teslim olmama mesajlarını vermektedir. Nitekim nüfusun "kahramanca direniş" ve ardından Türk-Mısır kuvvetleri tarafından uygulanan şiddet sebebiyle, Mesolongi kasabasına, diğer Yunan şehirleri arasında benzersiz olan "İera Polis" (Kutsal Şehir) fahri unvanı verilerek Yunan ulusal hafıza mekânı kılındığını belirtmek gerekmektedir. Öte yandan Yunanlar açısından askerî bir felaket olmasına rağmen, Mesolongi kuşatması ve sonrasında yapılan propaganda Yunan davası için bir zafer olmuştur. Zira Osmanlılar tarafından Mesolongi'nin ele geçirilmesi ve ardından yaşananlar, Yunanların ve Filhelenlerin propagandasıyla Batı Avrupa'dan birçok kişinin Yunan davasına artan bir sempati duymalarına sebep olmuştur. Bu durum ise Yunanların lehine isyana yönelik Avrupa müdahalesini hızlandırmıştır. Mesolongi bu yönüyle de Filhelen sembollerden biridir.

KAYNAKÇA

AGAPİTOS, Agapitos S., *Οι Ένδοξοι Έλληνες του 1821, ή Οι Πρωταγωνιστάι της Ελλάδος*, Τυπογραφείον Α. Σ. Αγαπητού, Εν Πάτραις 1877.

Ahmed Lûtfî, *Vak'anivîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, C. I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

BEATON, Roderick, *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία, Ποίηση και Πεζογραφία 1821-1992*, (μετάφραση) Ευαγγελία Ζουργού, Μαριάννα Σπανάκη, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1996.

BEYDİLLİ, Kemal, "Reşid Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul 2008, ss. 12-14.

BREWER, David, *The Greek War of Independence: The Struggle for Freedom from Ottoman Oppression*, Overlook Duckworth, London 2011.

DAPOUDANİ, Alexandra Marina, *Çağdaş Yunan Edebiyatında Birinci Atina Ekolü (1830-1880) ve Atina Romantik Akım Şiirlerinde Pesimizm*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Bülent Akyay, Edirne 2021.

DİMARAS, K. Th., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 2000.

DİAMANTOYROY, İoanna, “Εξάπλωση της Επανάστασεως κατά τον Απρίλιο και τον Μαΐο, Επέκταση και Ένταση των Πολεμικών Συγκρούσεων”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ΄, Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, ss. 100-128.

DOGANİS, Th., “Μεσολόγγιον”, *Μεγάλη Στρατιωτική και Ναυτική Εγκυκλοπαιδεία*, Τόμος Τέταρτος, Καβάδης-Μωριάς, Αθήνα 1929, ss. 503-507.

DRAGOMANNI, Francesco Gherardi, *Per la caduta di Missolongi ai nemici della Grecia*, Fabris, Firenze 1841.

GARANTOUDİS, Euripidis, “Επτανησιακή Σχολή”, *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2008, s. 678-680.

_____, “Παλαιά Αθηναϊκή Σχολή”, *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2008, ss. 1661-1663.

Γεώργιος Ζαλοκώστας, υπό Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, Τύποις Σ. Οικονόμου και Λ. Μηλιάδου, Αθήνησι 1868.

Γεωργίου Ζαλοκώστα Έργα, πρόλογος και σημειώματα Κώστα Καιροφύλα, συνεργασία Γ. Ε. Ζαλοκώστα, Βιβλιοπωλείον Ιωάννου Ν. Σιδέρη, Εν Αθήναις 1899.

ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, İoannis, “Η Επανάσταση κατά το 1823”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ΄, Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, ss. 289-313.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

"İbrahim Paşa (Kavalalı)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 1, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999, ss. 636-637.

H Ποίηση της Ελληνικής Επανάστασης 1821, Ανθολόγηση, εισαγωγικές σημειώσεις, επιμέλεια, εργοβιογραφικά σημειώματα: Κώστας Σταμάτης, Εκδόσεις Πατάκη – Ανθολογίες, Αθήνα, Δεκέμβριος 2020.

KARASARINIS, Markos, "Mesolonghi", *The Greek Revolution: A Critical Dictionary*, (ed.) Paschalis M. Kitromilides, Constantinos Tsoukalas, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 2021.

KASOMOULIS, Nikolaos K., *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων 1821-1833*, Εισαγωγή και Σημειώσεις Γιάννης Βλαχογιάννης, Τόμος Β', Χορηγία Παγκείου Επιτροπής, Αθήνα 1940.

KELAĞA AHMET, İbrahim, DAPOUDANİ, Alexandra Marina, "Çağdaş Yunan Edebiyatında Yedi Adalar Ekolü Temsilcilerinin Şiirlerinde Romantizm", *Balkan Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları I*, (ed.) İbrahim Kelağa Ahmet, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yay., Edirne 2021, ss. 75-130.

KURTOĞLU, Fevzi, *Yunan İstiklal Harbi ve Navarin Muharebesi (Çengeloğlu Tahir Paşa)*, Cilt 1, Askeri Deniz Matbaası, İstanbul 1944.

KUTLUOĞLU, Muhammet Hanefi, "İbrahim Paşa, Kavalalı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 21, İstanbul 2000, ss. 330-333.

MAZOWER, Mark, *The Greek Revolution: 1821 and the Making of Modern Europe*, Penguin Press, New York 2021.

MCGREGOR, Andrew, *A Military History of Modern Egypt, From the Ottoman Conquest to the Ramadan War*, Praeger Security International, Westport, Connecticut 2006.

Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'anüvis Es'ad Efendi Tarihi*, (neşr. haz.) Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.

MOULLAS, Panayotis, *Les Concours Poétiques de l'Université d'Athènes 1851-1877*, Archives Historiques de la Jeunesse Grecque, Secrétariat Général à la Jeunesse, Athènes 1989.

ÖRENÇ, Ali Fuat, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babiali Kültür Yay., İstanbul 2009.

“Per la caduta di Missolongi ai nemici della Grecia Ode di Francesco Gherardi Dragomanni / Τοις Εχθροίς της Ελλάδος κατά την πτώσην του Μεσολογγίου Θρήνος Φραγκίσκου Γεράρδου Δραγομάνου”, μετάφραση Γ. Χ. Ζαλοκώστα, Τύποις Φ. Καραμπίνη και Κ. Βάφα, Αθήνησι 1851.

POLÍTIS, Linos, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Ζ' Έκδοση, Αθήνα 1993.

SFYROERAS, Vasileios, “Τοπική Επικράτηση της Επανάστασεως”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ', Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, ss. 173-199.

SFYROERAS, Vasileios, “Η Επανάσταση κατά το 1822”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ', Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, ss. 212-286.

STAUROPOULOU, Eri, *Η Νεοελληνική Ποίηση και τα Εικοσιένα. Διάλογος με την Ιστορία*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2022.

Το Μεσολογγιον, υπό Γ. Χ. Ζαλοκώστα, εκ του Τυπογραφείου Κ. Αντωνιάδου, Εν Αθήναις 1851.

VAKALOPOULOS, Apostolos, “Η Επανάσταση κατά το 1825”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ', Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, ss. 373-405.

VAKALOPOULOS, Apostolos, “Η Επανάσταση κατά το 1826”, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΒ', Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, ss. 408-436.

VINGTRINIER, Aimé, *Soliman-Pacha (colonel Sève) Généralissime des armées égyptiennes, ou Histoire des guerres de l'Égypte de 1820 à 1860*, Librairie de Firmin Didot, Paris 1886.

YUNAN ŞAİR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

VITTI, Mario, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Εκδόσεις Οδυσσεας, Αθήνα 2003.

YILMAZ, Mehmed, "Reşid Mehmet Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. 2, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999, ss. 456-457.

ZALOKOSTAS, Georgios, *Τα Άπαντα*, υπό Ευγενίου Ζαλοκώστα, Τυπογραφείον Δ. Αθ. Μαυρομμάτη, Αθήνησι 1859, ss. 35-63.

_____, *Τα Άπαντα*, υπό Ευγενίου Ζαλοκώστα, εκ του Τυπογραφείου των Αδελφών Περρή, Εν Αθήναις 1873, ss. 61-89.

_____, *Έργα*, Συνεργασία Γ. Ε. Ζαλοκώστα, Βιβλιοπωλείον Ιωάννη Ν. Σιδέρη, Εν Αθήναις 1899, ss. 109-131.

_____, *Τα Άπαντα*, Εκδοτικός Οίκος Γεώργιου Φέξη, Εν Αθήναις 1903, ss. 47-81.

ZİRAS, Aleksis, ANAGNOSTOPOULOS, Vasilis D., "Ζαλοκώστας, Γεώργιος Χ.", *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα, Έργα, Ρεύματα, Όροι*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2008.

ZORAS, Georgios Th., *Ο Ελληνικός Ρομαντισμός και οι Φαναριώται*, Πανεπιστήμιον Αθηνών - Φιλοσοφική Σχολή, Αθήνα 1975, ss. 287-289.

BÜLENT AKYAY

EKLER

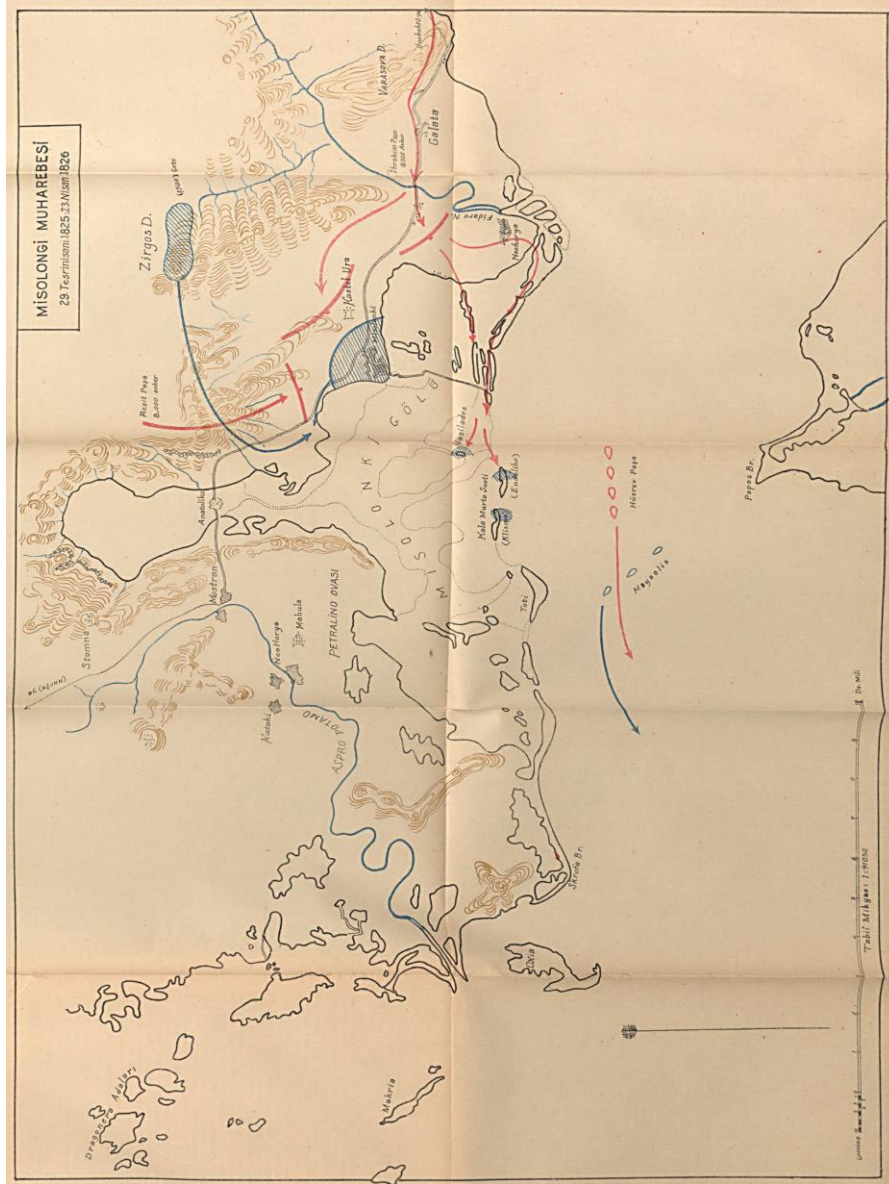
Ek 1: Georgios Zalokostas

Καὐνακ: Georgios Kh. Zalokostas, *Τα Άπαντα*, υπό Ευγενίου Ζαλοκώστα, εκ του Τυπογραφείου των Αδελφών Περρή, Εν Αθήναις 1873.

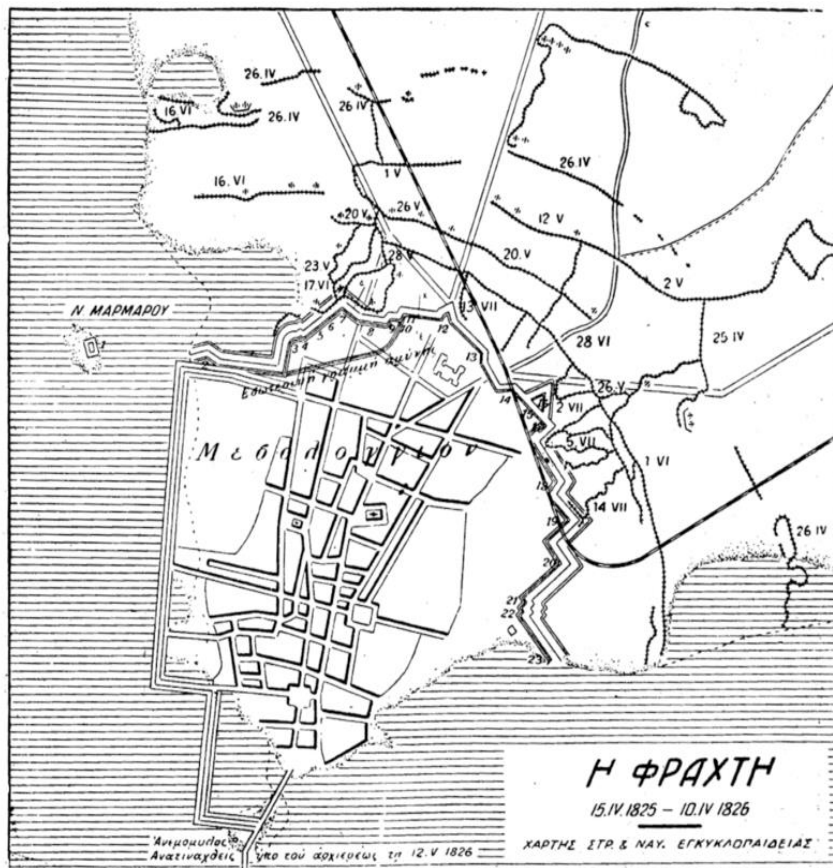
YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Ek 2: Mesolongi Muharebesine dair harita (1825-1826)

Kaynak: Fevzi Kurtoğlu, *Yunan İstiklal Harbi ve Navarin Muharebesi (Çengeloğlu Tahir Paşa)*, Cilt 1, Askeri Deniz Matbaası, İstanbul 1944.

Ek 3: Kuşatma Sırasında Mesolongi, Tahkimatlar, Tabyalar, Siperler

Τμήμα κατά την ΑΚ (Προσέλαση-Πύργος)

Τμήμα κατά την ΒΒ (Πύργος-Πύργος)

Τὰ ἐπὶ τῆς ἀμυντικῆς γραμμῆς τῶν Ἑλλήνων ὀνόματα τῶν ἐπιχειρησιακῶν ἔργων

1. Κανονιστικὸν Σχετῖση
2. Βαταρία Κυριακοῦ, Μαυρομαζῆ
3. Πύργωμα Κατρίτσου
4. Πύργωμα Γουλιέλμου Τέλλου
5. Κανονιστικὸν Τοκμῆ
6. Κανονιστικὸν Λόδου Βόρμπος
7. Πύργωμα Φραγκοῦ & Τερζοῦ
8. Κανονιστικὸν Στρατηγῶ Νόρμαν
9. Κανονιστικὸν Μισοῦλη
10. Κανονιστικὸν Κοσταντίνου
11. Πύργωμα Κορῆ
12. Προτάξιμα Μόνουση
13. Κανονιστικὸν Ἰντζοῦ
14. Προτάξιμα Μαυρῆ
15. Κανονιστικὸν Κερανοβόλου
16. Προτάξιμα Τουλῆου τῆς Ὁδοῦ τῆς Ἁλυσίας
17. Κανονιστικὸν Ράγα Φαροῦ
18. Κανονιστικὸν Ἀντωνίου Κοκίνη
19. Κανονιστικὸν Μονεμβασιῶ
20. Κανονιστικὸν Λόδου Ὁφ Σαβιῶ
21. Πύργωμα Σκαρῆμα
22. Πύργωμα Κονοῦ
23. Πύργωμα Σαυρ. Μπακοῦλη

Συνθηματικὰ σημεῖα διὰ τὸ 1825 - 1826

ΣΗΜ. Διὰ τὴν ἐπιτόπιον ἀλλαγὴν τῆς πολιορκίας συνετάχθη ἡ δόξα τῆς κατάστασις ὡς ἔχει σημεῖον [6-8], ἀπορροφητικῶν γραμμῶν κλπ. Ἐπὶ τοῦ σχεδιασμοῦ τούτου ἐπισημασθῆσαν τὰ ἀμυντικὰ καὶ πολιορκητικὰ ἔργα. Αἱ ἡμερομηνίαι κατασκευῆς τῶν τελευταίων εἶναι ἀναγεγραμμέναι κατὰ αὐτὰ.

Καὐνακ: Th. Doganis, “Μεσολόγγιον”, *Μεγάλῃ Στρατιωτικῇ καὶ Ναυτικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ*, Τόμος Τέταρτος, Καβάδης-Μωριάς, Αθήνα 1929, s. 504.

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Ek 4: Mesolongi Kuşatması (P. Zografos'un tablosu)

Kaynak: [https://el.wikipedia.org/wiki/Πολιορκία_του_Μεσολογγίου_\(1825-1826\)#/media/Αρχείο:Zografos-Makriyannis_15_Messologiou_Boissonas.jpg](https://el.wikipedia.org/wiki/Πολιορκία_του_Μεσολογγίου_(1825-1826)#/media/Αρχείο:Zografos-Makriyannis_15_Messologiou_Boissonas.jpg), (25.09.2022).

Ek 5: İbrahim Paşa'nın Mesolongi'ye Saldırısı (G. Mazzola'nın tablosu)

Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Giuseppe_Mazzola_-_The_Attack_of_Ibrahim_Pasha_against_Messolonghi.jpg, (25.09.2022).

BÜLENT AKYAY

Ek 6: Kleisova Adacığı

Kaynak:

<https://www.topontiki.gr/2013/03/20/i-agnosti-25i-martiou-i-poliorkia-tis-nisidas-klisova-sto-mesolongi/>, (25.09.2022).

Ek 7: Kleisova Muharebesi'ne dair temsili bir Yunan tablosu.

Kaynak:

<https://iaitoloakarnania.gr/2019/03/ena-istoriko-epos-sta-nera-tou-mesol/>, (25.09.2022).

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGİ KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Ek 8: Kavalalı İbrahim Paşa

Kaynak:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Yunan_isyani#/media/Dosya:IbrahimBaja.jpg,
(25.09.2022).

BÜLENT AKYAY

Ek 9: Mehmed Reşid Paşa

Kaynak:

https://tr.wikipedia.org/wiki/Reşid_Mehmed_Paşa#/media/Dosya:Ritratto_del_pascia_Rescild_-_Giovanni_Boggi.jpg, (25.09.2022).

YUNAN ŞAIR GEORGIOS ZALOKOSTAS VE 1826 MESOLONGI KUŞATMASI
HAKKINDAKİ ŞİİRİ: "TO MESOLOGGION"

Ek 10: Joseph Anthelme Sève - S¼leyman Ağa/Paşa

Kaynak: Vingtrinier, *a.g.e.*

BÜLENT AKYAY

Ek 11: Kitsos Tzavellas

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Yunan_isyanı#/media/Dosya:Tzavellas.jpg, (25.09.2022).

Ek 12: Georgios Karaiskakis

Kaynak: https://fr.wikipedia.org/wiki/Georgios_Karaiskakis#/media/Fichier:Karaiskakis_Greek_Fighter.JPG, (25.09.2022).

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

Mustafa ATATORUN* - Sinan VEZİROĞLU**

ÖZ

Günümüzde Avrupa Birliği (AB) aday ülkesi olan Arnavutluk tam üyelik yolunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durumun AB'ye bağlı nedenleri olduğu gibi, Arnavutluk'a bağlı nedenleri de vardır. Bu çalışmanın amacı söz konusu nedenleri irdeleyerek bir bütünleşme modeli olan Değişken Geometrilik Avrupa Yaklaşımının Arnavutluk için bir seçenek olup olmadığını tartışmaktır. Çalışmanın literatür taraması yöntemi kullanılarak yazılı kaynaklar incelenmiştir. Avrupa bütünleşmesinin nasıl gerçekleştirilebileceğine dair çeşitli kuramsal açıklamalar vardır. Siyaset yapıcıların konuya ilişkin katkıları incelendiğinde, işlevselcilik, hükümetlerarasıcılık, kurumsalcılık ve inşacılık gibi klasik bütünleşme kuramlarının dışında, esnek ve farklılaştırılmış bütünleşme modelleri de ortaya koyulduğu görülmektedir. Akademik çalışmalar ise, Değişken Geometrilik Avrupa Yaklaşımının farklılaştırılmış bütünleşme kavramının bir alt sınıfını oluşturduğunu göstermektedir. Söz konusu yaklaşım, birçok konuda çekirdek ve diğer üye ülkelerden geri kalmış, ciddi sorunlar yaşayan ülkelerin, bunları çözmesi, hızlı ve daha kolay bütünleşmesi açısından önem arz etmektedir. Arnavutluk'u bu bağlamda ele alan çalışmamız, sonuç olarak, AB için uygun bir bütünleşme yolu olan Değişken Geometrilik Avrupa Yaklaşımının, Arnavutluk'un bütünleşme sürecinde karşılaştığı siyasi ve ekonomik zorlukları aşmasında katkı sağlayabileceğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Avrupa Birliği, Bütünleşme.

* Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta, ORCID: orcid.org/0000-0003-1465-8391, E-posta: matatorun@gmail.com

** Doktor adayı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Çalışmaları Anabilim Dalı, Isparta, ORCID: orcid.org/0000-0002-0258-763X, E-posta: veziroglusinan@gmail.com

IS THE APPROACH OF VARIABLE GEOMETRIC EUROPE AN OPTION FOR ALBANIA?

ABSTRACT

Today, Albania, which is a candidate country for the European Union (EU), is facing difficulties on the road to full membership. This situation has reasons related to Albania as well as the EU. This study aims to discuss whether the integration model of the Approach of Variable Geometric Europe can be an option for Albania, by examining those reasons. The method of the literature review was employed, and written sources were analysed in the study. There are some theoretical explanations concerning how European integration can be realized. When contributions of policy makers are examined, it is seen that flexible and differentiated integration models were suggested beside classical integration theories such as functionalism, intergovernmentalism, institutionalism, and constructivism. Academic studies, on the other hand, show that the Approach of Variable Geometric Europe constitutes a subclass of the concept of differentiated integration. This approach has importance in fast and easier integration, and in solving the problems of the countries which have serious challenges and are lagging behind the core and other member countries. Consequently, our study analysing Albania in this context, claims that the Approach of Variable Geometric Europe, as a suitable integration way, can contribute to Albania while it is struggling to overcome political and economic difficulties in its integration process.

Keywords: Albania, European Union, Integration.

EXTENDED ABSTRACT

Almost all of the Balkan and Eastern European countries have not much difference from Albania in terms of history, politics, economy, and social structure. On the other hand, only Slovenia and Croatia as Balkan countries, and Bulgaria and Romania as Eastern European countries could succeed in the European Union (EU) membership objective. Albania is another Balkan country aiming to achieve that goal. It was recognised as a potential candidate country for EU membership during the Thessaloniki summit in 2003. In 2009, it officially submitted its application for EU membership and gained candidate status in 2014. Eventually, the European Council decided to open accession negotiations with Albania in March 2020. In fact, there are several reasons that underlie such a lagging process. For the European side, the impact of a mentality and attitude of exclusion which is called Balkanisation, enlargement fatigue in the EU, and economic crises

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

can be counted among those reasons. For Albanian side, economic underdevelopment, unstable political structure, inadequate liberalisation and democratisation, and different cultural features like religion led to delay in the process. Especially, its resistance to strong democratic change and reforms dissociates Albania from other candidate countries negatively. All these significant challenges are still standing ahead of Albania en route to its EU membership.

It is unquestionable that Albania is quite away from the development levels of the core countries in the EU. Besides, other EU member countries in the Balkans and Eastern Europe have been progressing further than Albania. Even if accession negotiations start, it seems improbable that negotiation chapters will be opened and closed in the near term. Considering these facts, Albania needs quick steps to take to reach the membership goal. At this point, the Approach of Variable Geometric Europe comes to the fore as an alternative integration way. Thus, instead of slow and ineffectual progress, this approach can bring a new dynamism and efficiency to the process. In this respect, the Approach of Variable Geometric Europe could serve the political and economic integration of Albania with Europe without satisfying the membership criteria in full. In the literature, the number of studies employing the Approach of Variable Geometric Europe on both present member countries of the EU and candidate countries is very limited. So, this study aims to scrutinize Albania within the mentioned approach and make a meaningful contribution to the literature. The discussion made in the study tries to reveal whether the Approach of Variable Geometric Europe is a suitable option for Albania.

Accordingly, we organise two separate parts to discuss the theoretical base. In the first theoretical part, an overview of European integration theories is given. It comprises functionalism, neo-functionalism, liberal intergovernmentalism, institutionalism, and social constructivism. Functionalism introduces technical and sectorial or issue-related international cooperation. In functionalism, international organisations are functional agencies that enable sectorial integration between states. However, as functionalism does not offer any viable method for international organisations in the regional enlargement process, neo-functionalism proposes the “spill over” approach. Neo-functionalism asserts that functional cooperation and integration in a specific field or sector spill over into other fields, and with the accession of interest groups, politicians, and parliaments, it turns into a political integration in time. Liberal intergovernmentalism assumes that states are rational in their behaviours and national preferences are liberal. It sees cooperation and integration

between states accomplishable through intergovernmental negotiations. In addition, it is considered that liberal intergovernmentalism can explain enlargements with a consensus of member states. Institutionalism is dealt with in three dimensions: historical, rational choice, and sociological. In this approach, institutions are not seen as the only causal power in politics. Social constructivism advocates that with mutual agreements for devolution of authority, states affect the social structure they represent.

The second theoretical part of this study deals with the Approach of Variable Geometric Europe within the context of flexible and differentiated integration concepts. Frequently, the concept of flexible integration is used instead of differentiated integration by both academic and political circles. However, it is better to make a distinction between them in order to make an easy definition of the Variable Geometric structure. The concept of flexible integration has become more functional with the acceleration of the EU's enlargement, and it was seen that while some member countries made cooperation in certain political areas, some others did not. The concept of flexible integration is employed for both the countries in the EU and the relations with non-member countries. However, according to another view, the concept of flexible integration is only related to the EU member countries, and variable geometry and differentiated integration concepts refer to the decision-making processes of full members and non-members through supranational agencies or intergovernmental negotiations. According to variables, differentiated integration can be classified into three categories: Multi-speed (time-variable), Variable Geometry (country variable), and A la carte (subject variable). In the Multi-speed Model, a group of core member countries lead the integration, others can access it after they complete their progress. In Variable Geometry, a permanent distinction between hardcore (developed) and less-developed countries are recognised. In A la carte Model, member countries can choose to participate in any policy subject which is favoured by them. Today, Europe differs in regions and levels of institutionalisation. When we consider political, economic, and cultural diversity in Europe and the difficulty of integration, the Model of Variable Geometry comes into prominence. The Model of Variable Geometry suggests a perpetual division between a group of member countries and another based on capacities and abilities to put EU policies into action. Alexander Stubb remarks on particularities of Variable Geometry: 1) Participation of all member countries is not required. 2) Decisions are made according to normal union procedures. 3) Decisions are made by a qualified majority. 4) Budget is covered by participant countries. 5) It is apart from union acquis. 6) It is apart from EU objectives. In this context, there are four groups of countries:

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

First is the countries having the capability of executing integration and willingness. Second is the countries that have the capability but not willingness. The third is the countries that have willingness but not capability. Fourth is the countries that have neither capability nor willingness. Within this scope, the Model of Variable Geometry can be considered a driving force for the countries which have the willingness.

There are some examples of positive and negative aspects of the approach of Variable Geometry. For positive ones firstly, although it is a member country, Denmark did not adopt the Euro. Secondly, San Marino, Andorra, Monaco, and Vatican City are using the Euro, but they do not participate in the monetary union and decision-making processes. Thirdly, after the Brexit, Great Britain continued its cooperation with the EU in economic governance and banking issues. For negative ones, firstly, after the financial crisis in 2008, the countries of the Euro area planned a bail-out for Greece, but Poland and Sweden as non-Euro countries hesitated about the issue. This crisis showed that while hardcore countries of Europe could influence the EU agencies and institutions with their advantageous development levels, others are adversely affected. This situation shows an inferior attitude towards other countries and it can lead to unwillingness for further integration. Secondly, Italy and Spain wanted to make cooperation with respect to European Patent System, but the Court of Justice of the EU judged it can hurt the normal decision-making mechanism. It is understood that the approach of Variable Geometry could lead to an authority gap and juridical loosening.

The third part of the study is about European integration from an enlargement perspective and the EU's view on the Western Balkans. On the one hand, EU tries to advance integration in itself, on the other hand, it is struggling for enlargement. Even though there is a huge development gap between hardcore countries and the old Soviet countries in Eastern Europe, by force of the political decision, the EU started to accept them as new members in 2004. In Even after the membership, those countries faced negative discrimination like depriving of the free movement rights. As for the Western Balkans, the view of the Europeans from the beginnings of the 1900's can be explained with the term of Balkanisation which means separation and disorder. After Croatia's membership in 2013, the EU's expansion in the Western Balkans was regarded as enlargement fatigue. As a matter of fact, Europeanisation of the region was always supported, but economic and political crises in the EU retarded the expansion towards the Western Balkans.

In the fourth part, the political challenges Albania has on its path to membership are assessed. Some basic political challenges hinder the EU membership of Albania. Governing rules of the power struggle are not to be followed and democratic practices are not executed properly in the country. In addition, an understanding of centralized administration, which was inherited from the communist regime still prevails. Political polarisation between democrats and socialists spreads into the private sector and this has a negative influence on the whole life. Also, there is not enough effort made by political parties to prevent corruption. On the foreign policy side, because of the Greek minority problem inside the country, relations with Greece are not good. So, with regards to foreign policy, relations with Greece are the main complication on its path to the EU membership.

The fifth part seeks to answer if the Approach of Variable Geometric Europe is a viable integration method for Albania. Especially, when we take the inferior attitude of hardcore countries towards others into consideration, the Approach of Variable Geometric seems quite feasible for Albania. As the permanent distinction between hardcore and less-developed countries is recognised, it can accelerate integration process of it without hesitation. Moreover, Albania is an idiosyncratic country that cannot adapt to deep and fast changes in society and politics. This proves that Albania needs a different approach to integration which implies Variable Geometry. Economically, Albania is in a worse situation compared to other candidate and member countries, which also make Variable Geometry feasible for it. The particularities of Variable Geometry introduced by Stubb can be thought of in conjunction with Albania. For participation it is eligible. For decisions and sessions, it can follow normal procedures of the Union and act upon a qualified majority. For the budget, Albania will contribute. As for union acquis, Albania will make its regulations. Lastly, it will dissociate from the EU objectives. As a result, Albania, which dissociates substantially from the EU countries socially, politically, and economically, clearly needs the Model of Variable Geometry. Because it is the only method for efficient integration within the shortest time, and it makes the gradual transition of Albania easier.

Giriş

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin 1992'de parçalanması sonucu ortaya çıkan devletlerden günümüzde, sadece Slovenya ve Hırvatistan Avrupa Birliği'ne (AB) tam üye olabilmıştır. Aslında hem bu Balkan ülkelerinin hem de Doğu Avrupa'nın hali hazırda AB üyesi ülkeleri

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

Romanya ve Bulgaristan'ın tarihî, siyasi, ekonomik, sosyal bakımdan Arnavutluk'tan çok büyük farkları yoktur. Bununla birlikte, coğrafi bakımdan Arnavutluk'un Batı Balkanların bir parçası olması AB'ye tam üyelik yolunda onu olumsuz etkilemiştir denilebilir.¹ Balkan Yarımadası'nın batı bölümünün dağlık kompozisyonu, yarımada da birbiri ile irtibatsız bölgelerin oluşmasına katkı sağlamıştır.² Bu bakımdan etrafı diğer Balkan ülkeleriyle çevrili bir Adriyatik kıyı ülkesi olan Arnavutluk, Orta ve Batı Avrupa ile etkileşime geçmekte zorlanmıştır. AB'nin 2003 Selanik Zirvesi'nde potansiyel aday olarak kabul edilen Arnavutluk, adaylık için 2009 yılında başvuruda bulunmuş ve 2014 yılında da resmen aday ülke olmuştur. Ancak katılım müzakerelerine başlanma kararının alınması 2020 Mart ayında mümkün olabilmıştır. Bu gecikmenin yaşanma sebepleri arasında, Avrupa'da "Balkanlaşma"³ adı verilen bir tür dışlama anlayışının etkili olması, AB'nin genişleme yorgunluğu ve yaşadığı ekonomik krizler sayılabilir. Arnavutluk açısından ise, ekonomik gelişmişlik düzeyindeki düşüklük, istikrarsız siyasi yapı ve din gibi kültürel unsurların farklı olmasının dışlanmada etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca komünizm sonrasında siyasi ve ekonomik liberalleşme yönünde adımlar atılmasına rağmen beklenen düzeye ulaşamadığı görülmektedir.⁴ Devlet yönetimi ve bürokraside yolsuzluk ve organize suç ile mücadele konularında tatmin edici ilerleme sağlanamamıştır.⁵ Ayrıca ülke içindeki kısır siyasi çekişmelerin demokratik ilerlemeyi güçleştirdiği gözlenmektedir.⁶

¹ Erjada Progonati, *Avrupa Birliği'nin Arayışında Batı Balkanlar*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2020, s. 2.

² İbrahim Alper Arısoy, "Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa", *Avrasya Etüdleri*, Cilt 43, Sayı 1, 2013, s. 83.

³ Ümit Öztürk, *Balkanlaşma ve Balkanlarda Türk Kimliği (Makedonya ve Kosova Örneği)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Taner Tatar, Malatya 2018, s. 22-29.

⁴ Ekin Deniz Uyğun, *Arnavutluk'un Avrupa Birliği Yolu: Atina Çıkmazı*, İzmir Akademi Derneği, İzmir 2022, s. 23.

⁵ Martin Mendelski, "Where Does the European Union Make a Difference? Rule of Law Development in the Western Balkans and Beyond", *European Integration and Transformation in the Western Balkans Europeanization or Business as Usual?*, (ed.) Arola Elbasani, Routledge, London 2013, s. 113.

⁶ Birgül Demirtaş, "AB'nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar'da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarısızlar", *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri ATAUM 30. Yıl Armağanı*, (ed.) Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay ve Çağrı Erhan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2018, s. 199.

Günümüzde Avrupa’da çekirdek ülkelerin gelişmişlik bakımından oldukça uzağında olan ve zorlu bir adaylık süreci yaşayan Arnavutluk için Değişken Geometrilik Avrupa Yaklaşımı (DGAY) hızlı adımlar atabilmesine yardımcı olabilir. Çünkü aday ülke statüsü kazanmış olan Arnavutluk, AB tam üyeliği için müzakerelere başlasa bile, fasılların açılması ve kısa vadede kapatılması olası görünmemektedir. Bu süreç ile, elde edilecek yavaş ve verimsiz ilerlemenin yerine yeni bir yaklaşımın getireceği dinamizm ve etkinlik dikkate alınmalıdır. Bu bakımdan DGAY, tam üyelik kriterlerinin eksiksiz karşılanmasına gerek olmaksızın Arnavutluk’un ekonomik, siyasi ve sosyal bakımdan Avrupa ile bütünleşmesine hizmet edebilir. Çalışmada Arnavutluk’un seçilmesinin bir nedeni de ülkedeki siyasi yönetim anlayışının daha ileri demokratik değişime ve reformlara karşı direnç göstermesiyle diğer aday ülkelerden olumsuz yönde ayrışmasıdır. Bu bakımdan ülkenin adı, 2008 yılında bağımsızlığını kazanan ve henüz pek çok ülke tarafından tanınmayan Kosova ve Dayton Antlaşması’nın getirdiği şartlardan dolayı zorlama bir siyasi yapıya sahip olan Bosna-Hersek gibi henüz adaylığa kabul edilmemiş potansiyel AB aday ülkeleri ile anılmaktadır.⁷ Bununla birlikte, literatüre bakıldığında, mevcut AB üyesi ülkeler üzerinden DGAY’nin tartışıldığı çalışmaların sayısının çok az olduğu görülürken; aday ülkeler için yapılanların sayısı da oldukça sınırlıdır.⁸ Burada Arnavutluk’u söz konusu yaklaşım bağlamında ele alarak, literatüre katkı sağlanabileceği düşünülmüştür.

⁷ Tanja A. Börzel, “When Europeanization Hits Limited Statehood: The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe”, *KFG Working Paper Series*, No. 30, September 2011, s. 11.

⁸ Değişken Geometrilik Avrupa Yaklaşımı konusundaki diğer çalışmalardan birisi, Avrupa’da bulunmasına rağmen AB üyesi olmayan Norveç, İzlanda ve İsviçre gibi ülkelerin yanı sıra aday ve potansiyel aday ülkelerin genel bir yaklaşımla ele alındığı Marek Dabrowski’nin 2014 yılında yayınlanan *EU Cooperation With Non-Member Neighboring Countries: The Principle of Variable Geometry* isimli raporudur. Bunun dışında Branislav Radeljić’in aday ülke Sırbistan ile ilgili yine aynı yıl yayınlanan *Disintegration and Integration in East-Central Europe: 1919 - post-1989* adlı kitaptaki *Serbia’s EU Future: Concerns and Perspectives* bölümünden söz edilebilir. Türkiye ile ilgili ise Bahadır Kaleağası’nın 1995 yılında kaleme aldığı *The Customs Union Between the European Union and Turkey: A New Dimension in a Europe of Variable Geometry* adlı yayınlanmamış makalesi bulunmaktadır (http://aei.pitt.edu/6951/1/kaleagasi_bahadir.pdf, (22.10.2022)). Ayrıca Emekli Büyükelçi Özdem Sanberk’in 2006 yılında yayınlanan *Değişken Geometrilik Avrupa, Esnek Üyelik ve Türkiye (2)* adlı internet gazete makalesi (<http://www.radikal.com.tr/yorum/degisken-geometrilik-avrupa-esnek-uyelik-ve-turkiye-2-796176>, (04.04.2022)) vardır. Bunun dışında değişken geometrilik model hakkında daha güncel bir çalışma için bkz: Elif Cemre Beşgül ve Utku Utkulu, “Esnek Entegrasyon Temelinde Avrupa Birliği’nin Geleceği ve Türkiye’nin Yeri: Muhtemel Senaryolar”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, s. 325-364.

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

Bu çalışmada, teorik zemini tartışmak amacıyla oluşturulan ilk iki bölümün birincisinde, Avrupa bütünleşme kuramlarının ortaya çıkışı ile gelişimine kısaca yer verilmiştir. İkincisinde ise, kuramsal temelde DGAY incelenmiş ve söz konusu yaklaşımın Euro para birimini kullanmayı tercih eden veya serbest dolaşıma katılan üye ülkeler için finansal ve sosyal bütünleşmede etkinlik sağlaması gibi olumlu yönlerinden söz edilmiştir. Olumsuz olarak ise yaşanan finansal krizlerde sert çekirdek dışı ülkelerin olumsuz etkilenmesi ve yönetim sorunlarının ortaya çıkması gibi örnekler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise, AB'nin özellikle Doğu Avrupa ülkeleri yönünde genişlemesiyle değişime uğrayan bütünleşme süreci ele alınmıştır. Bu bakımdan tam üyelik elde etmiş Balkan ülkelerine serbest dolaşım hakkı tanınmadığı, katılım sağlanmasına rağmen uyum sorunlarının yaşandığı ve ulusal siyaset söyleminin terk edilemediği gözlenmiştir. AB bakımından genişleme yorgunluğuna neden olan bu gibi durumlar, Batı Balkan ülkelerine bakışı olumsuz etkilemektedir. Dördüncü bölümde, Arnavutluk'un iç siyasi yapısı mercek altına alınmış, kısır iç çekişmeler, demokrasi öncesi rejimden kalan aşırı bürokrasi gibi alışkanlıklar nedeniyle AB tam üyeliği yolunda yaşadığı zorluklar üzerinde durulmuştur. Son bölümde, tüm bu değerlendirmeler ışığında Arnavutluk için DGAY'nin uygun bir seçenek olup olmadığı tartışılmıştır. Çalışmanın vardığı sonuç, Arnavutluk'un kendine özgü yapısının AB ile farklı bir bütünleşme modelini gerektirebileceğidir. DGAY modeli Arnavutluk için coğrafi, kültürel ve ekonomik yakınlık içerisinde olduğu bölgenin diğer AB aday/potansiyel aday ülkeleri ile uyumlu bir şekilde ilerlemesini sağlayacak kolaylaştırıcı yol olabilir.

1. Avrupa Bütünleşme Kuramlarına Genel Bir Bakış

Avrupa bütünleşme kuramlarından İşlevselcilik, David Mitrany öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası bir grup devletin belirli bir alanda bir araya gelmesi, Mitrany'de bir işleyimde yapılan iş birliğinin diğerleri için de yapılabileceği düşüncesini doğurmuştur.⁹ Mitrany, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1948 yılında kaleme aldığı makalesinde uluslararası örgütleri üç kategori altında toplayarak bunları Birleşmiş Milletler gibi genel ve oldukça gevşek yapılar, federal sistemler ve işlevsel birlikler olarak belirlemiştir.¹⁰ Bununla birlikte, İşlevselcilik kuramı temel kuram

⁹ Adrian-Claudiu Popoviciu, "David Mitrany and Functionalism. The Beginnings of Functionalism", *Revista Romana de Geografie Politica*, Cilt 12, Sayı 1, 2010, s. 164.

¹⁰ David Mitrany, "The Functional Approach to World Organization", *International Affairs*, Cilt 24, Sayı 3, 1948, s. 351.

federalizmin tamamlayıcısı olup, nihai hedefinde federal yapının oluşturulması vardır.¹¹ Bu noktada İşlevselcilik kuramına getirilen eleştirilerden birisi, uluslararası örgütlerin bölgesel genişleme durumunda nasıl bir yol izleyecekleri ile ilgilenmemesidir.¹² Getirilen bu eleştiri, yeni bir kuramın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ernst Haas tarafından İşlevselcilik esas alınarak geliştirilen Yeni İşlevselcilik kuramı, Mitrany'nin "Dallanma (*Ramification*)" yaklaşımına karşı "Yayılma (*Spill Over*)" yaklaşımını ortaya koymuştur. Buna göre, bir alanda yapılan işlevsel iş birliği ve gerçekleşen bütünleşme, diğer alanlara da yayılarak çıkar grupları, siyasiler ve meclislerin katılımıyla zaman içerisinde siyasi bütünleşmeye dönüşecektir. Siyasi alanlarda uzlaşma daha zor olduğu için teknik alanlara öncelik verilmesi gereklidir.¹³ Yeni İşlevselcilikte öncelikle ekonomik bütünleşme benimsenmiş olup, örgütler içerisinde bireysel ekonomik performanslar eşit veya dengeli olmayabilir. Ayrıca, işlevsel özgüllük bütünleşme için vazgeçilmezdir. Örneğin, Avrupa Konseyi (*Council of Europe*) tarzı bir oluşum ekonomik ve siyasi önceliklerden çok, kültürel konular çerçevesinde oluşturulduğu için siyasi bir bütünleşme sağlayamamaktadır.¹⁴

1970'lerden itibaren başlayan ve 1980 başlarına kadar geçen süreç, ulusüstü yaklaşımdan hükümetlerarası yaklaşıma geçiş olarak değerlendirilmiş olup, üye devletler bakımından ulusalcı yaklaşım törpülenmiş ve iş birliğinin kurumsallaşması yönünde ilerlenmiştir.¹⁵ 1980'lerden sonra ise, Stanley Hoffman'ın Hükümetlerarası yaklaşımı Andrew Moravcsik tarafından eleştirilmiş ve Liberal Hükümetlerarasıcılık adı verilen kuram doğmuştur. Bu kuramın merkezinde yer alan üç unsur; 1- Devlet davranışlarının rasyonel olduğu varsayımı, 2- Ulusal tercihlerin liberal olduğu varsayımı ve 3- Devletler arası müzakerelerin hükümetlerarası

¹¹ Aynı yerde, s. 360-362.

¹² S. Sezgin Mercan, "Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2011, s. 68-71.

¹³ Ernst Haas, "International Integration: The European and the Universal Process", *International Organization*, Cilt 15, Sayı 3, 1961, s. 367-368.

¹⁴ Aynı yerde, s. 372-373.

¹⁵ Sevilay Kahraman, "Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası", *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Politikalar ve Kurumlar*, (ed.) Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayınevi, Ankara 2016, s. 135-137.

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

bakımdan analiz edilmesi gerekliliğidir.¹⁶ Bunun yanında, Liberal Hükümetlerarasıcılık kuramının genişlemeyi de açıklayabileceği düşünülmüş ve rasyonel yaklaşım sergileyen mevcut üye ülkelerin müzakere ve oy birliği yöntemleri ile genişlemeye rıza gösterebilecekleri varsayılmıştır.¹⁷

Bir diğer kuram olan Kurumsalcılık, Hall ve Taylor'ın çalışmasında üç boyutlu olarak ele alınmıştır. Bunlar, Tarihsel Kurumsalcılık, Rasyonel Tercihli Kurumsalcılık ve Sosyolojik Kurumsalcılıktır. Söz konusu yaklaşımda, kurumların siyasette tek nedensel güç olduğu konusunda ısrar edilmemiştir.¹⁸

Alexander Wendt'in çalışmalarıyla ortaya konulan sosyal inşacı bütünleşme kuramı ise, yetki devri anlamında devletlerin karşılıklı olarak yaptıkları antlaşmalarla, temsil ettikleri sosyal yapıyı etkilediğini savunur.¹⁹ Buna göre, fikirler olmadan ilgi alanları oluşmaz, ilgi alanları olmadan anlamlı maddi koşullar oluşmaz, maddi koşullar oluşmadan da gerçeklik oluşmaz.²⁰ Öte yandan bu kuramın bölgesel düzeye indirilmesi diğer kuramlardan ayırım noktasında katkı sağlamıştır.²¹

Avrupa Bütünleşme Kuramları bakımından bütünleşmeyi kimin veya neyin yönlendirdiği konusunda tartışma bulunmaktadır. Bir grup araştırmacı, bunun ayrıcalıklı üye devletler aracılığı ile yürütüldüğünü, diğer grup ise Yeni İşlevselci yaklaşımla AB (Avrupa Birliği) kurumlarının sağladığı ilerleyiş ile gerçekleştiğini savunmaktadır.²² Ulusüstü kurumlar ile gevşetilmiş hükümetlerarası iş birliğinin birleşimi bütünleşme sürecinin merkezini

¹⁶ Andrew Moravcsik, "Preferences And Power In The European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach", *JCMS: Journal of Common Market Studies*, Cilt 31, Sayı 4, 1993, s. 480.

¹⁷ Mercan, *a.g.m.*, s. 68-71.

¹⁸ Peter A Hall ve Rosemary CR Taylor, "Political Science and The Three New Institutionalisms", *Political Studies*, Cilt 44, Sayı 5, 1996, s. 936-942.

¹⁹ Alexander Wendt, "Constructing International Politics", *International Security*, Cilt 20, Sayı 1, 1995, s. 76-77.

²⁰ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, New York 1999, s. 139-141.

²¹ Jasmina Guberiniç, "Batı Balkanların Entegrasyonunun Karşılaştırmalı Analizi: Karadağ ve Sırbistan Örnekleri", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 2015, s. 78-79.

²² Vivien A. Schmidt, "The EU and its Member States: From Bottom Up to Top Down", *Reflections on European Integration: 50 Years of The Treaty of Rome*, (ed.) David Phinnemore ve Alex Warleigh-Lack, Palgrave Macmillan, Eastbourne 2009, s. 196.

oluşturmaya devam edecektir.²³ Bununla birlikte, bütünleşme kavramı salt AB içerisindeki ülkeleri değil, aday ülkeleri de kapsayan geniş bir yelpazeye hitap etmeye başlamıştır. Kuramlar ışığında ortaya çıkan DGAY, Arnavutluk gibi birliğe tam üyelikte sorunlar yaşaması olası ülkeler için uygun bir seçenek olabilir.

2. Esnek ve Farklılaştırılmış Bütünleşme Kavramları Bağlamında DGAY

Avrupa bütünleşme kuramları ışığında 2000’li yılların başından itibaren yeni üye devletlerin katılımı ve sürekli değişen yönetim yapısı nedeniyle siyasetçiler, akademisyenler, gazeteciler ve aydınlar tarafından AB için farklı işleyiş modelleri ortaya atılmıştır. Esnek ve farklılaştırılmış bütünleşme modelleri olarak karşımıza çıkan bu yapıların akademik olarak kesin bir ayrımı yapılamamış olmakla birlikte, bazı temel çalışmalarla sınıflandırılması söz konusu olabilmektedir. AB’nin üye olmak isteyen devletlere uyguladığı kriterler veya ön koşullar, tam üyelik sürecini sistematik ve ölçülebilir bir hale getirmiş gibi gözükse de siyasi olarak ortaya çıkan değişkenler tam üyeliğin gerçekleşmesinde en etkili faktör olmaya devam etmektedir.

Esnek bütünleşme (*flexible integration*) kavramı hem siyasi hem de akademik çevrelerde, çoğu zaman farklılaştırılmış bütünleşme (*differentiated integration*) yerine veya birlikte, aynı yaklaşım kastedilerek kullanılmaktadır. Değişken geometri yapının tanımlanmasını kolaylaştırmak için bu noktada bir ayrım yapmak yerinde olacaktır.

Birçok farklı modeli barındıran esnek bütünleşme kavramı, AB’nin genişleme sürecinin hızlanmasıyla daha işlevsel hale gelmiş ve bazı üye ülkelerin belirlenen bazı siyasi alanlarda iş birliği içerisine girdiği, bazılarının ise girmediği gözlenmiştir.²⁴ Yakın iş birliği olarak da bilinen esnek bütünleşme olgusu 1997 Amsterdam Antlaşması’nın ilkeleriyle daha etkin hale gelmiştir.²⁵ Özellikle 2016 referandumu sonrasında İngiltere’nin AB’den ayrılma yönünde aldığı karar sonucunda bütünleşmenin içeride daha esnek bir

²³ Robert Harmsen, “A European Union of Variable Geometry: Problems and Perspectives”, *N. IR. Legal Q.*, Cilt 45, Sayı 2, 1994, s. 110.

²⁴ Daniel Naurin ve Rutger Lindahl, “Out In The Cold? Flexible Integration and The Political Status of Euro Opt-Outs”, *European Union Politics*, Cilt 11, Sayı 4, 2010, s. 486.

²⁵ Ben Hall, *How Flexible Should Europe Be?*, Centre for European Reform, London 2000, s. 2.

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

yapıya neden olabileceği konuşulmuştur.²⁶ Bunun yanında esneklik kavramı farklı boyutlarıyla AB içerisindeki ülkeler için kullanılırken, tam üye olmamış ülkeler ile ilişkiler için de kullanılmaktadır.²⁷ Bu konuda bir başka görüş ise, esnek bütünleşme kavramı ile sadece AB üyesi ülkelerin kastedildiğini, değişken geometri ve farklılaştırılmış bütünleşme kavramları ile de, tam üye olan ve olmayan ülkelerde kararların ulusüstü kurumlar veya hükümetlerarası görüşmeler ile alındığını öne sürmektedir.²⁸

Farklılaştırılmış bütünleşme kavramı ile ilgili, düzensiz bir şekilde İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerinde siyasetçiler, akademisyenler, bürokratlar ve gazeteciler tarafından birçok model ortaya konulmuştur. Bu konuda Alexander Stubb'ın çalışması bir sınıflandırma sunması bakımından önemlidir. Stubb'a göre, farklılaştırılmış bütünleşme değişken türüne göre üç ana kategoriye ayrılmaktadır: 1- Çok vitesli (değişken zaman), 2- Değişken geometri (değişken alan), 3- *A la carte* (değişken konu). Çok vitesli modelde; bir grup çekirdek üye devlet bütünleşmeye öncü olmakta, dışarıda kalanlar ise ancak gelişimlerini tamamladıktan sonra (farklı bir zamanda) katılabilmektedir. Değişken geometride ise, sert çekirdeği oluşturan merkez yapı ile daha az gelişmiş bütünleştirici birimler arasındaki farklılık nedeniyle kalıcı bir ayırım kabul edilmiştir. *A la carte* modelinde de üye devletler hangi politikaya katılmak istiyorlarsa, bir menüden seçim yapar gibi seçerek en alt düzeyde ortak hedefe sahip olurlar.²⁹ Bununla birlikte söz konusu modellerden çok vitesli Avrupa'da, üye ülkelerin aynı hızda bütünleşmeyi sağlayamayacağı düşünülmekte olup bu duruma örnek olarak, Yunanistan'ın Euro para biriminde gerekli kriterleri sağlayamaması ve bu nedenle Almanya'dan farklı bir zamanda Euro kullanımına geçmesi gösterilmektedir.³⁰ Öte yandan İngiltere'nin kendi para birimini kullanmaya

²⁶ Nergiz Özkural Köroğlu, "Brexit'ten Sonra Avrupa Entegrasyonunun Geleceğinin Esnek Entegrasyon Modelleri Üzerinden Değerlendirilmesi", *BREXIT Elveda Avrupa: İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler*, (ed.) Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu, Siyasal Kitabevi, Ankara 2017, s. 253.

²⁷ Fusun Arsava, "Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2001, s. 33.

²⁸ Katharina Holzinger ve Frank Schimmelfennig, "Differentiated Integration in The European Union: Many Concepts, Sparse Theory, Few Data", *Journal of European Public Policy*, Cilt 19, Sayı 2, 2012, s. 294.

²⁹ Alexander Stubb, "A Categorization of Differentiated Integration", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 34, Sayı 2, 1996, s. 283-285.

³⁰ Alex Warleigh, "Towards Network Democracy? The Potential of Flexible Integration", *European Integration in the 21st Century: Unity in Diversity*, (ed.) Mary Farrell, Stefano Fella ve Michael Newman, Sage Publications, London 2002, s. 108.

devam etmesinde bir tercih söz konusu olduğundan, bu durum çok vitesli model kapsamında değerlendirilmemektedir.³¹

Farklılaştırılmış bütünleşme için Stubb tarafından yapılan sınıflandırılma sonrası yapılan bir çalışmada Holzinger ve Schimmelfennig (2012) ise altı boyut belirlemiştir. Bu boyutlar: 1- Geçici ve kalıcı bütünleşme, 2- Bölgesel ve tamamen fonksiyonel bütünleşme, 3- Ulus devletin bütünleşmesi ve çok düzeyli bütünleşme, 4- AB antlaşmaları kapsamında ve dışında bütünleşme, 5- AB düzeyinde ve ulus düzeyinde karar alma, 6- AB içerisindeki üye devletler ve üye olmayan devletler için farklılaştırma olarak belirtilmiştir.³² Bunlardan örneğin altıncı boyut ile ilgili bir diğer isimlendirme de iç farklılaştırılmış bütünleşme ve dış farklılaştırılmış bütünleşme şeklinde olup, iç farklılaştırılmış bütünleşme birliğe yeni üye ülkeleri kapsar.³³ Dış farklılaştırılmış bütünleşme ise AB üyesi olmayan (genelde aday veya potansiyel aday ülke) ancak müktesebatı kabul yönünde çaba gösteren, katılımı hedeflemiş, AB ile çıkarları uyuşan ülkeler için kullanılan ve ayrıcalıklı ortaklık, özel ilişki gibi isimler de alabilen daha belirsiz bir tanımlamadır.³⁴

Son yıllarda farklılaştırılmış bütünleşme modellerinin gündeme gelerek, genel kabul gören bir yaklaşım olarak benimsenmek istenmesi, koşulların bir dayatması olarak da gözlenmektedir.³⁵ Bu modeller içerisinde *A la carte* özgürlükçü bir yaklaşım sergiliyor gibi görünse de hayata geçirilmesi oldukça zordur. Çok vitesli Avrupa modelinde ise, değişken parametrenin zaman olması bakımından Avrupa Parasal Birliğine geçişte kısmen uyumluluk görülmüştür, ancak günümüzde fiili durum DGAY'ye tam uyum sağlamaktadır.³⁶

Dönemin Almanya Dışişleri Bakanı ve aynı zamanda Şansölye yardımcısı olan Joschka Fischer, 2000 yılında Berlin Humboldt Üniversitesinde yaptığı konuşmada, 50 yıl önce Robert Schuman'ın Avrupa

³¹ Köroğlu, *a.g.e.*, s. 254-255.

³² Holzinger ve Schimmelfennig, *a.g.m.*, s. 296-297.

³³ Ebru Turhan, "Thinking Out of The Accession Box: The Potential and Limitations of Internal and External Differentiated Integration Between Turkey and The EU", *Europe-Against the Tide*, Nomos, Baden-Baden 2018, s. 43.

³⁴ Aynı yerde, s. 47.

³⁵ Tefik Mesut Eren, "Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası ve Yumuşak Gücünün Geleceği", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2014, s. 368.

³⁶ İrfan Kaya Ülger, "Avrupa Birliği'nde Fetret Devri ve Gelecek Senaryoları", *Bilge Strateji*, Cilt 6, Sayı 11, 2014, s. 124-128.

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

Federasyonu hayalinin artık farklı bir noktaya geldiğini, genişlemeler sayesinde farklı kültür, dil ve tarihlerin birliğe katıldığını ve bunların ulus devlet yapılarını koruyarak nasıl bütünleşeceği ile ilgili bir model oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre, topluluk yöntemi artık terk edilmeli, tüm AB üyelerinin birlikte ilerlemesinin mümkün olmadığı durumlarda, ekonomik ve parasal birlik ile Schengen’de olduğu gibi, farklı yapıdaki daha küçük ülke grupları sisteme dahil edilmelidir. Bu konuşmada, 1994 yılında Almanya’nın en büyük siyasi partilerinden olan CDU (*Christlich Demokratische Union Deutschlands*- Almanya Hristiyan Demokrat Birliği) üyeleri Karl Lamers ve Wolfranf Schauble tarafından ortaya atılan “Çekirdek Avrupa” önerisini destekleyen Fischer, bütünleşmenin gelişmiş ülkeler etrafında ilerlemesi gerektiğini hatta İtalya’nın bile bu çekirdeğin dışında kalabileceğini belirtmiştir. Buna göre, çekirdek Avrupa’yı oluşturacak ağırlık merkezi kendi içerisinde siyasi bütünleşmeyi daha etkin ilerleterek öncü olacak ve diğer üye ülkelere örnek teşkil edecektir.³⁷

İlk kez siyasetçiler tarafından ortaya atılan DGAY’nin ne olduğu ile ilgili belirsizliği ortadan kaldırmak adına Stubb’ın çalışması akademik öneme sahiptir. Ancak öncesinde, 1985’te bilim insanları Helen Wallace ve Adam Ridley bu konuda oldukça benzer bir ayrımı ortaya koymuşlardır.³⁸ Leruth ve Lord (2015) ise, çalışmalarında farklılaştırılmış bütünleşmeyi açıklamak için bunu bir kavram, bir teori, bir süreç ve bir sistem olarak ele almışlardır.³⁹ Nihayetinde Alman siyasetçilerin önerdiği bir yaklaşım olarak DGAY, bir bakıma havada kalmış olup kavramsal olarak farklılaştırılmış bütünleşme içerisinde açıklanabilmektedir.

Avrupa bölgelere göre farklılaşmış durumdadır ve kurumsallaşma düzeyi farklıdır. Avrupa’daki siyasi, ekonomik ve kültürel çeşitlilik düşünüldüğünde, bütünleşmenin ne denli zor olduğu varsayımından hareketle DGAY ön plana çıkmaktadır. Bu model çok vitesli modelden ulaşılacak hedefler bakımından ayrılmakta, *A la carte* modelinden ise, AB müktesebatı

³⁷ Joschka Fischer, “From Confederacy to Federation: Thoughts on the Finality of European Integration”, 12 Mayıs 2000, s. 5-8, <https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do?docId=192161&cardId=192161>, (22.10.2022).

³⁸ Benjamin Leruth, and Cristopher Lord, “Differentiated Integration in The European Union: A Concept, A Process, A System or A Theory?”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 22, Sayı 6, 2015, s. 755.

³⁹ Aynı yerde, s. 758.

dışında kalmayı gerektirmesi ve dışarda bütünleşmeyi öngörmesi nedeniyle farklılaşmaktadır.⁴⁰

Farklılaştırılmış bütünleşmenin bölge değişkeni ile şekillenen değişken geometri kavramı, bazı alt kategorileri de içermektedir. Bunlar iki katmanlı, çok katmanlı, iki seviyeli, çok seviyeli, salıncak-kanat, dayanışma çemberleri, çoklu çemberler, imparatorluk çemberleri, ihtiyatlı farklılaşma, çoklu yol, çift yol, çoklu zemin, ikili zemin, kayıtlı tercih, katımlı tercih ve yapısal değişkenlik olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴¹

Tanım olarak DGAY, AB politikalarını uygulama kapasiteleri ve yetenekleri bakımından bir grup üye ülke ile diğeri arasında kalıcı bir ayrımın yapılmasını ifade etmektedir.⁴² DGAY aynı zamanda ulusüstü yaklaşım ile hükümetlerarası yaklaşım arasında bir uzlaşma modeli olarak kabul edilmektedir.⁴³ Ancak bunun yanında yaklaşımın önerdiği merkez-çevre ilişkisi içerisinde merkezin baskın ve belirleyici olacağı da belirtilmiştir.⁴⁴

Alexander Warleigh-Lack farklılaştırılmış bütünleşme sınıflandırmasında değişken geometriyi “eş merkezli daireler” olarak tanımlamıştır. Buna göre, bütünleşmede bir sert çekirdek etrafında toplanan üye devletlerin çeşitli katmanları vardır. Bu çemberler arasında ayrım kalıcı ve belirgindir, devletler seçim yaparken kapasiteleri için dürüst bir yaklaşım sergilerler. Bu farklı bölgelerin oluşturduğu paketlere devletler katılım sağlarlar. Buradaki sistem bir öğrencinin seçmeli derslerini belirlerken bulunduğu sınıf, yeterlilik ve kredisi gibi etkenleri göz önüne almasına benzetilebilir.⁴⁵

DGAY'nin özellikleri Stubb tarafından şu şekilde belirtilmiştir: 1-Katılım: Tüm üye devletlerin katılımı gerekli değildir, Hükümetlerarası

⁴⁰ Stubb, *a.g.m.*, s. 287-288.

⁴¹ Aynı yerde, s. 290.

⁴² Christian B. Jensen ve Jonathan B. Slapin, “Institutional Hokey-Pokey: The Politics of Multispeed Integration In The European Union”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 19, Sayı 6, 2012, s. 781.

⁴³ Ciceo Georgiana, “Hard Core Europe? Possible Scenarios for the Prospect of Differentiated Integration?”, *Disintegration and Integration in East-Central Europe: 1919 - post-1989*, (ed.) Wilfried Loth ve Nicolae Păun, Nomos, Baden-Baden 2014, s. 319.

⁴⁴ Köroğlu, *a.g.e.*, s. 255-256.

⁴⁵ Alex Warleigh-Lack, “Differentiated Integration in The European Union: Towards A Comparative Regionalism Perspective”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 22, Sayı 6, 2015, s. 876-877.

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

Konferans antlaşmasına göre en az 8 üye devlet katılmalıdır; 2- Oturum: Kararlar normal birlik prosedürlerine göre alınır, Hükümetlerarası Konferans gerekli değildir; 3- Kararlar: Nitelikli çoğunluk ile alınır; 4- Bütçe: Katılımcı ülkeler tarafından karşılanır; 5- Müktesebat: AB müktesebatının dışındadır; 6- Hedefler: AB hedefleri dışındadır. Bu kapsamda üye devletler 4 kategoriye ayrılmaktadır: 1- Bütünleşmeyi gerçekleştirme kabiliyeti olan ve istekli devletler, 2- Kabiliyeti olan ancak isteksiz devletler, 3- İstekli ancak kabiliyeti olmayan devletler, 4- Kabiliyeti olmayan ve isteksiz devletler. Örneğin, Avrupa Para Birliğine geçildiği dönemde dışarıda kalmayı tercih eden İngiltere ve Danimarka 2. kategorideki ülkeler sınıfına girmektedir.⁴⁶

Ayrımın en başta yapıldığı ve kim daha çok istiyor yaklaşımıyla sert çekirdek dışında kalan ülkeler için itici bir motivasyon olacağı düşünülen değişken geometri, Roma Deklarasyonu'nda da belirtilen aynı yönde farklı hızlarda ilerlemenin gelecekte üye devletler arasındaki farklılıkları derinleştirebileceği ve aday ülkeler için motivasyon kaybına neden olabileceği düşüncesiyle ön plana çıkmamaktadır.⁴⁷ Buna karşın sert çekirdek oluşturulan ülkeler aralarında bir federasyon yapısına gidebileceği de belirtilmektedir.⁴⁸ Değişken geometri modelinin ileri aşamada *a la carte* modeline dönüşeceği yönünde savunulan bir başka düşünceye göre de sert çekirdek grubu ülkeler ulusüstü federal bir yapıya evrilecek ve dış halkalarda kalanlar hükümetlerarası yaklaşım içerisinde kalacaklardır.⁴⁹

2.1. DGAY'nin Olumlu Yönlerine Örnekler

DGAY'nin somut bir örneği olarak Maastricht antlaşmasının ekinde düzenlenen sosyal protokol gösterilmekte olup, buna göre zaman olarak sınırsız bir şekilde AB üyesi ülkeler için ortak kurula uymama durumu söz konusudur.⁵⁰ Öte yandan olumlu değerlendirme olarak, Danimarka'nın Euro para birimini benimsememesi, Avrupa Para Birliği'nin değişken geometrili yapısının uzun dönemli ve kalıcı olduğunun göstergesi olarak ifade

⁴⁶ Alexander Stubb, *Negotiating Flexibility in the European Union: Amsterdam, Nice and Beyond*, Palgrave, New York 2002, s. 49.

⁴⁷ Bruno De Witte, "The Future of Variable Geometry In A Post-Brexit European Union", *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Cilt 24, Sayı 2, 2017, s. 156.

⁴⁸ Ülger, *a.g.m.*, s. 125.

⁴⁹ Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, "Ekonomik Bütünleşme/Siyasal Parçalanmışlık Paradoksu: Avro Krizi ve Avrupa Birliği'nin Geleceği", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt 9, Sayı 33, 2012, s. 14.

⁵⁰ Arsava, *a.g.m.*, s. 34-35.

edilmektedir.⁵¹ Bir başka değerlendirme de, 2008’de yaşanan Euro Krizi sonucu Yunanistan’ın iflasın eşiğine gelmesiyle, Almanya ve Fransa’nın bunu yük olarak algılaması ve Yunanistan’da mali durum düzelinceye kadar Drahmi kullanılması, hatta bu durumdaki diğer AB ülkelerinde de geçici olarak kendi para birimlerine dönüşün sağlanması, güçlü olan ülkelerin ise daha küçük bir Euro bölgesi oluşturması düşüncesinin ortaya çıkmasıdır.⁵² Euro krizinde olduğu gibi finansal konularda görüşleri dikkate alınmayan birlik üyeleri, diğer alanlarda da aynı durum ile karşılaştıklarında değişken geometri yapının işlerliğinin artacağı düşünülmektedir.⁵³ Günümüzde AB üyesi olmayan San Marino, Andorra, Monaco ve Vatikan Devleti Euro para birimini kullanmakta ancak Avrupa Merkezi Bankası ile Ekonomik ve Parasal Birlikte yer almadıkları için karar mekanizması dışındadırlar ve ayrıca yaptıkları gümrük birliği antlaşmalarıyla AB ile ticaret ilişkisi kurmuş⁵⁴ durumdadırlar.⁵⁵ Bu ilginç durum, AB aday ülkesi Karadağ ve potansiyel aday ülkesi Kosova için de geçerli olup, bu iki ülkenin diğer mikro ülkelerden farkı AB üyeliğine sıcak bakmalarıdır.

Bir başka örnek de Avrupa Ekonomik Alanı’nda yer alan ancak birliğe üye olmayan Liechtenstein, İzlanda ve Norveç vatandaşları ekonomik faaliyetlerle ilgili olarak serbest dolaşım ve şirket kurabilme haklarına sahip olmasıdır. Ancak 1963 yılında Ankara Antlaşmasını imzalayan Türkiye için vatandaşlarına bu hakkın verilmesi öngörülmüşse de göçmenler için yapılan düzenleme haricinde uygulanmamıştır.⁵⁶

Bunun yanında, değişken geometri yaklaşımı AB hukuk sisteminin değişmez bir özelliği haline gelmiş, İngiltere’nin AB’den ayrılma süreci ve

⁵¹ Hall, *a.g.e.*, s. 2-10.

⁵² Mark Leonard, *Four Scenarios for the Reinvention of Europe*, The European Council on Foreign Relations, 2011, 43, s. 5.

⁵³ Gunilla Herolf, “Variable Geometry-Where Could it Lead?”, *Studia Diplomatica*, Cilt 65, Sayı 1, 2012, s. 61.

⁵⁴ Monaco Prenslüğü ve Vatikan Devleti resmi anlaşmalara sahip olmayıp Fransa ve İtalya içerisinde yer almalarından dolayı gümrük koşullarından yararlanmaktadır.

⁵⁵ Marek Dabrowski, *EU Cooperation With Non-Member Neighboring Countries: The Principle of Variable Geometry*, Center for Social and Economic Research, Warsaw 2014, s. 18.

⁵⁶ Lauso Zagato, “A Europe of Variable Geometry, Still a Winning Model?”, *Spreading Democracy and the Rule of Law? The Impact of EU Enlargement on the Rule of Law, Democracy and Constitutionalism in Post-Communist Legal Orders*, (ed.) Wojciech Sadurski, Adam Czarnota ve Martin Krygier, Springer Netherlands, Dordrecht 2006, s. 363-364.

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

sonuçları bunu teyit etmiş, ekonomik yönetim ile bankacılık birliği gibi konularda da DGAY ön plana çıkmıştır.⁵⁷

Adalet ve İçişleri konularında iş birliği sağlamak amacıyla 2005 yılında imzalanan Prüm Sözleşmesiyle, başlangıçta Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Avusturya, Lüksemburg ve İspanya'nın katılım sağladığı ortaklık, sonradan Bulgaristan, Estonya, Finlandiya, Macaristan, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın katılımıyla 14 üyeli bir yapıya dönüşmüş ve buna göre DNA (Deoksiribo Nükleik Asit), parmak izi gibi kişisel hassasiyeti olan bilgilerin paylaşılması hedeflenmiştir.⁵⁸

Amsterdam Antlaşmasına uygun olarak değişken geometri yapıya bir diğer somut örnek ise, savunma alanındaki Batı Avrupa Birliği modelinde İsveç, Finlandiya, İrlanda, Avusturya ve Danimarka'nın gözlemci üye olması ve diğer tüm üyelerin tam üye statüsünde olmalarıdır.⁵⁹ Ayrıca güvenlik alanında müktesebat dışında derin bütünleşmeyi sağlayan EUROCORPS (Avrupa Kolordusu), EUROMARFOR (Avrupa Deniz Kuvveti) ve EUROFOR (Avrupa Hızlı Harekat Gücü) gibi yapılar, sanayi, teknoloji ve enerji sektörlerinde JET (Birleşik Avrupa Torusu Deneyi- *Joint European Torus*) ve Ariane (Avrupa yapımı uzay fırlatma aracı) örnek olarak verilmektedir.⁶⁰

2.2. DGAY'nin Olumsuz Yönlerine Örnekler

2008 yılında yaşanan krizde AB üyesi 16 ülke Euro Bölgesi'ne dahil iken, 11 ülke dışarda konumlanmıştı. Değişken geometri yapıda eksikler ilk kez bu kriz ile ortaya çıkmıştır. Euro Bölgesi ülkeleri Yunanistan'ı kurtarma planı yaparlarken, diğerleri içerisinde Polonya ve İsveç hariç bu konuda isteksiz bir tutum ortaya çıkmıştır. Euro Bölgesi içerisinde de Slovakya hükümeti Yunanistan'ı daha fazla zengin edecek yardımların yapılmaması yönünde eleştirilerde bulunmuştur.⁶¹

⁵⁷ Bruno de Witte, "Five Years after the Lisbon Treaty's Entry into Force: Variable Geometry Running Wild?", *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Cilt 22, Sayı 1, 2015 s. 9.

⁵⁸ Herolf, *a.g.m.*, s. 60.

⁵⁹ Hall, *a.g.e.*, s. 13.

⁶⁰ Stubb, *Negotiating Flexibility in the European Union: Amsterdam, Nice and Beyond*, Palgrave, New York 2002, s. 50.

⁶¹ Katinka Barysch, "A New Reality for the European Union", *Council on Foreign Relations Working Paper*, New York 2010, s. 2-3.

Bu krizle aynı zamanda, AB'nin tamamını kapsayan kurumsal yapı (Konsey, Komisyon, Meclis, Adalet Divanı) ile özelleşmiş bölge arasındaki ilişkinin nasıl gelişeceği tartışılmış, özellikle sert çekirdek Avrupa'nın gelişmişlik düzeyinin verdiği avantajla AB kurumlarında ağırlığının fazla olacağı, dışarıda kalanların ise bu durumdan olumsuz etkilenebileceği ön görülmüştür.⁶² Sert çekirdek dışında kalan bu ülkelerin ikinci sınıf üye olacakları ve beklenen bütünleşme düzeyine ulaşamayabilecekleri veya merkezde yer almayı istemeyebilecekleri belirtilmiştir.⁶³

Bunun yanında, DGAY'nin Avrupa içerisinde bir tür otorite boşluğu veya yasal gevşemeye yol açabileceği de tartışılmıştır. Örneğin, yeni Avrupa Patent sistemi ile ilgili bir iş birliği uygulamak isteyen İtalya ve İspanya, konuyu Adalet Divanına taşımışlardır. ABAD (Avrupa Birliği Adalet Divanı) bunun yararlı bir sistem olabileceğini, ancak, normal karar alma mekanizmasına zarar verebileceğini belirtmiştir. Lizbon Antlaşmasına göre, bu tür bir iş birliğinin önü açılmış olmasına rağmen, Konsey tarafından patent sisteminde ikiliği önleyecek bir regülasyon çıkarılmıştır.⁶⁴

Yaklaşımına ilişkin olumsuz bir düzenleme, AT (Avrupa Topluluğu) antlaşmasının 11. maddesinin 5. fıkrasında, yani Schengen mutabakatında yer almakta olup, aday ülkelerin tam üyeler gibi ayrıcalıklı haklar talep edemeyeceği hüküm altına alınmıştır.⁶⁵ DGAY'nin kavramsal boyutu ile olumlu ve olumsuz örnekleri ele alındıktan sonra, Arnavutluk özelinde değerlendirme yapılmadan önce, AB'nin genel olarak genişleme sürecine bakışı dikkate alındığında Batı Balkanlar önem arz etmektedir. Bunun nedeni, AB'nin tek tek ülke temelinde değil, Batı Balkanlar'ı bir bütün olarak ele alan bir politikaya sahip olmasıdır.

3. Genişleme Perspektifinden Avrupa Bütünleşmesi ve AB'nin Batı Balkanlar'a Bakışı

Bir yandan AB kendi içerisinde bütünleşmeyi geliştirirken, diğer yandan yeni üyelerin katılımıyla genişlemektedir. Avrupa içerisinde doğu-batı ekseninde siyasi farklılıklar, Balkanların bütünleşmesini zorlaştırırken

⁶² Leonard, *a.g.e.*, s. 7.

⁶³ Georgiana, *a.g.e.*, s. 319.

⁶⁴ De Witte, *Five Years after the Lisbon Treaty's Entry into Force: Variable Geometry Running Wild*, s. 5.

⁶⁵ Arsava, *a.g.m.*, s. 39.

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

kuzey-güney hattında da (İngiltere'nin ayrılması, Norveç'in AB dışında olması gibi) tam bütünlük sağlanamadığı gözlenmektedir.⁶⁶

AB genişlemesinde 2004 yılından itibaren ekonomik, sosyal ve demokrasi kriterleri bakımından sert çekirdek merkez Avrupa'nın oldukça gerisinde olan ve Soğuk Savaş döneminde SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) tarafında yer alan bazı Avrupa ülkeleri, siyasi bir kararlarla tam üyeliğe kabul edilmişlerdir. Ancak tam üye olmasına rağmen, halen geçiş sürecinde bulunan bu ülkelere serbest dolaşım gibi bazı haklar tanınmamış ve bir tür negatif ayrımcılık uygulanmıştır.⁶⁷

AB genişleme sürecinde değişimin yükünü kendi üzerinden atarak daha çok aday ülkelere yıkmaktadır ve yeni üye olan ülkeler kendi mevzuatlarını AB müktesebatına uyumlu hale getirmek zorundadırlar. Fakat Yunanistan örneğini dışarıda bırakırsak, yakın tarihte Bulgaristan ve Romanya'nın uyum yasalarını hayata geçirip birliğe katılmak için hazır olduklarını beyan etmiş olmaları, katılım sonrasında uygulamada sorunlar yaşanmasını engelleyememiştir.⁶⁸

AB genişleme sürecinde Arnavutluk gibi aday ülkelerin ulusal politika yapma süreçlerine ve siyasetine etkisiyle, geleneksel olarak ulusal siyasetçilerin oluşturup uyguladığı, geniş toplum kesimlerinin eriştiği ve etkilendiği politika yapım süreci değişime uğrayacaktır. AB için ulusal düzeyde, özellikle klasik sağ-sol ekseninde siyaset uygun bulunmamaktadır. Bu tip siyaset düzleminde kalmaya devam etmek, Arnavutluk için de bir sorun olacaktır. Avrupalılaşıma sürecinin bir gereği olarak ulusal siyasetin depolitize edilmesi, ulusal siyaset söylemlerinin ve siyasi aktörlerinin devre dışı bırakılmasını beraberinde getirecektir.⁶⁹

AB'nin Batı Balkanlarda genişleme eğilimi, en son 2013 yılında Hırvatistan'ın birliğe tam üye olma sürecinde genişleme yorgunluğu olarak değerlendirilmiş ve bu durum Batı Balkanlarda AB müktesebatına uyum yönünde çalışmaların durma noktasına gelmesine neden olmuştur.⁷⁰

⁶⁶ Alex Warleigh-Lack, *European Union: The Basics*, 2. Baskı, Routledge, London 2009, s. 5-6.

⁶⁷ Ülger, *a.g.m.*, s. 114.

⁶⁸ Warleigh-Lack, *a.g.e.*, s. 98-99.

⁶⁹ Schmidt, *a.g.e.*, s. 206-207.

⁷⁰ John O'Brennan, *Enlargement Fatigue and its Impact on the Enlargement Process in the Western Balkans*, London School of Economics, London 2013, s. 42.

Başlangıçta Orta ve Doğu Avrupa'da olduğu gibi iç savaş yorgunu bu bölgenin de Avrupalılaşması desteklenmiş, ancak AB'nin yaşadığı ağır ekonomik ve siyasi krizler Batı Balkanlara doğru genişlemeyi geciktirmiştir.⁷¹

Bunun dışında, 1900'lü yılların başından itibaren Balkanlar bölgesine Avrupalıların bakışı Balkanlaşma kavramıyla da açıklanabilir. Balkanlaşma Avrupalılar için karışıklık, devletlerin bölünmesi ve küçük devletlerin oluşmasını ifade etmiş ve bu anlayışla AKÇT (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu) ile başlayan bütünleşme sürecinden günümüze kadar uzanan boyutta bölgenin dışlanması söz konusu olmuştur.⁷²

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti 1990'larda parçalandığında yeni devletler ortaya çıkmış ve bu ülkeler içerisinde parçalanmanın ekonomik ve siyasi maliyetlerini en az hisseden sadece Slovenya 2004 yılında AB'ne tam üye olmuş, diğer tüm ülkeler ve Arnavutluk AB dışında kalmıştır. Bölge için 1999'daki Kosova uyuşmazlığı sonrasında Avrupa-Atlantik bütünleşmesi önerilmiş, SSE (Güney ve Doğu Avrupa için İstikrar Paketi- *Stability Pact for Southern and Eastern Europe*) imzalanmıştır. Öncüsü Avrupa olmasına karşın SSE içerisinde ABD (Amerika Birleşik Devletleri), Japonya ve Türkiye gibi ülkeler ile pek çok uluslararası organizasyon yer almıştır. SSE içerik olarak, demokrasi, ekonomi ve güvenlik alanlarını içermektedir. 2003 yılı Haziran ayında Selanik'te toplanan AB Zirvesinde, Kosova hariç Batı Balkan ülkelerinin AB'ye tam üyeliğinin yolunu açacak kararlar alınmıştır. Bu kapsamda her bir ülke ile SSA (İstikrar ve Ortaklık Antlaşması- *Stabilization and Association Agreement*) imzalanmıştır.⁷³

Bununla birlikte AB, Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ve Makedonya'ya katılım öncesi finansal yardım programları uygulamıştır.⁷⁴

⁷¹ John Marangos, Eirini Triarchi ve Themis Anthrakidis, "Political Economy, Inward Foreign Direct Investment and EU Accession of the Western Balkans", *European Union: Post Crisis Challenges and Prospects for Growth*, (ed.) Vasileios Vlachos ve Aristidis Bitzenis, Springer, Switzerland 2019, s. 155.

⁷² Demirtaş, *a.g.e.*, s. 189.

⁷³ Dabrowski, *a.g.e.*, s. 30.

⁷⁴ <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/bf6e8679-a2c1-45c5-ac77-e4ce74756ca9/language-en>, (22.10.2022).

**DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN
BİR SEÇENEK MİDİR?**

Tablo 1’de önceki genişlemeler ile SSA sürecinin temel farkları ortaya konulmuştur.

Tablo 1. SSA Süreci ve Önceki AB Genişlemelerinin Karşılaştırılması*

	Önceki Genişlemeler	SSA Süreci
Üyelik Olasılığı	İnandırıcı üyelik vaadi	Soru işareti durumunda üyelik vaadi
Üyeliğin Zaman Aralığı	Açıkça belirtilmiş ve sınırlanmış son tarihler	Adaylık ve müzakere başlangıcı için hedef tarih verilmemesi
AB Kurallarının Katılığı	Müzakere edilemez	Müzakere edilemez
AB Kurallarının Kapsamı ve Geçiş Düzenlemeleri	Tüm AB müktesebatı	AB müktesebatı içerisinde seçilmiş politika alanları

Kaynak: Stephan Renner and Florian Trauner, “Creeping EU Membership in South-East Europe: The Dynamics of EU Rule Transfer to the Western Balkans”, *European Integration*, Cilt 31, Sayı 4, 2009, s. 453. * Veriler yazarlar tarafından Türkçeleştirilmiştir.

AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, 16 Ekim 2020 tarihinde, AP genel oturumunda yaptığı konuşmada; AB’nin altı ay önce Batı Balkanlarda Arnavutluk ve Kuzey Makedonya ile katılım müzakerelerinin başlamasının tarihî bir adım olduğunu belirtmiştir. Leyen konuşmasında, Batı Balkanların sadece bir mola yeri olmadığını, Avrupa’nın bir parçası olduğunu, ortak tarihi ve ortak kaderi paylaştıklarını söylemiştir.⁷⁵

4. Arnavutluk’un AB Yolunda Siyasi Zorlukları

Arnavutluk, Birinci Dünya Savaşı öncesinde gerçekleşen Balkan Savaşları başladığında Osmanlı Devleti’nden ayrılarak 28 Kasım 1912’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Arnavutluk için ilk anayasa Avrupalılar tarafından hazırlanmış ve buna göre, Arnavutluk’ta egemenliğin devlet

⁷⁵ Ursula von der Leyen, “State of the Union Address 2020”, *European Commission*, Brussel 2020, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/soteu_2020_en.pdf, (22.10.2022).

başkanına ait olması, ancak toprakların Avrupalı devletler tarafından kontrol edilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁶ Sonrasında İtalyan himayesine girmiş olan ülke, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından işgal edilmiştir.

İşgalin sona ermesiyle başlayan Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin etkisinde kalarak, Enver Hoca liderliğinde uzun bir dönem komünist yönetimi benimseyen ülke, ilk kez 1991 yılında çok partili demokratik seçimlerini yapabilmiş ve Aleksander Meksi'nin lideri olduğu Arnavutluk Demokratik Partisi'nin 1992 yılında yönetime geçmesiyle komünist rejim resmen son bulmuştur.⁷⁷ Eski doğu bloku ülkelerinde çoğulcu demokrasiye ilk geçen Polonya iken, Arnavutluk bu bakımdan son sırada yer almıştır.⁷⁸ Komünizm sonrası ülkede siyasi mekanizmanın etkin olmadığı, mafya ve sokak çetelerinin yıkılan düzeni sürdürmeye çalıştığı görülmektedir.⁷⁹ Buna karşın Arnavutluk AB ile 1992'de ikili ticaret antlaşması imzalayan ilk Batı Balkan ülkesi olmuştur.⁸⁰

Komünist rejimden demokrasiye geçildikten sonraki ilk dönemde, Sali Berisha Cumhurbaşkanlığında (1992-1997) AB ile ekonomik uyum sağlamak adına ticaretin devlet kontrolünden çıkarak serbestleşmesi sağlanmıştır. Ancak 1996 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde Avrupa'dan beklediği desteği göremediğini düşünen Berisha, anti-demokratik yöntemlere de başvurmuştur.⁸¹ Bu dönemde medeni kanun ve ticaret kanunun taslakları hükümet tarafından hazırlanmışken, AB uyum yasaları çerçevesinde tek bir kanun düzenlenmek zorunda kalınmıştır. Yerel uzmanlar ve AB uzmanları tarafından yapılan reform yasası aceleyle getirildiği için birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır.⁸²

⁷⁶ Nikolin Agallija, *1990 Sonrası Arnavutluk'ta Kamu Yönetimi Reformu ve Vatandaşların Reforma Bakışı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Özer Köseoğlu, Sakarya 2014, s. 52.

⁷⁷ Aynı yerde, s. 59.

⁷⁸ Sokol Brahaj, *Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Nazif Mandacı, İzmir 2009, s. 23.

⁷⁹ Eduard Caka, "Arnavutluk'un AB Süreci ve Kimlik Sorunu", *Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, s. 14.

⁸⁰ Altin Ilirjani, "Albania and the European Union", *Mediterranean Politics*, Cilt 9, Sayı 2, 2004, s. 260.

⁸¹ Brahaj, *a.g.e.*, s. 24.

⁸² Zagato, *a.g.e.*, s. 367.

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

Berisha dönemi, Arnavutluk tarihinde Komünist yönetimden liberal yönetime geçişi simgelemesi bakımından önemlidir. Ancak bu geçişi hızlı yapma çabası, halk tarafında aynı olumlulukta karşılanmamış olması ve bazı konularda eski komünist alışkanlıkların terk edilememiş olması, Arnavut halkını bir tür kaosa sürüklemiş, ülke bir anda eskisinden daha yoksul hale gelmiş ve iç savaş yaşanmıştır.⁸³ 1997 yılında yaşanan iç karışıklık sonrası ABD başta olmak üzere ülkeye dış müdahaleler söz konusu olmuş ve komşu İtalya ile Yunanistan insani yardımlar adı altında askerlerini Arnavutluk'a göndermişler ve bu arada istifa etmek zorunda kalan Berisha yönetiminin yerini yeniden sosyalistler almıştır.⁸⁴ Seçimlerin kazananı olan Arnavutluk Sosyalist Partisi dönemiyle birlikte, Cumhurbaşkanı Rexhep Meidani görev yapmış ve ilk hükümetinde başbakan olan Nano Yunanistan ile iyi ilişkiler kurmuş ancak, Sırp'ların Kosova'da Arnavutlara uyguladığı soykırımın Yunanistan tarafından desteklenmesi iç siyasete olumsuz yansımıştır.⁸⁵

Bu esnada 1998 Anayasası ile Arnavutluk'ta komünist rejim sonrası ilk kez kuvvetler ayrılığı tesis edilmiş, yasama, yürütme ve yargı organları görünürde birbirlerinden ayrılmıştır. AB uyum sürecinde ise, merkezî otoritenin yetkilerinin azaltılması bakımından yerel yönetimlere yerinden yönetim ve özerklik imkânı sağlanmıştır. Ancak yerel yönetimler yasası siyasi ve toplumsal nedenlerle uygulama alanı bulamamıştır.⁸⁶ Meidani Cumhurbaşkanlığı döneminde başbakanlık görevine getirilen Ilir Meta, AB ile iyi ilişkileri yeniden kurmaya başlamış, bir süredir rafa kaldırılan kurumsal ve finansal reformlar hayata geçirilmeye başlanmıştır.⁸⁷

1999 yılında AB, Almanya'nın girişimi ile yapılan Köln Zirvesinde Güneydoğu Avrupa için İstikrar Pakti'ni başlatmış ve güvenli bir çevre oluşturulması, sürdürülebilir demokratik yönetimlerin sağlanması ile, Batı Balkanlarda ekonomik ve sosyal durumun geliştirilmesi amacıyla yapılan girişimde Arnavutluk oldukça yapıcı bir tutum izleyerek bölgesel iş birliği bakımından komşu ülkeler ile serbest ticaret antlaşmaları imzalamıştır.⁸⁸

⁸³ Brahaj, *a.g.e.*, s. 34-35.

⁸⁴ Aynı yerde, s. 39-40.

⁸⁵ Aynı yerde, s. 26.

⁸⁶ Nikolin Agallija, "Avrupa Birliği Üyelik Sürecinin Balkan Ülkeleri Kamu Yönetimleri Üzerine Etkisi: Arnavutluk Örneği", *Electronic Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 22, 2018, s. 11-12.

⁸⁷ Brahaj, *a.g.e.*, s. 44.

⁸⁸ Elke Thiel, *European Integration of Albania: Economic Aspects*, Bamberg Economic Research Group on Government and Growth, 49, 2004, s. 2-3.

Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi 2008 yılında Bölgesel İş birliği Konseyi adını almıştır.⁸⁹ AB ilk olarak, tam üyelik yolunda İstikrar ve Ortaklık Programına (İOP) katılım için 24 Kasım 2000'de Zagreb'de gerçekleşen toplantıda, diğer Batı Balkan ülkeleriyle birlikte Arnavutluk'a da tavsiyelerde bulunmuştur.⁹⁰

Meidani'nin Cumhurbaşkanlığı süresi dolunca, bağımsız bir isim olan emekli General Alfred Moisiu 2002 yılında cumhurbaşkanlığına seçilmiş ve Nano'yu hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Nano'nun "kan davalısı" olduğu Demokrat Partili Berisha ile uzlaşma yönünde adımlar atması, Arnavutluk'ta iç barışı sağlayan dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiş ve AB ile üyeliğin konuşulabildiği dönem başlamıştır.⁹¹

Ancak o dönem başbakan olan Nano ile, aynı partide siyasi rakibi olan Meta arasındaki rekabet ve kısır çekişmeler, 2003 yılında başlayan AB ile ilişkilerin ilerlemesini yavaşlatmıştır.⁹² Dış ilişkilerde ise SSA için yapılan görüşmelerde Nano, görüşmeleri tıkayan İtalya ve Yunanistan'ı bu tutumundan vazgeçirmek için girişimlerde bulunmuş ve başlayan görüşmeler sonrası Mart 2003'te AB yayınladığı ilerleme raporunda, seçim yasası ve yönetiminin geliştirilmesi, komünist dönemde kamulaştırılan varlıkların özelleştirilmesi, hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi ile, yolsuzlukla mücadelede idari kapasitenin artırılması taleplerinde bulunmuştur.⁹³

Nano'ya olan yaklaşım, AB ve ABD ile Arnavut halkı tarafından da olumsuz yöne kayınca, bir zamanlar istenmeyen adam ilan edilen Berisha yeniden güç kazanmış ve 2005 yılından 2013 yılına kadar istikrarı sağlayacak bir başbakanlık dönemi yaşamıştır. Bu aynı zamanda Arnavutluk Demokratik Partisi'nin yeniden iktidara geldiği dönem olup siyasi zorlukların önemli ölçüde azaldığı dönem olarak da görülmektedir.⁹⁴

Farklı bir bakış açısına göre de Arnavutluk'un siyasi bölünmüşlüğü AB üyelik sürecini neredeyse hiç etkilememektedir. Çünkü ister sol görüşlü

⁸⁹ Demirtaş, *a.g.e.*, s. 193.

⁹⁰ Jeta Mitat Goxha, "Albania-EU Relationship and The Course Towards The European Integration", *European Integration-Realities and Perspectives Proceedings*, Galati Romanya 2016, s. 424-425.

⁹¹ Brahaj, *a.g.e.*, s. 52.

⁹² Ilirjani, *a.g.m.*, s. 263.

⁹³ Aynı yerde, s. 259.

⁹⁴ Brahaj, *a.g.e.*, s. 54-56.

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

olsun ister sağ görüşlü olsun tüm siyasi partiler AB ile bütünleşmenin bürokratik ve teknik gerekliliklerden geçmekte olduğunu bilmekte ve iktidarları döneminde buna göre hareket etmektedirler.⁹⁵

12 Haziran 2006'da Berisha döneminde İOP için antlaşma imzalanmış ve bu sayede ülkenin demokratikleşme süreci hızlanmıştır.⁹⁶ 2005-2009 hükümet programında, Berisha yönetimi bir önceki Sosyalist Parti hükümetini AB yolunda yavaş adımlar atmakla suçlamış ve İOP çerçevesinde hızlı bir şekilde reformların gerçekleştirileceğini taahhüt etmiştir.⁹⁷ Yine bu dönemde AB ile geri kabul antlaşması 2006 yılında, vize muafiyeti antlaşması ise Ocak 2008'de imzalanmıştır.⁹⁸ Ancak benzer pozisyondaki diğer ülkelerden Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'a AB ülkelerine vizesiz seyahat uygulaması başlatılmasına rağmen, antlaşmayı imzalayan Arnavutluk'a bu hakkın verilmemesi ayrımcılık olarak değerlendirilmiştir.⁹⁹

Arnavutluk 1 Nisan 2009'da yürürlüğe giren SSA sayesinde AB'ne tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve AB Komisyonu da Almanya'dan görüş istemiş, Almanya ise konuyu öncelikle Bundestag (Almanya Meclisi) onayına sunacağını belirtmiştir.¹⁰⁰ Sonrasında, bu başvurunun bir miktar aceleye getirildiği düşünülmüştür.

SSA ile AB'nin Arnavutluk'tan beklentileri ise şunlar olmuştur: 1- Hükümet ve karşıtları arasında siyasi bir iş birliği, 2- Organize suçlarla etkin mücadele, 3- Arnavutluk'un en ciddi sorunlarından birisi olarak görülen yolsuzluğa karşı savaş, 4- Adalet yönünde şeffaflık ve bağımsızlığın tesis edilmesi, 5- Hukukun üstünlüğü, yerel ve merkezi yönetimler arasında uyumlu çalışma, kurumların istikrarı, 6- Yönetimsel ve kurumsal yapıların AB müktesebatı ile uyumlu hale getirilmesi.¹⁰¹

Potansiyel adaylık sürecine SSA ile giren ülkede 6. Maddeye uygun olarak Avrupa Bütünleşme Bakanlığı oluşturulmuştur. Arnavutluk Meclisi

⁹⁵ Malvina Tema, "The European Union and the Paradox of Accession: the Conflicting Logics of Integration and Democracy in the case of Albania", *The Western Balkans Policy Review*, Cilt 1, Sayı 2, 2011, s. 57.

⁹⁶ Agallija, *a.g.e.*, s. 70.

⁹⁷ Goxha, *a.g.e.*, s. 425.

⁹⁸ Indrit Shtupi ve Arjan Vaşjari, "The Democratic Impact of European Integration: Case Study of Albania", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 2013, Cilt 4, Sayı 6, 2013, s. 224.

⁹⁹ Brahaj, *a.g.e.*, s. 57.

¹⁰⁰ O'Brennan, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁰¹ Tema, *a.g.m.*, s. 54.

içerisinde kurulmuş olan Bütünleşme Birimi Meclis Komisyonu ise yerel yönetimlerden bağımsız olarak AB ile iş birliği içerisinde çalışmaktadır. Ancak bu yapıların hükümet ve başbakanından bağımsız olarak çalışmalarını yürüttüğü söylenemez.¹⁰²

27 Haziran 2014'te AB'ne resmen aday ülke olarak kabul edilen Arnavutluk ile 25 Mart 2020 tarihinde katılım müzakerelerine başlanması kararı alınmıştır.¹⁰³ 2015 yılında AB'nin yayınladığı ilerleme raporunda reformların kapsamlı bir şekilde yapıldığı, ancak daha alınacak yolun uzun olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁴ 2018 yılı itibarıyla, ilerleme raporları ve uluslararası göstergelerde görüldüğü üzere Arnavutluk demokratikleşme ve siyasi seçim uygulamalarında şeklen ilerleme kaydetmiştir, ancak içerik olarak eksiklikleri bulunmaktadır.¹⁰⁵ Bu eksikliklerin giderilmesi bakımında siyasi irade etkin olmalıdır.

Arnavutluk'un AB tam üyeliği yolunda çok fazla gecikme yaşamasının temelinde bulunan siyasi nedenler, iktidar mücadelesinde kurallara saygı duyulmaması ve demokratik teamüllerin işletilmemesidir.¹⁰⁶ Buna karşın AB ile ilişkilerin gelişmesi, şeffaf yönetim anlayışını sağlama adına gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının önünü açmışsa da, eski sosyalist ve komünist genlerinden kurtulmakta zorlanan merkezî yönetimin ağırlığı bu düzenlemelerin hayata geçirilmesini zorlaştırmıştır.¹⁰⁷ Sivil toplum örgütlerinin devlete bağlı olması ve siyasi parti liderlerinin geçmiş komünist dönemi yansıtan tutumu demokratikleşmenin önündeki engeller olarak durmaktadır.¹⁰⁸ Aynı zamanda siyasi olarak demokratlar ve sosyalistler şeklinde iki ana eksene bölünmüş yapı, özel sektörde siyasi kutuplaşmaya neden olmakta ve bu durum hizmetleri, polis sitemini, adalet sistemini ve basın yayın organlarının gelişimini olumsuz etkilemektedir.¹⁰⁹

Yolsuzluk ve rüşvet konularında Arnavutluk'un sorunlu bir ülke olarak bilinmesi ve siyasi partilerin bu konuda çabalarının yeterli olmaması

¹⁰² Ismail Zejneli ve Alba Dumi, "Political Changes in Albania and Macedonia under European Union Progress", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Cilt 3, Sayı 1, 2012, s. 258.

¹⁰³ https://www.ab.gov.tr/arnavutluk_49992.html, (22.10.2022).

¹⁰⁴ Goxha, *a.g.e.*, s. 425.

¹⁰⁵ Demirtaş, *a.g.e.*, s. 201.

¹⁰⁶ Shtupi ve Vasjari, *a.g.m.*, s. 227.

¹⁰⁷ Agallija, *a.g.e.*, s. 84.

¹⁰⁸ Aynı yerde, s. 88.

¹⁰⁹ Tema, *a.g.m.*, s. 52.

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

nedeniyle, AB uzun bir dönem gerekli yasal düzenlemelerin meclisten geçirilmesini ve uygulanmasını beklemiştir.¹¹⁰ Ancak siyasi çekişmeler bu yasaların geçirilmesini geciktirmiştir.

Dış siyasette ise, ülkenin güneyinde bulunan Ortodoks Yunan azınlıklar ile Kuzey’de Epir ve Çameira bölgeleri sorunu Yunanistan ile ilişkileri olumsuz etkilemiş, bu nedenle Yunanistan, Arnavutluk’un tam üyelik yolunda ilerlemesine karşı durmuştur.¹¹¹ AB üyesi olan Yunanistan ile yaşanan uyuşmazlıklar Arnavutluk’un tam üyelik yolunda en belirgin dış siyaset zorluğu olmuştur.

AB dışında kalan diğer Batı Balkan ülkeleri, parçalanmış Eski Yugoslavya Cumhuriyeti’nin birer parçasıdır. Söz konusu ülkeler içinde AB ile bütünleşme konusunda daha etkin ilerleme kaydeden Slovenya ve Hırvatistan tam üye olmuştur. Ancak Arnavutluk Yugoslavya’nın hiçbir zaman bir parçası olmadığı için ayrı değerlendirilmelidir. Bunun yanında Arnavutluk’taki siyasi yapılar Eski Yugoslavya Cumhuriyeti ile benzerlikler taşımaktadır.

Tablo 2’de ülkenin AB adaylık süreci ve bütünleşme durumu verilmiştir.

Tablo 2. Arnavutluk’un AB Adaylık Süreci ve Bütünleşme Durumu

İstikrar ve Ortaklık Antlaşması imzalanması	1 Nisan 2009
Üyelik Başvurusu	24 Nisan 2009
Resmi Adaylık Statüsü	27 Haziran 2014
Müzakerelerin Başlaması	25 Mart 2020 (karar alındı)
Müzakere Fasılları İlerleme Durumu	Henüz başlamadı.
Vizesiz AB Ülkelerine Seyahat	1 Aralık 2010
Kullanılan Para Birimi	Lek
NATO Üyelik Durumu	1 Nisan 2009’dan beri üye

Kaynak: Avrupa Birliği Başkanlığı, (21.05.2020), Arnavutluk, https://www.ab.gov.tr/arnavutluk_49992.html, (22.10.2022).

¹¹⁰ Agallija, *a.g.e.*, s. 81.

¹¹¹ Caka, *a.g.m.*, s. 15.

5. Arnavutluk için AB yolunda DGAY Uygulanabilir mi?

Peki Arnavutluk'un bu kendine has yapısı ve yaşadığı siyasi zorluklar göz önüne alındığında, DGAY uygulanabilir bir model olabilir mi? AB için henüz yeni aday statüsü kazanabilmiş ve bu konuda da oldukça geç kalınmış olması dikkate alındığında, Arnavutluk'un yakın zamanda birliğe tam üye olması pek mümkün gözükmemektedir. AB'nin mevcut üye ülkeleri üzerinden ele alınan DGAY'nin ikinci sınıf üye kavramını ortaya çıkaracağı yönünde yapılan eleştiriler de göz önüne alındığında, modelin aday ülke Arnavutluk'a uygulanması daha gerçekçi görünmektedir. Bunun yanında DGAY'nin AB içi bir uygulaması olan Schengen üzerinden düşünülürse, bu uygulamanın aday ülkeleri kapsamayacağı yönünde düzenleme yapılmıştır. Oysaki bu tür bir uygulamanın Arnavutluk gibi diğer aday ülkeleri de içine alması, modelin aday ülkelerce uygulanabilir olduğunu gösterecek ve Avrupa ile bütünleşme yolunda hızlanmayı sağlayacaktır.

Arnavutluk'ta siyasi bakımdan daha demokratik bir yönetim anlayışı konusunda önemli adımların atılmış olması ve kamuoyunun siyasi iradeye bu yöndeki desteği bir artı olarak görülmektedir. Bunun yanında, müktesebata daha fazla uyum noktasında yeterli hızda gelişme gözlemlenmemektedir. AB'nin bu konuda Arnavutluk'a sağladığı destek, ülkenin kendine has yapısı nedeniyle liberal politikalara geçişte yeterli olmamaktadır. Balkanların özel durumu bir yana, Arnavutluk halkının değişime daha geç uyum sağlayabilen bir toplum olması nedeniyle de AB ile bütünleşme yolunda farklı bir yöntem gereksinim duyulmaktadır. Görece nüfus bakımından da Kuzey Makedonya ve Karadağ gibi ülkelere yakın olması DGAY'nin uygulanabilirliği açısından avantaj sağlamaktadır. Ekonomik bakımdan da aynı durumun geçerli olduğu söylenebilir. Değerlendirme açısından diğer ekonomik göstergeler bir yana bırakılıp sadece kur üzerinden bir fikir oluşturması için güncel pariteye bakıldığında, 1 Euro'nun Arnavutluk para birimi olan Lek karşılığı 122,8 birim olduğu görülmektedir.¹¹² AB üyesi olup da kendi isteği ile Eurozone'a katılmayan İsveç Kronu için bu değer 10,38 olup, aynı durumdaki Danimarka Kronu için 7,44 'tür.¹¹³ Euro'ya geçmek isteyen ancak kriterleri karşılamaması beklenen Polonya, Romanya ve Bulgaristan gibi AB üyesi ülkelerde ise, bu değerler çok daha iyi durumdadır. Para politikasının bir ülkenin ekonomik görünümü açısından tek belirleyici olmaması gerçeğini bir kenarda tutarak,

¹¹² https://www.bankofalbania.org/Markets/Official_exchange_rate/, (04.04.2022).

¹¹³ https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/euro_reference_exchange_rates/html/index.en.html, (04.04.2022).

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

sadece kur üzerinden yapılan bu değerlendirmede bile Arnavutluk'un ekonomik durumu ortaya çıkmaktadır. Bu ekonomik düzey farkı göz önüne alındığında, DGAY aday ülke Arnavutluk için uygulanabilir olacaktır.

DGAY'nin özellikleri bakımından kavramsal bölümde ele alınan Stubb'ın ortaya koyduğu altı madde aday ülke Arnavutluk için düşünülebilir. Buna göre katılım özelliğine göre Arnavutluk'un belirtilen en az 8 ülke içinde yer alması uygun olacaktır. Oturum ve kararlar özelliklerinde de alınacak kararlarda normal birlik prosedürlerine uyacak ve nitelikli çoğunluğa göre hareket edecektir. Bütçeye katkı Arnavutluk tarafından sağlanacaktır. Bir diğer husus olan müktesebat ise, Arnavutluk'un kendi düzenlemeleri olacaktır. Hedefler de AB'den farklı olarak Arnavutluk'un kendi belirleyeceği doğrultuda şekillenecektir. DGAY'nin işleyişi bakımından Mitraný ve Haas'ın ortaya koyduğu işlevselcilik kuramı dikkate alındığında ise önceliğin ekonomik alanda grup içi bütünleşmeye verilmesi gerekecektir. Bu sağlandıktan sonra siyasi alanlarda adımlar atılabilecektir. Bu noktada Arnavutluk ile benzer ekonomik durumda olan aday ülkelerin belirlenmesi ve DGAY içerisinde yer alması önem kazanacaktır. Ekonomik durum dikkate alındığında, Arnavutluk'tan daha iyi durumda olan ve AB'ye tam üyelik kriterlerini sağlamaya yakın ülkeler içinse, DGAY gerekli bir yol olmayacaktır.

Sonuç

Avrupa bütünleşme teorileri bakımından son dönemde ortaya çıkan modeller ilgi çekicidir. Esnek ve farklılaştırılmış bütünleşme kavramları günümüzde halen sıkça kullanılmakta olup, AB'nin kendi içerisindeki ilişkilerinde ve üye yapmayı düşündüğü ülkelerde siyasi bir çözüm olarak çeşitli çevrelerce ortaya atılmaktadır. Bu bakımdan Stubb'ın sınıflandırması içerisinde yer alan DGAY'nin incelendiği bu araştırmada Maastricht Antlaşması'nın ekinde yer alan sosyal protokolden, Danimarka'nın Euro para biriminden ayrılmasına kadar birçok örnek ile özellikle savunma alanında yapılan iş birliklerinin modele uyum sağladığı görülmüştür. Buna karşın bu modelin olumsuz yönleri olduğu yönünde, 2008 Euro krizindeki kurtarma planında yaşanan anlaşmazlıklar gibi durumlar örnek gösterilmiştir. Ayrıca, Schengen Antlaşmasında aday ülkelere ayrıcalık tanınmayacağı gibi hukuksal engellerden de söz edilmiştir.

Bütünleşmenin genişleme bakımından ele alınması ise, bu araştırma kapsamında Batı Balkan ülkelerinden Arnavutluk üzerinden değerlendirilmiştir. Ancak İsviçre, Norveç, İzlanda ve İngiltere gibi birlik içerisinde yer almayan ülkelerin de bu model ile farklı bir yapıda bütünleşmeye gidebileceği düşünülmelidir. Bunun yanında AB'nin Batı Balkan ülkelerine bakışı "Balkanlaşma" çerçevesinde olup, bölge için düzensiz bir topluluğun "hizaya getirilmesi" anlayışı hâkim olmuştur. Buna göre AB bölge ülkeleriyle öncelikli olarak SSA'lar imzalamış ve istenilen olgunluğa ulaşıldığında tam üye olarak kabul edilmeyi vaat etmiştir.

ABD ile SSCB arasındaki Soğuk Savaş'ın 1947 yılı itibarıyla başladığı ve 1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılmasıyla sona erdiği kabul edildiğinde, bu dönemde Avrupa'nın da bir bütün olamadığı görülmektedir. Günümüzde halen AB'nin baş aktörü olan kurucu Almanya'nın bile sözü konusu dönemde parçalanmış yapıda olduğu düşünüldüğünde, bütünleşmenin 1990'lardan sonra değişime uğramasının anlaşılması zor olmayacaktır. Bugün AB'ne aday ülke konumunda olan Arnavutluk Cumhuriyeti, Soğuk Savaş döneminde Komünist Arnavutluk adıyla tarafını SSCB olarak seçmiş ve Enver Hoca başkanlığında yönetilmiştir. Bu bakımdan ele alındığında, Arnavutluk'un Soğuk Savaş döneminde ABD siyasetine yakın duran AB üye devletlerine uyum sağlamada sıkıntılar yaşadığı gözlenmektedir. Arnavutluk Soğuk Savaş döneminde komünist anlayışı benimsemiş olmakla beraber siyaseten diğer Batı Balkan ülkelerine göre farklılıklar göstermiştir. Günümüzde AB'ye tam üyelik için aday ülke statüsü kazanan Arnavutluk'ta da diğer Batı Balkan ülkeleri gibi, SSCB'nin dağılmasının iç ve dış siyaseti büyük ölçüde etkilediği görülmektedir. Bunun en büyük kanıtı, isimlerinde "Sosyalist" ifadesi yer alan siyasi partilerin yerini, günümüze kadar uzanan süreçte "Demokrat", "Liberal" ve "İlerici" gibi isimlerde siyasi partilerin almasıdır. Arnavutluk Enver Hoca sonrasında komünizmin etkilerinden kurtulma adına çaba gösterse de değişimi geç sağlamış, Demokrat Parti ve Berisha döneminde AB yolunda hızlı adımlar atmıştır. Arnavutluk iç siyasetinde sosyalist Nano ile sağ partiler arasındaki kısır çekişmeler uzun süre devam etmiştir.

Ekonomik, sosyal, dinî ve siyasi olarak mevcut AB ülkelerinden ayrışan Arnavutluk, bütünleşmenin en kısa sürede gerçekleşebilmesi için farklı bir modele gereksinim duymaktadır. Bu noktada DGAY, Batı Balkan coğrafyasının Avrupa ile bütünleşmesine en etkin katkıyı sağlayacak modeldir. Schengen benzeri uygulamaların Arnavutluk'u da içine alacak şekilde düzenlenmesi yaklaşıma işlerlik kazandıracaktır. Ekonomik alanda da

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN BİR SEÇENEK MİDİR?

bu yaklaşım Arnavutluk'un aday ülkeden tam üyeliğe, kademeli ancak hızlı geçişini kolaylaştıracaktır. Avrupa bütünleşme kuramlarından işlevselcilik çerçevesinden bakıldığında, zaten önceliğin ekonomi alanına verilmesi gerektiği gözlenmektedir. DGAY bir bakıma AB içinde yeni bir AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) oluşturacak ve bu topluluğun mevcut AB düzeyine ulaşmasını kolaylaştıracaktır. Batı Balkanlar içinde farklı bir geçmişe ve konuma sahip olan Arnavutluk, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ülkeleri dışında kalmıştır. Günümüzde AB üyesi olan Slovenya ve Hırvatistan gibi hızlı mesafe katetme özelliğine de sahip değildir. Bu bakımdan Avrupa'nın kalkınmasını istediği Batı Balkan ülkeleri içerisinde Arnavutluk'un, özellikle DGAY gibi bir modelinin işlerlik kazanmasına gereksinimi vardır.

KAYNAKÇA

AGALLIJA, Nikolin, *1990 Sonrası Arnavutluk'ta Kamu Yönetimi Reformu ve Vatandaşların Reforma Bakışı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Özer Köseoğlu, Sakarya 2014.

_____, "Avrupa Birliği Üyelik Sürecinin Balkan Ülkeleri Kamu Yönetimleri Üzerine Etkisi: Arnavutluk Örneği." *Electronic Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 22, 2018, ss. 1-17.

ARISOY, İbrahim Alper, "Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa", *Avrasya Etüdüleri*, Cilt 43, Sayı 1, 2013, ss. 79-104.

ARSAVA, Füsün, "Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2001, ss. 33-44.

BANK OF ALBANIA, "Official Exchange Rate", https://www.bankofalbania.org/Markets/Official_exchange_rate, (04.04.2022).

BARYSCH, Katinka, "A New Reality for the European Union", *Council on Foreign Relations Working Paper*, New York 2010.

BÖRZEL, Tanja A., “When Europeanization Hits Limited Statehood: The Western Balkans as a Test Case for the Transformative Power of Europe”, *KFG Working Paper Series*, No. 30, September 2011, ss. 1-19.

BRAHAJ, Sokol, *Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Nazif Mandacı, İzmir 2009.

CAKA, Eduard, “Arnavutluk'un AB Süreci ve Kimlik Sorunu”, *Balkan Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2011, ss. 9-22.

DABROWSKI, Marek, *EU Cooperation With Non-Member Neighboring Countries: The Principle of Variable Geometry*, Center for Social and Economic Research, Warsaw 2014.

DE WITTE, Bruno, “Five Years after the Lisbon Treaty's Entry into Force: Variable Geometry Running Wild?”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Cilt 22, Sayı 1, 2015, ss. 3-9.

_____, “The Future of Variable Geometry In A Post-Brexit European Union”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Cilt 24, Sayı 2, 2017, ss. 153-157.

DEMİRTAŞ, Birgül, “AB'nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar'da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarılamayanlar”, *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri ATAUM 30. Yıl Armağanı*, (ed.) Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay ve Çağrı Erhan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2018, ss. 179-210.

EREN, Tevfik Mesut, “Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası ve Yumuşak Gücünün Geleceği”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, 2014, ss. 359-374.

EUROPEAN CENTRAL BANK, “Euro Foreign Exchanges Reference Rates”, https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/euro_reference_exchange_rates/html/index.en.html, (04.04.2022).

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN
BİR SEÇENEK MİDİR?

FISCHER, Joschka, “From Confederacy to Federation: Thoughts on The Finality of European Integration”, 12 May 2000, <https://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do?docId=192161&cardId=192161>, (22.10.2022).

GEORGIANA, Ciceo, “Hard Core Europe? Possible Scenarios for the Prospect of Differentiated Integration?”, *Disintegration and Integration in East-Central Europe: 1919-post-1989*, (ed.) Wilfried Loth ve Nicolae Păun, Nomos, Baden-Baden 2014, ss. 315-330.

GOXHA, Jeta Mitat, “Albania-EU Relationship and The Course Towards The European Integration”, *Paper Presented at the European Integration-Realities and Perspectives Proceedings*, Galati Romanya 2016, ss. 421-428.

GUBERİNİÇ, Jasmina, “Batı Balkanların Entegrasyonunun Karşılaştırmalı Analizi: Karadağ ve Sırbistan Örnekleri”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 2015, ss. 75-90.

HAAS, Ernst, “International Integration: The European and the Universal Process”, *International Organization*, Cilt 15, Sayı 3, 1961, ss. 366-392.

HALL, Ben, *How Flexible Should Europe Be?*, Centre for European Reform, London 2000.

HALL, Peter A., ve TAYLOR, Rosemary CR., “Political Science and The Three New Institutionalisms”, *Political Studies*, Cilt 44, Sayı 5, 1996, ss. 936-957.

HARMSSEN, Robert, “A European Union of Variable Geometry: Problems and Perspectives”, *N. IR. Legal Q.*, Cilt 45, Sayı 2, 1994, ss. 109-133.

HEROLF, Gunilla, “Variable Geometry-Where Could it Lead?”, *Studia Diplomatica*, Cilt 65, Sayı 1, 2012, ss. 57-68.

HOLZINGER, Katharina, ve SCHIMMELFENNIG, Frank, “Differentiated Integration in The European Union: Many Concepts, Sparse Theory, Few Data”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 19, Sayı 2, 2012, ss. 292-305.

İLİRJANI, Altin, “Albania and the European Union”, *Mediterranean Politics*, Cilt 9, Sayı 2, 2004, ss. 258-264.

JENSEN, Christian B, - SLAPIN, Jonathan B, “Institutional Hokey-Pokey: The Politics of Multispeed Integration In The European Union”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 19, Sayı 6, 2012, ss. 779-795.

KAHRAMAN, Sevilay, “Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası”, *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Politikalar ve Kurumlar*, (ed.) Belgin Akçay ve İlke Göçmen, Seçkin Yayınevi, Ankara 2016, ss. 131-162.

KÖROĞLU, Nergiz Ö, “Brexit’ten Sonra Avrupa Entegrasyonunun Geleceğinin Esnek Entegrasyon Modelleri Üzerinden Değerlendirilmesi”, *BREXIT Elveda Avrupa: İngiltere’nin AB’den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler*, (ed.) Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu, Siyasal Kitabevi, Ankara 2017, ss. 247-264.

LEONARD, Mark, *Four Scenarios for the Reinvention of Europe*, The European Council on Foreign Relations, 43, London 2011.

LERUTH, Benjamin, ve LORD, Cristopher, “Differentiated Integration in The European Union: A Concept, A Process, A System or A Theory?”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 22, Sayı 6, 2015, ss. 754-763.

MARANGOS, John, TRIARCHI, Eirini, ve ANTHRAKIDIS, Themis, “Political Economy, Inward Foreign Direct Investment and EU Accession of the Western Balkans”, *European Union: Post Crisis Challenges and Prospects for Growth*, (ed.) Vasileios Vlachos ve Aristidis Bitzenis, Springer, Switzerland 2019, ss. 149-171.

MENDELSKI, Martin “Where Does the European Union Make a Difference? Rule of Law Development in the Western Balkans and Beyond”, *European Integration and Transformation in the Western Balkans Europeanization or Business as Usual?*, (ed.) Arolda Elbasani, Routledge, London 2013, ss. 101-118.

MERCAN, S. Sezgin, “Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2011, ss. 67-83.

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN
BİR SEÇENEK MİDİR?

MITRANY, David, “The Functional Approach to World Organization”, *International Affairs*, Cilt 24, Sayı 3, 1948, ss. 350-363.

MORAVCSIK, Andrew, “Preferences and Power In The European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach”, *JCMS: Journal of Common Market Studies*, Cilt 31, Sayı 4, 1993, ss. 473-524.

NAURIN, Daniel, ve LINDAHL, Rutger, “Out In The Cold? Flexible Integration and The Political Status of Euro Opt-Outs”, *European Union Politics*, Cilt 11, Sayı 4, 2010, ss. 485-509.

O'BRENNAN, John, *Enlargement Fatigue and its Impact on the Enlargement Process in the Western Balkans*, London School of Economics, London 2013.

ÖNİŞ, Ziya, ve KUTLAY, Mustafa, “Ekonomik Bütünleşme/Siyasal Parçalanmışlık Paradoksu: Avro Krizi ve Avrupa Birliği'nin Geleceği”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, Cilt 9, Sayı 33, 2012, ss. 3-22.

ÖZTÜRK, Ümit, *Balkanlaşma ve Balkanlarda Türk Kimliği (Makedonya ve Kosova Örneği)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Taner Tatar, Malatya 2018.

POPOVICIU, Adrian-Claudiu, “David Mitrany ve Functionalism. The Beginnings of Functionalism”, *Revista Romana de Geografie Politica*, Cilt 12, Sayı 1, 2010, ss. 162-172.

PROGONATI, Erjada , *Avrupa Birliği'nin Arayışında Batı Balkanlar*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2020.

PUBLICATION OFFICE OF THE EUROPEAN UNION, “Council Regulation (EC) No 2666/2000 of 5 December 2000”, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/bf6e8679-a2c1-45c5-ac77-e4ce74756ca9/language-en>, (22.10.2022).

RENNER, Stephan, ve TRAUNER, Florian, “Creeping EU Membership in South-East Europe: The Dynamics of EU Rule Transfer to the Western Balkans”, *European Integration*, Cilt 31, Sayı 4, 2009, ss. 449-465.

SCHMIDT, Vivien A., “The EU and its Member States: From Bottom Up to Top Down”, *Reflections on European Integration: 50 Years of The Treaty of Rome*, (ed.) David Phinnemore and Alex Warleigh-Lack, Palgrave Macmillan, Eastbourne 2009, ss. 194-211.

SHTUPI, Indrit, ve VASJARI, Arjan, “The Democratic Impact of European Integration: Case Study of Albania”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Cilt 4, Sayı 6, 2013, ss. 223-228.

STUBB, Alexander, *Negotiating Flexibility in the European Union: Amsterdam, Nice and Beyond*, Palgrave, New York 2002.

_____, “A Categorization of Differentiated Integration”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt 34, Sayı 2, 1996, ss. 283-295.

TEMA, Malvina, “The European Union and the Paradox of Accession: the Conflicting Logics of Integration and Democracy in the case of Albania”, *The Western Balkans Policy Review*, Cilt 1, Sayı 2, 2011, ss. 39-67.

THIEL, Elke, *European Integration of Albania: Economic Aspects*, Bamberg Economic Research Group on Government and Growth, 49, Bamberg 2004.

TURHAN, Ebru, “Thinking Out of The Accession Box: The Potential and Limitations of Internal and External Differentiated Integration Between Turkey and The EU”, *Europe-Against the Tide*, Nomos, Baden-Baden 2018, ss. 43-61.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI AVRUPA BİRLİĞİ BAŞKANLIĞI, “Arnavutluk”, 21 Mayıs 2020, https://www.ab.gov.tr/arnavutluk_49992.html, (22.10.2022).

UYĞUN, Ekin Deniz, *Arnavutluk'un Avrupa Birliği Yolu: Atina Çıkmazı*, İzmir Akademi Derneği, İzmir 2022.

ÜLGER, İrfan Kaya, “Avrupa Birliği'nde Fetret Devri ve Gelecek Senaryoları”, *Bilge Strateji*, Cilt 6, Sayı 11, 2014, ss. 107-131.

VON DER LEYEN, Ursula, “State of the Union Address 2020”, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/soteu_2020_en.pdf, (22.10.2022).

DEĞİŞKEN GEOMETRİLİ AVRUPA YAKLAŞIMI ARNAVUTLUK İÇİN
BİR SEÇENEK MİDİR?

WARLEIGH-LACK, Alex, *European Union: The Basics*, 2. Baskı, Routledge, London 2009.

_____, “Differentiated Integration in The European Union: Towards A Comparative Regionalism Perspective”, *Journal of European Public Policy*, Cilt 22, Sayı 6, 2015, ss. 871-887.

_____, “Towards Network Democracy? The Potential of Flexible Integration”, *European Integration in the 21st Century: Unity in Diversity*, (ed.) Mary Farrell, Stefano Fella and Michael Newman, Sage Publications, London 2002, ss. 101-119.

WENDT, Alexander, “Constructing International Politics”, *International Security*, Cilt 20, Sayı 1, 1995, ss. 71-81.

_____, *Social Theory of International Politics*, Vol. 67, Cambridge University Press, New York 1999.

ZAGATO, Lauso, “A Europe of Variable Geometry: Still a Winning Model?”, *Spreading Democracy and the Rule of Law? The Impact of EU Enlargement on the Rule of Law, Democracy and Constitutionalism in Post-Communist Legal Orders*, (ed.) Wojciech Sadurski, Adam Czarnota ve Martin Krygier, Dordrecht: Springer, Netherlands 2006, ss. 357-378.

ZEJNELI, Ismail, ve DUMI, Alba, “Political Changes in Albania and Macedonia under European Union Progress”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Cilt 3, Sayı 1, 2012, ss. 251-259.

TÜRK SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİNDE SELANİK ENTELEKTÜEL ORTAMININ ETKİSİ*

Zübeyde DEMİRCİOĞLU**

ÖZ

Yaklaşık iki yüz yıllık geçmişe sahip bir akademik disiplin olan sosyolojinin Türkiye'deki tarihi genellikle 1914 yılına dayandırılır. Dârülfünunda sosyoloji öğretimine başlandığı bu yıl, sosyolojinin kurumsallaşması açısından oldukça önemlidir. Ancak sosyolojik düşünce esas olarak Osmanlı düşünce dünyasına Tanzimat Dönemiyle birlikte nüfuz etmeye başlamıştır. Dağılmakta olan İmparatorlukta yaşanan toplumsal sorunların çözümünde önemli bir araç olarak görülen sosyoloji hızlıca benimsenmiş, farklı sosyolojik perspektifleri benimseyen farklı düşünce çevreleri ortaya çıkmıştır. Bu düşünce çevreleri arasında 1910-1912 yılları arasında Selanik'te bir araya gelen aydın zümresi, topluma dair yöntemli bir bilgi üretimi anlamında sosyoloji disiplinin ortaya çıkmasında önemli katkılar sunmuştur. Bu anlamda Selanik, entelektüel ortamıyla Türk sosyolojik düşüncesinin gelişmesinde önemli bir yere sahip olmakla birlikte, bu özelliğiyle yeterince ele alınmamıştır. Bu çerçevede; çalışma öncelikle Selanik kentini bir düşünce merkezi yapan sosyal, ekonomik ve politik özelliklerini ortaya koyarak kentteki entelektüel ortamı betimlemekte; ardından kentte bir araya gelen Selanik Çevresinin sosyoloji ilgisine odaklanarak bu bağlamda gelişen sosyolojik düşünceyi ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sosyolojisi, Selanik, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selanik Çevresi, Ziya Gökalp.

* Bu çalışma Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan *Türkiye'de Siyaset ve Düşünce Çevreleri Bağlamında Sosyolojik Düşüncenin Oluşumu ve Ziya Gökalp* başlıklı doktora tezinden yola çıkarak hazırlanmıştır.

** Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul, ORCID: orcid.org/0000-0002-8749-006X, E-posta: zubeyde.demircioglu@medeniyet.edu.tr

ZÜBEYDE DEMİRCİOĞLU

THE EFFECT OF THESSALONIKI INTELLECTUAL MILIEU ON THE DEVELOPMENT OF TURKISH SOCIOLOGY

ABSTRACT

Sociology, a discipline nearly 200 years old, dates back to 1914. The year that sociology was started to be taught in Dârülfünun is very significant for the institutionalization of sociology. However, sociological thought began penetrating the Ottoman world with the Tanzimat Era. Sociology, which was seen as an important tool in the solution of social problems in the disintegration of the Empire, was quickly adopted; circles of intellectuals that adopted different sociological perspectives emerged. Among these circles, the group formed in Thessaloniki between 1910 and 1912 made important contributions to the emergence of the discipline of sociology in terms of methodical knowledge production about society. Although Thessaloniki was a significant place in the development of Turkish sociological thought, it has not been adequately discussed. In this context, the study first reveals the social, economic, and political features that make Thessaloniki an intellectual center, discusses the intellectual milieu in the city, and then focuses on the sociological interest of The Thessaloniki Circle, and lastly evaluates the sociological thoughts that emerged in this context.

Keywords: Turkish Sociology, Thessaloniki, The Committee of Union and Progress, The Thessaloniki Circle, Ziya Gökalp.

EXTENDED ABSTRACT

This study aims to address the characteristics of sociological thought that developed among the intelligentsia of Thessaloniki by examining the social, economic, political, and cultural reasons underlying the emergence of the city as one of the matrices of Turkish sociology.

A discipline with a history of two hundred years, sociology began to first develop in the 19th century in Europe, particularly in France, and at the end of the century, it penetrated the Ottoman world of thought. Consequently, sociology began a topic of discussion within the borders of the Ottoman Empire almost simultaneously with the West. The emergence of sociology in the West is mainly associated with the search for coping with the crisis that emerged with the social consequences of the Industrial Revolution and the French Revolution. The belief that the social turmoil and chaos caused by these developments could be resolved through "sociology", an emerging discipline, laid the groundwork for the development of sociological thought.

However, sociology emerged to seek answers to a variety of problems within the context of each society's unique political, economic, and social conditions. For example, in France, sociology focused on understanding the society torn between the conflict of individualism and strict Catholic understanding after the French Revolution and solving the crisis created by this conflict, while in Germany, it was influenced by the capitalism analysis made by liberal thinkers who tried to establish a national economy.

Sociology made its way to the Ottoman world of thought in a context where the Empire was in danger of disintegration. Therefore, it can be said that many Ottoman intellectuals prioritized the issues of the Empire rather than social issues, seeing sociology as a way to search for a solution. The intelligentsia of the period was influenced by the Western ideas that began to gain prevalence in the Ottoman lands with the Tanzimat Reform, and the pervasion of sociology was one of the results of Western influence. Consequently, sociology became a prominent field in which many intellectuals of the period were interested; it was seen as a way to produce knowledge about society. However, looking at the first examples of Ottoman works of sociology, it would not be wrong to say that most of them are partial and scattered translations of the works of Western intellectuals. These first examples were mostly composed by the critical Ottoman intellectuals who were abroad at the time. However, it can be said that these works contain discussions of and solutions to social problems rather than being thoughts on sociological theory. Therefore, although it is possible to date Turkish sociology back to the years following the Tanzimat Reform, it would not be wrong to say that discussions of systematic theory and method actually intensified with the Second Constitutional Monarchy. The declaration of the Second Constitutional Monarchy can be considered as a turning point in all respects. The idea of freedom and constitutionalism, which Ottoman intelligentsia addressed until then, turned into social reform and the concept of community (society) was used for the first time. So, it can be said that Turkish sociology started to produce meaningful discussions only after the replacement of the concepts of "subject" and "rayah" that had been used to identify Ottoman citizens, meaning the servants of the sultan. Over time, a mass of intellectuals who engaged in discussions on society emerged. In a way, this is also related to the movement of "returning to the people". The inception of the use of concepts of public and society also symbolizes the birth of sociological thought.

The declaration of sociological thought displayed a bipolar development, with Thessaloniki and Istanbul serving as the centers. After 1908, during a period of turmoil that could be described as the "crisis of

*constitutional monarchy”, a group of intellectuals who claimed to be scientific and impartial started publishing *Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası* (Journal of Economic and Social Sciences), making an important contribution to the development of sociological thinking, although the journal was short-lived. Ahmet Şuayb and Bedii Nuri, two of the authors of this journal, had undeniable contributions to the development of sociological thought in the Ottoman Empire. In addition, Prince Sabahattin continued his activities in Istanbul for a while after 1908 and tried to spread the political thought he adopted here through sociology. However, it should be noted that these efforts mostly emerged out of political opposition to the Committee of Union and Progress, which was in power at the time.*

Thessaloniki, which served as the second center of the development of sociological thought after 1908, is important in several respects. Firstly, thanks to its geographical advantage, Thessaloniki was one of the most economically advanced cities of the Empire. This caused Thessaloniki to attract migration, which influenced the demographic structure of the city. Also, as it was one of the cities where the Empire initiated reform practices, rapid transformations took place not only in economic terms but also in social and cultural areas as well. Its relative distance from the capital of the Empire and proximity to European cities both facilitated the penetration of Western ideas and provided freedom of action to the dissidents. In this sense, Thessaloniki was a political city. Thessaloniki, which was the center of the critics within the Empire before the Constitutional Monarchy, became the center of the Union and Progress government after the proclamation of the Second Constitutional Monarchy. Therefore, Thessaloniki was also an important intellectual center where the Committee formed its ideology and cultural base after 1908. The social unit of the Committee, second to the political unit, carried out cultural dissemination activities such as media activities, educating youth, and informing and guiding the public in Thessaloniki. Ziya Gökalp, who is known to be the ideologist of the Committee and the director of the Youth Affairs Bureau, played a central role in the execution of these activities. Although Thessaloniki had been an intellectual city with the influence of an enthusiastic young mass interested in both Eastern and Western sciences before Gökalp came to the city, Gökalp brought these scattered ideas together and made significant contributions to its organization around a single program. This group called the "Thessaloniki Circle" in the text refers to a circle of young intellectuals that came together in the unique atmosphere of Thessaloniki, with the influence of Gökalp, a politically powerful figure. In the core of this circle were Ali Canip, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, M. Nermi, Zekeriya Sertel, İsmail Suphi, and Suphi

Ethem. The movement, which started with Ali Canip and Ömer Seyfettin's goal of simplification in language, turned into a movement of social transformation with the participation of Gökalp in the team and took the name "New Life". The Thessaloniki Circle believed that the political reform that took place with the proclamation of the Constitutional Monarchy should be reinforced with social reform. The social transformation required for the realization of the "New Life" ideal is possible primarily by recognizing society, and this is only possible by engaging in sociology as a science. Therefore, the idea of transforming the people, which had always been one of the main goals of Young Turks, would finally become possible under the guidance of sociology. The interest of the Thessaloniki Circle in society and, in connection with, the discipline of sociology stems from the goal of social transformation.

Sociology gained recognition by many intellectuals of the period and was seen as an effective tool for the solution of political, social, moral, and even religious problems by almost all schools. The effort to develop sociology as a systematic and methodical knowledge differentiates the Thessaloniki Environment from other contemporary schools of thought. Accordingly, discussions regarding the method were prioritized and Durkheim's solidarity sociology theory was adopted. This approach claims that social chaos and turmoil can be resolved through solidarity and reconciliation, which offered exactly the solution that the disintegrating Empire needed at the time. In summary, this circle of thought, at the center of which was Gökalp, made significant contributions to the unique atmosphere of Thessaloniki to the development of Turkish sociology under the influence of political, social, and cultural conditions.

Giriş

İki yüz yıllık bir geçmişe sahip bir disiplin olarak sosyoloji 19. yüzyılda başta Fransa olmak üzere önce Avrupa'da gelişmeye başlamış, aynı yüzyılın sonlarında Osmanlı düşünce dünyasında da kendine yer bulmuştur. Dolayısıyla sosyoloji neredeyse Batıyla eş zamanlı olarak Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde de tartışılmaya başlanmıştır.

Batı'da sosyolojinin doğuşu, çoğunlukla Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali'nin toplumsal sonuçlarıyla ortaya çıkan krizle baş etme yolları

arayışıyla ilişkilendirilir.¹ Bu tarihsel gelişmelerin ortaya çıkardığı toplumsal kargaşa ve kaosun doğmakta olan “toplumbilim” sayesinde çözüleceği inancı sosyolojik düşüncenin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte sosyoloji; her toplumun kendine has siyasi, ekonomik ve sosyal koşulları bağlamında farklı sorunlara cevap aramak üzere ortaya çıkmıştır.² Örneğin Fransa’da sosyoloji, Fransız İhtilali’nin ardından yükselen bireycilik ile katı Katolik anlayışın çatışması arasında kalan toplumun anlaşılması ve bu çatışmanın yarattığı krizin çözülmesine odaklanırken; Almanya’da ulusal ekonomi geleneği yaratmaya çalışan liberal düşünürlerin kapitalizm analizleriyle şekillenmiştir.³

Sosyoloji, Osmanlı düşünce dünyasına ise İmparatorluğun dağılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bir bağlamda nüfuz etmiştir. Bu anlamda pek çok Osmanlı aydınının, toplumsal incelemeyi değil İmparatorluğun meselelerini öncelediğini, bu noktada sosyolojiyi bir çözüm arayışı olarak gördükleri söylenebilir. Dönemin aydınları Tanzimat ile birlikte Osmanlı topraklarına nüfuz etmeye başlayan Batılı düşüncelerden etkilenmiş, sosyoloji de bunlardan birisi olmuştur. Bu anlamda sosyoloji daha doğru bir ifadeyle topluma ilişkin bilgi üretimi, dönemin pek çok aydınının ilgilendiği bir alan olarak öne çıkmıştır. Ancak sosyoloji ilgisinin ilk örneklerine bakıldığında pek çoğunun Batılı entelektüellerin eserlerinden yapılan kısmi ve dağınık çeviriler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu ilk örnekler büyük oranda o dönem yurt dışında bulunan muhalif Osmanlı aydınlarının kaleminden çıkmıştır.⁴ Yurtdışında gelişen bu harekette sosyolojik düşüncüyü besleyen temel iki ana damar; Auguste Comte’un pozitivistlikten etkilenen Ahmet Rıza ile Science Sociale ekolünün takipçisi Prens Sabahattin’dir.

Öte yandan toplumsal olanı yorumlama biçimlerinin 1890’lardan sonra dönüşüme uğradığı, sosyal bilimler için belirli bir teorik çerçevenin ortaya çıktığı söylenebilir.⁵ Bu küresel gelişmenin Osmanlı düşünce dünyasına yansması uzun sürmemiştir. Özellikle yurt dışında bulunan aydınların 1890’lardan sonra toplumsal meseleler hakkında yazdıkları yazılara rastlamak mümkündür. Fakat bu yazıların sosyolojik teoriye ilişkin

¹ Bryan S. Turner, *Klasik Sosyoloji*, (çev.) İdil Çetin, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 433.

² Edward A. Tiryakian, *The Phenomenon of Sociology: A Reader in the Sociology of Sociology*, Appleton-Century-Crofts, New York 1971, s. 3.

³ Anthony Giddens, *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, 4. bs., (çev.) Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2014, s. 91.

⁴ Hasan Ali Koçer, *Türk Sosyologları I*, Türk Sosyoloji Araştırmaları Yayınevi, Ankara 1975.

⁵ Giddens, *a.g.e.*, s. 9.

TÜRK SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİNDE SELANİK ENTELEKTÜEL ORTAMININ ETKİSİ

metinlerden ziyade toplumsal sorunlara ilişkin tartışmalar ve çözüm önerilerinden ibaret olduklarını söylemek gerekir. Dolayısıyla her ne kadar Türk sosyoloji tarihini Tanzimat yıllarına kadar götürmek mümkün olsa da sistematik teori ve yöntem tartışmalarının II. Meşrutiyet döneminden itibaren yoğunlaştığını söylemek yanlış olmayacaktır.⁶

II. Meşrutiyet'in ilanı her bakımdan bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Bu döneme kadar Osmanlı aydınının odaklandığı hürriyet ve meşrutiyet düşüncesi *toplumsal reforma* dönüşmüş ve ilk kez *cemiyet* (toplum) kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Türk sosyolojisinin, Osmanlı vatandaşlarını adlandırmak için kullanılan padişahın kulları anlamına gelen “tebaa” ve “reâya” kavramlarının cemiyete dönüşmesiyle anlam kazandığını söylemek mümkündür. Süreç içinde toplumdan söz açan bir aydınlar kitlesi yükselişe geçmiştir.⁷ Bu durum bir yönüyle “halka dönüş” hareketiyle de ilişkilidir. Eş zamanlı olarak kullanılmaya başlanan halk ve toplum kavramları sosyolojik düşüncenin doğuşunu da simgeler.

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından sosyolojik düşünce, Selanik ve İstanbul merkez olmak üzere iki kutuplu bir gelişim göstermiştir. 1908 sonrası İstanbul “meşrutiyet bunalımı”⁸ olarak tanımlanabilecek bir siyasi karmaşa döneminden geçerken; bir grup aydın, bilimsellik ve tarafsızlık iddiasıyla *Ulûm-ı İktisadiye ve İctimaiye* mecmuasını yayımlayarak sosyolojik düşüncenin gelişimine önemli bir katkı sunmuş ancak bu çaba uzun soluklu olmamıştır. Bu dergi çevresinde yer alan Ahmet Şuayb ve Bedii Nuri'nin sosyolojik düşüncenin gelişimine katkıları yadsınamaz. Ayrıca Prens Sabahattin de 1908 sonrası faaliyetlerini bir süre İstanbul'da sürdürmüş ve benimsediği siyasal düşünceyi sosyoloji aracılığıyla burada yaygınlaştırmaya çabalamıştır. Ancak hiç şüphesiz bu faaliyetlerin büyük oranda iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne (İTC) yönelik siyasal muhalefet amacıyla yürütüldüğünü eklemek gerekir.⁹

⁶ Mustafa Gündüz, “II. Meşrutiyet İdeolojilerinde Sosyoloji ve Geleceğin Toplum Tasavvuru”, *Doğu Batı*, Sayı 45, 2008, s. 160.

⁷ Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, 2. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 202-206.

⁸ Atilla Doğan ve Haluk Alkan, *Osmanlı Liberal Düşünceci ve Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 12.

⁹ Zübeyde Demircioğlu, *Türkiye'de Sosyolojik Düşüncenin Doğuşu: Düşünce Çevreleri ve İlişkiler*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2021.

1908 sonrası sosyolojik düşüncenin gelişimi açısından öne çıkan diğer merkez Selanik kenti, birkaç açıdan önemlidir. Öncelikle coğrafi, ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleriyle Selanik, Osmanlı İmparatorluğu içinde kendine has bir konuma sahiptir. Liman kenti olması nedeniyle Batıyla ilişki içindedir ve ekonomik olarak gelişmiştir. Ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı yenileşme hareketlerinin ve reformlarının uygulandığı ilk kentlerden birisi olması¹⁰ vesilesiyle toplumsal dönüşümün rahatlıkla izlenebileceği bir yerdir. Çok unsurlu, çok dilli ve çok dinli yapısı nedeniyle liberal bir yönetim anlayışının hâkim olduğu kentte çıkan yayımlar ve uygulanan eğitim programları da İmparatorluk merkezinden farklılık göstermektedir.¹¹ 1880’li yıllardan itibaren İmparatorluğun fikrî önderliğini yapan kent,¹² feminizm, sosyalizm gibi pek çok fikir hareketinin, liberal düşüncenin, ulus-devlet anlayışının doğuşuna da ev sahipliği yapmıştır.¹³

Diğer taraftan Selanik siyasal açıdan da önemli bir merkezdir. İlk defa 1889 yılında “İttihad-ı Osmani” (Osmanlı Birliği) adıyla İstanbul’da bir öğrenci birliği olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, amacının II. Abdülhamid’in tahtan indirilmesi olduğu ortaya çıkınca Padişah tarafından dağıtılmış, üyeleri çeşitli yerlere sürgün edilmiştir. Ülke içinde faaliyetlerin durdurulmasının ardından muhalifler Paris, Kahire, Cenevre, Balkanlar ve Kafkasya’da kurulan şubelere dağılmıştır.¹⁴ Bu şubelerden biri olan Selanik, 1908’de Meşrutiyetin ilanında başat rol oynamış, 1912 yılına kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin merkezi olmuştur.¹⁵ Dolayısıyla Selanik 1908 sonrası Cemiyetin ideolojisini ve kültürel tabanını oluşturabileceği önemli bir entelektüel merkezdir. Bu bağlamda teşkilatlanması siyasi ve içtimaî olmak üzere ikiye ayrılan Cemiyetin içtimaî birimi Selanik’te; basın faaliyetlerini yürütmek, gençlerin yetişmesini sağlamak, halkı bilgilendirmek ve halka rehberlik etmek gibi kültürel yayılma faaliyetlerini hayata geçirmiştir. Cemiyetin politika ve uygulamalarından gençlere ve gençlerin eğitimine büyük önem atfettiği görülmektedir. Zira Meşrutiyetin ilanı ile gerçekleşen siyasal devrimin kalıcı olabilmesi için elzem olan toplumsal dönüşümün

¹⁰ Meropi Anastasiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, 2. bs., (çev.) Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 3.

¹¹ Zafer Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat Tarihi 1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 36.

¹² Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 15. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 67.

¹³ Zafer Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma 1908-1928*, 3. bs., Doğan Kitap, İstanbul 2019, s. 51.

¹⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler: II. Meşrutiyet Dönemi*, Cilt 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 20.

¹⁵ Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 4.

TÜRK SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİNDE SELANİK ENTELEKTÜEL ORTAMININ ETKİSİ

mimarı ve taşıyıcıları gençler olacaktır.¹⁶ Cemiyetin ideoloğu¹⁷ ve Gençlik İşleri Bürosunun yöneticisi¹⁸ olarak anılan Ziya Gökalp bu faaliyetlerin yürütülmesinde merkezî bir rol oynamıştır.¹⁹ Her ne kadar Selanik, öteden beri hem Doğu hem Batı bilimlerine aşına, ilgili ve heyecanlı genç bir kitlenin etkisiyle entelektüel açıdan hareketli bir kent olsa da; Gökalp bu dağınık düşünceleri bir araya getirerek tek bir program etrafında örgütlenmesine önemli katkılar sunmuştur.²⁰ Erişirgil bu programı şöyle aktarmaktadır²¹: gençlere milli bir ahlak telkin ederek Türkçülük mefkûresi kazandırmak, gençleri İttihat ve Terakki Cemiyetinin ilkelerine bağlı, Batıyla ilişkili ancak milli değerlere karşı hassas bir “güzide” topluluğu olarak yetiştirmek. Metinde “Selanik Çevresi” olarak adlandırılan grup Selanik’in kendine has atmosferinde bu program etrafında bir araya gelen genç bir aydın çevresini işaret etmek üzere kullanılmakta; çekirdek kadrosu Ali Canip, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, M. Nermi, Zekeriya Sertel, İsmail Suphi ve Suphi Ethem gibi isimlerden oluşmaktadır. Ali Canip ve Ömer Seyfettin’in dilde sadeleşme hedefiyle başlayan hareket, ekibe Gökalp’in de katılımıyla toplumsal dönüşüm hamlesine dönüşmüş ve “Yeni Hayat” olarak isimlendirilmiştir. Hareketin merkezinde *Genç Kalemler* dergisi bulunmakla birlikte “Yeni Hayat” düşüncesine bağlılığını ilan eden *Yeni Felsefe* dergisinin²² etkisi de yadsınamaz.

Çevrenin sosyoloji ilgisinin kaynağına bakıldığında toplumsal dönüşüm fikriyle karşılaşılır. Daha önce ifade edildiği gibi Meşrutiyetin ilanının ardından siyasal reformun toplumsal bir reformla tamamlanması gerektiği fikri tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmada yerini alan “Yeni Hayat” düşüncesiyle alan Selanik Çevresine göre toplumsal dönüşüm; siyasi, iktisadi, hukuki, felsefi, sanatsal ve ailevi tüm alanları kapsayan topyekûn bir

¹⁶ Masami Arai, *Jön Türk Devrimi Türk Milliyetçiliği*, 6. bs., (çev.) Tansel Demirel, İletişim, İstanbul 2016, s. 76.

¹⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler: İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 301.

¹⁸ Enver Behram Şapolyo, *Ziya Gökalp İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, İbrahim Berkalp Kitabevi, Ankara 1943, s. 77.

¹⁹ Gökalp’in merkeziliğine ilişkin bir çalışma için bkz. Zübeyde Demircioğlu, “Nitel Sosyal Ağ Analizi: Türk Sosyolojisinin Doğuşuna İlişkisel Bakmak”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 2022, s. 287-304.

²⁰ Ali Canip Yöntem, “Devirden Hatıralar”, *Yakın Tarihimiz*, Cilt 1, Sayı 1, 1962, s. 3-5.

²¹ Mehmet Emin Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 68-69.

²² Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Can Yayınları, İstanbul 2015, s. 41.

dönüşümdür.²³ Bu dönüşümü sağlamak hayatın her alanına ilişkin değerlerin araştırılması yoluyla toplumu tanımakla mümkündür. Bu da ancak sosyoloji bilimi ile mümkün olacaktır. Öteden beri Jön Türk düşüncesinin esaslarından biri olan halkı dönüştürme fikri, nihayet sosyolojinin rehberliğinde mümkün hale gelecektir. Selanik Çevresi'nin esas odağı da sosyoloji rehberliğinde bu toplumsal dönüşüm programını oluşturmaktır. Ekip, 1910-1912 gibi çok kısa bir süre faaliyet gösterse de toplumsal olana ilişkin yöntemli ve sistematik bir bilgi kümesi olarak sosyolojinin gelişmesine önemli katkılar sunmuştur.

Yukarıda özetlenen çerçevede bu çalışma, öncelikle Selanik'i bir düşünce merkezi olarak öne çıkartan sosyal, ekonomik, politik ve kültürel özellikleri ortaya koyacak; ardından bu bağlamda bir araya gelen Selanik Çevresi'nin sosyoloji ilgisini ve geliştirdikleri sosyolojik düşüncenin hususiyetlerini ele alacaktır, Türk sosyolojisinin gelişmesinde önemli katkıları olan Selanik entelektüel ortamı Türk sosyoloji tarihinde birkaç istisna dışında²⁴ hak ettiği yeri ve ilgiyi görememiştir.

1. Selanik'in Coğrafi, Ekonomik ve Sosyal Özellikleri

Thermaikos (Therme) Körfezinin kuzeyinde Vardar Nehri'nin doğusunda Chortiats (Hortaç) Dağı'nın eteklerindeki ovaya kurulan Selanik, zengin bir tarımsal alana ve geniş bir limana sahiptir. Selanik Limanı doğal etkilere kapalı, korunaklı yapısıyla yerleşim ve gelişim için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Geniş ölçekte bakıldığında Balkan Yarımadası, Güneydoğu Avrupa ve Doğu Akdeniz'in bir parçası olan kentin tarihî gelişimi bu konumdan oldukça etkilenmiştir.²⁵

M.Ö. 316 yılında Makedon Kral Diadok tarafından kurulan kent bir ticaret merkezi olarak inşa edilmiştir. Roma ve Bizans İmparatorluğu hakimiyetlerinden sonra 1430 yılında Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmiş, jeopolitik konumunun etkisiyle Osmanlı ordusunun bir kalesi ve en önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemden itibaren yaklaşık dört asırdan fazla Osmanlı yönetiminde kalan kent, önemini hiç

²³ Ziya Gökalp, "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler", *Makaleler II*, (ed.) S. Hayri Bolay, Türk Dil Kurumu, Ankara 1982, s. 41.

²⁴ Zafer Toprak, "Selanik ve Genç Kalemler", *Türkiye'de Popülizm*, Doğan Kitap, İstanbul 2013, s. 111-162.

²⁵ Ceylan İrem Gençer, *1840-1912 Yılları Arasında İzmir ve Selanik'teki Kentsel ve Mimari Değişim*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nur Akın, İstanbul 2012, s. 63.

TÜRK SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİNDE SELANİK ENTELEKTÜEL ORTAMININ ETKİSİ

kaybetmemiş; ticaretin canlı tutulması için her zaman öncelik tanınan bir bölge olmuştur.²⁶ Dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat Fermanı'nın (1839) ilan edilmesiyle birlikte bir değişim dönemine girmiştir. Selanik de 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlatılan reform hareketlerinin ilk defa uygulandığı pilot kentlerden birisidir.²⁷ İmar, altyapı hizmetleri, inşaatların kontrolü ve yangın tedbirleri gibi büyüyen kentlerin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kurulan şehremaneti teşkilatlarının²⁸ ikincisi Selanik'te kurulmuştur.²⁹ Yeni kurulan belediye teşkilatlarının en önemli vazifelerinden biri de liman kentlerinde ulaşım hizmetlerinin sağlanmasıdır.³⁰ Bir liman kenti olan Selanik'te demiryolu ve telgraf gibi ulaşım ve iletişim hizmetlerinin sağlanmasıyla dikkat çekici bir sanayi atılımı gerçekleşmiştir, yeni kurulan bankalarla kredi alma sistemlerinin de hayata geçirilmesiyle 1880-1912 yılları arasında İmparatorluğun en sanayileşmiş kenti haline gelmiştir.³¹ 20. yüzyılın başlarında beş bini ulaşım, on beş bini sanayi işçisi olmak üzere toplam yirmi bine yakın işçi barındıran kent³² İstanbul'dan sonra en çok işçinin yaşadığı merkezdir. Yükselen işçi sınıfıyla birlikte, bölgenin en temel problemlerinden biri olan etnik ve dinî farklılıkların da aşılmasını sağlayacak federal bir yapıyı öneren sosyalist hareket³³ ve paralel olarak işçi sınıfı hareketleri de yükselişe geçmiştir. Rum, Yahudi, Türk ve Bulgar gibi farklı unsurlara mensup üyelerden oluşan ve 1909 yılında faaliyete başlayan İşçi Kulübü aynı yılın Temmuz ayında Selanik Sosyalist Federasyonunu kurmuş, Balkan Savaşına kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Kulübün muhalif Jön Türk hareketiyle de irtibatlı olduğu bilinmektedir.³⁴

Kentin ekonomik gelişimi yönetim mekanizmasında da gelişmeler yaşanmasına sebep olmuş, yeni örgütlenme biçimleri bürokrat sınıfının

²⁶ Machiel Kiel, "Selanik: Yunanistan'da tarihi bir şehir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, 2009, s. 352-357.

²⁷ Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 3.

²⁸ İlber Ortaylı, "Belediye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, 1992, s. 398-402.

²⁹ François Geogon, "Müslüman ve Dönme Selanik", *Selanik: 1850-1918*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 138.

³⁰ Gençer, *a.g.e.*, s. 135.

³¹ Donald Quataert, "Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar", *Selanik: 1850-1918*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 223-225.

³² İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920) Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, Ankara 1980, s. 362-67.

³³ Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 382.

³⁴ Hikmet Tanyu, *Ziya Gökalp Kronolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 40.

büyümesini sağlamıştır. Bu yeni bürokrat sınıfın eğitilmesi için modern eğitim merkezlerinin kurulması gerekmiştir. Esasen eğitimde modernleşme, Tanzimat döneminden itibaren benimsenen bir politika olsa da³⁵ politikaların uygulanması beklenen hızda olmamıştır. Bu anlamda Selanik'te eğitim kurumları İmparatorluğun diğer merkezlerinden daha hızlı ve etkili biçimde gelişmiştir. Tanzimat döneminde tek bir rüştiyesi bulunan kent, Maarif Nâzırı Emrullah Efendi'nin çabalarıyla idadilere kavuşmuştur.³⁶ Bu durumun en temel gerekçelerinden biri bölgedeki okulların siyasal hareketlerin yayılmasında araç olarak kullanılmış olmasıdır. Mücadele içindeki farklı unsurların her biri kendi okullarını açmış; okullar etnik unsurlar tarafından milliyetçi düşüncelerin yayıldığı merkezler olarak görülmüşlerdir.³⁷ Okullara siyasi anlam atfedilmesi okullaşma oranlarının hızla yükselmesine ve eğitim seviyesi yükselen kentin yeni düşünce hareketlerine ve muhalif hareketlere açık hale gelmesine vesile olmuştur.³⁸

Kentin, dönemin diğer kentlerinden ayıran bir diğer özelliği de nüfus yapısıdır. Zira Selanik farklı etnik, ırksal ve dinî unsurların bir arada yaşadığı kozmopolit kentlerden biridir. Her ne kadar Selanik Tanzimat öncesi dönemde de göç alan önemli çekim merkezlerinden biri olsa da³⁹ 19. yüzyılın ikinci yarısında savaşlar, doğal afetler, yangınlar ve salgınlar Selanik'in nüfus yapısını önemli ölçüde değiştirmişti.⁴⁰ Selanik'i göç alan merkezlerden biri yapan en önemli özellik, ekonomik gelişmişlik düzeyidir. Balkanlardaki karışık siyasi ortam Selanik'in göç almasını sağlayan etmenlerden bir diğeridir. Yine aynı dönemde Osmanlı toprak yönetiminde yapılan birtakım düzenlemeler Selanik'e göçü hızlandırmıştır. 1858'de yürürlüğe konan Arazi Kanunnamesiyle toprak mülkiyeti; borç karşılığı el değiştirme, miras bırakma, ekilecek ürüne karar verme gibi yetkileri de kapsar hale gelmiştir. Bu gelişmeyle tarımda kapitalistleşme sürecinin önü açılmış toprak üzerindeki denetimin eşrafın eline geçmesiyle mülksüzleşen köylüler göç etmek zorunda kalmışlardır.⁴¹ 1877-78'de yapılan nüfus sayımına göre kentin nüfusu yaklaşık 50 yıl içerisinde iki katına çıkarak 177.761'e yükselmiştir.⁴²

³⁵ Muzaffer Albayrak ve Kevser Şeker, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2014, s. 4.

³⁶ Fazlı Necip, "Rumeli'yi Neden Kaybettik?", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 2, 1972, s. 36.

³⁷ Tekeli ve İlkin, *a.g.m.*, s. 364.

³⁸ Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 4.

³⁹ Aynı yerde, s. 55.

⁴⁰ Gençer, *a.g.e.*, s. 144.

⁴¹ Tekeli ve İlkin, *a.g.m.*, s. 362.

⁴² Kemal Karpaz, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 158.

TÜRK SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİNDE SELANİK ENTELEKTÜEL ORTAMININ ETKİSİ

1907/1908 salnâmesine göre kentteki en baskın unsurlar sırasıyla Yahudiler, Müslümanlar ve Rumlardır.⁴³ Nüfusun geri kalanı Ermeni, Bulgar, Sırp, Arnavut ve Çingeneler gibi farklı unsurlardan oluşmaktadır. Özetle kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşen ve bu sayede hızla kentleşen Selanik ekonomik gelişmişliği neticesinde toplumsal dönüşümlerin hızla yaşandığı, kentsel yapı ve eğitim gibi reform hareketlerinin öncelendiği, yeni toplumsal sınıfların ve buna bağlı olarak sınıfsal hareketlerin ortaya çıktığı kozmopolit bir merkezdir.

Son olarak Selanik Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinin siyasal anlamda da en dinamik merkezlerinden biridir. Doğu ile Batı'nın birleştiği bir kavşak olan kent, 19. yüzyılın sonunda İmparatorluğun farklı etnik ve dinî unsurlarının yaşadığı Rumeli vilayetlerinin metropolü olmakla birlikte 20. yüzyılın başlarında da pek çok önemli olaya ev sahipliği yapmıştır. 1908'de II. Abdülhamid rejimine karşı yürütülen Jön Türk Devriminin patlak verdiği kent, Devrimin ardından sultana sürgünde ev sahipliği de yapmış, dört asırdan fazla Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmasının ardından 1912'te Yunan hâkimiyetine girmiştir.⁴⁴

2. Selanik'te Siyasal Hareketler

Karmaşık bir dinî ve etnik yapıya sahip olan Selanik, 19. yüzyıldan itibaren ekonomik gelişiminin yanı sıra farklı siyasal hareketlerin bir arada geliştiği bir merkez görünümündedir. Bu hareketlerin biri de milliyetçilik akımıdır. Selanik'in karmaşık demografik yapısının bir sonucu olarak bölgede yaşayan gayrimüslim nüfus, milliyetçilik akımlarının İmparatorluğun diğer merkezlerinden daha önce ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durumun Avrupa'da yükselen siyasal ideolojilerin hızla Selanik'te yankı bulmasıyla da ilişkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bölgede farklı unsurlar arasında çıkan çatışmalar ve şiddet eylemleri milli kimliklerin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır.⁴⁵ Her ne kadar bölgede yükselen milliyetçilik ve bağımsızlık hareketlerine kentte yaşayan, eğitilmiş, orta sınıfa mensup

⁴³ Necmettin Alkan, *Selanik'in Yükselişi: Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilali*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 137.

⁴⁴ Gilles Veinstein, *Selanik 1850-1918*, (çev.) Cüneyt Akalın, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 15-18.

⁴⁵ Mark Mazower, *Selanik: Hayaletler Şehri Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, (çev.) Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 265-268.

grupların önderlik ettiği iddia edilse de⁴⁶ ayaklanmaların toprak yönetiminde yapılan değişiklikler sonucu topraksız kalan köylülerin yaşadığı köylerde başlamış olması düşündürücüdür.⁴⁷ Dolayısıyla ayaklanmalar milliyetçi düşüncenin bir sonucu olarak görülse de dönemin ekonomik ve sosyal problemlerinden bağımsız değildir. O dönem, İmparatorluğun Anadolu'daki pek çok merkezinde de toprak yönetimindeki değişiklikler ve vergilendirmeler nedeniyle ayaklanmalar çıktığı bilinmektedir.⁴⁸ Rumeli'deki ayaklanmalar Anadolu'dakilerden farklı olarak milliyetçi bir vurguyla ortaya çıkmış ve Avrupalı devletlerin müdahaleleriyle güç kazanmıştır.

Balkanlardaki farklı unsurlar milliyetçi akımları benimseyip uluslaşma süreçlerini başlatırken bölgede yaşayan Osmanlı Türkleri de hiç şüphesiz milliyetçi akımlardan etkilenmiştir. Özellikle Batılı tarzda eğitim almış ve yabancı dil bilen, böylelikle Batılı düşünce hareketlerini takip edebilen, iyi eğitilmiş, üst sınıflara mensup Türkler bu siyasal hareketlilikten uzak kalmamıştır.⁴⁹ Dolayısıyla Selanik'te farklı unsurlarla bir arada yaşayan Osmanlı yazar, aydın ve devletin çeşitli kademelerinde görev alan memurlar gibi gruplar milli kimlik bilincine daha erken bir evrede kavuşmuştur.⁵⁰ Çalışmanın ilerleyen bölümünde değinileceği gibi milli kimlik bilinci ve milliyetçilik hareketleri Türk sosyolojisine giden yolu açan etmenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Milli kimlik bilinci kazanmanın yanı sıra bu dönemde Osmanlı toplumunun kitle siyasetine dâhil olmaya başladığı da görülmektedir. Özellikle okul ve ordu gibi gençlerin politikleşmesine zemin hazırlayan kurumlar İmparatorluk'ta da işler hale gelmiştir.⁵¹ Daha önce de ifade edildiği gibi farklı etnik unsurların milliyetçi hareketlerin yayılması için araç olarak kullandığı okullar, Osmanlı Türkleri açısından da benzer bir anlam kazanmaya başlamıştır.⁵²

⁴⁶ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 25; ayrıca bkz. Mardin, *a.g.e.*, s. 149.

⁴⁷ Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, (çev.) Mazlum Beyhan, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1974, s. 297.

⁴⁸ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, (çev.) Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

⁴⁹ Tekeli ve İlkin, *a.g.m.*, s. 372.

⁵⁰ Georgeon, *a.g.e.*, s. 146.

⁵¹ Mazower, *a.g.e.*, s. 281.

⁵² Mardin, *a.g.e.*, s. 67.

2.1. Jön Türk Merkezi Olarak Selanik

Selanik'e siyasal özelliklerini kazandıran en önemli etkenlerden biri muhalif Jön Türk hareketinin örgütlendiği merkezlerden biri olmasıdır. Selanik'in Jön Türk hareketi açısından önemine geçmeden evvel İmparatorluk'ta muhalif hareketlerin ortaya çıkışına kısaca değinmek yerinde olacaktır. İmparatorlukta devletin ve kurumların yeniden yapılanmasının gerekliliği Tanzimat Döneminin (1839-1876) temel tartışmasıdır. Bu bağlamda Yeni Osmanlılar olarak anılan bir grup Tanzimat dönemi aydınının Anayasa ilanı ve parlamento açılması fikri etrafından toplandığı ileri sürülmektedir. Ancak bu grubun anılan isimle bir cemiyet şeklinde ne zaman, nerede ve kimler tarafından kurulduğu tartışmalıdır. 1867 yurt dışında başlayan faaliyetlerle sürdürülen hareket kişisel husumetler, görüş ayrılıkları gibi nedenlerle uzun soluklu olmamış; isimler teker teker yurda geri dönmüş, hareket kısa zamanda dağılmıştır. Yeni Osmanlılar'ı önemli kılan hürriyet ve anayasa düşüncesini kendilerinden sonra gelerek daha etkin bir muhalefet hareketi olan Jön Türklere aktarmış olmalarıdır.⁵³ Sonraki süreçte özellikle Batılı tarzda eğitim veren Mülkiye, Tıbbiye ve Harbiye gibi okullarda eğitim alan gençler gizlice takip ettikleri Yeni Osmanlılar'ın görüşlerinden etkilenmişler ve 1889'da Askeri Tıbbiye öğrencilerinin liderliğinde İttihat-ı Osmani adında gizli bir örgüt kurulmuştur. Cemiyetin üyeleri daha rahat hareket edebilmek adına 1894 ve 1895 yıllarında Avrupa'nın çeşitli merkezlerine ve özellikle de Paris'e giderek faaliyetlerini yurt dışında sürdürmeye başlamışlardır.⁵⁴ Örgüt zaman içinde yurt dışında genişlemiş ve 1905'ten sonra askeri çevrelerin etkisi altına girmeye başlamıştır.⁵⁵

Tam da bu tarihlerde Selanik'te yedi subay, posta idaresinde çalışan bir memur, bir okul müdürü ve bir öğrenciden oluşan bir ekip Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuş,⁵⁶ Cemiyet ertesi yıl Paris'te bulunan Jön Türkler ile Terakki ve İttihat adı altında birleşmiştir.⁵⁷ Dolayısıyla muhalif hareket her ne kadar İstanbul'da bir grup Tıbbiye Mektebi öğrencisi tarafından kurulmuş olsa da, askerle yakınlaşması, eyleme geçmesi ve

⁵³ Kemal Beydilli, Yeni Osmanlılar Cemiyeti, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 43. Cilt, 2013, s. 430-433.

⁵⁴ Ernest E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (çev.) Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1972.

⁵⁵ Bülent Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, (ed.) Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 17.

⁵⁶ Kazım Nami Duru, *Hatıralar*, Altınordu Yayınları, İstanbul 2017, s. 17.

⁵⁷ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki*, 2. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, s. 112.

yönetim için bir tehdit unsuru haline gelebilmesi Selanik'teki örgütlenmesi ile mümkün olmuştur.⁵⁸ Ayrıca Selanik Yunanların işgaline kadar örgütün merkezi olarak kalmıştır.⁵⁹

Daha önce de belirtildiği gibi Selanik, II. Abdülhamid rejiminin baskılarının daha az hissedildiği, Batı'da ortaya çıkan fikir akımların Osmanlı coğrafyasında yeşerdiği ilk merkez olması⁶⁰ nedeniyle kısa sürede rejim karşıtı muhaliflerin ve sürgünlerin merkezi haline de gelmiştir. Kentte farklı etnik grupların bir arada yaşaması, Avrupa'ya olan yakınlığı, kente hakim özgürlük atmosferinin sağladığı hareket kabiliyeti Selanik'i 1908 öncesi muhalif hareketin merkezi yapan başlıca etkenlerdir.⁶¹ Selanik Çevresi mensuplarından biri olan Ali Canip Yöntem dönemi şöyle tasvir eder:

“İstanbul sokaklarında, Abdülhamid casusları mekik dokurken, biz Selanik'te gamsız, serazat dolaşılıyor; Beyazkule Bahçesinde, Olimpos Palas'ta, Kristal'de, Yonyo'da hemen hemen çekinmiyerek görüşüyorduk. Aşağı yukarı herkes bu derli toplu şehirde birbirini tanırdı, bir taraftan da ecnebiler çok olduğu için Yıldız'ın şerrinden uzak samimi bir hürriyet havası içinde yaşıyordu.”⁶²

Böylesi bir bağlamda Selanik'ten yükselen muhalif sesler 24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlamış, Meşrutiyetin ilanı Selanik'te bambaşka bir atmosfer yaratmıştır. Zira, meşruti yönetim padişaha sadakat yerine katılımcı bir halk kitlesinin talebiyle anayasal bir meclise yetki verilmesini öngörmektedir. “İttihâd-ı anâsır” (unsurların birliği) ideolojisine dayanan anlayış Selanik kenti için oldukça uygun görünmektedir.⁶³ Dağılmakta olan İmparatorluğun kurtarılması için öne sürülen üç ana doktrinden⁶⁴ biri olan İttihâd-ı anâsır, Osmanlı sınırları içinde yaşayan her unsuru “Osmanlı” kimliği altında bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle kamusal alanda alt kimlikler görünmez olacak ve yalnızca Osmanlı kimliği görünür kılınarak bir birliktelik duygusu

⁵⁸ Alkan, *a.g.e.*, s. 135.

⁵⁹ Tekeli ve İlkin, *a.g.e.*, s. 374.

⁶⁰ Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, s. 36.

⁶¹ Georgeon, *a.g.e.*, s. 138-145.

⁶² Ali Canip Yöntem, “Selanik'te 10 Temmuz Sabahı”, *Yakın Tarihimiz*, Cilt II, Sayı 2, 26 Temmuz 1962, s. 257.

⁶³ Mazower, *a.g.e.*, s. 287.

⁶⁴ Diğer ikisi İttihâd-ı İslam ve Batıcılıktır, bkz. Doğan, *a.g.m.*, s. 174.

yaratılacaktı.⁶⁵ Dolayısıyla Meşrutiyet Selanik'te çatışma ve şiddet olaylarının göbeğindeki farklı etnik ve dinî unsurları “özgürlük, kardeşlik, adalet” sloganları etrafında birleştirmiştir. Ancak bu barış atmosferi fazla uzun sürmemiş; devrimin sloganları yıkılmakta olan İmparatorluğu kurtarmaya yetmemiştir.⁶⁶ Dolayısıyla İttihat ve Terakki yönetimi artık işe yaramadığını anladığı Osmanlıcı siyasetten vazgeçerek Türk milliyetçiliğini benimsemiş ve bu anlayışı Selanik gazete ve dergileri yoluyla da yaygınlaştırmaya çalışmıştır.⁶⁷ 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile siyasal reform yapılmış olsa da, siyasal dönüşüm istenilen toplumsal dönüşümü bir türlü tetikleyememiştir. Tam da bu noktada merkezinde Ziya Gökalp'in bulunduğu Selanik Çevresi beklenen toplumsal dönüşümü sağlayabilmek adına harekete geçmiştir.

2.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İdeolojisi ve Ziya Gökalp

Ziya Gökalp, 1910 yılında İttihat ve Terakki Kongresine katılmak üzere geldiği Selanik'te Cemiyet'in üst yönetim kademesi anlamına gelen Merkez-i Umumi azalığına seçilmiş ve 1910-1918 yılları arasında halkı bilgilendirmek ve halka rehberlik etmek⁶⁸ üzere bu görevini sürdürmüştür. Her dönem yeniden seçilmiş olması Gökalp'in Cemiyet açısından önemini ortaya koyar; ancak Gökalp'in Cemiyet içindeki konumunu anlamak için Cemiyetin yapısına biraz daha yakından bakmak gerekir.

Cemiyet esas olarak siyasi ve içtimâî olmak üzere iki ayrı kolda örgütlenmiştir. Cemiyet'in 1911 yılında resmî bir siyasi parti olduğunu ilan etmesiyle bu ayrım belirginleşmiştir. Siyasi birim, mecliste yer alan üyelere oluşurken; içtimai birim Cemiyet'in meclis dışı örgütlenmesini kapsamaktadır. Bu ayrım bağlamında Ziya Gökalp, Cemiyet'in içtimai biriminin önde gelen isimlerinden biridir. 1911'den itibaren Cemiyet'in doktrinciler kadrosunda yer alan⁶⁹ Gökalp'in İttihat ve Terakki içindeki

⁶⁵ Cem Doğan, “II. Meşrutiyet'in Kimlik Arayışlarına Bir Örnek: İttihad-ı Anasır-ı Osmaniye Heyeti, Nizamnamesi, Yapısı ve Amaçları”, *Journal of Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 5, 2013, s. 173-192.

⁶⁶ Paul Dumont, “Devrimci Günlerin Albümü”, *Selanik 1850-1918*, (çev.) Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 303.

⁶⁷ Mazower, *a.g.e.*, s. 288.

⁶⁸ Selçuk Kızılkaya, *İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. İbrahim Ethem Atur, Erzurum 2013, s. 68.

⁶⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler: İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 301.

pozisyonu cemiyetin kültür ve ideoloji çalışmalarına liderlik ederek basın faaliyetlerini yürütmektir.⁷⁰ Bu bağlamda Gökalp'in Selanik'teki ilk vazifesi Cemiyet'in Gençlik İşleri Bürosunun yönetimi olmuştur.⁷¹ Cemiyet toplumsal reformu sağlamak adına eğitime ve özellikle de gençlerin yetiştirilmesine büyük önem vermiştir. 1909'da hazırlanan Fırka tüzüğünde; okul ve kütüphanelerin açılması, matbaaların kurularak gazete, dergi ve kitap yayınının hızlandırılması, seçilen Cemiyet üyelerinin eğitimci olarak okullarda görevlendirilmesi, eğitim için yurt dışına öğrenci gönderilmesi gibi maddeler yer almaktadır. Ayrıca "İttihat ve Terakki Mektebi" adı altında kurulacak okulların programlarının Merkez-i Umumide hazırlanması hedeflenmiştir.⁷²

Gökalp'in gençliği yetiştirmek ve Cemiyete bağlılıklarını geliştirmek üzere hazırladığı programda, gençlere milli bir ahlak ve Türkçülük mefkûresi kazandırmak, İttihat ve Terakki Kulüplerine katılımlarını sağlamak, Batı'dan gelen zararlı fikirlere karşı korumak, Cemiyet ilkelerini benimsemiş bireyler olarak yetiştirmek, yurt içinde veya yurt dışında eğitim almalarını; eğitim ve yeteneklerine uygun yetiştirilmelerini ve meslek sahibi olmalarını sağlamak gibi maddeler yer almaktadır.⁷³ Programda milli bir kimlik, bilinç ve ahlak kazandırmak ve Türkçü düşüncüyü benimsetmek hedefleri öne çıkmaktadır. Gökalp, Selanik yıllarını kendi ifadesiyle "güzide" yetiştirmeye adanmıştır.⁷⁴ Gençleri aydın kimseler olarak yetiştirmek dönemin temel hedeflerinden biri olmakla birlikte Gökalp'in farkı; gençlerin sadece Batılı eğitim almak yoluyla kozmopolitleşmesinden ziyade milli değerlere de sahip bir guruhun yetişmesini amaçlamasıdır. Bu bağlamda Gökalp, iktidarın gücünü de arkasına alarak Selanik'teki genç aydın kitleyi kendi programı etrafından örgütlemeyi başarmıştır.

⁷⁰ İsmail Arda Odabaşı, *II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Cem Pekman, İstanbul 2006, s. 124.

⁷¹ Enver Behram Şapolyo, *Ziya Gökalp İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, İbrahim Berkalp Kitabevi, Ankara 1943, s. 77.

⁷² Hakan Aydın, *İttihat ve Terakki Mekteplerinin Yapısal Özellikleri Üzerine Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Korkmaz Alemdar ve Caner Arabacı, Konya 2008, s. 12-13.

⁷³ Erişirgil, *a.g.e.*, s. 68-69.

⁷⁴ Alâaddin Korkmaz, *Ziya Gökalp: Aksiyonu, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Tesirleri*, MEB Yayınları, Ankara 1994, s. 141.

3. Selanik Çevresi ve Yükselen Sosyoloji

Selanik'te, merkezinde Gökâlîp'in yer aldığı Selanik Çevresi'nin Türkçülük hareketine katkıları pek çok çalışmaya konu edilirken, hareketin sosyolojik düşüncesinin gelişimine katkılarından yeterince söz edilmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Daha önce de ifade edildiği gibi Gökâlîp'in birinci vazifesi Selanik'te örgütlediği gençler arasında Türkçülük düşüncesinin gelişmesini sağlamaktır. Bunu sağlamanın temel yollarından biri ise sosyoloji biliminden faydalanmaktır. Zira Gökâlîp, millet ve milliyet meselelerinin "ilmî" açıdan ele alınması gerektiğini düşünür. Millet ne siyasi ne coğrafi ne de ırksal özelliklerle açıklanamayan; sosyoloji biliminin ileri sürdüğü biçimde ortak duygu ve terbiye yoluyla kurulan bir birliktir.⁷⁵ Dolayısıyla milleti anlamının yolu, sosyoloji biliminin sağladığı imkanlarla milleti araştırmaktır. Selanik'e geldiğinde Gökâlîp, "on yedi on sekiz seneden beri Türk milletinin sosyolojisini ve psikolojisini tetkik için çaba sarf ettiğini" beyan ederek⁷⁶ artık bu araştırmalar neticesinde öğrendikleriyle Türkçülük teorisini ortaya koymanın zamanının geldiğini ileri sürer. Özetle Gökâlîp; sosyolojiyi, programını ortaya koyarken faydalanacağı birincil ilim olarak gördüğünden Selanik, Türkçülük düşüncesi bağlamında sosyolojinin yükselişe geçtiği merkez olmuştur. Bu bağlamda Selanik Çevresi'nde sosyolojiye olan ilgi artmıştır. Bu ilgiye dair en ilginç anlatılardan biri, Fransız sosyolog Emile Durkheim'ın *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* kitabına artan talep karşısında Selanik kitapçılarının şaşkınlıklarını dile getirmeleridir.⁷⁷

Dönemin Selanik'inde sosyolojiye atfedilen önemi uygulamalardan da okumak mümkündür. Her ne kadar programında sosyoloji ve felsefe derslerinin yer aldığı bir öğretmen okulu açılmamış olsa da, İttihat ve Terakki Mektebi'nin lise müfredatına sosyoloji dersi dahil edilmiş; lise düzeyinde ilk sosyoloji dersi 1911-1912 yıllarında Selanik'te Gökâlîp tarafında verilmiştir.⁷⁸ Sosyolojinin ilk defa bir okulun müfredat programına dahil edilmesi Türk sosyolojisinin kurumsallaşması açısından oldukça önemli bir adımdır. Selanik Fırka Merkezi'nde felsefe ve sosyoloji kitaplarından oluşan bir kütüphane kurulmuş, Spencer, Fouillée, Taine, Guyau ve Paul Ganet gibi isimlerin eserlerinin tercüme edilmesi için gençlerden oluşan bir

⁷⁵ Ziya Gökâlîp, "Millet Nedir?", *Makaleler VII*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 226-231.

⁷⁶ Ziya Gökâlîp, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınları, İstanbul 1968, s. 13.

⁷⁷ Şapolyo, *a.g.e.*, s. 75

⁷⁸ Aynı yerde, s. 71.

tercüme encümeni oluşturulmuştur.⁷⁹ Yine bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından eğitim almak üzere yurt dışına gönderilen gençler arasında sosyoloji eğitimi alan isimler de bulunmaktadır. Bu isimler arasında daha sonra Darülfünunda hocalık yapacak İsmail Hakkı ve Selanik Çevresi'nden Mustafa Nermi de yer almaktadır.⁸⁰ Mustafa Nermi, Gökalp tarafından belirlenen programa uygun biçimde sosyoloji ve Fransız Devrimi üzerine eğitim almak, Durkheim'ın notlarını Gökalp'e iletmek ve Selanik'te çıkarılan dergilere yazı göndermek kaydıyla Paris'e gönderilmiştir. Mustafa Nermi hatıratında, Paris'te Durkheim sosyolojisi dışında başka ilimleri takip etmek istediğinde Gökalp tarafından uyarıldığını aktarmaktadır.⁸¹

Bu dönemde sosyoloji, adından sıkça söz edilse ve Osmanlı aydınları arasında popüler olsa da Osmanlı düşünce dünyası için çok tanıdık bir alan değildir ve disiplinin içeriğine ilişkin kafa karışıklığı devam etmektedir. Bu noktada, topluma ilişkin sistematik ve yöntemli bir bilgi üretme biçimi olarak sosyolojinin gelişmesi açısından Selanik Çevresi'nin katkısı bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

4. Selanik Çevresi'nin Sosyoloji Anlayışı: *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası*

Selanik Çevresi fikirlerini yayabilmek adına yayın faaliyetlerine de önem vermiştir. Bu anlamda Çevrenin sosyoloji anlayışını kavrayabilmek için o dönem çıkarılan iki dergiye odaklanmak yerinde olacaktır. Bu dergiler *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası*'dır.

Çekirdek ekibi Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'ten oluşan *Genç Kalemler* dergisinin içeriği ve dergi ekibinin faaliyetleri Gökalp tarafından hazırlanan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gençlik programı ile paralellik içindedir. *Genç Kalemler*'in bir dergiden ibaret olmayıp, kültür politikası oluşturmak üzere kapsamlı bir programın parçası olduğu söylenebilir.⁸² İlk başta dilde sadeleşme hareketine odaklanan dergi zaman içinde Gökalp'in de etkisiyle dönüşümü dille sınırlandırmayıp topyekûn bir toplumsal dönüşüm hamlesi anlamına gelen "Yeni Hayat"

⁷⁹ Ali Canip Yöntem, "Yeni Lisan", *Genç Kalemler*, Cilt II, Sayı 2, 1911, s. 26-29.

⁸⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 1, 2. bs., İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, s. 498.

⁸¹ Mustafa Nermi, "Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar", *İş Mecmuası*, Sayı 3-4, 1934, s. 182.

⁸² Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul 1968, s. 165.

hareketini başlatmıştır.⁸³ Daha önce ifade edildiği gibi II. Meşrutiyetin ilanıyla her ne kadar siyasal reform gerçekleşmiş olsa da, toplumsal reform olmaksızın siyasal reform, İmparatorluğu kurtarmaya yetmemiştir. İşte “Yeni Hayat” düşüncesi, gerekli görülen bu toplumsal dönüşümü başlatmayı amaçlayan bir harekettir. Hareketin merkezindeki isim Gökâlîp’e göre toplumsal dönüşüm iktisadi, siyasi, hukuki, ahlaki, felsefi, ailevi pek çok alanı kapsayan bir dönüşüme işaret eder. Bu dönüşümü sağlamak için eski kıymetlerden kurtularak yeni kıymetlerin bulunması gereklidir.⁸⁴ Bu da ancak toplumu tanımakla mümkündür. Gökâlîp, bunun için milletin psikolojisinin ve sosyolojisinin araştırılmasını önerir. Dolayısıyla *Genç Kalemler* dergisi Türkçülük ideolojisi kadar sosyolojik düşüncenin gelişimi açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir. Dergide Gökâlîp dışında sosyolojik içerikli yazılarıyla öne çıkan iki isim Mustafa Nermi ve Suphi Ethem’dir. Suphi Ethem aslen Askerî Baytar Mektebi’nden mezun bir doğa bilimcisi olmakla birlikte, 1911 yılında dönemin ilk Türkçe sosyoloji kitabını yayımlayarak alana büyük katkı sağlamıştır.⁸⁵

Dergideki ilk metinler Fransa’daki solidarist (dayanışmacı) akımın temsilcilerinden biri olan Fouillée üzerinedir. Dayanışma (solidarité) 19. yüzyılın ilk yarısında Fransa’da beliren, yardımlaşma ve kardeşlik üzerine kurulu toplumsal düzene işaret eden bir kavramdır.⁸⁶ Toplumsal travmanın dayanışma ve uzlaşma yoluyla çözüleceğini ileri süren bu sosyoloji anlayışı dağılmakta olan İmparatorluğun tam da ihtiyacı olan çözümü sunmaktadır. Burada bir parantez açarak dönemin aydınlarının bir kısmının dağılmakta olan İmparatorluğun kurtuluşu için Osmanlıcılık ideolojisini benimsediğini ve sosyolojiyle ilk defa bu ideolojik bağlamda ilgilendiklerini söylemek mümkündür. Örneğin dönemin önde gelen dayanışmacı sosyologlarından Bogle’nin *Sosyoloji Nedir?* kitabını tercüme eden Mustafa Suphi, sosyolojinin, İmparatorluğun en önemli sorunlarından biri olan etnik unsurlar sorununa çözüm sunma kapasitesini sorgulamak istediğini ileri sürer.⁸⁷ Zira dayanışmacı Fransız sosyolojisi toplumu kolektif bir ruhun bir araya getirdiği bir topluluk olarak tanımlar. Dolayısıyla böylesi bir kolektif ruhun

⁸³ Berkes, *a.g.e.*, s. 61.

⁸⁴ Ziya Gökâlîp, “Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler”, *Makaleler II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 40-44.

⁸⁵ Mehmet Ö. Alkan, “II. Meşrutiyet’te Doğa Felsefesi veya Suphi Ethem Üzerine Notlar”, *Felsefe Dergisi*, Sayı 29, 1989, s. 50-58.

⁸⁶ Massimo Borlandi, “Dayanışma”, *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 172.

⁸⁷ Mustafa Suphi, “İfade 1911”, *Türkiye Defteri*, Sayı 9, 1974, s. 113-115.

yaratılmasıyla tüm unsurlar Osmanlı toplumu olarak bir arada yaşayabilir. Benzer şekilde Ziya Gökalp de Selanik'e gelmeden evvel Osmanlılık ideolojisini benimser gözükmektedir. Henüz Diyarbakır'da kaleme aldığı metinde, Osmanlı'nın her biri kendine has dini, dili ve kültürü olan unsurlardan oluştuğunu ve bu unsurların üzerinde uzlaştığı ortak bir his, fikir ve amaç bulunmadığından kaynaşmış bir yapıya sahip olmadığını ileri sürer. O dönem ilm-i içtimâî olarak adlandırdığı sosyoloji tüm bu dil, din, mezhep ayrılıklarını ortadan kaldırarak, toplumu bir hedefte birleştirecek güce sahiptir. Bu nedenle Osmanlı toplumunun ihtiyacı olan, ilim sosyolojidir.⁸⁸ Ancak II. Meşrutiyet'in ilanından kısa süre sonra bunun mümkün olmadığı ortaya çıkmış; bu defa da sosyoloji Türk milliyetçiliğinin gelişmesi ve toplumsal reform için bir araç olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla ekibin dayanışmacı sosyoloji seçimi tesadüf değildir. Ekibi solidarizmle tanıştıran Fouillée, bir uğrak noktası olarak düşünceleriyle bir anlamda Fransız sosyolog Durkheim'a uzanan yolu açmıştır. Durkheim sosyolojisi toplumun, kolektif bir bilinç etrafında örgütlenen bir topluluk olduğunu öne sürer. Homojen olmayan bir yapı olarak toplumu bir arada tutan bu kolektif ruhtur. Gökalp de, Durkheim'dan hareketle, "fertlerin bir cemaat oluşturmak üzere bir araya geldiklerinde bireysel vicdanların 'garip ve anlaşılmaz' bir şekilde kaynaşarak kolektif bir ruh meydana getirdiğini, toplumların çalkantılı dönemlerinde bu kolektif ruhtan mefkureler ve kıymetler doğduğunu ve bu mefkure ve kıymetlerin bireylere kendini kabul ettirdiğini" ileri sürer.⁸⁹ Dolayısıyla Gökalp'e göre yapılması gereken, milleti bir arada tutan bu ortak duyguyu, ruhu; kendi ifadesiyle "mekfure ve kıymetleri" yeniden canlandırmaktır. İşte sosyolojinin temel görevi tam da budur. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için yeni bir disiplin olan sosyolojinin öncelikle yöntem açısından ele alınması gereklidir. Gökalp'in yegâne sosyolojik yöntem olarak nitelediği "şeyleri nesnel olarak ele almak" yöntemini en doğru biçimde uygulayan ise "Durkheim Mektebi"dir.⁹⁰ Özetle *Genç Kalemler* dergisi öncelikle sosyolojiyi ama özellikle Durkheim sosyolojisini benimsemiş ve sosyolojinin yöntemi meselesine odaklanmıştır.

Selanik Çevresi tarafından yayımlanan bir diğer dergi *Yeni Felsefe Mecmuası*'dır. 1911 yılında Zekeriya Sertel ve Ahmet Hamdi Bey tarafından çıkarılmaya başlanan derginin, *Genç Kalemler*'in yayın politikasına paralel

⁸⁸ Ziya Gökalp, "İlm-i İctima" *Makaleler I*, MEB Basımevi, İstanbul 1976, s. 48-49.

⁸⁹ Ziya Gökalp, "Rıza Tevfik'in Felsefesi", *Makaleler II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 71.

⁹⁰ Ziya Gökalp, "Yeni Lisan ve İmla", *Genç Kalemler Dergisi*, (ed.) İsmail Parlatır ve Nurullah Çetin, Türk Dil Kurumu, Ankara 1999, s. 243-245.

biçimde “Yeni Hayat” anlayışını benimsediği, derginin kapağında yer alan “Yeni hayat müdafî'idir” (savunucusu) ifadesinden anlaşılmaktadır. Derginin sosyoloji bilimine yüklediği anlam, yazılarda sıklıkla kendini göstermektedir:

“Yeni hayatçıların vazîfesi içtimai hayatımızı tetkik ederek içtimai ihtiyaçlarımızı, içtimai hayat şartlarımızı öğrenmek ve bu ihtiyaç ve şartların talep ettiği kanunları bulmaktır. Bunun için ise büyük içtimaiyatçılara ihtiyaç vardır. Yeni Hayat'ta en büyük rolü oynayacaklar içtimaiyatçılardır. Bu sebeptendir ki biz en ziyade içtimai makalelere ehemmiyet veriyor ve karilerimize (okuyucularımıza) içtimai metotları, içtimai cereyanları izaha çalışıyoruz. İçtimai hayatımızı içtimaiyat gözlüğü ile tetkik ederek, izah etmeye gayret ediyoruz.”⁹¹

Sosyolojik içerikli metinler de dahil olmak üzere dergide yayımlanan yazıların birçoğu Tahrir Heyeti tarafından ya da isimsiz şekilde yayımlanmıştır. Bu durum, derginin ortak bir sosyolojik tahayyülü benimsediğini ya da sosyolojiyi kişisel tercihlerin ötesine yerleştirdiğini düşündürmektedir. Dergideki en ilginç sosyolojik içerikli metinlerden biri, “İçtimaiyat Tahsil Etmek İsteyen Gençlere” başlığını taşıyan ve gençleri sosyoloji eğitimine teşvik eden yazıdır.⁹² Makaleyi, daha önce belirtildiği üzere eğitim için yurt dışında gönderilen İsmail Hakkı kaleme almış ve yazıda sosyoloji eğitimi üzerine tavsiyelerini dile getirmiştir. Yöntem konusu bu dergide de başat tartışma konularından biridir. Osmanlı düşüncesinde yöntem meselesine yeterince önem verilmediğini ileri süren Selanik Çevresi bu konuya özel bir ilgi göstermiştir. Bu anlamda dergi, bilimsel yöntemleri tanıtmaya gibi bir misyon yüklenmiş; oldukça yeni bir bilim olan sosyolojinin de yöntem açısından ele alınmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu minvalde sürdürülen tartışmada tarihsel olarak Comte, Spencer ve Tarde'nin yöntemsel eksikliklerine değinilmiş,⁹³ sosyal olguları bireysel ve organik etkenlerin ötesinde sosyal olgularla açıklamaya çalışan yeni bir yöntem öneren Durkheim'in en isabetli yöntemi geliştirdiği dile getirilmiştir. Zira Durkheim, sosyolojiyi diğer bilimlerden ayırarak bağımsız bir disiplin olarak kurmayı başaran isim olduğundan yöntemi en doğru sosyolojik yöntem olarak kabul edilmiş, sosyolojik çalışma yapmak isteyenlere Durkheim'in “Sosyolojik

⁹¹ Tahrir Heyeti, “Yeni Hayat”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 9, 1911, s. 6-13.

⁹² İsmail Hakkı Baltacıoğlu, İçtimaiyat Tahsil Etmek İsteyen Gençlere, [1912], (çev.) Aynur Erdoğan, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 19, 2009, s. 297-302.

⁹³ İmzasız, “İçtimaiyatı Nasıl Anlamalıdır?”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 12, s. 11-16; İmzasız, “İçtimaiyatta Tarde'nin Mesleği”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 10, s. 16-22; Y. F., “İçtimaiyatı Nasıl Anlamalıdır”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 13, 1912, s. 24-31.

Yöntemin Kuralları” isimli kitabını okumaları tavsiye edilmiştir.⁹⁴ Derginin sekizinci sayısında kitaba ilişkin bir tanıtım yazısına da yer verilmiştir.⁹⁵ Özetle, dergi başat olarak Durkheim sosyolojisine yer vermiş, bununla birlikte dönemin diğer öne çıkan sosyoloji ekollerinden de bahsederek disiplini tanıtıcı bir misyon da yüklenmiştir.⁹⁶

Sonuç

Bu çalışmada, Selanik’in sosyolojik düşüncenin geliştiği merkezlerden biri olarak belirmesinin arka planında yatan sosyal, ekonomik ve politik sebepleri ortaya konularak kentte gelişen sosyolojik düşüncenin özellikleri ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın girişinde de ifade edildiği gibi Selanik, dönemin kentleri arasında kendine has birtakım özellikleriyle öne çıkan bir merkezdir. Öncelikle Selanik coğrafi konumunun verdiği avantajla İmparatorluğun ekonomik gelişmişlik açısından ilk sıralarında yer alan kentlerden biridir. Bu durum Selanik’in göç alan kentlerden biri olmasına vesile olarak demografik yapısını da belirlemiştir. Ayrıca İmparatorluğun reform uygulamalarını başlattığı kentlerden biri olması sebebiyle, kentte sadece ekonomik anlamda değil toplumsal ve kültürel alanlarda da hızlı dönüşümler yaşanmıştır. İmparatorluk merkezinden görece uzak olması ve Avrupa kentlerine yakınlığı hem Batılı düşüncelerin nüfuzunu kolaylaştırmış hem de muhaliflere hareket özgürlüğü sağlamıştır. Bu anlamda Selanik, siyasal açıdan da öne çıkan bir kenttir. Meşrutiyet öncesi muhalif seslerin İmparatorluk sınırları içindeki merkezi olan Selanik, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra İttihat ve Terakki iktidarının merkezi olmaya devam etmiştir.

Sayılan tüm bu özellikler Selanik’i aynı zamanda önemli entelektüel merkezlerden biri haline de getirmiştir. Sosyalizm, liberalizm, feminizm gibi ideolojiler ilk defa Selanik’te dillendirilmiştir. Ancak hiçbirisi milliyetçiliğin gelişimi kadar etkili olmamıştır. Farklı unsurların bir arada yaşadığı coğrafyada milliyetçiliğin yükselişiyle siyasal krizler patlak vermiş, unsurlar ulus-devletlerini kurma mücadelesine girişmiştir. Bu milliyetçilik dalgasından hiç şüphesiz Osmanlı Türkleri de etkilenmiştir. Tam da bu noktada İmparatorluğun dağılmasını engellemek üzere bir araç olarak

⁹⁴ İmzasız, “İçtimaiyatta Takip Edilecek Yol”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 8, 1911, s. 9.

⁹⁵ İmzasız, “Les reges De La Methode Sociologie” (E. Durkheim’in eserinin tenkidi), *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 8, 1911, s. 31-32.

⁹⁶ Waxweiler, M. Emill., “Solvay İçtimaiyyat Müessesesinin Metodu”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 9, s. 25-32.

TÜRK SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİNDE SELANİK ENTELEKTÜEL ORTAMININ ETKİSİ

görülecek sosyoloji bilimi devreye girmiştir. Öncelikle sosyolojinin, farklı unsurların bir arada yaşamasını sağlayıp sağlamayacağı sorgulanmıştır. Dönemin önde gelen Fransız sosyologlarından Bouglé'nin "Sosyoloji Nedir?" adlı kitabını Türkçeleştiren Mustafa Suphi; kitabı İmparatorluğun en önemli sorunlarından biri olan etnik unsurlar meselesine sosyolojinin uygulanabilirliğini ve olanaklarını tartışmak üzere tercüme ettiğini ifade eder.⁹⁷ Zira daha önce de ifade edildiği gibi dayanışmacı Fransız sosyolojisi toplumu kolektif bir ruhun bir araya getirdiği bir topluluk olarak tanımlar. Dolayısıyla böylesi bir kolektif ruhun yaratılmasıyla tüm unsurlar Osmanlı toplumu olarak bir arada yaşayabilir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanından kısa süre sonra bunun mümkün olmadığı ortaya çıkmış; bu defa da sosyoloji, Türk milliyetçiliğinin gelişmesi ve toplumsal reform için bir araç olarak görülmeye başlanmıştır. Bu anlamda, Selanik'te Osmanlı milliyetçiliğinden sıyrılarak "Yeni Hayat" ismini verdikleri düşünce hareketini ortaya koyan ekip, Meşrutiyetin ilanı ile gerçekleşen siyasal reformun toplumsal dönüşümle tamamlanması gerektiği noktasına odaklanmıştır. Selanik Çevresi'nin toplum ve bağlantılı olarak sosyoloji disiplinine ilgisi toplumsal dönüşüm hedefinden kaynaklanmaktadır.⁹⁸ Jön Türk hareketinin öteden beri odaklandığı halkı dönüştürme hedefi, sosyoloji bilimiyle mümkün hale gelmiş görünmektedir. Tüm bunların Selanik coğrafyasında yaşanan gelişmelerle bağlantısı düşünüldüğünde Selanik'in Türk sosyolojisinin doğuşunda önemli merkezlerden biri olduğu bir kez daha görülecektir.

Daha önce ifade edildiği gibi sosyoloji, dönemin pek çok aydını tarafından kabul gören bir disiplin olmakla birlikte hep bir araç olarak görülmüştür. Öyle ki İttihat ve Terakki dönemindeki tüm fikri ekoller sosyolojiyi; politik, sosyal, ahlaki ve hatta dinî problemlerin çözümünde "yarı ilahî bir kaynak" olarak görmüşlerdir.⁹⁹ Ziya Gökalp'î ve dolayısıyla Selanik Çevresi'ni bu ekoller arasında öne çıkaran sistematik ve yöntemli bir bilgi olarak sosyolojiyi geliştirme çabasıdır. Ekibin öne çıkan üyelerinden Mustafa Nermi de yöntemli bilgi olarak sosyolojinin Türk düşünce hayatında ilk kez Gökalp'le birlikte dile getirildiğini ve bu nedenle Gökalp'in ilk Türk sosyoloğu olarak nitelenebileceğini dile getirir.¹⁰⁰ Gökalp, Osmanlı

⁹⁷ Mustafa Suphi, "İfade 1911", *Türkiye Desteri*, Sayı 9, 1974, s. 113-115.

⁹⁸ Odabaşı, *a.g.e.*, s. 313.

⁹⁹ Recep Şentürk, "Fıkıh ve Sosyal Bilimler Arasında Son Dönem Osmanlı Aydını", *İslami Araştırmaları Dergisi*, S. 4, s. 157.

¹⁰⁰ Nermi, *a.g.e.*, s. 185.

ZÜBEYDE DEMİRCİOĞLU

aydınlarının pek çoğunda görülen ansiklopedist¹⁰¹ tavrın aksine dünyayı bir teori etrafında anlamlandırmaya ve bir düşünce sistemi inşa etmeye çalışmıştır. Sonuçta kentin sağladığı olanaklar ve İTC'nin politik desteğiyle Selanik'in entelektüel ortamında yetişmiş genç bir aydın kitlesi, programı Gökalp tarafından belirlenen bir hareket etrafında birleşerek Türkçülüğün olduğu kadar sosyolojik düşüncenin gelişimine de katkı sunmuşlardır.

KAYNAKÇA

ALANGU, Tahir, *Ömer Seyfettin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul 1968.

ALBAYRAK, Muzaffer ve ŞEKER Kevser, *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2014.

ALKAN, Mehmet Öznur, "II. Meşrutiyet'te Doğa Felsefesi veya Suphi Ethem Üzerine Notlar", *Felsefe Dergisi*, Sayı 29, 1989, ss. 50-58.

ALKAN, Necmettin, *Selanik'in Yükselişi: Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilali*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

ANASTASSIADOU, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, 2. bs., (çev.) Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.

ARAI, Masami, *Jön Türk Devrimi Türk Milliyetçiliği*, 6. bs., (çev.) Tansel Demirel, İletişim, İstanbul 2016.

ARSLAN, Dilek, *Selanik Gazetesine Göre "Yeni Felsefe Mecmuası Yeni Hayat Müdafidir" Yazısının Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hilmi Bayraktar, Gaziantep 2015.

¹⁰¹ Batı'dan gelen her türden bilgiyi ayırt etmeksizin, eleştiri süzgecinden geçirilmeden halka sunmayı görev edinmiş isimleri işaret eden bir düşünce akımıdır.

TÜRK SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİNDE SELANİK ENTELEKTÜEL ORTAMININ ETKİSİ

AYDIN, Hakan, *İttihat ve Terakki Mekteplerinin Yapısal Özellikleri Üzerine Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008, Danışman: Prof. Dr. Korkmaz Alemdar, Yrd. Doç. Dr. Caner Arabacı, Konya 2008.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, *İçtimaiyat Tahsil Etmek İsteyen Gençlere*, [1912], (transk.) Aynur Erdoğan, *Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 19, 2009, ss. 297-302.

BERKES, Niyazi, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, 2. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.

BORLANDİ, Massimo, “Dayanışma”, *Sosyolojik Düşünce Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

DEMİRCİOĞLU, Zübeyde, *Türkiye’de Sosyolojinin Doğuşu: Düşünce Çevreleri ve İlişkiler*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2021.

_____, “Nitel Sosyal Ağ Analizi: Türk Sosyolojisinin Doğuşuna İlişkisel Bakmak”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51, 2022, ss. 287-304.

DOĞAN, Atila ve ALKAN, Haluk, *Osmanlı Liberal Düşünceci ve Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

DOĞAN, Cem, “II. Meşrutiyet’in Kimlik Arayışlarına Bir Örnek: İttihâd-ı Anasır-ı Osmaniye Heyeti, Nizamnamesi, Yapısı ve Amaçları”, *Journal of Turkish Studies*, Cilt 8, Sayı 5, 2013, ss. 173-192.

DUMONT, Paul, “Devrimci Günlerin Albümü”, *Selanik 18501-1918*, (çev.) Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

DURU, Kazım Nami, *Hatıralar*, Altınordu Yayınları, İstanbul 2017.

ERİŞİRGİL, Mehmet Emin, *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.

FAZLI, Necip, “Rumeli’yi Neden Kaybettik?”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 2, 1972, ss. 6-49.

ZÜBEYDE DEMİRCİOĞLU

GENÇER, Ceylan İrem, *1840-1912 Yılları Arasında İzmir ve Selanik'teki Kentsel ve Mimari Değişim*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nur Akın, İstanbul 2012.

GEORGEON, François, "Müslüman ve Dönme Selanik", *Selanik: 1850-1918*, (ed.) Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, ss. 133-150.

GIDDENS, Anthony, *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, 4. bs., (çev.) Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2014.

GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Varlık Yayınları, İstanbul 1968.

_____, "İlm-i İctima" *Makaleler I*, MEB Basımevi, İstanbul 1976.

_____, "Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler", *Makaleler II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, ss. 40-44.

_____, "Rıza Tevfik'in Felsefesi", *Makaleler II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, ss. 60-73.

_____, "Millet Nedir?", *Makaleler VII*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, ss. 226-231.

_____, "Yeni Lisan ve İmla", *Genç Kalemler Dergisi*, (ed.) İsmail Parlatır ve Nurullah Çetin, Türk Dil Kurumu, Ankara 1999, ss. 243-245.

GÜNDÜZ, Mustafa, "II. Meşrutiyet İdeolojilerinde Sosyoloji ve Geleceğin Toplum Tasavvuru", *Doğu Batı*, S. 45, 2008, ss. 149-170.

İMZASIZ, "İçtimaiyatta Takip Edilecek Yol", *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 8, 1911, ss.7-14.

İMZASIZ, "Les reges De La Methode Sociologie", *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 8, 1911, ss. 31-32.

İMZASIZ, "İçtimaiyatta Tarde'in Mesleği", *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 10, 1911, ss. 16-22.

TÜRK SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİNDE SELANİK ENTELEKTÜEL ORTAMININ ETKİSİ

İMZASIZ, “İçtimaiyatı Nasıl Anlamalıdır?”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 12, 1912, ss. 11-16.

KANSU, Aykut, *1908 Devrimi*, (çev.) Ayda Erbal, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

KARABEKİR, Kazım, *İttihat ve Terakki*, 2. bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

KIZILKAYA, Selçuk, *İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. İbrahim Ethem Atnur, Erzurum, 2013.

KIEL, Machiel, “Selanik: Yunanistan’da Tarihi Bir Şehir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, 2009, ss. 352-357.

KOÇER, Hasan Ali, *Türk Sosyologları I*, Türk Sosyoloji Araştırmaları Yayınevi, Ankara 1975.

KORKMAZ, Alâaddin, *Ziya Gökalp: Aksiyonu, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerindeki Tesirleri*, MEB Yayınları, Ankara 1994.

MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*, 15. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

MAZOWER, Mark, *Selanik: Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, (çev.) Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

MUSTAFA SUPHİ, “İfade 1911”, *Türkiye Defteri*, Sayı 9, 1974, ss. 113-115.

NERMİ, Mustafa, “Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar”, *İş Mecmuası*, Sayı 3-4, 1934, ss. 177-189.

ODABAŞI, Arda, *II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

ZÜBEYDE DEMİRCİOĞLU

Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mehmet Cem Pekman, İstanbul, 2008.

ORTAYLI, İlber, “Belediye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, 1992, ss. 398-402.

PARLA, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

PETROSYAN, Yuriy Aşatoviç, *Sovyet Gözüyle Jön Türkler*, (çev.) Mazlum Beyhan, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1974.

QUATAERT, Donald, “Fabrika Bacalarından Tüten İlk Dumanlar”, *Selanik: 1850-1918*, (ed.) Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, ss. 223-245.

RAMSAUR, Ernest E., *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, (çev.) Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1972.

SERTEL, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Can Yayınları, İstanbul 2015.

ŞAPOLYO, Enver Behram, *Ziya Gökalp İttihat ve Terakki ve Meşrutiyet Tarihi*, İbrahim Berkalp Kitabevi, Ankara 1943.

ŞENTÜRK, Recep, “Fıkıh ve Sosyal Bilimler Arasında Son Dönem Osmanlı Aydını”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, ss. 133-171.

TAHRİR HEYETİ, “Yeni Hayat”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 9, 1911, ss. 6-13.

TANÖR, Bülent, “Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, (ed.) Murat Belge, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 10-26.

TANYU, Hikmet, *Ziya Gökalp Kronolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim, “İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik’in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği”, *Türkiye’nin Sosyal ve*

TÜRK SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİNDE SELANİK ENTELEKTÜEL ORTAMININ ETKİSİ

Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ankara: Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri, ss. 351-382.

TIRYAKIAN, Edward, *The Phenomenon of Sociology: A Reader in the Sociology of Sociology*, Appleton-Century-Crofts, Newyork 1971.

TOPRAK, Zafer, “Selanik ve Genç Kalemler”, *Türkiye’de Popülizm*, Doğan Kitap, İstanbul 2013, ss. 111-162.

_____, *Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918*, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2014.

_____, *Türkiye’de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma 1908-1928*, 3. bs., Doğan Kitap, İstanbul 2019.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi: 1908-1918*, Cilt 1, 2. bs., İletişim Yayınları, İstanbul 1988.

_____, *Türkiye’de Siyasi Partiler: İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

TURNER, Bryan S., *Klasik Sosyoloji*, (çev.) İdil Çetin, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

VEINSTEIN, Gilles, *Selanik 1850-1918*, (çev.) Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

WAXWEILER, M. Emill., “Solvay İhtimaiyyat Müessesesinin Metodu”, *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 9, ss. 25-32.

Y. F., “İhtimaiyatı Nasıl Anlamalıdır?” (Tarde ve E. Durkheim’in düşüncelerinin ayrıldığı noktalar hakkında tavsiye eden yazı), *Yeni Felsefe Mecmuası*, Sayı 13, 1912, ss. 24-31.

YÖNTEM, Ali Canip, “Yeni Lisan”, *Genç Kalemler*, Sayı 2, 1911, ss. 26-29.

_____, “Selanik’te 10 Temmuz Sabahı”, *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, Cilt II, Sayı 2, 26 Temmuz 1962, ss. 257-260.

ZÜBEYDE DEMİRCİOĞLU

_____, “Devirden Hatıralar”, *Yakın Tarihimiz*, Cilt 1, Sayı 1, 1962,
ss. 3-5.

MANASTIRLI KADINLARIN TAKI VE AKSESUAR KÜLTÜRÜ (1700-1730)

Zülfiye KOÇAK*

ÖZ

Bugünkü Kuzey Makedonya Devleti'nin en büyük ikinci şehri olan Manastır, I. Murad döneminde, 1380 yılından sonra Osmanlı hâkimiyetine girmiş, Adriyatik kıyıları ile Ege Denizi arasında Via Egnatia adı verilen Doğu-Batı ticaret yolunun tam ortasında bulunduğundan kısa sürede Osmanlı Rumelisi'nin en önemli şehirlerinden biri haline gelmişti. Takip eden yıllarda özellikle II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde buraya Anadolu'nun içlerinden ve Toroslardan planlı şekilde Türkmen grupları yerleştirilerek Türk nüfusunun artması sağlanmış, böylece zamanla Türk-İslam şehir dokusu hâkim kılınmıştı. Osmanlı İmparatorluğu, hâkimiyet sağladığı tarihten itibaren şehirde adli teşkilatını kurmuş ve halkın hukuki sorunlarını çözmek için buraya kadı atamıştı. Kadı, halkın her türlü hukuksal sorununu çözerken aynı zamanda dava kayıtlarının tutulmasını sağlayarak kültürel mirasın bugüne aktarılmasına hizmet etmişti. Şer'iyeye sicilleri adıyla bilinen bu kayıtlar, halk yaşantısını, merkez-taşra ilişkilerini, mahalli idarelere ait düzenlemeleri, ferman, ilam, hüccet, berat vb. çok çeşitli konuları içerdiklerinden şehir tarihi ve sosyal tarih çalışmalarının temel başvuru kaynaklarından olmuştur. Bu makalede, Manastır mahkemesinde 1700-1730 yılları arasında tutulan on dört adet Şer'iyeye sicil defterinde dağınık halde bulunan ve ölen kişilerden kalan miras ayrıntılarının kaydedildiği doksan sekiz kadın terekesi değerlendirilmiştir. Tereke kayıtları, ölen kişilerin çocuk sayısı, serveti, statüsü, miras paylaşımı, kullandığı eşyalar, eşya fiyatları ve yatırım araçları hakkında bilgiler içermektedir. Bu yönüyle pek çok açıdan değerlendirilebilen bu kaynaklar, belirtilen tarih aralığında Manastırlı kadınların kullandıkları takı ve aksesuarların neler olduğu, hangi malzemelerden hangi türlerinin yapıldığı ve bunların kadınların servet miktarları ile refah seviyesi ve toplumsal statülerine göre değişip değişmediği hakkında da ipuçları vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Manastır, Tereke defterleri, Kadın, Takı, Aksesuar.

* Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bitlis, ORCID: orcid.org/0000-0002-1352-9849, E-posta: zkocak@beu.edu.tr

ZÜLFİYE KOÇAK

**THE JEWELRY AND ACCESSORIES CULTURE
OF THE WOMEN OF MANASTIR (1700-1730)**

ABSTRACT

Manastır, which is the second largest city of the current North Macedonia State, was taken under Ottoman rule after 1380 during the reign of Sultan Murad I. as it is located right in the middle of the east-west trade route called Via Egnatia between the Adriatic coasts and the Aegean Sea, it became one of the most important cities of Ottoman Rumelia within a short time. In the following decades, especially during the reigns of Murad II. and Mehmed II, Turkmen groups from the interior of Anatolia and the Taurus Mountains were settled in the region in a planned and organised manner. This led to an increase in the Turkish population in the region in a short time. As a result of this demographic movement, many mosques, inns, baths, bridges, imaret and madrasahs were built in the region, and the traditional Turkish-Islamic urban texture became dominant. The Ottoman Empire established its judicial organization in the city from the date it came under its rule and appointed a kadi here to solve the legal problems of the people. While solving all kinds of legal problems of the people, the kadi also served to transfer the cultural heritage to the present by keeping the court records. These records, known as the Şer'iyye registers, contain a variety of subjects such as public life, central-provincial relations, regulations of local administrations, royal decrees, verdicts, deeds, berats, etc. Therefore, they have been one of the main reference sources of urban history and social history studies. In this study, inheritance records of ninety-eight women, which were scattered in the fourteen Şer'iyye registers kept in the court of Manastır between 1700 and 1730, and in which the details of the inheritance from the deceased were recorded, were evaluated. Inheritance records contain information about deceased persons' number of children, wealth, status, inheritance sharing, goods used, prices of goods and investment instruments. These sources, which can be evaluated in many ways in this sense, also give clues about what the jewelry and accessories used by the women of Manastır in the specified date range, what types of materials were made, and whether or not they changed according to the wealth of women, their level of welfare, and social status.

Keywords: Manastır, Inheritance records, Woman, Jewelry, Accessory.

EXTENDED ABSTRACT

Manastır which is the second largest city in North Macedonia State and is known as Bitola was taken under Ottoman rule after 1380 during the reign of Sultan Murad I. its seizure had strengthened Ottoman sovereignty in the Balkans, became a key military operation base for the campaigns to

Albania, and provided the Ottoman Empire control over all roads leading to Constantinople. In the years to come, Turkmen groups were settled here from the interior of Anatolia and the Taurus Mountains in a regular and planned manner— especially during the reign of Sultan Murad II. and Sultan Mehmed II. This led to a rather rapid spike in the Turkish population here. In parallel with that population growth, many mosques, inns, baths, bridges, imarets, and madrasahs were built, in turn bringing the city predominantly a traditional Turkish-Islamic urban texture. The city flourished under Ottoman administration, and eventually even became one of the advanced military and trading centers of its time. At the forefront of the institutions and organizations established under the Ottoman administration was the court, which solved the legal problems of the people. The Ottoman kadi (judge), who served in the court, not only solved the problems of the people within the framework of the rules of Islamic law but also kept the records of the cases in the court and ensured that the cultural heritage was transferred to the present day. Such registers are also known (in Turkish) *şer‘iyye sicili, kadi sicili, kadi defteri, and mahkeme defteri* (literally: *Şer‘iyye registers, kadi registers, kadi registers and court registers*). They are good primary reference sources for urban and social history studies. They are rich in content and give us a glimpse into various subjects such as people’s lives, central-provincial relations, regulations of local administrations, royal decrees, verdicts, *hujjat* (title deeds), and *berat* (patents), among other things. Notes about municipal and police affairs of the region, numerous state prohibitions, cereal requests by the army, tax collection, local products, the population, epidemics, and family life were recorded. During the uninterrupted 530 years of Ottoman rule, 185 *Şer‘iyye* registers were kept in the court of Manastır. These registers contain information that shed light on how Manastır was structured politically, economically, legally, and socially speaking. As a result of the mutual protocols signed recently, they were taken from the State Archive in North Macedonia and presented to the researchers in the Presidential State Archive.

This study examined settlements in Manastır township and focused on the period between 1700 and 1730. The main reason for determining that period was because *Şer‘iyye* registers kept following an unbroken continuum. The primary sources of this study are inheritance records of ninety-eight women, which were scattered in 14 *Şer‘iyye* registers covering the determined 30-year time period and included the inheritance details of the deceased. Inheritance records, also called *metrukât* or *muhallefat*, contain very detailed information about the deceased including their identity, title, marital status, spouses and children (number), amount and distribution of wealth, movable

and immovable property, cash, jewelry, books, debt/loan relations, slaves/odalisques, dowry and alimony, money value, and the value/prices of various goods and objects. From this point of view, they are unique material and cultural sources. Jewelry and accessories constitute a key element of material culture and tend to be influenced by factors such as a society's culture, beliefs/values, socio-economic structure, climate, and geographical characteristics. These adornments have existed since the beginning of mankind and have shown enormous diversity in terms of use, type of material and ornamentation. We can determine what kinds of jewelry and accessories women of Manastır would have worn during the early 18th century from their inheritance records. Inheritance records also give us some clues about how and according to what jewelry and accessories were shaped and used among women of Manastır.

Women of Manastır mostly preferred gold, copper, silver, and pearls for their jewelry and accessories. Jewelry and accessories made of these metals and stones were almost standardized. Since it was compulsory for Muslim women in Ottoman society to cover themselves in places such as streets, bazaars, and markets, the clothes and jewelry they wore on their heads were also diversified in accordance with this obligation. Women wore headgear to prevent cold and to absorb sweat. The headgear, which was mostly worn inside home, was made of çuka, velvet and dîbâ fabrics, and was preferred in the colors of red, green, white, and yellow. Eight of the sixty-eight headgears recorded in sixty-eight inheritance records were decorated with pearls. Those adorned with pearls attracted more attention than the others as their prices were quite high. The serpuş, which means headscarf or headdress, was another head garment made of dîbâ and velvet. The istifan, which was used as a bridal crown, and the perişanı, which was wrapped around the head, were not very common head garments. The kalpak, which is defined as a feathered cone, the headband known as yemeni, and the turban wrapped around the headgear such as kavuk, börk, kulah hat, fez and similar headdresses were mostly used as accessories by women. In addition to headdresses, women of Manastır used hair accessories such as hair ties to tie their hair, hairpieces to give their hair a beautiful appearance, ardlık to fasten their hair from behind, and sakandırak to tie the hat or headdress under the chin.

The tendency of women in Manastır to adorn themselves and show off their status is more pronounced in the jewelry and accessories worn on the ears and neck. These types of jewelry and accessories were made of precious stones, metals, and models according to each woman's taste and economic status, and were shaped and varied according to the type, fabric, and color

of the dress they wore. Earrings were recorded in forty-four women's inheritance records and were mostly made of gold, with glitter and pearls also being preferred. The records do not provide detailed descriptions of the form of the earrings, but only a few were described as being worn out and broken. The jewelry worn on the neck was a neck pearl, a string of pearls and a pearl branch. The neck string probably differed from the neck pearl. The neck pearl wrapped around the neck once, while the string wrapped around the neck for a given number of times. As the number of strings increased, the price also increased. However, it was not only the number of strings that determined the price but also the size, smallness, newness, antiquity, and quality of the pearl. It is thought that the pearl branch had the same meaning as the string of pearls and was used as neck jewelry. The chain, one of the neck ornaments of women in Manastır, was mostly used by wealthy women and was mostly made of gold and silver. The hamâil, which means amulet or talisman, was a triangular, square, rectangular, round and sometimes star-shaped mahfaz hung crosswise or normally around the neck. The enselik, which women wore around their necks, was recorded in only one woman's inheritance records.

Belts and sashes, which were used to tighten the clothes worn at the waist or simply to make them look more beautiful, were the most prominent accessories women wore around their waist. These accessories had different functions such as protecting against the cold, keeping the body upright, making the dress look more beautiful, showing the status of the wearer, and making it easier to carry certain items. The sash was an integral part of women's fistan, entari, and other dresses, and was a long and narrow fabric wrapped around the waist to keep the waist tight. Although the sashes recorded in seventy-one of the inheritance records varied in terms of color, form, metal, and fabric used, and monetary value, it is understood that the general preference was for silver. Among the types of sashes, there were also pearl, brass, metal, jawahir (made of diamonds), raht (all kinds of ornaments), yafte (decorated) and kolon ones. Among the sashes recorded, there was also apron with sash. It is thought that the backs of the aprons mentioned as aprons were made of cloth, while those not mentioned were made of the same type of material. Like the sash, the other waist accessory that was not used daily but mostly worn on special occasions was the belt. Belts were recorded as sim kemer kuşak in six of the inheritance records analyzed.

Jewelry worn on the hand and arm also varied according to the precious metals or stones they were made of, their shape and use, and their prices. The ring was recorded in only four women's inheritance records

ZÜLFİYE KOÇAK

indicates that it was not widely used. One of the rings was made of gold, one was made of glitter, and the type of metal the others were made of was not specified. Bracelets worn on the arm were recorded in eight women's inheritance records, and the gold and silver ones were preferred. The jewelry recorded as sim endeşe, altun endeşe, or just endeşe were also types of bracelets. The pazu-bend, which women tied to their arms for strength and adornment, was recorded in six women's inheritance records, but it was not specified from which metal or stone it was made and in what form. Similarly, pad-zehr, a container tied to the arm and filled with a substance that neutralizes the effects of poison, was recorded in one woman's inheritance records. A watch worn on the wrist to keep track of time and as an accessory was also recorded in a woman's inheritance records.

Women of Manastır also used various items such as buttons, crosses, dice, hand fans, rosaries, daggers, knives, and sheaths as jewelry or accessories, possibly to complement their clothes and enhance their elegance. Despite this standardization in women's jewelry and accessories, the differentiation showed itself in the metals or stones from which they were produced, shape, workmanship, usage status, and prices.

Extremely wealthy women (compared to less wealthy ones) tended to wear highly intricate ornaments made of precious metals and stones and exhibited a more pronounced sense of workmanship to complete their clothing and enhance their wealth, social status, and elegance. New jewelry and accessories decorated with precious metals and stones dominated the inheritances of extremely wealthy women. Those who had less wealth wore older and plainer pieces instead. Moreover, extremely wealthy women had more than one type of jewelry and accessories; those who were less wealthy weren't so fortunate.

In Manastır, while jewelry and accessories were an indicator of women's socio-economic level, they didn't necessarily draw clear-cut lines between women. In fact, inheritance records of women with and without wealth and status indicated that they both owned some precious materials (e.g. pearl headdresses & necklaces, glitter belts).

Giriş

Günümüzde Bitola olarak bilinen Manastır, Makedonya'nın güneybatısında, Dragon Nehri kıyısında kurulmuştur. Ege'den Adriyatik'e

uzanan, Roma döneminde Roma ve Konstantinopolis'i birbirine bağlayan *Via Egnatia* adlı doğu-batı ticaret yolunun tam ortasında bulunmaktadır.¹

Manastır, I. Murad zamanında 1380 yılından sonra Osmanlı hâkimiyetine girmişti. Bölgeye planlı ve düzenli olarak yapılan iskânlar, yeni yerleşim alanlarının kurulması ve Türk nüfusunun artmasıyla sonuçlanmıştı. Bu iskânlar ayrıca Osmanlı egemenliğinin güçlenmesini ve kısa süre içerisinde geleneksel Türk-İslam şehir dokusunun hâkim olmasını sağlamıştı.² Nitekim kaynaklarda şehrin nüfusunun XVII. yüzyılda 10.000 ile 12.000, XVIII. yüzyılda ise 12.450 ile 18.675 arasında değiştiği ve büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu ifade edilmektedir.³

Nüfusun büyük kısmının Müslüman olduğu şehirde halkın hukuksal sorunlarını çözen kadı aynı zamanda mahkemede görülen dava kayıtlarını da tutturmaktaydı. Şer'iyeye sicilleri adı verilen bu defterlere, ölen kişilere ait miras davaları da işlenirdi.⁴ Osmanlı Devleti'nde ölen kişilerin miraslarının kaydedildiği defterler tereke, kassâm, metrûkât ve muhalledfât gibi isimlerle anılırdı.⁵ Bu defterler, ölen kişinin taşınır-taşınmaz tüm mallarını, kalan her türlü alacak-vereceklerini, mahkeme tarafından alınan harçları ve miras taksimine dair bütün bilgilerini içerirdi. Bu defterlerin içerdiği bilgilerden

¹ Krsitaq Prifti, "Manastır", *DİA.*, Cilt 27, Ankara 2003, s. 562; Djuneis Nureski, "Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2014, s. 63-64.

² Mehmet Tevfik, *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*, Manastır Beyne'l-Milel Ticaret Matbaası, Manastır 1909, s. 29; İsmet Parmaksızoğlu, "Manastır", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 23, MEB Yay., Ankara 1976, s. 250; Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlılar Döneminde Manastır", Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 12-13 Ekim 1998, Manastır/Bitola, *Bildiriler*, Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara 1999, s. 22.

³ Krum Tomovski, *Džamii vo Bitola*, Univerzitet Vo Skopje Zbornik Na Tehničkot Fakultet, Skopje 1956-1957, s. 30; Nick Anastovski, *Contestations Over Macedonian Identity, 1870-1912*, Unpublished PhD Thesis, Sup. Robert Pascoe, Melbourne 2005, s. 195; Nikola V. Dimitrov and Cane Koteski and Dusho Josheski, *Bitola Region in Macedonia-Population*, Lambert Academic Publishing, Bitola 2015, s. 116; Mesut Idriz, "Demographic Structure of the 18th Century Ottoman Rule in the Balkans: A Study of Judicial Records (Qādī Sijil) in Manastır", *IJISH*, Cilt 3, Sayı 2, 2020, s. 102; Gökhan Civelek, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manastır Şehri*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. İbrahim Etem Çakır, Erzurum 2021, s. 87-89.

⁴ Ahmed Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2009, s. 21; Yunus Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *DİA.*, Cilt 39, İstanbul 2010, s. 8.

⁵ Tahsin Özcan, "Muhallefat", *DİA.*, Cilt 30, İstanbul 2005, s. 406-407.

ZÜLFİYE KOÇAK

hareketle bir toplumdaki giyim-kuşam kültürü, ev eşyaları, kitaplar, takı ve aksesuarlar hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Bu çalışmanın ana kaynakları, 1700-1730 yılları arasında Manastır Mahkemesi'nde tutulmuş on dört adet şer'iyeye sicil defterinde kayıtlı doksan sekiz kadın terekesidir. Bu kadınların yetmiş yedisinde takı ve aksesuar mevcuttur. Ayşe binti Seyfullah, Kadriye binti Zâim El-Hac Mehmed Ağa ve Ayşe binti El-Hac Hüseyin küçük yaşta öldüklerinden eşyaları kaydedilmemiştir.⁶ Hatice binti Mehmed'den geriye kalan eşyalar ise “*evâni nuhâs maa eşyâ'î sâ'ire*” şeklinde genelleştirilerek yazılmıştır.⁷ Muhtemelen bu dört kadın da kayıtlara geçmeyen takı ve aksesuarlara sahipti. Kadınların doksan altısı şehirde, ikisi köyde yaşamaktadır. Ayrıca kadınların üçü hariç tamamı Müslümandır. Bundan dolayı konu ele alınırken Manastır'da yaşayan Müslüman kadınlar belirleyici olmuştur.

Tereke defterlerindeki takı ve aksesuarlar, bir düzen içerisinde kaydedilmemiş, gelişigüzel yazılmışlardır. Takı ve aksesuarların isimleri, yapımında kullanılan değerli maden ve taşlar, ağırlıkları ve parasal değerleri belirtilmiştir. İnci ve altın takıların ağırlıkları miskal ve dirhem,⁸ bilezik ve küpeler çift, diğerleri de adet olarak belirtilmiş, hepsinin fiyatları akçe olarak yazılmıştır. Formları çoğunlukla detaylandırılmamış, nadiren *altın ayaklı küpe*,⁹ *inci yedekli altın küpe*,¹⁰ *köhne sim küpe*,¹¹ *resme (desenli) bilezik*¹² veya *kırık küpe*¹³ şeklinde ayrıntılara yer verilmiştir.

I. Takı ve Aksesuar Kültürü

Giyim kuşamın ayrılmaz parçası olan takı ve aksesuarlar maddi kültür unsurlarındandır. Her dönemde kadınların ilgisini çeken bu unsurların tarihi,

⁶ MŞS, 42, vk. 38/2; MŞS, 42, vk. 41/4; MŞS, 42, vk. 41/5.

⁷ MŞS, 42, vk. 46/2.

⁸ Osmanlı'da altın, gümüş gibi değerli madenlerin tartılmasında kullanılan ölçü birimleridir. Buna göre miskal 1.5 dirhem=24 kırat=4.81 g., dirhem 16 krat=64 dang=3.207 g idi. Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev.) Ruşen Çakır, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 249, 252.

⁹ Manastır Şer'iyeye Sicili, Numara: 38, Varak: 8, Hüküm:1 (Bundan sonra Manastır Şer'iyeye Sicilleri MŞS, şeklinde kısaltılacak ve defter numarası yazılacak, ardından varak numarası da vk. kısaltmasıyla belirtildikten sonra hüküm numarası eklenecektir. MŞS, 38, vk. 8/1)

¹⁰ MŞS, 40, vk. 73/5.

¹¹ MŞS, 40, vk. 73/1.

¹² MŞS, 40, vk. 75/4.

¹³ MŞS, 31, vk. 5/2.

insanlık tarihi ile aynı geçmişe sahiptir.¹⁴ Türkiye’de takı ve aksesuarla ilgili çalışmalar daha ziyade arkeologlar, sanat tarihçileri ve halk bilimcileri tarafından yapılmıştır.¹⁵ Osmanlı dönemiyle ilgili yapılan müstakil çalışmalar ise sınırlı olup ekseriyetle giyim-kuşam kültürüyle değerlendirilmiştir.¹⁶ Çoğunlukla kadınların tercih ettiği takı ve aksesuarlar kuşkusuz zenginliğin ve statünün bir ifadesi olup en az giysiler kadar önemlidir. Zira giyimin tamamlayıcısı olan takı ve aksesuarlar da kişinin ait olduğu toplum düzeyini yansıtmaktadır.

İncelemeye konu olan doksan sekiz kadın terekesi bazı sınırlılıklara rağmen Manastırlı kadınların takı ve aksesuarları hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Terekelerin ilk kısmında ölen kişi ve varislerin kimlik bilgileri, ikinci kısmında miras kalan malların listesi ve maddi değerleri, üçüncü kısmında mahkeme harçları ve alacakları ile borçları, son kısmında ise mirasın varisler arasındaki dağılımı yer almaktadır. Her tereke kaydında kişiden kalan mal değerlerinin toplamı ve masraflar düşüldükten sonra baki kalan kısım ayrı yazılmıştır. 23 Ağustos 1712 tarihinde kayıtlara geçen, Kara Debbağ Mahallesi’nden Kader binti Mustafa’dan kalan mallar ve değerleri yazılmış ancak bu malların toplamı, masraflar ve harçlar ile miras dağılımı kaydedilmemiştir.¹⁷ Kader’in tereke miktarı malların değerleri toplanarak bulunmuştur. Bütün kadınların servet miktarları hesaplanırken terekelerdeki ham değerler esas alınmıştır. Terekelerde 0 ile 10.000 akçe arası serveti olanlar fakir, 10.000 ile 50.000 akçe arası serveti olanlar orta halli ve 50.000 akçe ile üzeri serveti olanlar zengin kabul edilmiştir. Bu esasa göre kadınların % 44’ü fakir, % 41’i orta halli, % 15’i ise zengin sınıfına dâhildi. Bütün kadınların toplam terekeleri 2.988.474 akçe, ortalama servet miktarları ise 30.494.63 akçedir.

¹⁴ Serdar Genç, “Ruşuk’ta Kadınların Kullandığı Takı ve Aksesuarlar (17-19. YY)”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 24, 2017-Yaz, s. 227.

¹⁵ Altan Türe, *Dünya Kuyumculuk Tarihi, II, Orta Çağdan Günümüze Batı Dünyasının Takıları*, İKO Yay., İstanbul 2011; Altan Türe, *Dünya Kuyumculuk Tarihi I, Eski Çağlardan Orta Çağa*, İKO Yay., İstanbul 2011; Gülgün Köroğlu, *Anadolu Uygarlıklarında Takı*, Türk Eskiçağ Bilimleri Ens. Yay., İstanbul 2004; Tülay Ergil, “Geçmişten Günümüz Takılar ve Antik Küpeler”, *Türkiyemiz*, Sayı 65, 1991, s. 42-51; Filiz Vural, “Anadolu’da İlkçağ Mücevher Formları”, *Türkiyemiz*, 79, 1996, s. 4-11; Tevhide Özbağı, “Baş Süslemelerinde Kullanılan Anadolu Kadın Takıları”, *Kültür Sanat Dergisi İş Bankası Yayınları*, Sayı 20, Aralık 1993, s. 50-53; Ebru Mandacı, “Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Devrinde Anadolu’da Kuyumculuk”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, 2016, s. 3193-3213.

¹⁶ Bu alanda en önemli müstakil eser Gül İrepoğlu’na aittir. Bkz. Gül İrepoğlu, *Osmanlı Saray Mücevheri Mücevher Üzerinden Tarih Okumak*, BKG Yayınevi, İstanbul 2012.

¹⁷ MŞS, 35, vk. 3/2.

ZÜLFİYE KOÇAK

Oğul Paşa Mahallesi'nden küçük yaşta ölen Kadriye binti Zâim El-Hac Mehmed Ağa, sahip olduğu 332.000 akçe serveti ile kayıtlara geçen en zengin kadındır.¹⁸ Kadriye'nin terekesinin ayrıntıları kaydedilmediği için ondan sonra en fazla servete sahip olup takı ve aksesuarları olan Safiyan binti El-Hac Mehmed Efendi'nin terekesi esas alınmıştır. 28 Eylül 1729 tarihli mahkeme kaydına göre Safiyan'ın toplam serveti 327.910 akçedir. Bu servetin 62.440 akçesi yani % 19'u takı ve aksesuarlara ayrılmıştı.¹⁹ Orta halli terekeye sahip olanlar içerisinde 41.125 akçe servete sahip Hatice binti Hüseyin ilk sırada gelmektedir. Ali Çavuş Mahallesi'nde yaşamış ve tereke taksim işi 7 Kasım 1704 tarihinde yapılmış Hatice'nin takı ve aksesuara ayırdığı meblağ 5.880 akçe olup bu meblağ, terekesinin % 14'üne karşılık gelmektedir.²⁰ Fakir olarak nitelendirdiğimiz kişilere ait terekeler içinde en az servete sahip olan kadın, 1.220 akçelik terekesiyle Saliha binti Abdullah'tır. Yakub Bey Mahallesi'nde yaşamış ve tereke taksim işi 7 Temmuz 1724 tarihinde mahkemeye yansıyan Saliha, takı ve aksesuara sahip değildir.²¹ Saliha'dan sonra 1.600 akçe servete sahip Emine binti Ali,²² 2.330 akçe servete sahip Ayşe binti Hasan²³ ve 2.371 akçe servete sahip Amine binti Abdullah'ın da terekelerinde takı ve aksesuar kayıtlı değildir.²⁴ Bu grup içerisinde 2.536 akçe servete sahip Esm'e binti Hasan, servetinin % 20'lik kısmını takı ve aksesuara ayırmıştır.²⁵

II. Takı ve Aksesuarlarda Kullanılan Maden ve Taşlar

Altın, kadın terekelerinde en fazla rastlanan değerli maden olarak karşımıza çıkmaktadır. Kolay işlenebildiği için daha ziyade kuyumculukta kullanılan altın servet, iktidar ve itibarla özdeşleşmiştir. Osmanlı'da para basımı, kuyumculuk, yaldızlama, sırmakeşlik, bakır ve gümüş telleri altın suyuna batırma ve bu tellerle yapılan dokumacılıkta kullanılmıştır.²⁶ Manastır'da kumaşlarda, eşya süslemelerinde, takı ve aksesuar gibi pek çok alanda kullanılan altın, hem bir yatırım aracı hem de nakit para olarak terekelerde yer almıştı. 28 Eylül 1729 tarihinde mahkeme kayıtlarına geçen

¹⁸ MŞS, 42, vk. 41/4.

¹⁹ MŞS, 42, vk. 32/4.

²⁰ MŞS, 31, vk. 5/2.

²¹ MŞS, 40, vk. 33/3.

²² MŞS, 43, vk. 6/5.

²³ MŞS, 36, vk. 7/10.

²⁴ MŞS, 36, vk. 2/2.

²⁵ MŞS, 36, vk. 8/8.

²⁶ Halil Sahillioğlu, "Osmanlılar'da Altın", *DİA.*, Cilt 2, İstanbul 1989, s. 533.

Kara Oğlan Mahallesi'nden Safihan binti El-Hac Mehmed Efendi'nin terekesinde, tanesi 420 akçe olan 47 adet Yıldız Altın, tanesi 300 akçe olan 3 adet Şerifi Altın, tanesi 400 akçe olan 6 adet Macar Altını ve tanesi 360 akçe olan 2 adet İstanbul Altını kayıtlıdır.²⁷ 1 Mart 1721 tarihli Firuz Bey Mahallesi'nden Ayşe binti Abdülsamed'in terekesinde ise 10.800 akçe değer biçilen 30 adet Nukud Altın vardı.²⁸ Safihan'ın bu altınlarının dışında sim ve inciden takılarının olması, Ayşe'nin küpe ile bileziğinin olması altının yatırım aracı olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

Altın dışında Manastır'da nühas (bakır) madeni de kullanılmıştı. Bakır, daha çok ev ve süs eşyalarında,²⁹ bazen de ham ya da farklı şekillerde kadın tereklerinde yer almaktadır. 8 Haziran 1714'te mahkeme kayıtlarına geçen Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife'nin terekesine, 3.600 akçe değerinde 30 kıyye³⁰ saf bakır ile 1.800 akçe değerinde 20 kıyye yanık bakır kaydedilmişti.³¹ Benzer şekilde 17 Şubat 1721'de mahkemeye yansıyan Bali Voyvoda Mahallesi'nden Fatma'nın terekesinde, 364 akçe değer biçilen 2 kıyye bakır vardı.³² Terekelerde bakırın bu şekilde bulunması yatırım aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Altın ve nühas dışında takı ve aksesuarlarda kullanılan bir diğer maden gümüşdür. Rumeli yakasında Moldova, Atina, Halkidiye, Kreşevo, Kratovo, Sreberniçe, Novoberda, Breznik ve Semendire'de çıkarılan gümüş, para basımı, kuyumculuk, simkeşlik, dekoratif eşya yapımı ve dokumacılıkta kullanılmıştır.³³ Manastır'da gümüş çoğunlukla simkeşlikte kullanılmıştır. Zira kadınların kullandığı küpe, bilezik, düğme, bıçak, kın ve hançerler simden yapılmaktaydı.³⁴ Ayrıca çoğu kuşak ve kemerler ile bazı ev eşyaları simli olarak kaydedilmiştir.³⁵

Manastır'da takı ve aksesuarlarda altın, gümüş ve bakır gibi madenlerin dışında değerli taşlar da kullanılmıştır. Bu taşların başında inci gelmekteydi. İnci, okyanus ve denizlerde yaşayan Midye ve İstiridye gibi bazı

²⁷ MŞS, 42, vk. 32/4.

²⁸ MŞS, 39, vk. 54/3.

²⁹ MŞS, 31, vk. 5/2; MŞS, 33, vk. 3/2; MŞS, 39, vk. 15/5; MŞS, 42, vk. 46/2.

³⁰ Kıyye=vukiyye= okka, 400 Dirhem, 1,282945 kg. olan ağırlık birimidir. Bkz. İnalçık, *a.g.e.*, s. 253.

³¹ MŞS, 36, vk. 13/3.

³² MŞS, 39, vk. 52/24.

³³ "Gümüş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul 1996, s. 270-271.

³⁴ MŞS, 31, vk. 7/3; MŞS, 33, vk. 3/2; MŞS, 39, vk. 54/1.

³⁵ MŞS, 31, vk. 5/2; MŞS, 37, vk. 15/4; MŞS, 42, vk. 55/4.

ZÜLFİYE KOÇAK

kabuklu deniz hayvanlarının içinde oluşan değerli, küçük, sert çoğunlukla beyaz, krem, pembe gibi renklerde süs tanesidir.³⁶ En makbülleri Basra Körfezi ile Hind Denizi'nden çıkarılan inci,³⁷ Osmanlı'da saray ve zengin kadınlar arasında en sevilen ve ilgi duyulan taşlardandı. Nitekim XVIII. yüzyılın başlarında İstanbul'a atanan İngiltere elçisinin eşi Lady Mary Montagu, Osmanlı kadınlarının inci kullanımından sıklıkla bahseder.³⁸ Manastır'da inci; küpe, boyun takıları, istifan, kuşak ve saçlıklarda kullanılmıştı.³⁹ Bazı kadın terekelerinde külçe, miskal, dizi ve dal şeklinde yer alması, incinin de yatırım aracı olarak kullanıldığına işaret etmektedir.⁴⁰

III. Takı ve Aksesuarlar

Kadın kıyafetlerinin tamamlayıcısı olan takı ve aksesuarlar, Osmanlı Devleti'nde yaygın şekilde kullanılmıştır. Ekonomik durumları ve sosyal statüleri ne olursa olsun, altın yahut gümüşten takı ve aksesuar takmayan kadına neredeyse rastlanmazdı. Takı ve aksesuarların en hâlisleri incilerden olsa da⁴¹ değerli taşlar bol ve ucuz olduğu için orta halli kadınlar dahi bu taşlarla süslenmiş gerdanlık, bilezik ve yüzüklere sahipti.⁴² Sarayda yaşayan ve elit sınıfa mensup kadınların kullandığı takı ve aksesuarlar ise adeta servet değerindeydi.⁴³ Nitekim Osmanlı sultanlarının nişan ve düğün törenlerinde elmas, zümrüt ve inciden yapılmış taç, taç kutusu, sorguç, istifan, habbe, duvak, hâtem, kuşak, kemer, bilezik, küpe, düğme, iğne, çeprâst, tespih ile zümrüt dizileri çokça boy göstermiştir.⁴⁴

İncelenen dönemde Manastırlı kadınlar tarafından kullanılan takı ve aksesuarlar çeşitlilik göstermektedir. Bunlar aşağıda farklı başlıklar altında değerlendirileceklerdir.

³⁶ Genç, *a.g.m.*, s. 231.

³⁷ Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam Sözlüğü*, Sümerbank Yay., İstanbul 1967, s. 133.

³⁸ Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, (çev.) Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1973, s. 52, 112, 114, 119.

³⁹ MŞS, 32, vk. 12/2; MŞS, 32, vk. 11/2; MŞS, 39, vk. 54/3; MŞS, 40, vk. 42/4; MŞS, 42, vk. 8/2.

⁴⁰ MŞS, 32, vk. 7/2; MŞS, 32, vk. 13/3; MŞS, 36, vk. 10/3; MŞS, 39, vk. 2/2; MŞS, 41, vk. 41/6.

⁴¹ M. DE M. D'Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler*, (çev.) Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser 3, Yayın yılı ve yeri yok, s. 97.

⁴² *Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556*, (çev.) A. Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 18, Yayın yılı ve yeri yok, s. 139.

⁴³ Genç, *a.g.m.*, s. 233.

⁴⁴ Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikler*, Cilt 4-5, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2001, s. 514, 536.

a- Başa ve Saça Takılanlar

Osmanlı toplumunda Müslüman kadınların sokak, çarşı, pazar gibi yerlerde örtünmeleri zorunlu olduğundan⁴⁵ başlarına giydikleri giysiler ve takılar da bu zorunluluğa uygun şekilde çeşitlenmişti. Manastırlı kadınların kullandıkları serpuş, takke, çatki, kalpak, sarık, istifan ve perşianî gibi başlıklar değerli taşlar, iğne ve mücevherler ile süslenerek giyen kişinin gelir ve statüsünü yansıtan birer aksesuar hâlini almıştır.

Baş giysisi; serpuş, tarpu veya terpuş şeklinde de kullanılmıştır.⁴⁶ Manastır kadın terekelerinin üçünde terpuş, birinde ise serpuş şeklinde kayıtlara geçmiştir. Terpuşlar, altın ve gümüş iplikler kullanılarak dokunan dîbâ⁴⁷ ile çözgüsü ve atkısı ipek olup desenli ve telli çeşidi bulunan kadifeden yapılmışlardır.⁴⁸ 180 akçe değerindeki en pahalısını Eyne Bey Mahallesi'nden Safiye binti Mehmed Efendi,⁴⁹ 15 akçe değerindeki en ucuzunu Emir Mahallesi'nden Zeliha binti Ahmed takmıştır.⁵⁰ Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife binti Abdullah'ın incili serpuşuna ise 1.260 akçe değer biçilmiştir.⁵¹

Günümüzde “takke” diye bilinen, ancak kayıtlara *takye* olarak geçen şey, başın terini çekmek ve kavuk çıkarıldığı zaman başın üşümemesi için giyilen başlıktı. Ev içinde kullanılan başlık olarak da bilinmektedir.⁵² Manastır'da al, yeşil, beyaz ve sarı renklerde çuka, kadife ve dîbâ kumaştan yapılan takkelerin büyük kısmı baş giysisi, inciyle süslenenler de aksesuar olarak kullanılmıştır. Doksan sekiz kadın terekelerinin altmış sekizinde bulunan takkelerin, sekizi inciliydi. İncili takkelerin en ucuzu 3.000 akçe olup

⁴⁵ İbrahim Etem Çakır, “Sofya Şhrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 56, 2016, s. 1376.

⁴⁶ Koçu, *a.g.e.*, s. 204; Serdar Genç ve Gülsüm Genç, “Rusçuk'ta Giyim Kuşam (17.-18. Yüzyıllar)”, *XI. Uluslararası Mübadele ve Balkan Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri Kitabı, 02-03 Aralık 2017 Samsun*, (ed.) Mehmet Yavuz Erler, Erol Ofset, Samsun 2018, s. 572.

⁴⁷ Fikri Salman, “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, Erzurum 2004, s. 28.

⁴⁸ Koçu, *a.g.e.*, s. 39; Hülya Tezcan, “Osmanlı Dokumacılığı”, *Türkler*, Cilt 12, (ed.) H. C. Güzel vd., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 405.

⁴⁹ MŞS, 35, vk. 2/5.

⁵⁰ MŞS, 42, vk. 41/6.

⁵¹ MŞS, 33, vk. 3/2.

⁵² Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 3, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 383.

ZÜLFİYE KOÇAK

Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife binti Davud'a,⁵³ en pahalısı 12.500 akçe olup Kara Oğlan Mahallesi'nden Safiyan binti El-Hac Mehmed Efendi'ye aittir.⁵⁴ Aynı dönemde Yakub Bey Mahallesi'nde bir ev fiyatının 2.400 akçe olduğu göz önüne alındığında,⁵⁵ incili takkelerin neredeyse bir servet değerinde olduğu daha net anlaşılacaktır.

Kadınların başlarına örttükleri yemeni olarak bilinen çatkı,⁵⁶ Manastırlı kadınların muhtemelen saç ve alınlarına bağladıkları bir aksesuardı. Firuz Bey Mahallesi'nden olup Hac yolunda ölen Ayşe binti Abdülsamed'in biri siyah renkte olan yedi çatkısına 383,⁵⁷ Eyne Bey Mahallesi'nden Safiye binti Mehmed Efendi'nin biri yeşil, ikisi al olan üç çatkısına 360⁵⁸ ve Eyne Bey Mahallesi'nden Hatice Hatun binti merhum Müftü El-Hac Süleyman Efendi'nin terekesindeki bir köhne çatkısına 150 akçe değer yazılmıştır.⁵⁹

Tüylü ve postlu külah olarak tanımlanan kalpağın⁶⁰ da Manastırlı kadınlar tarafından aksesuar olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Emir Mahallesi'nden Fatma binti Muharrem'in iki kalpağına 240,⁶¹ Eyne Bey Mahallesi'nden Fatma binti El-Hac Mehmed'in bir kalpağına 60,⁶² Oğul Paşa Mahallesi'nden Ayşe binti Mustafa'nın iki kalpağına 83,⁶³ Emir Mahallesi'nden Mülayim binti Abdullah adlı cariyenin bir kalpağına 21,⁶⁴ Yakub Bey Mahallesi'nden Despo adlı gayrimüslim kadının terekesindeki peştamal ile kalpağına 21 akçe değer biçilmişti.⁶⁵

Kavuk, börk, külah, fes ve benzeri başlıklar üzerine sarılan tülbent, ağbani ve şal demek olan sarık,⁶⁶ Manastır'da çok kullanılmayan bir aksesuardı. Sarık yalnızca Firuz Bey Mahallesi'nden Ayşe binti

⁵³ MŞS, 36, vk. 13/3.

⁵⁴ MŞS, 42, vk. 32/4.

⁵⁵ MŞS, 39, vk. 46/1; MŞS, 39, vk. 51/3.

⁵⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 332.

⁵⁷ MŞS, 39, vk. 54/3.

⁵⁸ MŞS, 35, vk. 2/5.

⁵⁹ MŞS, 42, vk. 66/3.

⁶⁰ Koçu, *a.g.e.*, s. 142.

⁶¹ MŞS, 39, vk. 38/2.

⁶² MŞS, 39, vk. 15/5.

⁶³ MŞS, 32, vk. 11/2.

⁶⁴ MŞS, 39, vk. 7/3.

⁶⁵ MŞS, 39, vk. 46/1.

⁶⁶ Koçu, *a.g.e.*, s. 202.

Abdülamed'in terekesinde kayıtlıdır. Ayşe'nin iki sarığına 632 akçe değer biçilmiştir.⁶⁷ Eyne Bey Mahallesi'nden Fatma binti El-Hac Mehmed'in terekesinde ise iki sarık örtüsü kaydedilmiş ve değeri 600 akçe olarak belirtilmiştir.⁶⁸

Gelin tacı olarak kullanılan istifan, çiçek veya işlemeli ziynet eşyasından yapılır ve genellikle Hristiyan ahali tarafından, düğünlerde gelinlerin başına takılırdı.⁶⁹ Ancak bu durum Manastır için geçerli değildi. Çünkü terekesinde istifan bulunan kadınların üçü de Müslümandır. Bu kadınlardan Eyne Bey Mahallesi'nden Rabiahan binti Abdi Ağa, 7.800 akçe değerinde en pahalı istifana sahipken,⁷⁰ Karaoğlan Mahallesi'nden Safihan'ın istifanı 3.000,⁷¹ Eyne Bey Mahallesi'nden Ümmühan'ınki ise 2.800 akçe değerindedir.⁷² Bu kadınların ortak özelliği zengin sınıftan olmalarıdır. Nitekim Rabihan'ın tereke toplamı 102.540, Safihan'ın 327.910, Ümmühan'ın 90.044 akçedir. Adı geçen bu üç kadının evli olması, sahip oldukları istifanları düğünlerinde başlarına takmış oldukları ihtimalini akla getirmektedir. Zira Osmanlı saray kadınlarının çeyizlerinde, değerli taş ve madenlerle süslü, adeta servet değerinde (bir tanesi 25.000 kuruş) istifanların bulunduğu bilinmektedir.⁷³

Perişanî ise kadınların başlıklarına sardıkları çok yaygın olmayan bir aksesuar çeşidiydi. Manastır'da sadece Ali Çavuş Mahallesi'nden Hatice ile Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane'nin terekesinde kayıtlara geçmişti. Hatice'nin perişanîsi 120,⁷⁴ Revane'ninki 142 akçeydi.⁷⁵ Perişanî sahibi bu kadınların ikisi de orta sınıfa mensuptu.

Manastırlı kadınlar baş aksesuarlarının yanı sıra başlık, saçlık, ardlık, saç bağı ve sakandırak gibi takılar da kullanmışlardır. Minyatürlerde kamusal alanda Müslüman kadının başının örtülü tasvir edilmesi, saçla ilgili en belirgin uygulamadır. Kamusal alan betimlemelerinde kadınların baş aksesuarları ve saç süslerine dair bilgi edinmek mümkün olmasa da iç mekân

⁶⁷ MŞS, 39, vk. 54/3.

⁶⁸ MŞS, 39, vk. 15/5.

⁶⁹ Gülser Oğuz, "61 Numaralı Edime Şer'ie Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü", *Millî Folklor*, Cilt 23, Sayı 92, 2011, s. 114.

⁷⁰ MŞS, 40, vk. 42/4.

⁷¹ MŞS, 42, vk. 32/4.

⁷² MŞS, 32, vk. 2/1.

⁷³ Arslan, *a.g.e.*, s. 655.

⁷⁴ MŞS, 31, vk. 5/2.

⁷⁵ MŞS, 36, vk. 10/3.

ZÜLFİYE KOÇAK

betimlemelerinde durum farklıdır. Bu türden betimlemelerde saçlar bazı dönemlerde omuzlara degecek şekilde kısa, bazı dönemlerde bele kadar uzanan örgüler şeklindedir.⁷⁶ Manastır'da saça takılan takılar, sayısal olarak diğer takılara göre azdır ancak terekelerde yer alan türlerinden bahsetmek gerekmektedir.

Gelin başlarında kullanılan ve üzerleri altın-gümüş şeritler, taş ve inci işlemlerle süslü taç manasına gelen başlık,⁷⁷ yalnızca Kara Debbâğ Mahallesi'nden Hatice binti Piri'nin terekesinde yer almıştı. Hatice'nin başlığına 120 akçe değer biçilmiş, başka da bir açıklama yapılmamıştır.⁷⁸

Saça güzel görünüm vermek için saçtan sarkıtılan ya da iki yanı birbirine bağlayan nesne olarak tanımlanan saçlık,⁷⁹ altı kadın terekesinde kayıtlara geçmişti. Saçlık sahibi kadınlardan ikisinin saçlığı incilidir. Bunlardan Oğul Paşa Mahallesi'nden Ayşe'nin saçlığına 1.300,⁸⁰ Emir Mahallesi'nden Zeliha'nın saçlığına 600 akçe değer yazılmıştır.⁸¹ İncili olmayan saçlıkların fiyatları 200 ile 820 akçe arasında değişmektedir.⁸² Bazen saçlıkla birlikte bazen de ayrı yazılan ardlığın da saçları arkadan tutturmaya yarayan bir aparat olduğu düşünülmektedir. Ardlık dört terekede kayıtlara geçmiştir. Bunlardan Emir Mahallesi'nden Zeliha binti Ahmed'in ardlığı incili olup 1.800 akçe değerindedir.⁸³ İncili olmayan ardlıkların fiyatları 800 ile 780 akçe arasındadır.⁸⁴ Bu saç aksesuarlarında dikkat çeken nokta, saçlık sahibi kadınların aynı zamanda ardlık sahibi de olmalarıdır. Mesela Emir Mahallesi'nden Zeliha,⁸⁵ Eyne Bey Mahallesi'nden Ümmühan⁸⁶ ve Azab Bey Mahallesi'nden Vasfihan,⁸⁷ hem saçlığa hem de ardlığa sahiptir. Bu

⁷⁶ Hesna Haral, *Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levni Öncesi Üzerine Bir Deneme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Selçuk Mülayim, İstanbul 2006, s. 210-215.

⁷⁷ Koçu, *a.g.e.*, s. 29; M. Tekin Koçkar, "Eskişehir Yöresinde Kafkasya Göçmenlerinin Giyim-Kuşam ve Süslenme Kültürü", *Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*, (ed.) M. Tekin Koçkar, Osmangazi Üniversitesi Yay., Eskişehir 2008, s. 101.

⁷⁸ MŞS, 42, vk. 9/6.

⁷⁹ Oğuz, *a.g.m.*, s. 113.

⁸⁰ MŞS, 32, vk. 11/2.

⁸¹ MŞS, 42, vk. 41/6.

⁸² MŞS, 36, vk. 3/5; MŞS, 32, vk. 2/1.

⁸³ MŞS, 42, vk. 41/6.

⁸⁴ MŞS, 36, vk. 13/3; MŞS, 32, vk. 2/1.

⁸⁵ MŞS, 42, vk. 41/6.

⁸⁶ MŞS, 32, vk. 2/1.

⁸⁷ MŞS, 32, vk. 7/2.

kadınlardan Zeliha'nın 186.231, Ümmühan'ın 90.044, Vasfihan'ın ise 9.440 akçe serveti vardır. Vasfihan'ın en pahalı eşyası, 1.500 akçe değer biçilen saçlık ve ardılığıdır.

Manastırlı kadınların saçlarını bağlamak için kullandıkları bir diğer aksesuar da sadece üç kadın terekesinde kayıtlara geçen saç bağı idi. Yakub Bey Mahallesi'nden Hatice 340 akçe değerindeki en pahalı saç bağıyla,⁸⁸ Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane 156 akçe değerindeki on adet saç bağıyla dikkat çekmektedir.⁸⁹ Mescidli Köyü'nden Ayşe'nin tek saç bağı ise 40 akçe değerindedir.⁹⁰

Şakaklardan yanak üzerine, çene altına kadar inip altın, gümüş, madeni para ve boncuklarla süslenen şapka ya da başlığın çene altından bağlanan bağı demek olan sakandırak,⁹¹ Manastır'da çok yaygın kullanılmamış, sadece dört kadın terekesinde kayıtlara geçmişti. Bu kadınlardan Kara Oğlan Mahallesi'nden Safihan binti El-Hac Mehmed Efendi 1.800 akçe değerinde en pahalı sakandıraka,⁹² Mescidli Köyü'nden Ayşe binti Mehmed 60 akçe değerinde en ucuz sakandıraka sahiptir.⁹³ Eyne Bey Mahallesi'nden Ümmühan'ın sakandırığı 1.200,⁹⁴ Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane'ninki ise 270 akçedir.⁹⁵

Manastır'da dört kadın terekesinde kayıtlara geçen mislik, muhtemelen *misk-i rumî* denilen broş ya da saç aksesuarı olarak kullanılan objenin⁹⁶ konulduğu bir kutu ya da kesedir. Eyne Bey Mahallesi'nden Ümmühan 159 akçe değerindeki en pahalı misliğe sahiptir.⁹⁷ Firuz Bey

⁸⁸ MŞS, 39, vk. 75/1.

⁸⁹ MŞS, 36, vk. 10/3.

⁹⁰ MŞS, 36, vk. 3/5.

⁹¹ Hatice Ürün, "Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Müzesi'nde Kıyafetten Keyfiyete Yolculuk", *İsmek El Sanatları Dergisi*, Sayı 16, 2013, s. 75; Uçları pul ve boncuk dizileri olan renkli bez de çene altından başa bağlanır ve süs takısı (sakandırak) olarak kullanılır. Bkz. Semra Özçıtak, *Bergama Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Geleneksel Tekstillerin Kataloğlanması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nuray Yılmaz, İzmir 2010, s. 36.

⁹² MŞS, 42, vk. 32/4.

⁹³ MŞS, 36, vk. 3/5.

⁹⁴ MŞS, 32, vk. 2/1.

⁹⁵ MŞS, 36, vk. 10/3.

⁹⁶ Genç, *a.g.m.*, s. 241.

⁹⁷ MŞS, 32, vk. 2/1.

ZÜLFİYE KOÇAK

Mahallesi'nden Ümmühan'ın iki misliğine 99,⁹⁸ yine aynı mahallede yaşayan diğer Ümmühan'ın sim bileziği ve düğmesiyle yazılan misliğine 312,⁹⁹ Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife'nin ise sim tarağıyla yazılan misliğine 30 akçe değer biçilmiştir.¹⁰⁰

b- Kulak ve Gerdana Takılanlar

Kadınların süslenme ve statülerini gösterme eğilimleri, kulak ve gerdana takılan takı ve aksesuarlarla da kendini göstermektedir. Bu türden takı ve aksesuarlar, her kadının zevkine ve maddi durumuna göre kıymetli taş, maden ve modellerden oluşmuş, giydikleri elbisenin türüne, kumaşına ve rengine göre şekillenmiştir.¹⁰¹

Manastırlı kadınların terekelerine kulak ve gerdan takıları da kaydedilmiştir. Doksan sekiz kadından kırk dördünün terekesinde kayıtlara geçen küpe, ekseriyetle altından yapılmış, sim ve incili olanları da tercih edilmiştir. Terekesinde küpe bulunan kadınlardan yedisi yedekli¹⁰² olmak üzere kırk biri, bir; biri, üç¹⁰³; ikisi de iki çift küpeye sahiptir.¹⁰⁴ Yedekli küpelerin diğer küpelere göre fiyatları yüksektir. Nitekim tüm küpeler içerisinde en değerlisi, tereke taksim işi 24 Ekim 1723 tarihinde mahkemeye yansıyan Emir Mahallesi'nden Emine binti Ahmed Ağa'ya aittir. Emine'nin inci yedekli altın küpesine 5.410 akçe değer biçilmiştir.¹⁰⁵ Benzer şekilde Emir Bey Mahallesi'nden Fatma'nın bir çift yedekli altın küpesine 1.110,¹⁰⁶ Karaoğlan Mahallesi'nden Safihan'ın yedekli incili küpesine 2.640,¹⁰⁷ Eyne Bey Mahallesi'nden Hatice'nin bir çift yedekli küpesine 1.500,¹⁰⁸ Emir Mahallesi'nden Zeliha'nın inci yedekli küpesine 780,¹⁰⁹ Kara Debbâğ Mahallesi'nden Hatice'nin inci takkesiyle birlikte yazılan bir çift yedekli

⁹⁸ MŞS, 39, vk. 54/1.

⁹⁹ MŞS, 38, vk. 14/2.

¹⁰⁰ MŞS, 40, vk. 75/4.

¹⁰¹ Oğuz, *a.g.m.*, s. 112.

¹⁰² MŞS, 32, vk. 14/1; MŞS, 32, vk. 2/1; MŞS, 40, vk. 73/5; MŞS, 40, vk. 78/1; MŞS, 42, vk. 32/4; MŞS, 42, vk. 41/6; MŞS, 42, vk. 66/3.

¹⁰³ MŞS, 31, vk. 5/2.

¹⁰⁴ MŞS, 32, vk. 2/1; MŞS, 36, vk. 8/2.

¹⁰⁵ MŞS, 40, vk. 73/5.

¹⁰⁶ MŞS, 32, vk. 14/1.

¹⁰⁷ MŞS, 42, vk. 32/4.

¹⁰⁸ MŞS, 42, vk. 66/3.

¹⁰⁹ MŞS, 42, vk. 41/6.

küpesine 7.200¹¹⁰ ve Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife'nin tek yedekli incili küpesine 350 akçe değer yazılmıştır.¹¹¹

Küpelerin altın, inci ve sim olması dışında, formlarına dair ayrıntılı açıklamalar yapılmamış olsa da bazılarının yedekli, ayaklı, köhne ve kırık olduğu belirtilmiştir. Sinan Bey Mahallesi'nden Zeliha binti Murad, 500 akçe değerinde altın ayaklı bir çift küpeye sahiptir. Zeliha'nın en pahalı eşyası 1.080 akçe değerindeki sim raht kuşağı, ikincisi ise bu küpesidir. Zeliha'nın bunların dışında kayıtlara geçen bir ziynet eşyası yoktur.¹¹² Yakup Bey Mahallesi'nden Vasfî binti Mustafa'nın köhne sim küpesine ise 65 akçe değer biçilmiştir.¹¹³ Diğer küpelerle kıyaslandığında Vasfî'nin küpesinin ucuz olması, kullanım durumundan kaynaklanmıştır. Küpesi olan kadınlardan ikisinin küpesi de kırıktır. Bunlardan biri Ali Çavuş Mahallesi'nden Hatice,¹¹⁴ diğeri de Azab Bey Mahallesi'nden Vasfihan¹¹⁵ olup her ikisinin kırık küpelerine 80 akçe değer biçilmiştir. Hatice'nin kırık küpesinden başka biri 800, diğeri 100 akçe değerinde iki altın küpesi daha varken, Vasfihan'ın başka küpesi yoktur. Manastırlı kadınların kayıtlara geçen bütün küpeleri içerisinde 50 akçenin altında değer biçilen dört çift küpe vardır. Bunların hiçbirinde ayırt edici bir özellik belirtilmemiş, yalnızca küpe denilmekle yetinilmiştir. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla küpelerin formları, onlara biçilen değerlerle orantılıdır. Nitekim yapılan benzer çalışmalarda da küpelerdeki ayak sayısı, değerli taşlarla yapılan süsleme ve yapımında kullanılan cevherlerin fiyatı belirlediği ifade edilmiştir.¹¹⁶

Gerdana takılan takılar ise boyun incisi, dizi incisi, meftûl, zincir ve enseliktir. Doksan sekiz kadından yedisi boyun incisine, sekizi dizi inciye, biri de inci dala sahiptir. Boyun dizisinin, boyun incisinden farkı; muhtemelen boyun incisinin boynu bir kez, dizinin ise verilen sayı kadar sarmasıydı. Dizi sayısı arttıkça fiyat da artmaktaydı. Ancak fiyatı belirleyen tek unsur dizi sayısı değil, incinin büyüklüğü-küçüklü, yeniliği-eskiliği ve kalitesi de bunda etkili olmuştur. Mesela 27 Eylül 1729 tarihinde mahkemeye yansıyan Safihan'ın terekesindeki bir adet boyun incisine 17.500 akçe değer

¹¹⁰ MŞS, 40, vk. 78/1.

¹¹¹ MŞS, 33, vk. 3/2.

¹¹² MŞS, 38, vk. 8/1.

¹¹³ MŞS, 40, vk. 73/1.

¹¹⁴ MŞS, 31, vk. 5/2.

¹¹⁵ MŞS, 32, vk. 7/2.

¹¹⁶ Genç, *a.g.m.*, s. 236.

ZÜLFİYE KOÇAK

biçilmişken,¹¹⁷ 13 Şubat 1707 tarihinde mahkemeye yansıyan Ümmühan'ın terekesindeki 16 dizi boyun incisine 4.610 akçe değer biçilmiştir.¹¹⁸ Burada belirleyici olan dizi sayısı değil, Safihan'ın sahip olduğu servet miktarıdır. Zira Safihan'ın servet miktarı, Ümmühan'ınkinin üç katıdır.

Boyun incilerinden 17.500 akçe değerindeki en pahalısına, Manastır'da ikinci zengin kadın olan Safihan sahiptir.¹¹⁹ Safihan'dan sonra sırasıyla; Eyne Bey Mahallesi'nden Hatice'nin 6.300,¹²⁰ Kara Debbağ Mahallesi'nden Hatice'nin 4.000,¹²¹ Dımaşk Bey Mahallesi'nden Selimehan'ın 3.750,¹²² Ali Çavuş Mahallesi'nden Hatice'nin 3.000,¹²³ Eyne Bey Mahallesi'nden Fatma'nın 2.310¹²⁴ ve Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife'nin 1.200 akçe değerinde boyun incileri vardır.¹²⁵ Dizi incilerden de 7.300 akçe değerindeki en pahalısına Emir Mahallesi'nden Fatma,¹²⁶ 720 akçe değerindeki en ucuzuna Azab Bey Mahallesi'nden Vasfihan sahiptir.¹²⁷

Manastırlı kadınlardan ikisi de incili dala sahiptir. Dal ifadesinin inci dizi ile aynı anlama geldiği ve gerdan takısı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. İnci dalına sahip kadınlardan Hatice, bir tas içinde 3.000 akçe değer biçilen on iki adet inci dalına,¹²⁸ Zeliha ise 3.210 akçe değer biçilen altı adet inci dalına sahiptir.¹²⁹ Yine bükülmüş, kıvrılmış anlamına gelen meftül boyun incisi de biri küpeyle olmak üzere altı kadın terekesinde kayıtlara geçmiştir. Bunlardan 8.400 akçe değerindeki en pahalısına Eyne Bey Mahallesi'nden Rabiahan,¹³⁰ 2.180 akçe değerindeki en ucuzuna ise Ali Çavuş Mahallesi'nden diğer Rabiahan sahiptir.¹³¹ Bir de Kara Debbağ Mahallesi'nden Hatice'ye ait 900 akçe değerinde *iki dizi incili* kayıtlara

¹¹⁷ MŞS, 42, vk. 32/4.

¹¹⁸ MŞS, 32, vk. 2/1.

¹¹⁹ MŞS, 42, vk. 32/4.

¹²⁰ MŞS, 42, vk. 66/3.

¹²¹ MŞS, 32, vk. 12/2.

¹²² MŞS, 42, vk. 8/2.

¹²³ MŞS, 42, vk. 55/4.

¹²⁴ MŞS, 42, vk. 39/1.

¹²⁵ MŞS, 33, vk. 3/2.

¹²⁶ Fatma'nın 13 dizi incisi vardı. Bkz. MŞS, 32, vk. 14/1.

¹²⁷ Vasfihan'ın 14 dizi incisi vardı. Bkz. MŞS, 32, vk. 7/2.

¹²⁸ MŞS, 32, vk. 12/2.

¹²⁹ MŞS, 42, vk. 41/6.

¹³⁰ MŞS, 40, vk. 42/4.

¹³¹ MŞS, 42, vk. 61/4.

MANASTIRLI KADINLARIN TAKI VE AKSESUAR KÜLTÜRÜ (1700-1730)

geçmiştir.¹³² Hatice'nin bu incilisi ile iki kadın terekesinde takı kategorisinde kayıtlara geçen *çarpraz inci*'nin de gerdan takıları olduğu düşünülmektedir.¹³³

Altın veya gümüşten yapılmış takı manasına da gelen zincir, daha çok zengin kadınların her şeyden önce de saray kadınlarının kullandığı bir gerdan takısıdır.¹³⁴ Bu takı, sadece miras işi 24 Ekim 1723 tarihinde mahkemeye yansıyan Emir Mahallesi'nden Emine binti Ahmed Ağa'nın terekesinde, sincap kaplı fistanla kayıtlıdır. Toplam serveti 123.379 akçe olan Emine'nin bu iki eşyasına 4.080 akçe değer biçilmiştir.¹³⁵

Muska, tılsım anlamına gelen hamâil, boyna çapraz veya normal olarak asılan, üçgen, kare, dikdörtgen, yuvarlak bazen yıldız şeklinde olan mahfazalardır.¹³⁶ İncelenen terekelerin ikisinde kayıtlara geçmiş ancak ne amaçla kullanıldıklarına dair bir açıklama yapılmamıştır. Hamâil sahibi kadınlardan biri Yakup Bey Mahallesi'nden Ümmühan,¹³⁷ diğeri Kara Debbâğ Mahallesi'nden Kadriye'dir.¹³⁸ Ümmühan'ın hamâiline 40, Kadriye'ninkine 3 akçe değer biçilmiştir.

Terekesi incelenen kadınlar içerisinde en fazla servete sahip ikinci kadın olan Safihan'ın 3.600 akçe değerindeki *incili enseliği*, tek ense aksesuarı olarak kayıtlara geçmiştir.¹³⁹ Safihan, muhtemelen bu aksesuarı ya örtünmek zorunda olmadığı ev içerisinde ya kadınların rahatlıkla bir araya geldikleri ev ziyaretlerine ya da hamama giderken takmıştır.¹⁴⁰ Çünkü Safihan Müslümandı ve sokağa çıkarken ensesi görünmeyecek şekilde örtünmek zorundaydı.

¹³² MŞS, 40, vk. 78/1.

¹³³ MŞS, 39, vk. 2/2; MŞS, 40, vk. 73/5.

¹³⁴ Melek Dikmen ve Kamile Çetin, "Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları", *Bilig*, Sayı 61, 2012, s. 80.

¹³⁵ MŞS, 40, vk. 73/5.

¹³⁶ Dikmen ve Çetin, *a.g.m.*, s. 83.

¹³⁷ MŞS, 40, vk. 76/2.

¹³⁸ MŞS, 42, vk. 51/2.

¹³⁹ MŞS, 42, vk. 32/4.

¹⁴⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Suraya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (çev.) Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014, s. 134-135.

c- Bele Takılanlar

Giyilen kıyafeti belden sıkmak için ya da sadece daha güzel görünmesini sağlamak için kullanılan kuşak ve kemerler bu başlıkta tanıtılacaktır. Kuşak ve kemerlerin soğuğa karşı koruma, vücudu dik tutma, elbiseyi daha güzel gösterme, giyen kişinin statüsünü belli etme ve bazı eşyaların taşınmasını kolaylaştırma gibi farklı fonksiyonları vardı.¹⁴¹ XVII. yüzyıl ortalarında Osmanlı topraklarını ziyaret eden Fransız Seyyah Jean de Thévenot, Osmanlı kadınlarının bellerine yaldızlı gümüş ve altın levhalarla süslenmiş, kimi zaman üzerine mücevherler kakılmış kuşak ve kemer sardıklarından bahsetmektedir.¹⁴²

Kuşak kadınlarda fistan, entari ve elbiselerin tamamlayıcı bir parçası olup beli sıkı tutmak için sarılan uzun ve dar kumaş olarak tanımlanmaktadır.¹⁴³ Manastırlı kadınların kullandıkları kuşaklar renk, biçim, kullanılan maden ve kumaş ile parasal değerlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Doksan sekiz kadından yetmiş biri kuşak sahibiydi ve bunlardan dördünün üç, beşinin iki, altmış ikisinin ise bir kuşağı vardır. Kuşak çeşitleri metal olabildiği gibi kumaş da olabilmekteydi. Ama genel tercihin *sim* yani gümüş olduğu anlaşılmaktadır. Kuşak çeşitleri içinde inci, pirinç, maden, cevahir (elmas mamul), raht (her türlü süs malzemesi), yafte (süslenmiş) ve kolon (sütun) olanlar da vardır. Terekelerde önlük kuşaklar, ayırt edici özellik olarak belirtilmiştir. Önlük olarak belirtilenlerin arkaları kumaş, belirtilmeyenlerin ise aynı cins materyallerden yapıldığı düşünülmektedir. Önlük kuşağı olan iki kadından ilki Eyne Bey Mahallesi'nden Safiye binti Mehmed Efendi,¹⁴⁴ diğeri Dımaşk Bey Mahallesi'nden Selimehan binti Ahmed'dir.¹⁴⁵ Safiye'nin biri cevahir, biri sim olan ve her birine 600 akçe değer biçilen iki ön kuşağı, Selimehan'ın ise 1.000 akçe değer biçilen bir incili ön kuşağı vardır. Manastır'da miras işi mahkemeye yansıyan diğer kadımlar, bu iki kadın kadar geniş imkâna sahip değildir. Zira Safiye'nin 1.000 akçe değerinde bir sim kemer kuşağı, Selimehan'ın ise 340 akçe değerinde başka bir sim kuşağı daha vardır.

¹⁴¹ Eyyub Şimşek, "On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon'da Giyim-Kuşam (1700-1725)", *Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Güz 2013, s. 60.

¹⁴² Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, (çev.) Ali Berktaş, Kitap Yay., İstanbul 2009, s. 105.

¹⁴³ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, TDK Yay., Ankara 2015, s. 699.

¹⁴⁴ MŞS, 35, vk. 2/5.

¹⁴⁵ MŞS, 42, vk. 8/2.

Sim kuşaklar, en fazla tercih edilen kuşaklar olup içlerinde *sim raht kuşak* ya da *sim yafte kuşak* olanları vardı. Sim kuşak olarak yazılan otuz beş kuşağın fiyatı 3.600 akçe ile 70 akçe arasında değişmekteydi. Bu türden en pahalı kuşak, Eyne Bey Mahallesi'nden Rabiahan binti Abdi Ağa'ya,¹⁴⁶ en ucuzu ise Yakup Bey Mahallesi'nden Hatice binti Süleyman'a aittir.¹⁴⁷ Manastır'da on kadının sim raht, bir kadının da hem sim raht hem de sim yafte kuşağı vardır. Sim raht kuşakların fiyatları 2.000 ile 161 akçe arasında değişmekteydi. Bu türden en pahalı kuşağı Kara Debbağ Mahallesi'nden Fatma,¹⁴⁸ en ucuzunu Sinan Bey Mahallesi'nden Hatice takmıştır.¹⁴⁹ Manastır'da tek sim yafte kuşağı, Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane sahiptir. Revane'nin 175 akçe değerindeki bu kuşağı dışında 1.150 akçe değerinde bir sim raht kuşağı daha vardır.¹⁵⁰ Kara Debbağ Mahallesi'nden Rabiahan'ın *raht kuşak* şeklinde kaydedilen kuşağı ise 255 akçe değerindedir.¹⁵¹

Diğer aksesuarlardaki kadar yaygın olmasa da kadınların bazıları kuşaklarda incili olanları tercih etmiştir. Terekelerde bütün kuşaklar içerisinde 13.200 akçe değerindeki en pahalı kuşak, 1 Mart 1721 tarihinde kayıtlara geçen mücevherlerle süslenmiş incili kuşaktır. Bu kuşağın sahibi Hâc yolunda vefat eden Firuz Bey Mahallesi'nden Ayşe binti Abdülsamed'dir.¹⁵² Ayşe'den başka, tereke taksim işi 28 Eylül 1729 tarihinde mahkemeye yansıyan Kara Oğlan Mahallesi'nden Safihan'ın da biri 1.800 akçe değerinde kolon, diğeri 1.010 akçe değerinde yafte olmak üzere iki incili kuşağı vardır.¹⁵³ İncili kuşağına sahip iki kadının da zengin sınıftan olması dikkat çekmektedir.

Kuşak sahibi kadınlar içerisinde on iki kadın, formu belirtilmeyen kuşağı, dört kadın maden kuşağı, iki kadın da pirinç kuşağına sahiptir. Formu belirtilmeyen kuşaklar, diğerlerine kıyasla daha ucuz olup fiyatları 600 ile 12 akçe arasında değişmektedir. Bu türden en pahalı kuşağı Kara Debbağ Mahallesi'nden Ayşe,¹⁵⁴ en ucuzuna Yakup Bey Mahallesi'nden Despo

¹⁴⁶ MŞS, 40, vk. 42/4.

¹⁴⁷ MŞS, 39, vk. 75/1.

¹⁴⁸ MŞS, 37, vk. 15/4.

¹⁴⁹ MŞS, 36, vk. 8/2.

¹⁵⁰ MŞS, 36, vk. 10/3.

¹⁵¹ MŞS, 39, vk. 30/1.

¹⁵² MŞS, 39, vk. 54/3.

¹⁵³ MŞS, 42, vk. 32/4.

¹⁵⁴ MŞS, 31, vk. 7/2.

ZÜLFİYE KOÇAK

sahiptir.¹⁵⁵ Hangi madenden yapıldıkları belirtilmeyen ve *maden kuşak* şeklinde kaydedilenlerin fiyatları da 100 ile 36 akçe arasında değişmiş, en pahalısını Bali Voyvoda Mahallesi'nden Vasfihan,¹⁵⁶ en ucuzunu Emir Mahallesi'nden Zeliha takmıştır.¹⁵⁷ Günümüzde daha ziyade ev dekorasyonlarında kullanılan pirinç,¹⁵⁸ iki kadın terekesinde kuşakla kaydedilmiştir. Pirinç kuşakların 42 akçe değerinde olanına Firuz Bey Mahallesi'nden Hatice,¹⁵⁹ 12 akçe değerinde olanına Kara Debbâğ Mahallesi'nden Kadriye sahiptir.¹⁶⁰

Kuşak sahibi kadınlardan Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife binti Davud'un 180 akçe değerinde bir kolon kuşağı,¹⁶¹ Firuz Bey Mahallesi'nden Ayşe'nin ise muhtemelen iç kıyafetlerinin üzerine bağladığı, 40 akçe değerinde bir iç kuşağı vardır.¹⁶² Kuşaklarla ilgili dikkat çeken konulardan biri de İslâm evlilik sözleşmesinin temel ögesi olarak kabul edilen ve kadının nikâh akdi ile hak kazandığı mehir işine konu olmalarıdır.¹⁶³ 8 Kasım 1729 tarihinde miras taksimi yapılan Emir Mahallesi'nden Zeliha'nın *mihri-muaceli* (peşin mehir), 6.000 akçe değerindeki bir sim kuşaktır.¹⁶⁴ 13 Şubat 1721 tarihinde kayıtlara geçen Bali Voyvoda Mahallesi'nden Fatma'nın terekesinde ise kocasından alacağı 600 akçe değerinde bir kuşak kayıtlıdır. Fatma'nın bu kuşağı muhtemelen Zeliha'da olduğu gibi mehir olarak belirlenmiş ve kocasının üzerine borç olarak yazılmıştır.¹⁶⁵ Kemer de kuşak gibi bir şerit şeklinde yapılır ve bele bir defa dolanarak önden bir toka ile tutturulur¹⁶⁶ ve günlük kullanımdan ziyade özel günlerde elbiselerin üzerine takılırdı.¹⁶⁷ Manastır'da altı kadın terekesinde *sim kemer kuşak* şeklinde kayıtlara geçmiştir. Bunlardan 1.800 akçe değer biçilen en pahalısını, Emir

¹⁵⁵ MŞS, 39, vk. 46/1.

¹⁵⁶ MŞS, 42, vk. 39/1.

¹⁵⁷ MŞS, 42, vk. 41/6.

¹⁵⁸ Anadolu'da M.Ö. 300'lerde Romalılar tarafından bakır ve çinko alaşımı olarak üretilmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arman Ehsani ve Ersin Yener Yazıcı, "Anadolu'da Bakır Madenciliği ve Kullanımının Kısa Tarihçesi", *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2016 Ocak, s. 46.

¹⁵⁹ MŞS, 42, vk. 24/4.

¹⁶⁰ MŞS, 42, vk. 51/2.

¹⁶¹ MŞS, 36, vk. 13/3.

¹⁶² MŞS, 39, vk. 54/3.

¹⁶³ M. Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1985, s. 31.

¹⁶⁴ MŞS, 42, vk. 41/6.

¹⁶⁵ MŞS, 39, vk. 52/4.

¹⁶⁶ Koçu, *a.g.e.*, s. 152.

¹⁶⁷ Dikmen ve Çetin, *a.g.m.*, s. 85.

Mahallesi'nden Fatma takmıştır.¹⁶⁸ Fatma'dan sonra sırayla; Ali Çavuş Mahallesi'nden Rabiahan'ın 1.500,¹⁶⁹ Emir Mahallesi'nden Selimehan'ın 1.440,¹⁷⁰ Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife'nin 1.010,¹⁷¹ Eyne Bey Mahallesi'nden Safiye'nin 1.000¹⁷² ve yine aynı mahalleden Fatma'nın 650 akçe değerinde birer sim kemer kuşakları vardır.¹⁷³

d- El ve Kola Takılanlar

El ve kola takılan takılar da yapıldıkları değerli maden ya da taşlara, şekil ve kullanım durumları ile fiyatlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Bilindiği üzere Osmanlı elitinden olan kadınların, el ve kollarında kullandıkları takı ve aksesuarlara dair, gerek yazılı kaynak gerekse müzelerde görsel malzemeler mevcuttur.¹⁷⁴

Eski dönemlerden beri sıkça kullanılan yüzük, bilhassa kadınların parmaklarını kıymetli taşlar ve gösterişli motiflerle süslemiştir. Osmanlı döneminde birçok farklı yüzük, elin değişik parmaklarına aynı zamanda takılabiliyordu.¹⁷⁵ Yüzüğün sadece dört kadın terekesinde kayıtlara geçmiş olması, Manastırlı kadınlar arasında çok yaygın kullanılmadığına işaret etmektedir. Oysa Ruscuk ve Sofya ile ilgili yapılan benzer çalışmalarda, yüzüğün kadınlar tarafından en çok kullanılan takı olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁶ Bu durumun Manastırlı kadın terekelerine yansımamasının nedenleri tam olarak bilinemese de, bütün ölen kadınların tereke dağılımlarının mahkemede yapılmamış olması ve varislerin terekelerden mal kaçırma ihtimalleri akla gelen ilk ihtimallerdir. Dört tereke kaydında rastlanan yüzüklerden biri altın, biri simden olup diğerlerinin yapıldığı maden cinsi belirtilmemiştir. Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife binti Abdullah'ın tek altın yüzüğüne 180,¹⁷⁷ Hamza Bey Mahallesi'nden Nedo adlı Nasraniye kadının tek sim yüzüğüne 60,¹⁷⁸ Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife binti Ramazan'ın

¹⁶⁸ MŞS, 43, vk. 9/2.

¹⁶⁹ MŞS, 42, vk. 61/4.

¹⁷⁰ MŞS, 42, vk. 57/4.

¹⁷¹ MŞS, 33, vk. 3/2.

¹⁷² MŞS, 35, vk. 2/5.

¹⁷³ MŞS, 32, vk. 14/1.

¹⁷⁴ Genç, *a.g.m.*, s. 234.

¹⁷⁵ Dikmen ve Çetin, *a.g.m.*, s. 87.

¹⁷⁶ Genç, *a.g.m.*, s. 234; Çakır, "Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü", s. 1379.

¹⁷⁷ MŞS, 33, vk. 3/2.

¹⁷⁸ MŞS, 42, vk. 30/1.

ZÜLFİYE KOÇAK

küpe ile yüzüğüne 600 akçe değer biçilmiştir.¹⁷⁹ Kara Debbağ Mahallesi'nden 16.934 akçe servete sahip Revane, altı yüzüğe sahip olmakla dikkat çekmektedir. Revane'nin burma yüzüklerinden birine 18, diğerine 5, formu belirtilmeyen yüzüklerinden birine 13 ve diğer üçüne 42 akçe değer yazılmıştır.¹⁸⁰ Yüzük sahibi dört kadından ikisi Müslüman değildir.

Kola takılan takıların maddi açıdan, diğer pek çok takıdan daha değerli olduğu görülmektedir. Kadınların eskiden beri kollarına altın, gümüş ve bunlar üzerine elmas, zümrüt, yakut gibi kıymetli taşlarla süslü bazen bir, bazen birden fazla, hatta bazen dirseğe kadar bilezikler taktıkları bilinmektedir.¹⁸¹ Manastır'da sekiz kadın terekesinde kayıtlara geçen bileziğin, altın ve simden olanları tercih edilmiştir. Altın bileziği olan kadınlardan Şerife binti Mehmed Efendi'nin bir çift altın bileziğine 6.000,¹⁸² Rabiahan binti Abdi Ağa'nınkine 4.200 akçe değer biçilmiştir.¹⁸³ Bu iki kadının zengin sınıfından olmaları ve babalarının efendi ve ağa unvanıyla anılmaları ayırt edici özellik olarak öne çıkmaktadır. Firuz Bey Mahallesi'nden Ümmühan 191,¹⁸⁴ Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane 306 akçe değerinde bir çift sim bileziğe,¹⁸⁵ Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife ile Eyne Bey Mahallesi'nden diğer Şerife ise tek sim bileziğe sahiptir. Bu kadınlardan Şerife'nin sim bileziği, üstüne gümüş veya altın yıldızlı süsler takılmış zincire (reşmeye) sahiptir ve 70 akçe değerindedir.¹⁸⁶ Diğer Şerife'nin bileziğinin formu belirtilmemiş ancak 120 akçe değerinde olduğu yazılmıştır.¹⁸⁷ Ayrıca Azab Bey Mahallesi'nden Emine'nin formu belirtilmeyen bileziğine 142,¹⁸⁸ Firuz Bey Mahallesi'nden Ümmühan'ın sim bilezik, mislik ve düğmelerinin hepsine 318 akçe değer yazılmıştır.¹⁸⁹

Terekelerde *sim endeşe*, *altun endeşe* ya da sadece *endeşe* olarak kaydedilen takıların da bir bilezik türü olduğu düşünülmektedir. Nitekim Ruscuk ve Sofya terekelerinde “sim endeşe bilezik”, “endeşe altun bilezik” tabirlerine rastlanması ve Anadolu'nun bazı yörelerinde enteşe tabirinin

¹⁷⁹ MŞS, 31, vk. 7/3.

¹⁸⁰ MŞS, 36, vk.10/3.

¹⁸¹ Koçu, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁸² MŞS, 35, vk. 2/5.

¹⁸³ MŞS, 40, vk. 42/4.

¹⁸⁴ MŞS, 39, vk. 54/1.

¹⁸⁵ MŞS, 36, vk. 10/3.

¹⁸⁶ MŞS, 40, vk. 75/4.

¹⁸⁷ MŞS, 33, vk. 3/2.

¹⁸⁸ MŞS, 36, vk. 4/3.

¹⁸⁹ MŞS, 38, vk. 14/2.

bilezik manasında kullanılması bu düşüncüyü desteklemektedir.¹⁹⁰ Firuz Bey Mahallesi'nden Ayşe'nin on dokuz miskal ağırlığındaki altın endeşesi 5.700,¹⁹¹ Ali Çavuş Mahallesi'nden Ümmügülsüm'ün formu belirtilmeyen endeşesi 200,¹⁹² Kara Debbağ Mahallesi'nden Ayşe'nin pazubendi ile endeşesi 200 akçe değerindeydi.¹⁹³ Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife'nin de bir sim endeşesi olduğu belirtilmiş ancak değeri yazılmamıştır.¹⁹⁴

Manastırlı kadınlar, kuvvet ve ziynet için kola bağlanan gümüşten veya sırma ile işlenmiş meşinden korumalık olarak tanımlanan pâzu-bend¹⁹⁵ de kullanmışlardır. Süs olarak kullanılan pâzu-bendlerin hastalık ve nazardan korunma amacıyla kullanıldıkları da bilinmektedir.¹⁹⁶ Altı kadın terekesinde kayıtlara geçen pâzu-bendin, hangi maden ya da taştan, nasıl bir formda yapıldığı belirtilmemiştir. Pâzu-bend sahibi kadınlardan beşinin bir,¹⁹⁷ birinin de iki pâzu-bendi vardır.¹⁹⁸ Bunlar içerisinde 300 akçe değerindeki en pahalısı Ali Çavuş Mahallesi'nden Hatice'ye,¹⁹⁹ 48 akçe değerindeki en ucuzu Kasım Çelebi Mahallesi'nden Kadriye'ye aitti.²⁰⁰ 29 Haziran 1708 tarihli Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife binti Abdullah'ın terekesinde, 240 akçe değer biçilen *pâd-zehr* adlı bir obje kayıtlıdır.²⁰¹ Pâd-zehr, muhtemelen içerisine zehrin etkisini ortadan kaldıran bir maddenin konulduğu kaptı ve bu kap kola bağlanmaktaydı. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın eşi Fatma Sultan'ın eşyaları arasında da bu amaç için kullanılan altın çemberli bir pâd-zehr vardır.²⁰²

Hem zamanı takip etme hem de süslenme gayesiyle kol bileğine takılan saat de sadece miras taksimi 28 Kasım 1729 tarihinde yapılan

¹⁹⁰ Genç, *a.g.m.*, s. 237.

¹⁹¹ MŞS, 39, vk. 54/3.

¹⁹² MŞS, 39, vk. 37/2.

¹⁹³ MŞS, 31, vk. 7/2.

¹⁹⁴ MŞS, 31, vk. 7/3.

¹⁹⁵ İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2006, s. 169.

¹⁹⁶ Aygün Ülgen, "Osmanlı Kuyumculuğu", *Osmanlı*, Cilt 11, Yeni Türkiye Yay., (ed.) Güler Eren, Ankara 1999, s. 244; Gülser Oğuz, "Bir Sultanın Giyiminden Kesitler: Fatma Sultan", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 5, Sayı 14, 2018, s. 256-257.

¹⁹⁷ MŞS, 31, vk. 5/2; MŞS, 31, vk. 7/2; MŞS, 32, vk. 11/2; MŞS, 32, vk. 13/1; MŞS, 39, vk. 37/2.

¹⁹⁸ MŞS, 36, vk. 10/3.

¹⁹⁹ MŞS, 31, vk. 5/2.

²⁰⁰ MŞS, 32, vk. 13/1.

²⁰¹ MŞS, 33, vk. 3/2.

²⁰² Oğuz, *a.g.m.*, s. 257.

Safihan'ın terekesinde kayıtlara geçmiştir.²⁰³ Safihan'ın saati simden yapılmış olup 600 akçe değerindeydi. Saatin Manastır'da ikinci zengin kadın terekesinde yer almış olması, muhtemelen o dönemde pahalı ve lüks bir eşya olmasından kaynaklanmaktaydı.

e- Diğer Takı ve Aksesuarlar

Manastırlı kadınların, giysilerini tamamlamak ve şıklıklarını arttırmak için kullandıkları aksesuar ve takılar; imal edildikleri maden, kumaş ve taş cinsine, işçiliğine ve süsleme türlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Nitekim yukarıda bu takı ve aksesuarlar bazı kategoriler dâhilinde tanıtılmıştır. Bu kısımda ise bu kategorilerin dışında kalanlar tanıtılacaktır.

Elbiseyi kavuşturmak için karşısındaki iliğe geçirilen, kemikten veya kumaştan yapılan yuvarlak ve yassı madde olan düğme,²⁰⁴ yedi terekede kayıtlara geçmiştir. Düğmesi olan kadınlardan beşinin düğmeleri sim iken diğerlerinde düğmelerin hangi maden ya da taştan yapıldıkları belirtilmemiştir. Terekesinde otuz altı sim düğmesine 309 akçe değer biçilen Revane, en fazla düğmeye sahip kadındır.²⁰⁵ Düğme fiyatları sayısına göre farklılık göstermiş olsa da bazen sayısı az olan düğmelerin, sayısı fazla olanlardan daha pahalı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni tam olarak bilinemese de kullanım durumları, ağırlıkları ve yapımında kullanılan maddelerin türü ve kalitesi fiyatı etkilemiştir. Mesela tereke taksim işi 22 Temmuz 1712 tarihinde yapılan Eyne Bey Mahallesi'nden Safiye'nin, 15 dirhem ağırlığındaki on yedi sim düğmesine 150 akçe,²⁰⁶ tereke işi 12 Mart 1714 tarihinde yapılan Kara Debbağ Mahallesi'nden Revane'nin, on yedi sim düğmesine 179 akçe değer biçilmiştir.²⁰⁷ Safiye ve Revane'nin aynı sayıdaki düğmelerine farklı fiyat verilmesi, ağırlıklarının farklılığına bağlıdır. Yine Revane'nin ayrı yazılan on dokuz sim düğmesine 130, Kara Debbağ Mahallesi'nden Fatma'nın terekesindeki yirmi sim düğmesine 270,²⁰⁸ Sinan Bey Mahallesi'nden Emine'nin terekesindeki dokuz düğmesine ise 2.070 akçe değer yazılmıştır.²⁰⁹ Revane'nin her bir düğmesi 6.8, Fatma'nın 13.5, Emine'nin ise 230 akçeye denk gelmekteydi. Revane ve Fatma'nın

²⁰³ MŞS, 42, vk. 32/4.

²⁰⁴ Parlatır, *a.g.e.*, s. 367.

²⁰⁵ MŞS, 36, vk. 10/3.

²⁰⁶ MŞS, 35, vk. 2/5.

²⁰⁷ MŞS, 36, vk. 10/3.

²⁰⁸ MŞS, 37, vk. 15/4.

²⁰⁹ MŞS, 43, vk. 11/1.

düğmelerinin sim olduğu belirtilmiş ancak Emine'ninkilerine dair bir açıklama yapılmamıştır. Revane ve Fatma'nın düğmeleri arasındaki fiyat farkı kullanım durumlarından kaynaklanırken, Emine'ninkilerinin pahalı olması muhtemelen imal edildikleri maden ya da taşın değeriyle alakalıdır.

Farsçada sol ve sağ anlamına gelen “*çep ü rast*”ın bozulmuş şekli olan *çaprast*, kaftan ve elbiselerin yaka ile bel arasındaki kısmına karşılıklı gelecek şekilde sıra sıra dikilen, bazen üzerleri değerli taşlarla süslenen bant şeklindeki takıdır.²¹⁰ Kayıtlara *çapraz* şeklinde geçen bu takıya üç terekede tesadüf edilmektedir. Kara Debbağ Mahallesi'nden Emine'nin, iki incili çaprazına 480,²¹¹ Emir Mahallesi'nden Emine'nin sade konacık(?) ve incili çaprazına 2.099,²¹² Kara Debbağ Mahallesi'nden Hatice'nin yüz yastığı ve çaprazına ise 110 akçe değer yazılmıştır.²¹³

Arapçada izar kökünden gelen ve futa, peştamal gibi belden aşağı sarınmaya mahsus örtü anlamına gelen zar,²¹⁴ on bir kadın terekesinde kayıtlara geçmiştir. Tavla vb. oyunlarda kullanılan, kemik veya fildişinden yapılan küp anlamı olsa da Manastır'da çoğunlukla mefruşat ve giysi kategorisinde yazılması, onun ilk anlamında kullanılan bir aksesuar olduğuna işaret etmektedir. Zar sahibi kadınlardan yedisi bir, üçü iki ve biri de dört zara sahiptir. Zarlardan üçü alaca, üçü köhne, biri yemeni, biri sim olup diğerlerine dair bir açıklama yapılmamıştır. Zar fiyatları kullanılan kumaş türü ve kullanım durumlarına göre 250 ile 10 akçe arasında değişip en pahalısını Kara Debbağ Mahallesi'nden Fatma,²¹⁵ en ucuzunu Emir Mahallesi'nden Vasfihan kullanmıştır.²¹⁶ İki alaca zarına 160, iki sim zarına 70 akçe değer biçilen Emir Mahallesi'nden Zeliha ise en fazla zara sahip kadın olarak kayıtlara geçmiştir.²¹⁷

Ucu eğri ve sivri, kamaya benzer bir bıçak türü olup daha ziyade erkekler tarafından kullanılan önemli süslerden olan hançer,²¹⁸ Ali Çavuş Mahallesi'nden Hatice binti Hüseyin'in terekesinde 150 akçe değeriyle

²¹⁰ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, s. 325; Dikmen ve Çetin, *a.g.m.*, s. 89.

²¹¹ MŞS, 39, vk. 2/2.

²¹² MŞS, 40, vk. 73/5.

²¹³ MŞS, 40, vk. 78/1.

²¹⁴ Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 3, s. 648.

²¹⁵ MŞS, 37, vk. 15/4.

²¹⁶ MŞS, 42, vk. 59/4.

²¹⁷ MŞS, 42, vk. 41/6.

²¹⁸ Koçu, *a.g.e.*, s. 127.

ZÜLFİYE KOÇAK

kayıtlıdır.²¹⁹ Bıçak, kılıç, hançer ve balta gibi keskin aletlerin muhafaza edildiği, bazı durumlarda bele asılan bir aksesuar olan kın²²⁰ da iki kadın terekesinde yer almıştı. Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife'nin biri 46, diğeri 120 akçe değerinde iki sim kını,²²¹ Eyne Bey Mahallesi'nden Şerife'nin ise 120 akçe değerinde bir sim bıçak kını vardır.²²² Kara Debbağ Mahallesi'nden Fatma ise 300 akçe değerinde bir sim bıçağa sahiptir.²²³ Fatma'nın bu bıçağı ne amaçla kullandığı belirtilmemişse de simden yapılması ve pahalı olması, onu süs amaçlı taktığı fikrini vermektedir.

Yüzün etrafındaki havayı hareket ettiren alet olarak tanımlanan yelpaze²²⁴ de bir kadın terekesinde kayıtlara geçmişti. Bali Voyvoda Mahallesi'nden İsmihan'ın yelpazesine 14 akçe değer biçilmişti.²²⁵ İsmihan'ın elinde taşıdığı bu yelpaze muhtemelen onun başındaki takke, saçına taktığı örenke ve beline bağladığı maden kuşakla şıklığını ve zarafetini tamamlamıştır.

Daha ziyade namaz ve zikirlerde bazen de süs amacıyla kullanılan tespih de Ali Çavuş Mahallesi'nden Şerife'nin terekesinde 12 akçe değeriyle kayıtlara geçmiştir.²²⁶

Sonuç

XVIII. yüzyıl başlarında önemli ticaret yolları kavşağında bulunması hasebiyle Rumeli'nin en önemli şehirlerinden biri olan Manastır'da kadın takı ve aksesuarlarını konu alan bu çalışmada şer'iyeye sicilleri içerisinde bulunan kadın tereke defterlerine dayanarak bazı tespitler yapılmıştır. Kayıtlarda takı ve aksesuarların çoğunun formlarının belirtilmemesi en büyük zorluk olarak karşımıza çıksa da bu kayıtlar kadınların giyim kuşamlarını tamamlayan takı ve aksesuarlar hakkında fikir vermektedir.

²¹⁹ MŞS, 31, vk. 5/2.

²²⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 266-267.

²²¹ MŞS, 33, vk. 3/2.

²²² MŞS, 40, vk.75/4.

²²³ MŞS, 37, vk. 15/4.

²²⁴ Koçu, *a.g.e.*, s. 243.

²²⁵ MŞS, 36, vk. 9/3.

²²⁶ MŞS, 33, vk. 3/2.

MANASTIRLI KADINLARIN TAKI VE AKSESUAR KÜLTÜRÜ (1700-1730)

Manastırlı kadınların kullandıkları takı ve aksesuarlar belirli kalıplara oturmuştur. Zira kadınların büyük kısmı başlarını serpuş, takke, çatki, kalpak, sarık, istifan ve perşianî gibi örtülerle örtmüş, saçlarına saçlık, ardlık, saç bağı, istifan ve sorguç takmış ve bunları değerli maden ve taşlarla süsleyip birer aksesuar hâline dönüştürmüşlerdi. Gerdanlarına; boyun incisi, dizi inci, meftûl, zincir ve enselik, kulaklarına ise küpe takmışlardır. Bellerine giysilerini daha güzel göstermek, vücutlarını daha dik tutmak için kemer ve kuşaklar bağlamışlardı. Kemere nazaran daha yaygın olan kuşaklar sim, inci, pirinç, cevahir, raht, yafte ve kolon formundadır. El ve kola takılan takılar da yüzük, bilezik, pâzu-bend, pad-zehr ve saattir. Kadın takı ve aksesuarlarındaki bu kalıplaşmaya rağmen farklılaşma kendini, ürünün imal edildiği maden türü ya da taşlarda şekil, işçilik, kullanım durumu ve fiyatlarda göstermiştir.

Servet miktarı fazla olan kadınlar, servet miktarı az olan kadınlardan daha değerli maden ve taşlardan yapılmış, işçilik değeri daha yüksek, bezenmiş ve işlenmiş takılar takarak hem giyim-kuşamlarını tamamlamışlar hem de zenginliklerini ve zarafetlerini sergilemişlerdir. Servet miktarı fazla olan kadınların terekelerinde değerli maden ve taşlarla süslü, yeni aksesuarlar çoğunlukta iken servet miktarı az olanlarındaki sade ve eski olanlar fazladır. Yine servet miktarı fazla olan kadınlar aynı türden birden fazla takı ve aksesuara sahipken servet miktarı az olanlar, bu imkâna sahip değildi.

Manastır'da takı ve aksesuarlar, kadınların sosyoekonomik düzeyini yansıtmakla beraber, onları kesin çizgilerle birbirinden ayırmamaktadır. Nitekim incili serpuş, boyun incisi, sim kuşak gibi bazı pahalı malzemeler hem zengin ve statü sahibi kadınların hem de zengin ve statü sahibi olmayan kadınların terekelerinde yer almıştır. Terekelerde dikkat çeken bir diğer konu da bilezik, yüzük, gerdanlık vs. gibi bazı takılara az tesadüf edilmesidir. Bu durum da kassam ve kadıların tereke yazımındaki ihmalkârlıklarını ya da mirasçıların terekelerden mal kaçırma ihtimallerini akla getirmektedir.

Bu çalışma, Manastırlı kadınların servet ve statü durumlarına göre farklı takı ve aksesuarlar kullandıklarını ancak bu durumun onları kesin çizgilerle birbirilerinden ayırmadığını ortaya koymuş, yapılan bazı tespitlerin de kültür tarihi konusunda çalışacak araştırmacılara bir pencere aralayabileceği ümit edilmektedir.

ZÜLFİYE KOÇAK

KAYNAKLAR

A- Arşiv Kaynakları

- 30 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 31 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 32 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 33 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 34 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 35 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 36 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 37 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 38 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 39 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 40 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 41 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 42 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili
- 43 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili

B- Kaynak Eserler

Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, (ed.) Stefanos Yerasimos, (çev.) Ali Berktaş, Kitap Yay., İstanbul 2009.

Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, (çev.) Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1973.

M. de M. D'Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler*, (çev.) Zerhan Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser 3.

Mehmet Tevfik, *Manastır Vilayetinin Tarihçesi*, Manastır, Beyne'l-Milel Ticaret Matbaası, Manastır 1909.

Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, TDK Yay., Ankara 2015.

Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556, (çev.) A. Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 18.

C- Araştırma ve İnceleme Eserler

AKGÜNDÜZ, Ahmed “İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer‘iye Mahkemeleri ve Şer‘iye Sicilleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14, 2009, ss. 13-48.

ANASTOVSKI, Nick, *Contestations Over Macedonian Identity 1870-1912*, Unpublished pHd Thesis, Sup. Robert Pascoe, Melbourne 2005.

ARSLAN, Mehmet, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikler*, Cilt 4-5, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2001.

AYDIN, M. Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1985.

CİVELEK, Gökhan, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Manastır Şehri*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yeniçağ Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. İbrahim Etem Çakır, Erzurum 2021.

ÇAKIR, İbrahim Etem, “Sofya Şehrinde Kadın Giyim Kuşam Kültürü: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 56, 2016 Erzurum, ss. 1365-1386.

DİKMEN, Melek ve ÇETİN, Kamile, “Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları”, *Bilig*, Sayı 61, 2012, ss. 71-98.

DİMİTROV, Nikola, V. & KOTESKI, Cane & JOSHESKI, Dusho, *Bitola Region in Macedonia- Population*, Lambert Academic Publishing, Bitola 2015.

EHSANİ, Arman ve YAZICI, Ersin Yener, “Anadolu’da Bakır Madenciliği ve Kullanımının Kısa Tarihçesi”, *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, 2016 Ocak, ss. 43-48.

ERGİL, Tülay, “Geçmişten Günümüz Takılar ve Antik Küpeler”, *Türkiyemiz*, Sayı 65, 1991, ss. 42-51.

FAROQHİ, Suraya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (çev.) Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014.

ZÜLFİYE KOÇAK

GENÇ, Serdar ve GENÇ, Gülsüm, “Rusçuk’ta Giyim Kuşam (17.-18. Yüzyıllar)”, *XI. Uluslararası Mübadele ve Balkan Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri Kitabı, 02-03 Aralık 2017 Samsun*, (ed.) Mehmet Yavuz Erler, Erol Ofset, Samsun 2018, ss. 559-582.

GENÇ, Serdar, “Rusçuk’ta Kadınların Kullandığı Takı ve Aksesuarlar (17-19. YY)”, *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 24, 2017-Yaz, ss. 227-244.

“Gümüş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul 1996, ss. 270-271.

HARAL, Hesna, *Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levni Öncesi Üzerine Bir Deneme)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Selçuk Mülayim, İstanbul 2006.

IDRİZ, Mesut, “Demographic Structure of the 18th Century Ottoman Rule in the Balkans: A Study of Judicial Records (Qādi Sijil) in Manastir”, *IJISH*, Cilt 3, Sayı 2, 2020, ss. 98-104.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev.) Ruşen Çakır, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011.

İREPOĞLU, Gül, *Osmanlı Saray Mücevheri Mücevher Üzerinden Tarih Okumak*, BKG Yayınevi, İstanbul 2012.

KOÇKAR, M. Tekin, “Eskişehir Yöresinde Kafkasya Göçmenlerinin Giyim-Kuşam ve Süslenme Kültürü”, *Halk Kültürü’nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri*, (ed.) M. Tekin Koçkar, Osmangazi Üniversitesi Yay., Eskişehir 2008, ss. 91-115.

KOÇU, Reşad Ekrem, *Türk Giyim Kuşam Sözlüğü*, Sümerbank Yay., İstanbul 1967.

KÖROĞLU, Gülgün, *Anadolu Uygarlıklarında Takı*, Türk Eskiçağ Bilimleri Ens. Yay., İstanbul 2004.

MANASTIRLI KADINLARIN TAKI VE AKSESUAR KÜLTÜRÜ (1700-1730)

MANDACI, Ebru, “Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Devrinde Anadolu’da Kuyumculuk”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, 2016, ss. 3193-3213.

NURESKİ, Djuneis, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Kültür Merkezi Konumundaki Makedonya Şehirleri ve Özellikleri”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2014, ss. 63-102.

OĞUZ, Gülser, “61 Numaralı Edirne Şer’iye Siciline Göre 17. Yüzyılda Edirneli Kadınların Giyim Kuşam Kültürü”, *Millî Folklor*, Cilt 23, Sayı 92, 2011, ss. 106-116.

———, Bir Sultanın Giyiminden Kesitler: Fatma Sultan”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt 5, Sayı 14, 2018, ss. 248-274.

ÖZBAĞI, Tevhide, “Baş Süslemelerinde Kullanılan Anadolu Kadın Takıları”, *Kültür Sanat Dergisi İş Bankası Yayınları*, Sayı 20, Aralık 1993, ss. 50-53.

ÖZCAN, Tahsin, “Muhallefât”, *DİA.*, Cilt 30, İstanbul 2005, ss. 406-407.

ÖZÇITAK, Semra, *Bergama Arkeoloji Müzesi’nde Bulunan Geleneksel Tekstillerin Kataloglanması*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nuray Yılmaz, İzmir 2010.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 1, MEB Yay., İstanbul 1971.

———, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2, MEB Yay., İstanbul 1971.

———, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 3, MEB Yay., İstanbul 1971.

PARLATIR, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara 2006.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “Manastır”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt 23, MEB Yay., Ankara 1976, ss. 250-251.

ZÜLFİYE KOÇAK

PRİFTİ, Krsitaq, “Manastır”, *DİA.*, Cilt 27, Ankara 2003, ss. 562-563.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Osmanlılar’da Altın”, *DİA.*, Cilt 2, İstanbul 1989, ss. 532-536.

SALMAN, Fikri, “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı 6, 2004 Erzurum, ss. 13-42.

ŞİMŞEK, Eyyub, “On Sekizinci Yüzyılın Başında Trabzon’da Giyim-Kuşam (1700-1725)”, *Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Güz 2013, ss. 51-66.

TEZCAN, Hülya, “Osmanlı Dokumacılığı”, *Türkler*, Cilt 12, (ed.) Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, ss. 404-409.

TOMOVSKİ, Krum, *Džamii vo Bitola*, Univerzitet Vo Skopje Zbornik Na Tehničkiot Fakultet, Skopje 1956-1957.

TÜRE, Altan, *Dünya Kuyumculuk Tarihi I, Eski Çağlardan Orta Çağa*, İKO Yay., İstanbul 2011.

———, *Dünya Kuyumculuk Tarihi, II, Orta Çağdan Günümüze Batı Dünyasının Takıları*, İKO Yay., İstanbul 2011.

UĞUR, Yunus, “Şer’iyye Sicilleri”, *DİA.*, Cilt 39, İstanbul 2010, ss. 8-11.

ÜLGİN, Aygün, “Osmanlı Kuyumculuğu”, *Osmanlı*, Cilt 11, Yeni Türkiye Yay., (ed.) Güler Eren, Ankara 1999, ss. 235-250.

ÜRÜN, Hatice, “Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Müzesi’nde Kıyafetten Keyfiyete Yolculuk”, *İsmek El Sanatları Dergisi*, Sayı 16, 2013, ss. 72-77.

VURAL, Filiz, “Anadolu’da İlkçağ Mücevher Formları”, *Türkiyemiz*, Sayı 79, 1996, ss. 4-11.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Osmanlılar Döneminde Manastır”, *Atatürk ve Manastır Sempozyumu, 12-13 Ekim 1998, Manastır/Bitola, Bildiriler*, Gazi Üniv. Rektörlüğü Yay., Ankara 1999, ss. 21-35.

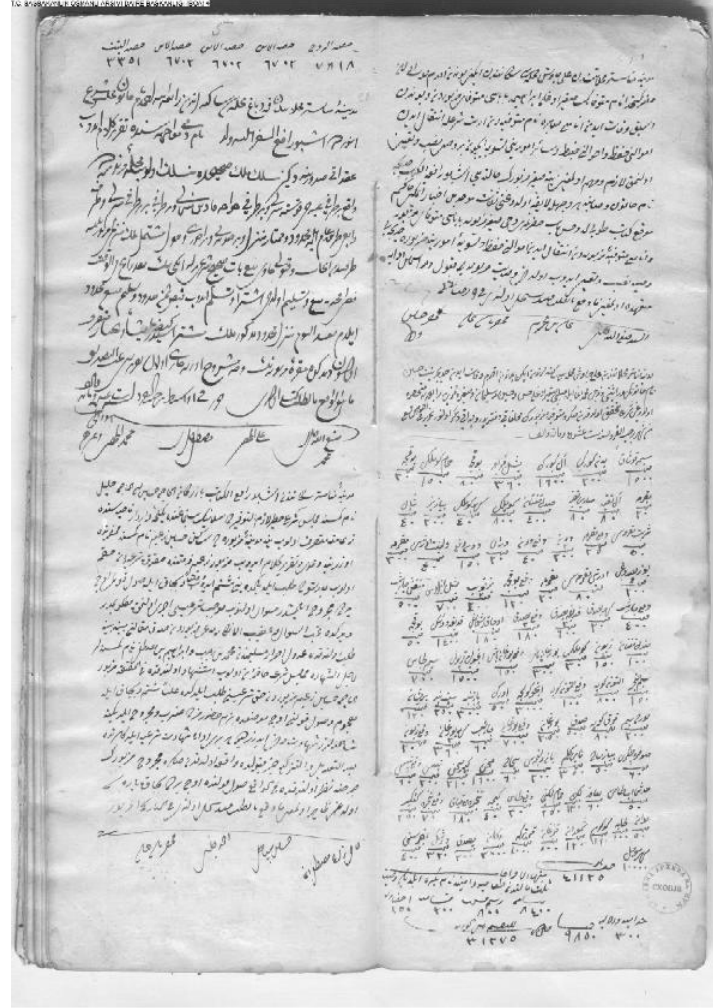
MANASTIRLI KADINLARIN TAKI VE AKSESUAR KÜLTÜRÜ (1700-1730)

EKLER

EK I: Kadınların Kullandıkları Takı ve Aksesuarlar

	Adı	Miktarları	Fiyat Aralığı (Akçe)
Başa ve Saça Takılanlar	Serpuş	4	15- 1260
	Takke	112	8- 12.500
	Çatki	11	54-150
	Kalpak	7	21-120
	Sarık	2	Tespit Edilememiştir
	Sarık Örtüsü	2	Tespit Edilememiştir
	İstifan	3	2800-7800
	Perişâni	2	120-142
	Başlık	1	120
	Saçlık	6	200-1300
	Ardlık	4	780-1800
	Saç Bağı	12	Bilinmiyor-340
	Sakandırak	4	60-1800
	Mislik (misk-i rumî kutusu)	5	Bilinmiyor-159
Kulak ve Boyna Takılanlar	Küpe	48	13-5460
	Boyun İncisi	7	1200-17500
	Boyun İncisi Dizi	6	720-7300
	İncili Dal	2	3000-3200
	Meftül İnci	6	2180-8400
	İki Dizi İncili	1	900
	Çarpaz İnci	3	Tespit Edilememiştir
	İncili Enselik	1	3600
	Zincir	1	Tespit Edilememiştir
	Hamâil	2	3-40
Bele Takılanlar	Kuşak	84	12-13200
	Kemer Kuşak	6	650-1800
El ve Kola Takılanlar	Yüzük	9	5- Bilinmiyor
	Bilezik	12	Tespit Edilememiştir
	Endeşe	4	200-5700
	Pâzu-bend	7	48-300
	Pâd-zehr	1	240
	Saat	1	600
Diğerleri	Düğme	126	Tespit Edilememiştir
	Çaprast	4	Tespit Edilememiştir
	Zar	17	10-250
	Hançer	1	150
	Kın	3	46-120
	Sim Bıçak	1	300
	Yelpaze	1	14
	Tespîh	1	12

EK II: Kadın Tereke Kayıtlarından Bir Örnek

31 Numaralı Manastır Şer'iyye Sicili, Sayfa 5, Hüküm 2, Hatice binti Hüseyin'e ait tereke kaydı.

THE EFFECT OF WARTIME SUFFERING ON THE CHOICE AND TRANSFORMATION OF MOTIFS IN THE WORK OF SAFET ZEC

Redžep NIKŠIĆ*

ABSTRACT

Safet Zec is one of the most prominent Bosnian painters and graphic artists. For decades he has been creating works with a certain number of motifs and returning to them on several occasions during his active years. Above all, in his works he depicts landscapes, architectural motifs (the house, the homestead, room, window, door...), still life (bread, a cloth, table, flower pot...), and human figures. While his early work dates back to a peaceful time in his life in former Yugoslavia, marked by an atmosphere of happiness, fulfillment, and freedom, his later works, which date from the war in Bosnia and Herzegovina and its end, depict the tragedy and collective suffering of a people. This paper aims to present the importance of the works of Safet Zec and to view his opus from the aspect of his choice of motifs, their transformation, and the message the artist conveys depending on the social circumstances. We hope that this paper will introduce the work of this artist to the wider and expert public, and provide a contribution to a broader view of his work, encouraging researchers to further study.

Keywords: Safet Zec, Yugoslavia, The War in Bosnia and Herzegovina, Painter, Graphic Artist.

SAFET ZEC'İN YAPITLARINDA MOTİF SEÇİMİ VE DÖNÜŐMÜNDE SAVAŞ ACILARININ ETKİSİ

ÖZ

Safet Zec, Bosna-Hersek ressam ve grafik en önde gelen sanatçılarından biridir. Onlarca yıldır muayyen sayıda motifle eserler yaratmakta ve meslek yaşamı

* Ph.D. Candidate, İstanbul University, Social Sciences Institute, History of Art Department, İstanbul, ORCID: orcid.org/0000-0001-8477-0704, E-posta: redzepniksic@gmail.com

boyunca bu motiflere birkaç defa geri dönmektedir. Eserlerinde herşeyden önce peyzaj, mimari motifler (ev, bahçe, oda, pencere, kapı ...), ölü doğa (ekmek, örtü, masa, saksı...) ve insan figürlerini tasvir etmektedir. Eski Yugoslavya'da barış ortamında meydana gelen eserleri mutluluk, tatmin ve özgürlük atmosferiyle öne çıkarken, daha sonraki, Bosna-Hersek'te savaşın devam ettiği zamandan ve savaşın bitişi sonrasında, eserleri bir milletin toplu ıstırabını ve trajedisini resmetmektedir. Bu çalışmanın amacı, Safet Zec'in yapıtlarının önemine işaret etmek ve onun yaratıcılığına motiflerin seçimi, bunların transformasyonu ve sanatçının toplumsal şartlara bağlı olarak verdiği mesaj açısından bakmaktır. Bu çalışmanın, sanatçının yapıtlarını profesyonel ve genel kamuoyuna yaklaştırmasını, eserlerine daha geniş bir bakış açısı kazandırmasını ve araştırmacıları yeni araştırmalara teşvik etmesini umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Safet Zec, Yugoslavya, Bosna-Hersek Savaşı, Ressam, Grafik Sanatçısı.

Introduction

A plethora of Bosnian artists worked in the so-called *Yugoslav art space*, which began with the end of World War II and lasted until the dissolution of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia in 1991,¹ among whom special prominence was held by Dževad Hozo, Halil Tikveša, Emir Dragulj, and Mersad Berber. In addition, due to his choice of motifs and topics,² his creative method, and the universal human messages he conveyed

¹ Denegri Ješa, *Posleratni modernizam neoavangarde/postmodernizam, Ogledi o jugoslovenskom umetničkom prostoru 1950-1990*, Službeni glasnik, Beograd 2016. The concept of the *Yugoslav art space* was first introduced into literary criticism by Denegri who included it in the name of his exhibition at the *Museum of Contemporary Art* in Belgrade in 2002, as well as later in the titles of the publications *Ideologija postavke Muzeja savremene umetnosti - Jugoslovenski umetnički prostor* (The ideology of the exhibition of the Museum of Contemporary Art - the Yugoslav art space) (Denegri Ješa, *Poznato i novo o povijesti Novih tendencija*, Hrvatska pošta, Zagreb 2011) and *Modernizam/avangarda. Ogledi o međuratnom modernizmu i istorijskim avangardama u jugoslovenskom umetničkom prostoru* (Modernism/the avant-garde. Studies on modernism and the history, Denegri Ješa, "Specifični fenomeni jugoslovenskog umetničkog prostora: 'Socijalistički modernizam' od umerenih do radikalnih pozicija", (ed.) Mirko Miletić, *Komunikacije, mediji, kultura*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2012, p. 297-316.

² A motif in the fine arts represents a feature of a painter's or a sculptor's works based on the presented content (landscape, pastoral, an intimist motif...), that is, a feature of a form with a decorative purpose (a decorative, ornamental motif) (*Enciklopedija likovnih umjetnosti 3*, (ed.) Mohorovičić Andrija, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb 1962, p. 500. The concept of a topic in the fine arts denotes the "main subject (idea, content) of the work of art in a figurative sense", *Enciklopedija likovnih umjetnosti 4*, (ed.) Mohorovičić Andrija,

THE EFFECT OF WARTIME SUFFERING ON THE CHOICE AND TRANSFORMATION OF MOTIFS IN THE WORK OF SAFET ZEC

through them, a special place belongs to the painter and graphic artist Safet Zec. He is one of the rare artists who was, due to circumstances, a living witness of two wars, and who found himself a refugee, forced to leave his home. This paper will provide an overview of his creative work from the aspect of his choice of motifs, the influences that led to their transformation in his works, as well as the meaning and messages they conveyed, depending on when they were created. This study aims to help introduce the life and the opus of this artist, as well as to better understand them.

1. Biography

Safet Zec was born during World War II, in 1943, in the small town of Rogatica in Bosnia and Herzegovina. A year after his birth his family moved to Sarajevo³ where he spent a poverty-stricken, yet happy childhood. In 1958 he enrolled in the High School of Applied Arts. He enrolled in the Academy of Fine Arts in Belgrade in 1964, and after several crisis-ridden years during which he even contemplated giving up on his studies,⁴ he

Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb 1962, p. 408. Terminologically, a motif differs from a topic in that the concept of a topic is used in the case of a “composition with mythological, legendary, historical, sacral, allegorical, and similar content”. *Enciklopedija likovnih umjetnosti 3*, (ed.) Mohorovičić Andrija, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb 1962, p. 500.

³ The population of the Balkans has throughout history undergone numerous instances of suffering, and Safet Zec is a living witness of some of them. It was already pointed out that he was born in 1943, during World War II. During this war, which brought many casualties, to a great extent, it was the Bosniaks of Srebrenica, Vlasenica, Rogatica, Višegrad, Čajnič, Goražde, and Foča that suffered. The family of Safet Zec, desperate to survive the turmoil, left Rogatica in 1944 when he was only one year old, and ran, via Višegrad, Goražde, and Foča, to settle in Sarajevo (Stojić Mile, *Ruža u oluji*, VBZ, Zagreb 2010). So he, from his earliest childhood on, listened to stories about the strife of his countrymen which left a permanent mark on his memory and had a significant impact on shaping his personality and later his creative work, primarily his choice of topics and motifs. In an interview given to Bogavac he stated: “... each and every one of us draws from what is most present within himself... and so my entire world belongs to one evocative line, a memory. Maybe it is not related to a specific document, but our evocations, our need to invoke something that has passed, which is a component part of our lives, is a human need. A single novel written by any author is in its essence a return to some memory. Of course, it is more or less dramatized, modernized”, Bogavac Branka, *Safet Zec, Uvijek se slika ono što se najbolje poznaje, Slikarstvo kao neracionalna sreća, Zbirka pariskih razgovora sa slikarima*, Pešić i Sinovi, Beograd 2004, p. 237.

⁴ Safet Zec’s first application to the Academy of Fine Arts was rejected, and what followed was a period of crisis and of adapting to the Academy, its required level of work and its character, the atmosphere of the current artistic events, and the artistic mode in and around Belgrade. Speaking of this, Giuffrè points out: “The new ambiance for the undecided young man, in his way a stranger, did not present him with a triumphant reception. Safet had a pretty

graduated in 1969 in the class of professor Nedeljko Gvozdenović. Following his graduation, he traveled to Paris⁵ where he stayed for several months. He returned to the Socialist Federative Republic of Yugoslavia to complete his obligatory military service in Đakovo.⁶ In 1970 he enrolled in a postgraduate program, also at the Academy of Fine Arts in Belgrade, in the class of professor Ljubica Sokić, which he completed in 1972.⁷ In April 1973 he was

high opinion of himself. He was aware of the progress he had diligently been striving for during the previous five years of his education; he knew that he had drawn miles of paper, that his drawings had already gained notice for his skill which resembled that of an experienced master, that he with ease learned a lot more than simple etching. Through years of hard work he had painstakingly prepared the foundations for a great future, that is, how he liked to think, for a future of someone great; -he recollects with a smile- he aimed pretty high; at Velasquez, Rembrandt, and even, he added, at the glowing attempts of young Michelangelo. However, he was denied admission to the Academy. And then the following year, when he was accepted, up until he graduated in 1969, the difference between his talent, his convictions and expectations, and the academic environment which in its intention was open to modernity became all the more obvious, since the efforts to make every transition to the work was one-sided, limiting and generally closed off. Zec couldn't, nor did he know how to sell off the legacy which he had painstakingly acquired for nothing; in whose necessity, and in whose fruit he already believed too passionately. The dominant orientation at the Academy ranged mainly along the path of the avant-garde which, having exhausted all the dynamic motivations on the creative plan, left behind heritage patterns and styles used to lure in young talent. ... He did not miss out on the rhythm of activity, but on its charge. Safet still worked tirelessly, read just as much, even more than before, and studied carefully pictures from the history of art. ... When it came to his work, the reaction to the arrogant environment of the Academy was twofold; on the one hand, 'touching up' pictures based on a different ruling taste, denied the modernist desires he felt excluded from; and on the other in the loneliness of the studio and with a great devotion he abandoned himself to drawing which he considered his true calling, private and irresistible". Giuffré Guido, *Safet Zec*, Art studio "Azinović" - "Šahinpašić", Zagreb - Sarajevo 1999, p. 69-70.

⁴ As a second-year student in college (in 1966) he took a study trip to Italy and was fascinated by the country Zec was so impressed with Italy, Venice in particular, that he wrote his art history thesis on St. Marco's Square in Venice. As Giuffré points out "He will one day want to come back and live in that city, not dreaming about the circumstances that will lead him to fulfill this dream". Giuffré, *ibid.*, p. 295.

⁵ While in Paris, Zec painted extensively and frequented museums. He was particularly thrilled by the self-taught French impressionist painter Henri Rousseau known as Le Douanier (as he was a toll and tax collector), and the gardens of Versailles.

⁶ Đakovo is a small town in the east of the Republic of Croatia. In addition to the fine arts, Zec's other passion dating from his student days was the classic guitar, and so during his military service, along with painting, he also spent time playing in the military quartet. Giuffré, *ibid.*,

⁷ Both of these professors had a considerable impact on Safet and his creative work from the aspect of motif selection. Namely, Nedeljko Gvozdenović and Ljubica Sokić belonged to the intimism/civic/bourgeois style of painting which was characterized by the depiction of landscapes, still life, portraits, and nudes. If we were to take a careful look at Zec's opus, we

THE EFFECT OF WARTIME SUFFERING ON THE CHOICE AND TRANSFORMATION
OF MOTIFS IN THE WORK OF SAFET ZEC

given a studio apartment in Novi Beograd and proceeded to marry Ivanka Lekaj.⁸ In 1975 he bought a house in Počitelj (Bosnia and Herzegovina) and began a seventeen-year-long endeavor to rebuild Počitelj⁹ and organize an art colony. The City of Sarajevo awarded him an art studio in 1987, to which he then moved. Due to the ensuing war, Safet Zec, after several short stays in Belgrade, Vienna, and Ljubljana, went to Udine (Italy) where he lived until 1998, after which he moved to Venice. He lives and works by dividing his time among Sarajevo, Počitelj, Venice, and Paris.

Safet Zec is the recipient of several dozen awards and commendations, of which the following should be singled out: the teachers' award handed out by the Academy of Fine Arts in Belgrade (1969), the award

would be able to note that in his works he focuses on landscapes, architectural motifs (the Bosnian *mahala*, house, the *avlija*, picket fence, wall, El Greco's house, the houses from Počitelj, the stone houses along the seacoast, Venetian houses), still life, and human figures, at the same time, giving them his mark.

⁸ Zec met his colleague, the painter Ivanka Lekaj in 1970 while attending his postgraduate studies. She played an important role in determining the course of his career and his development as an artist. Specifically, as a result of his friendship with her emerged a great many significant works, his participation in numerous exhibitions, as well as numerous prestigious awards and commendations for his work. Ivanka passed away in 2019. About her impact on and importance for Safet Zec we find out more from Giuffré: "Several years his junior, she attended art classes at the Academy, graduating when Safet, after he had finished his obligatory military service, was concluding his specialization. Her art compared to his was less marked by introversion; what is more, it was open, welcoming and light. Her sensibility and culture, the veiled, and yet unconventional vivaciousness of her temperament—just impetuous enough so as not to be confrontational with Safet's reserved nature—made up for her natural shyness. Particularly during those difficult years of disappointment, her limitless support, her invincible confidence in his giftedness, were a decisive factor in Safet reclaiming his self-confidence", according to Giuffré, *ibid.*, p. 71. (The translation is mine).

⁹ Počitelj is a medieval fortress located along the left bank of the Neretva river in the municipality of Čapljina. Its first mention dates back to historical documents from 1444, and its intense development began in the second half of the 16th century, following the arrival of the Ottomans, when it became a location of the fruitful combination of the oriental and Mediterranean building tradition. The well-known Turkish travel writer Evliya Čelebija in his work *Seyâhatnâme* in 1664 wrote about his stay in Počitelj, where he describes it as a small, low-lying town on the east bank of the Neretva river covered in slates, barns, a mosque, an imaret, tower, madrasa, hammam, and *han*. Počitelj is located in Herzegovina, on the slopes of the Dinar mountains, and is characteristics of its karst terrain, Mediterranean climate (dry and sultry summers, winters with no snow), so the houses themselves are adapted to the available material and weather conditions, and differ from the typical Bosnian house. The armed forces of the Bosnian Croats (HVO - Croatian Defence Council) destroyed Počitelj in the summer of 1993, Giuffré, *ibid.* This historical town, which had over a long period been forgotten and left to the effects of natural decay, only thanks to considerable effort, primarily on the part of Safet Zec, was declared a national monument of Bosnia and Herzegovina in 2003.

of the Association of Fine Artists for painting (1972), the award of the V Triennial of contemporary Yugoslav drawing (1975), the award of the Biennale of the Yugoslav art in New York (1978), the award of the XII Biennale artistique des pays méditerranéens (1978), the award of the XVI Biennale of graphic art in Ljubljana (1985), the major Gran-prix for drawing “Alpe Adria” (1996), and the special award of the international Triennial of graphic art in Japan (1998).¹⁰ He has exhibited in the former Yugoslavia (Ljubljana, Sarajevo, Belgrade, Novi Sad, Priština, Skoplje, Dubrovnik, Tuzla, Čača, Somboru, Zrenjanin, Požarevac...), but also outside of its borders, all over the world (Lisbon, London, New York, Paris, Schladming, Graz, Villach, Ankara, Kanagawa, Buenos Aires, Bologna, Alexandria, Hamburg...).¹¹

2. Safet Zec and the War in Bosnia and Herzegovina

The dissolution of Yugoslavia¹² began at the beginning of the 1990's and was crowned by a bloody war in Bosnia and Herzegovina which lasted from 1992 to 1995. Safet Zec and his family were in Sarajevo at the beginning of the war, which for his, and numerous other families, meant the end of a comfortable, carefree life, and the beginning of a journey into an uncertain future.¹³ At the end of March 1992, he sent his children to Canada (Montreal),

¹⁰ Giuffré, *ibid.*, p. 319.

¹¹ Giuffré, *ibid.*, p. 313-318.

¹² In 1918, following World War I, the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes were formed. Its name was changed to the Kingdom of Yugoslavia in 1929 (so-called first Yugoslavia). During World War II it was occupied by the Axis alliance. After the liberation, for a short period, it bore the name of Democratic Federative Yugoslavia, which was soon (in November of the same year) changed to the Federative People's Republic of Yugoslavia (so-called second Yugoslavia). It was a federation of six republics, of which one had two provinces. In 1963, with a new constitution, the name of the country was changed to the Socialist Federative Republic of Yugoslavia. This country would dissolve at the beginning of the 1990s, reaching its peak at the beginning of the war in Bosnia and Herzegovina in 1992. Serbia and Montenegro, two of the six republics, continued the idea of Yugoslavia, and so the Republic of Yugoslavia was declared in 1992 (so-called third Yugoslavia). It lasted until 2006.

¹³ In an interview he says of himself: “For us, as for so many people, it was a terrible, unnecessary break. We had just finished a beautiful house in Sarajevo, where my family and I lived after returning from Belgrade. We were preparing for a nice, comfortable, life, but we were forced to leave it all. Our fate is one of the schematized fates of thousands and thousands of people. We came to Italy, but of the work that I had created up till then, I had nothing—it had all been left behind in Sarajevo. The artists in former Yugoslavia were not worried about having an international career. Simply, we were fine in the Yugoslav ambient. Even though I was famous in Yugoslavia, no one knew about me in Italy. Fate, life led me to a completely new beginning, at an advanced age, and with two children.” Sabljaković Una, “Safet Zec, Imam

THE EFFECT OF WARTIME SUFFERING ON THE CHOICE AND TRANSFORMATION
OF MOTIFS IN THE WORK OF SAFET ZEC

while he and his wife remained in Sarajevo until 1993. In an interview he gave, he said:

“That period, from the spring of 1993, when I left Sarajevo which was under siege at the time, until the spring of 1994, when I settled down in Dunaj, I spent like a pendulum out of control—I ‘swayed left and right’ in overnight buses and passenger trains from Zagreb to Berlin and from Crikvenica to Bern, trying to find shelter from the war and violent nationalism which was threatening to destroy me and my family. That year I was a guest speaker at various discussion panels, ex-Yugoslav, Croatian, and Muslim clubs and pubs, I visited refugee camps and apartments, and all the while people were asking me to explain something that I did not understand—why and how this aggression had befallen Bosnia.”¹⁴

After settling down in Udine (Italy), he immediately began work in the graphic art center *Albi cocco Santini*. At this time he created numerous works with motifs that he had used previously - architectural motifs (the Bosnian house, *mahalas*, windows), still life (bread, kitchen cloths, tables), human figures. However, now he processed them in a completely different way, using them as a means to reflect the spiritual state he was in - grieving for his homeland and deeply suffering because of the struggle and exodus of thousands of innocent people.

3. The Transformation of the Motifs

There are only a few artists who dedicated their attention to the motif of the house and its surroundings to the extent that Safet Zec did. Therefore, we could say that they, based on their frequency and duration, are the most prevalent motifs in his work.¹⁵ Most often, Safet Zec painted the Bosnian house (an oriental house of the continental type which, with the arrival of the Ottomans, reached and was immediately accepted in Bosnia), open, often spread out toward nature and the sky, with open windows behind which we can glimpse the tips of trees, the close line of the horizon, and the light of a

genetsku zavisnost od Bosne”, *Deutsche Welle*, December 3, 2016, <https://www.dw.com/bs/21.04.2020>).

¹⁴ Stojić Mile, *Ruža u oluji*, VBZ, Zagreb 2010.

¹⁵ Lavrinović Ivan, *Mali rječnik ili uvod u stvaralštvo, Izložba Safeta Zeca [exhibition catalog]*, Collegiumu Artisticumu, Sarajevo 2001.

lofty sky.¹⁶ The houses are dominated by the color green which for Safet Zec is an “atmosphere of eternal summer, which is irreplaceable...”.¹⁷ However, in his works with a house motif, created between 1992 and 1996, the facades of the houses are damaged, derelict, irregular, and could be said to represent the factual state of affairs following the devastation of war throughout the country. The mortar on the facades is like a crust, which has been “scratched at”, grey, and the overall atmosphere gives an impression of abandonment and decay (Example 1).

Example 1. The motif of the Bosnian house in the work of Safet Zec before¹⁸ and after the war.¹⁹

The arrival of the Ottomans to the Balkans meant a more intense construction of numerous settlements in all parts of the Balkans, and the beginning of urbanization. The *čaršija* was the business zone and a place to advertise public jobs and functions, while the *mahalas* (the residential areas) were slightly isolated, often located on a slope, and represent more peaceful residential zones and the intimacy of family life.²⁰ In his work preceding the

¹⁶ The extent of the importance that Zec’s paintings with the Bosnian house motif had for displaced Bosnian refugees is best captured in the words of Stojić “those who had forcefully been evicted from their homes were able to find, just for a moment, peace for their overtrodden and annulled being in that dream-like and remembered Bosnian house”, Stojić Mile, *Ruža u oluji*, VBZ, Zagreb, 2010, p. 38.

¹⁷ Bogavac Branka, *Safet Zec, Uvijek se slika ono što se najbolje poznaje, Slikarstvo kao neracionalna sreća, Zbirka pariskih razgovora sa slikarima*, Pešić i Sinovi, Beograd 2004, p. 238.

¹⁸ Giuffré, *op.cit.*, p. 75.

¹⁹ Retrieved from Zec Safet, <http://www.safetzec.com/index.php?id=24>, (12.02.2022).

²⁰ Zukić Kemal, *Islamska arhitektura, slikarstvo i primenjene umjetnosti, knjiga II*, Bošnjački institut, Sarajevo 2001.

THE EFFECT OF WARTIME SUFFERING ON THE CHOICE AND TRANSFORMATION
OF MOTIFS IN THE WORK OF SAFET ZEC

war in Bosnia and Herzegovina, Safet Zec depicted the vivid arrangement of the houses on the slopes with their pronounced inclusion into a landscape that abounds in luscious green vegetation. However, these same, sometimes full of life, Bosnian *mahalas* in his post-war work became bleak. The atmosphere conveys the devastation of war, while the covered *mezars* or graves, on the top of the hill, symbolize and remind us of the human losses during the war (Example 2).

Example 2. The motif of the Bosnian mahala in the work of Safet Zec before²¹ and after the war.²²

Zec's fascination with the window dates back to his early youth, and he began to include this motif in the 1970's.²³ The art critic Đorđe Kadijević had the following to say about his pre-war works with the window motif in an interview given to the magazine NIN on May 20, 1973: "It is a window in the surroundings of a natural, green silence, in a close, never-ending moment of unspoken intimacy with sights already seen, a certain kind of evening light, looking out onto rich foliage, a yard in damp shadow, empty rooms which someone had been in and had left".²⁴ However, the post-war windows carry particular weight and a wide array of heavy and painful emotions. Their overall coloristic atmosphere, unlike that of the windows before the war, is located in a soft dark brown *gama*, ranging from red to black. Here we do not

²¹ From Giuffrè, *op. cit.*, p. 161.

²² Retrieved from Safet Zec, 1943/Allegories of Fate, <https://www.pinterest.com/pin/563018693799957/>, (12.02.2022).

²³ Bonafoux Pascal, "Predgovor", *Djela 1958-2001 [exhibition catalog]*, Collegium Artisticum, Sarajevo 2001.

²⁴ Kadijević, Đorđe, "Dug i zahvalnost", *Nin*, May 20 1973, p. 17.

see the light and coloristic accents which revived earlier compositions. It is as if the artist wants to use them to depict pain, suffering and the heavy burden carried by post-war windows (Example 3).

Example 3. The motif of the window of the Bosnian house in the works of Safet Zec before²⁵ and after the war.²⁶

The room, as an intimate space of the interior of the house which represents a place of deep spiritual peace and composure, is a frequent motif in the early works of Zec. In the pre-war period, he usually painted the room of his mother, which is green in his works. In an interview about his mother's room he said that it was a "*symbol of all rooms... it is green because it was created in the full swing of summer and turned into an overwhelming gama of green which surrounded us, and which was dictated by what was happening outside.*"²⁷ This motif reappears in Zec's later creative phases, but it is no longer green, and instead, the room is more of a dismal ambiance for his still-life motifs. After the war broke out in Bosnia and Herzegovina, the

²⁵ Retrieved from Doors and Windows, Venice - Safet Zec/Mark Murray Fine Art, <https://pin.it/4tXqcHf>, (February 12, 2022).

²⁶ Retrieved from Mehicic Salem, <https://pin.it/6gwx5PU>, (12.02.2022).

²⁷ Bogavac Branka, *Safet Zec, Uvijek se slika ono što se najbolje poznaje, Slikarstvo kao neracionalna sreća, Zbirka pariskih razgovora sa slikarima*, Pešić i Sinovi, Beograd 2004, p. 238.

THE EFFECT OF WARTIME SUFFERING ON THE CHOICE AND TRANSFORMATION
OF MOTIFS IN THE WORK OF SAFET ZEC

rooms in Zec's works are "quite different",²⁸ with no windows, with deep, opaque shadows, quite threatening (Example 4).

Example 4. The motif of the Bosnian room in the work of Safet Zec before²⁹ and after the war.³⁰

The motif of bread in the work of Safet Zec has a symbolic meaning. In his pre-war work, the bread is white, on a clean cloth, usually sliced with a knife. In his post-war work, it is a "warning" and points to the "necessity of a rude awakening."³¹ In one of his interviews, Safet Zec, when speaking of the works from his opus *Hljeb dobročinstva* or the Bread of Human Kindness (Example 5.), states the following: "In the picture that is on the cover of an exhibition catalog from Rome, there is an entire bouquet of hands. In the top left corner, there are photographs of bread being handed out during the war in Sarajevo, of that terrible moment when hundreds of hands were stretched out desperately to reach the bread being handed out from a truck. These are distressing images, and I turned all that into a symbol of bread as salvation..."³²

²⁸ Lavrinović Ivan, *Mali rječnik ili uvod u stvaralštvo, Izložba Safeta Zeca [exhibition catalog]*, Collegiumu Artisticumu, Sarajevo 2001.

²⁹ Retrieved from Zec Safet, <http://www.safetzec.com/index.php?id=7&gal=242&quale=6>, (12.02.2022).

³⁰ Retrieved from Zec Safet, <http://www.safetzec.com/index.php?id=7&gal=4&quale=4>, (12.02.2022).

³¹ Bonafoux Pascal, "Predgovor", *Djela 1958-2001 [exhibition catalog]*, Collegium Artisticum, Sarajevo 2001, p. 14.

³² Sabljaković Una, "Safet Zec, Imam genetsku zavisnost od Bosne", *Deutsche Welle*, December 3, 2016, <https://www.dw.com/bs>, (21. 04. 2020). Bonafoux describes an image from Zec's studio. In the left-hand corner of this easel, there is a pasted photograph of arms stretched out towards bread that is being offered. "Seen a thousand times. An obscene banality. Refugees. Food being distributed by an NGO.", Bonafoux Pascal, "Predgovor", *Djela 1958-2001*

Example 5. The motif of bread in the work of Safet Zec before³³ and after the war.³⁴

In the works of Zec, mysterious kitchen cloths and wrinkled covers with deep dark shadows, of light but a usually not completely white color, sometimes with a pattern woven into them, are mostly just a part of the still life on the table or draped on the back of a chair. In the early work of Zec, they are draped in almost ballet-like movements, allowing us to find the traces of the person who has left them there. Contrary to that, the clothes in Zec's post-war work are a witness of Zec's loneliness, longing, and anxiety (Example 6). In his work, they are sometimes even bloody and wrapped around a lifeless body, and are witnesses to difficult human fates. Within them, the aesthetic dramatically touches upon the existential, the artistic upon the ethical.

[*exhibition catalog*], Collegium Artisticum, Sarajevo 2001, p. 14. He goes on to ask: "Why has Zec decided to tape it right there, so that it is obvious at first glance, a photograph which reports on the day and hour when the humanitarian aid was distributed on the border crossing, in the town square where no provisions are being received due to the warfare, in the surroundings or the refugee camp" Bonafoux, *ibid.*, p. 14. It is there, he says, to "stop one's gaze on the photograph, on that same image we have seen while leafing through the paper... as an immediate warrant issued to one's gaze, yours, my gaze, an invitation for us to look" (Bonafoux, *ibid.*).

³³ Retrieved from Mis Adro, <https://pin.it/66Q7qGs>, (12.02.2022).

³⁴ Retrieved from Evelyne Devillers, <https://pin.it/2GvjAhK>, (12.02.2022).

THE EFFECT OF WARTIME SUFFERING ON THE CHOICE AND TRANSFORMATION
OF MOTIFS IN THE WORK OF SAFET ZEC

Example 6. The motif of the cloth in the work of Safet Zec before³⁵ and after the war.³⁶

The embrace is a frequent motif in the work of Safet Zec. In his pre-war works, the embrace is passionate. However, after the war, it is predominantly dramatic. It was inspired by a particular love story tied to one of the tragic events of the war. Namely, on May 18, 1993, Admira Ismić (a Bosniak woman) and Boško Brkić (a Bosnian Serb) tried to escape from Sarajevo which was under siege at the time. They were shot by a sniper rifle and died embraced in the street. Today they are known as the “Romeo and Juliet of Sarajevo”. Zec’s cycle *Zagrljaji* or Embraces is dedicated precisely to them. In an interview given to a reporter from Free Europe, Zec had the following to say: “I am moved by that tragedy, that personal tragedy of Admira and Boško, and I wanted to, if nothing else, dedicate this exhibition to them and in a way finish it, give the story closure, and if life were to let me, go on working with other content, with other loves which still shake me to my core.”³⁷

³⁵ From Giuffré, *op.cit.*, p. 98.

³⁶ Retrieved from Giuffré, *op.cit.*, p. 105.

³⁷ Obradović Ajla, “Safet Zec, Prisustvujemo obnovi fašizma i nacizma”, *Radio slobodna Evropa*, May 7, 2019, <https://www.slobodnaevropa.org>, (21.04.2020).

Example 7. The motif of the embrace in the works of Safet Zec before³⁸ and after the war.³⁹

During this war, in addition to a great many casualties, displaced, and missing individuals on all sides (among the Bosnians, Serbs, and Croats who are the constituent peoples of Bosnia and Herzegovina), and the complete dissolution of a country, an event which the *International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* and the *International Court of Justice* characterized as genocide, permanently marked the war and left a blemish on all of mankind. That event is the massacre in Srebrenica which took place in July 1995. At that time, military, police, and paramilitary formations of the Bosnian Serb forces carried out a series of mass liquidations of several thousand Bosniak men and boys. The precise number of those murdered is as yet unknown.

Moved by this tragic event, Safet Zec created a cycle of works and named it *Srebrenica*, in which he, as he pointed out, painted the drama of those who physically survived a massacre and mass liquidation “to the limits

³⁸ Retrieved from Giuffré, *op. cit.*, p. 78.

³⁹ Retrieved from Safet Zec à Paris–Le pouvoir de la peinture–ArtsHebdoMédias, <https://pin.it/7iwftrM>, (12.02.2022).

THE EFFECT OF WARTIME SUFFERING ON THE CHOICE AND TRANSFORMATION
OF MOTIFS IN THE WORK OF SAFET ZEC

of unendurable pain... whose souls were destroyed and systematically extinguished”,⁴⁰ as well as of those who had lost their loved ones (Example 8). In an interview given to the daily paper Avaz, speaking about the works in this cycle, he stated: “Man, while he lives, is always trying to add something, to say something more about that tragedy, to leave a trace. It is a rather extensive group of works and it is always present in part in all of my exhibitions. Naturally, I am always looking for an opportunity to integrally present these works. The understanding that people know very little about it, that they are not very informed either historically or humanly about the dimensions of that tragedy, makes it over and over again my duty to contribute to the truth of what happened so that it may never happen again.”⁴¹ In the same interview he points out that “he will never stop speaking out about the injustice that befell innocent mothers, fathers, daughters, and sons, since it is his duty as a human and an artist.”⁴²

Example 8. The motif of the mother from Srebrenica⁴³

The motif of the human face is one of the central motifs in Zec’s opus following the massacre in Srebrenica. Every picture from the cycle *Suze* or *Tears* represents “a meeting with the experience of the individuality of each

⁴⁰ Zec Safet, “Nikada neću prestatı govoriti o Srebrenici”, *Rogatica.com*, July 13, 2014, <http://www.rogatica.com/index.php/vijesti-bih>, (9.12.2016).

⁴¹ Zec, *ibid.*

⁴² Zec, *ibid.*

⁴³ Retrieved from Novi, <https://novi.ba/clanak/81004/srebrenica?page=4>, (12.02.2022).

human suffering.”⁴⁴ In the foreword to the catalog of one of Zec’s exhibitions, Abadžić Hodžić wonders: “How does one paint the face of a cosmic tragedy? How does one paint tens of thousands of lost faces?”⁴⁵ She asks these questions because Zec in this cycle painted people with no faces to artistic perfection (Example 9), which will forever remain one of the “most memorable visual reminders of the tragedy of Srebrenica.”⁴⁶ In this cycle of works, in addition to people with no faces, he also depicted “a hand heavily pressing against the forehead of a man who is seated, the hand of a woman which is trying to stifle the sound of despair and disbelief, intertwined, tired hands carrying the weary body of a wounded man...”⁴⁷

Example 9. The motif of humans with no faces.⁴⁸

During his early creative period, Safet Zec painted numerous works which included human figures. However, at one point in his life, specifically, the time when he lived and worked in Belgrade, he gave an advantage to the motif of foliage, and so, as a result, almost did not deal with the human figure at all. The massacre in Srebrenica encouraged his return to the human figure in his post-war work, especially during the cycle *Exodus* (Example 10). In this cycle, where he depicts the exodus of innocent people from their

⁴⁴ Abadžić Hodžić, *Aida, Kako naslikati lice jedne kozmičke tragedije, Lica kozmičke tragedije [exhibition catalog]*, Bosansko narodno pozorište, Zenica 2009, p. 8.

⁴⁵ Abadžić Hodžić, *ibid.*, p. 6.

⁴⁶ Abadžić Hodžić, *ibid.*

⁴⁷ Abadžić Hodžić, *ibid.*

⁴⁸ Retrieved from Mehicic Salem, <https://pin.it/731IT4Y>, (12.02.2022).

THE EFFECT OF WARTIME SUFFERING ON THE CHOICE AND TRANSFORMATION
OF MOTIFS IN THE WORK OF SAFET ZEC

homeland under difficult and dramatic circumstances, Safet Zec achieves the pinnacle of artistry in his work.

Example 10. The motif of the lifeless body in a wheelchair.⁴⁹

Conclusion

Safet Zec has actively been producing academic work since the mid-1970s and continues to do so today. He is not an artist who uses a great number of motifs in his work. They mainly include landscapes, the motif of the Bosnian house, room, window, *mahala*, still life (bread, a table, a piece of cloth...) and human figures. Throughout his entire opus, he returns to them, transforming them so that they become a means of conveying a new message. The aforementioned motifs were marked by the artist's happiness, harmony, and inner peace during peacetime in Yugoslavia. Everything is green, lively, full of life, and pure. However, from the beginning of the war when he and his countrymen went on to experience hard times, even though the choice of motifs did not change, his works took on a completely different atmosphere. They became dark, and the previously used motifs became a means of presenting human suffering, helplessness, and struggle.

⁴⁹ Retrived from Exodus, el drama de la inmigración reflejado por Safet Zec - Esto no es arte, <https://pin.it/55RSCE3>, (12. 02. 2022).

REDŽEP NIKŠIĆ

Even though before the war in Bosnia and Herzegovina he created art that presented human figures, we can conclude that this motif dominates his creative opus during the war and after it and that within it he achieves the pinnacle of artistry.

The work of Safet Zec requires an aesthetic analysis which includes not only the observation of his work from the aspect of motifs, as was done in this paper but also of artistic elements and principles (techniques, lines, colors/coloring, shapes, and forms, dimensions, the state of surfaces) and their mutual relations. However, due to the scope of this paper, it was not possible to do so, and it remains a topic of future work. We hope to have, at least in part, brought the work of this Bosnian painter and graphic artist closer to the public and hope to have encouraged researchers to study his work further.

REFERENCES

ABADŽIĆ-HODŽIĆ, Aida, *Kako naslikati lice jedne kozmičke tragedije, Lica kozmičke tragedije [exhibition catalog]*, Bosansko narodno pozorište, Zenica 2009, pp. 6-8.

BOGAVAC, Branka, *Safet Zec, Uvijek se slika ono što se najbolje poznaje, Slikarstvo kao neracionalna sreća, Zbirka pariskih razgovora sa slikarima*, Pešić i Sinovi, Beograd 2004.

BONAFoux, Pascal, "Predgovor", *Djela 1958-2001 [exhibition catalog]*, Collegium Artisticum, Sarajevo 2001.

DENEGRI, Ješa, *Poznato i novo o povijesti Novih tendencija*, Hrvatska pošta, Zagreb 2011.

_____, "Specifični fenomeni jugoslovenskog umetničkog prostora: 'Socijalistički modernizam' od umerenih do radikalnih pozicija", (ed.) Mirko Miletić, *Komunikacije, mediji, kultura*, Megatrend univerzitet, Beograd 2012, pp. 297-316.

THE EFFECT OF WARTIME SUFFERING ON THE CHOICE AND TRANSFORMATION
OF MOTIFS IN THE WORK OF SAFET ZEC

_____, *Posleratni modernizam neoavangarde/postmodernizam, Ogledi o jugoslovenskom umetničkom prostoru 1950-1990*, Službeni glasnik, Beograd 2016.

Enciklopedija likovnih umjetnosti 3, (ed.) Mohorovičić Andrija, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb 1962.

Enciklopedija likovnih umjetnosti 4, (ed.) Mohorovičić Andrija, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb 1962.

GIUFFRÉ, Guido, *Safet Zec*, Art studio “Azinović” - “Šahinpašić”, Zagreb-Sarajevo 1999.

KADIJEVIĆ, Đorđe, “Dug i zahvalnost”, *Nin*, May 20, 1973.

LAVRINOVIĆ, Ivan, *Mali rječnik ili uvod u stvaralštvo, Izložba Safeta Zeca [exhibition catalog]*, Collegiumu Artisticumu, Sarajevo 2001.

STOJIC, Mile, *Ruža u oluji*, VBZ, Zagreb, 2010.

ZUKIĆ, Kemal, *Islamska arhitektura, slikarstvo i primenjene umjetnosti, knjiga II*, Bošnjački institut, Sarajevo 2001.

Internet Sources

Doors and Windows, Venice–Safet Zec/Mark Murray Fine Art, <https://pin.it/4tXqcHf>, (12.02.2022).

Evelyne Devillers, <https://pin.it/2GvjAhK>, (12.02.2022).

Exodus, el drama de la inmigración reflejado por Safet Zec – Esto no es arte, <https://pin.it/55RSCE3>, (12.02.2022).

Mehicic Salem, <https://pin.it/6gwx5PU>, (12.02.2022).

_____, <https://pin.it/731IT4Y>, (12.02.2022).

Mis Adro, <https://pin.it/66Q7qGs>, (12.02.2022).

Novi, <https://novi.ba/clanak/81004/srebrenica?page=4>, (12.02.2022).

REDŽEP NIKŠIĆ

Obradovic Ajla, “Safet Zec, Prisustvujemo obnovi fašizma i nacizma”, *Radio slobodna Evropa*, May 7, 2019, <https://www.slobodnaevropa.org>, (21.04.2020).

Sabljaković Una, “Safet Zec, Imam genetsku zavisnost od Bosne”, *Deutsche Welle*, December 3, 2016, <https://www.dw.com/bs>, (21.04.2020).

Zec Safet, “Nikada neću prestati govoriti o Srebrenici”, *Rogatica.com*, July 13, 2014, <http://www.rogatica.com/index.php/vijesti-bih>, (9.12.2016).

_____, <http://www.safetzec.com/index.php?id=24>, (12.02.2022).

_____, <http://www.safetzec.com/index.php?id=7&gal=242&quale=6>, (12.02.2022).

_____, <http://www.safetzec.com/index.php?id=7&gal=4&quale=4>, (12.02.2022).

_____, Safet Zec à Paris – Le pouvoir de la peinture–ArtsHebdoMédias, <https://pin.it/7iwftrM>, (12.02.2022).

_____, 1943/Allegories of Fate, <https://www.pinterest.com/pin/563018693799957/>, (12.02.2022).

II. MEşRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)*

Mustafa SARI**

ÖZ

Osmanlı Devleti’nde teftiş, modernleşmenin bir ürünü olarak Tanzimat döneminde ortaya çıkmıştır. Mülkiye müfettişliği ise 1896 yılında Rumeli Islahatları kapsamında sadece Rumeli’de uygulanmış, ancak 1902 yılında bu uygulamadan vazgeçilmiştir. II. Meşrutiyet ile birlikte mülkiye müfettişliği yeniden ihya edilmiş ve kapsamı genişletilerek Rumeli ile birlikte Anadolu’ya da müfettişler gönderilmiştir. Bu dönemde ikisi gayrimüslim olmak üzere atanan dört mülkiye müfettişinden biri olan Haydar Bey, 1909-1913 yılları arasında yaklaşık dört yıl Anadolu ve Rumeli’de görev yapmıştır. Kendisi de bir Rumelili olan ve bu sebeple bölge dillerinin neredeyse tamamını bilen Haydar Bey’e Rumeli’de bu özelliği nedeniyle çok kritik vazifeler verilmiştir. Haydar Bey, Balkan Savaşları’nın hemen öncesinde kendisine verilen bu önemli vazifelerin üstesinden başarıyla gelmiştir. Bu makalede, başta Osmanlı arşiv belgeleri olmak üzere dönemin basını ve araştırma-inceleme eserlerle Haydar Bey’in Rumeli’de aldığı görevlerin ele alınması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haydar Bey, Mülkiye Müfettişliği, Rumeli.

* Bu makale, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2004 tarihinde tamamlanan *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Devlet Adamı: Haydar (Vaner) Bey* başlıklı Yüksek Lisans Tezinin bir bölümünün yeni arşiv belgeleri ve diğer kaynaklarla revize edilmiş halidir.

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Sakarya, ORCID: orcid.org/0000-0003-0883-1995, E-posta: msari@sakarya.edu.tr

MUSTAFA SARI

**A CIVIL INSPECTOR IN RUMELIA IN THE SECOND
CONSTITUTIONAL MONARCHY: HAYDAR (VANER) BEG
(1909-1913)**

ABSTRACT

Inspection in the Ottoman Empire emerged as a product of modernization during the Tanzimat era. Civil inspectorship, on the other hand, was implemented only in Rumelia within the scope of Rumelia Reforms in 1896 but was abandoned in 1902. With the Second Constitutional era, civil inspectorship was recreated and its scope was expanded and inspectors were sent to Anatolia together with Rumelia. As one of the four civil inspectors appointed during this period, two of whom were non-Muslims, Haydar Beg worked in Anatolia and Rumelia for about four years between 1909-1913. As he was originally a Rumelian and therefore knew almost all the languages of the region, he was given very critical duties in Rumelia. Just before the Balkan Wars, Haydar Beg successfully overcame all important duties given to him. In this article, it is aimed to analyse the role of Haydar Beg in Rumelia through the Ottoman archival documents, contemporary newspapers, and journals and related literature.

Keywords: Haydar Beg, Civil Inspectorship, Rumelia.

EXTENDED ABSTRACT

In the modern sense, the inspection practice in the Ottoman Empire was implemented during the Tanzimat period. The Sublime Porte had sent inspectors to Anatolia and Rumelia to supervise the proper implementation of the Tanzimat Edict. With the Treaty of Berlin of 1878, the Ottoman State had guaranteed that reforms would be made in Anatolia and Rumelia. For the reforms in Rumelia, a comprehensive “The Rumelian Provinces Reform Draft” was prepared in 1896. The concept of Civil Inspectorship was also included in this document for the first time. Three civil inspectors were appointed to six Rumelian provinces. In 1902, the practice of this inspectorate for the Rumelian provinces was abandoned. Instead, a general inspectorate was established, covering the provinces of Thessaloniki, Kosovo, and Manastir, under the new reforms in Rumelia. However, this general inspectorate also was abolished after the declaration of the Second Constitutional Era.

After the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, the institution of the civil inspectorate was re-established. However, this time, the property inspectorate would cover not only Rumelia but the entire Ottoman

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

geography. In 1909, four civil inspectors were appointed. One of them was Haydar (Vaner) Beg, who was born in Potgorica in 1873, within the borders of Montenegro, started his civil service in 1889 and was appointed as Civil Inspector on September 8, 1909, after serving as district governor in various districts. This article only dealt with his four-year inspectorship in the provinces of Rumelia.

One of the important duties of Haydar Beg in the civil inspectorate was his assignment in August 1910 to oversee the collection of weapons in the Kosovo province, especially in the hands of the Bulgarians. When he came to the region, he made extensive investigations about the Ipek-Mitrovice road, which was planned to be built, and presented his report to the Ministry of Internal Affairs. Apart from that, he visited Štip, Kočani, Veles, Kumanovo, and other towns one by one within the province of Kosovo and collected the weapons in the hands of the people. As he had an Albanian origin, he was familiar with Bosnian, Russian, Bulgarian, Croatian, and Montenegrin-Slavic languages which led him to come into direct contact with the people and thus facilitated the persuasion of the people. In addition, with Haydar Beg’s timely warning to the Ministry of Internal Affairs, an attempt was made to prevent the Bulgarian people from fleeing to Bulgaria in an armed manner. Thanks to these efforts, thousands of rifles and tens of thousands of cartridges were delivered to the Turkish authorities in August-September 1910.

The most important duty of Haydar Beg as a civil inspector was the assignment of the Travel of Sultan Reshad to Rumelia as an expert on Rumelian languages and customs. The most significant aim of the Travel of Rumelia which took place on June 5 and June 26, 1911, was to get the rebellious Albanian people. The Sultan’s travel to Rumelia started on 5 June by seaway. After staying in Thessaloniki for three days, the Sultan’s retinue arrived in Skopje on the evening of June 11 with the enthusiastic cheers of the people. It was also desired to ensure the obedience of the Albanian leaders who rebelled during their visit to Skopje. Haydar Beg was appointed for the obedience of Isa Bolatin, who was one of the most powerful Albanian gang leaders in the region, and he knew this person closely. However, Haydar Bey’s efforts yielded no results.

After staying in Skopje for four days, the committee left and prayed Friday prayer in Meshed, where Sultan Murad’s tomb is there, with the participation of a large number of Albanian people on June 16. However, the fact that the person, who would translate the sultan’s declaration and the grand vizier’s speech to the public, did not speak Albanian, caused a crisis. Haydar Beg was given the job of translating this declaration and speech into Albanian. Although he made these translations, they could not be printed and

MUSTAFA SARI

distributed to the public. The committee returned to Istanbul on June 26, 1911, after visiting Manastir.

The Rumelia Travel of Sultan Mehmed Reshad ended without encountering any setbacks. It created a positive atmosphere both in the capital and in the visited places. The Sultan approached the people not as a sultan but as a “father” throughout his journey, which made a great impact on the people. Haydar Beg also talked about the circumstance that he witnessed this attitude of the Sultan in a newspaper interview. However, despite these positive aspects of the tour, the Balkan Wars broke out in a very short time, and in the end, all Rumelia was lost and the Albanians declared their independence.

One of the important duties during his civil inspectorship was his appointment as a member of the committee formed for the Reform of Rumelia in February 1912 under the presidency of Minister of Internal Affairs, Hacı Adil (Arda) Beg. One of the most important duties of the committee was to appease the Albanians who were preparing for the rebellion and to prepare a reform program for them. The Rumelia Reform Committee continued its contacts in Kosovo, Shkodra, and Manastir provinces between February 16 and May 29, 1912. In the places where the committee went, they started construction activities, especially schools, and tried to make the people obey the Ottoman State. However, despite all the efforts of the Reform Committee, the rebellion movements in Albania did not come to an end. At the end of these events, the Ottoman government had to give them autonomy to appease the Albanians.

Haydar Beg was assigned as a member of the investigation committee to be sent here after the Malisors revolted in Albania just before the Balkan Wars. There was a possibility that the Christian Malisors would unite with the Montenegrins, who constantly harassed the Ottoman border, to seize Shkodra. The committee headed by Marshal Kazim Pasha came to Shkodra in September 1912 and began to work. While the committee was running in Shkodra, the Balkan Wars broke out with Montenegro's declaration of war on the Ottoman State on 8 October 1912. The main aim of the Montenegrins was to capture Shkodra. Despite the efforts of the Reform Committee, Malisors united with the Montenegrins, burned all Islamic villages, and besieged Shkodra.

It is seen that Haydar Beg was the most active of the members of the committee as he knew the region very well. Also, he installed narrow-gauge railroad lines in all fortified positions in the city in order to provide supplies and ammunition more easily. Thus, he collected grain enough for six months for the army from the surrounding villages. He also made an effort to arm the

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

people of Shkodra against the Montenegrins and Malisors. Despite the Ottoman government’s call to return to the committee upon the outbreak of the war, Haydar Beg remained in the region for a while at the request of the Shkodra governor and commander, Hasan Rıza Pasha. Even though it was under siege during the Balkan Wars, Shkodra became one of the cities that resisted the most, thanks to the work of the Reform Committee and especially Haydar Beg.

Apart from his important duties mentioned above, he was also assigned to inspect the complaints about the social and educational conditions of civil servants. The task of organizing the aid to be sent to the region in the Sharkoy-Murefte earthquake in August 1912 was among his duties.

Appointed as a civil inspector in September 1909 and worked for about four years until July 1913, Haydar Beg took part in duties such as complaints about civil servants, the spread of diseases, banditry incidents, and social unrest in Anatolia and Rumelia, and he fulfilled all of these duties with great competence. Moreover, Haydar Beg was given very important duties, especially regarding the events that marked the last period of the Ottoman Empire in Rumelia. Particularly, Hacı Adil Bey and his participation in the reform committee in Rumelia provinces and Mehmed V Reshad’s travel to Rumelia should also be mentioned. The most important reason why Haydar Beg was given these duties was that he, as an Albanian, had a command of the region and knew almost all the languages spoken in the Balkans. These characteristics of Haydar Beg provided a good opportunity for the policy of implementing the ideology of Ottomanism in Rumelia within the framework of the İttihad-ı Anasır (the Unity of Ottoman Ethnic Elements) ideology of the Party of Union and Progress.

Giriş

Teftiş, modern devlet anlayışının unsurlarından birisi olsa da Osmanlı Devleti’nde klasik dönemden itibaren uygulanmaya gelmiştir. Kadılar herhangi bir şikâyet durumunda bir başka kadı tarafından teftiş edilebiliyordu. Bunun dışında şikâyetlerin fazla olduğu veya devlet adamlarıyla halk arasında ciddi sorunların çıktığı mahallere merkez tarafından durumun teftişi için *mehâyif müfettişi* adıyla güvenilir kadılar gönderilmekteydi.¹ Modern anlamda Osmanlı Devleti’nde teftiş uygulaması Tanzimat döneminde hayata

¹ İlber Ortaylı, “Kadı”, *TDVİA*, C. 24, s. 73.

geçirilmiştir. Babıâli, Tanzimat Fermanı'nın layıkıyla uygulanmasını denetlemek için 1840'ta Arif Hikmet Bey ve Çerkeşi Mehmed Efendi'yi Anadolu ve Rumeli'nin teftiş edilmesi için görevlendirmiştir.² 1842 ve 1850 yıllarında heyet teftişleri gerçekleştirilmiştir. 1860'ta ise bizzat Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Rumeli'yi teftişe çıkmıştır. 1863'ten itibaren de yaklaşık bir buçuk yıl süren kapsamlı bir eyalet teftişleri yapılmıştır.³

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti Anadolu ve Rumeli'de ıslahatların yapılacağına dair garanti vermişti. Böylece Osmanlı yetkilileri daha önce kendi inisiyatifleriyle yaptıkları ıslahat çalışmalarını artık Avrupa devletlerinin baskısı altında yürütecekti. Bu durum ise başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne siyasi olarak müdahale etmelerine fırsat verecekti.⁴ Anadolu'da yapılan ıslahatları denetlemek amacıyla Müşir Şakir Paşa Haziran 1895'te Anadolu Islahatı Umum Müfettişi sıfatıyla Vilâyât-ı Sitte'ye tayin edilmişti.⁵ Rumeli'de ıslahatlar için ise 1896'da yayınlanan "Rumeli Vilâyât-ı Şahanesi'ne Mahsus Mevadd-ı Islahiye Layihası" düzenlenmiştir.

Mülkiye Müfettişliği kavramı ise ilk kez "Rumeli Vilâyât-ı Şahanesi'ne Mahsus Mevadd-ı Islahiye Lahiyası"nda yer almıştır. Bu layihaya göre sadece mülkiye müfettişleri değil, adliye ve maliye müfettişleri de Rumeli vilayetlerine tayin edileceklerdi. Layihaya göre mülkiye müfettişliğinin kurulmasıyla mülkiye memurlarından vazifelerini kötüye kullananlar ile yürürlükte olan kanunlara ve yasalara aykırı hareket veya onların uygulanmasında itinasız davranan mülkiye memurlarının durumlarının tahkik edilerek idarenin istenilen bir şekilde sağ salim yürütülmesi amaçlanmıştır.⁶

29 Haziran 1896 tarihinde "Rumeli Vilâyât-ı Şahanesine Tayin Olunacak Mülkiye Müfettişlerinin Vezaifini Mübeyyin Talimat" adlı bir talimatname yayınlanmıştır. 13 madde ve bir hatimeden oluşan bu

² Mahir Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri", *Belleten*, S. 215, Nisan 1992, s. 69-71.

³ İbrahim Serbestoğlu, "Tanzimat'ın Uygulanmasında Bir Yöntem Olarak Teftiş", *XVII. Türk Tarih Kongresi*, C. IV/II. Kısım, Ankara 2018, s.763-778.

⁴ Ramazan Balcı, "Kosova Islahatı (1896-1905): Rumeli Vilayeti Şahanesine Mahsus Mevadd-ı Islahiye Layihası'nın Kosova'da Uygulanması", *Türkiyat Mecmuası*, C. 22, Güz 2012, s. 4.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa 1838-1899*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

⁶ BOA, A.İMKT.MHM, 690/ 12, lef: 8; BOA, A.İMKT.MHM, 677/ 5; BOA, İ.DH, 1336/ 6.

**II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKIYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)**

talimatname ile mülkiye müfettişliğinin neden kurulduğu izah edilmiş, görev tanımları yapılmış ve maaşları belirlenmişti.⁷ Rumeli vilayetleri ise Selanik, Edirne, İškodra, Manastır, Kosova ve Yanya vilayetleriydi. Bu altı Rumeli vilayetine üç mülkiye müfettişi atanacaktı. Yani iki vilayete bir mülkiye müfettişinin atandığı görülmektedir. Bu paylaşım ise yakınlıklarından dolayı Edirne-Selanik, Manastır-Kosova ve İškodra-Yanya olarak belirlenmiştir.⁸

1902’de Rumeli vilayetlerine yönelik mülkiye müfettişliği uygulamasından vazgeçilmiştir.⁹ Bunun yerine Rumeli’deki yeni ıslahatlar gereğince Selanik, Kosova ve Manastır vilâyetlerini kapsayan bir umumi müfettişlik kurulmuştur. Hüseyin Hilmi Paşa, ilk umumi müfettiş olarak 30 Kasım 1902 tarihinde tayin edilmiştir. Umumi müfettişlerin mülkî, adlî, malî ve jandarmaya ilişkin işlerde geniş yetkileri olacaktı. Selanik merkezli olarak faaliyete geçen bu umumi müfettişlik II. Meşrutiyet’in ilanından sonra lağvedilmiştir.¹⁰

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra mülkiye müfettişliği kurumu yeniden ihya edilmiştir. Ancak bu kez mülkiye müfettişliği sadece Rumeli’yi değil bütün Osmanlı coğrafyasını kapsayacaktı. 1909’da dört mülkiye müfettişi ve dört mülkiye müfettişi muavini atandı. İlk atanan mülkiye müfettişleri, Haydar Bey, Ali Seydi Bey, Haraçyan Efendi ve Timeleon Efendi’ydi.¹¹ 1910¹² ve 1911’de bu müfettişler görevlerine devam ettiler. Ayrıca aynı yıl bu mülkiye müfettişlerinin dışında Heyet-i Teftişîye Müdüriyeti Umumiyesi kurulmuştur.¹³

2 Nisan 1910 tarihinde “Mülkiye Müfettişlerinin Vazifeleriyle Harcırahlarını ve Ayrıntılı Maddeleri İçeren Talimatnamedir” şeklinde bir

⁷ BOA, *İ.DH*, 1336/ 6, lef: 1; BOA, *DH.MKT*, 2082/ 89.

⁸ *1315 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 53. Sene, Alim Matbaası-Ahmet İhsan ve Şürekası, Dersaadet 1315, s. 136.

⁹ BOA, *BEO*, 1912 / 143331.

¹⁰ Hasip Saygılı, “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komitacıları ile İlişkileri”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2014, C. 1, S. 2, s. 198.

¹¹ *1326 (maliye-1910) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 65. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1326, s. 186.

¹² *1327 (maliye-1911) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 66. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1327, s. 207.

¹³ *1328 (maliye-1912) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 67. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1328, s. 199.

MUSTAFA SARI

talimatname yayınlanarak, mülkiye müfettişlerin görevleri ve harcırahları tespit edilmiştir. 39 maddeden oluşan bu talimatnameye göre mülkiye müfettişlerinin merkezi İstanbul, müracaat edilecek yer ise Dâhiliye Nezaretidir. Mülkiye müfettişliğinin kurulma amacı, mülkiye memurlarının bütün fiil ve hareketlerini “Kanun-i Esasi” ve meşrutiyet kaidelerine göre gerçekleştirmelerini sağlamaktır. Mülkiye müfettişleri sadece mülkiye memurlarını değil nafia, adliye, maarif ve maliye işlerini de teftiş edeceklerdi. Müfettişler aynı zamanda muhacirin komisyonlarını, taşra belediye dairelerinin işlerini, jandarma zabitanıyla efradının mülkî işlere temas eden vazifelerini tahkik edeceklerdi.¹⁴

Bu çalışmada II. Meşrutiyet döneminde atanan ilk mülkiye müfettişlerinden olan Haydar Bey’in Rumeli’deki teftişleri, incelemeleri ve görevleri üzerinde durulacaktır. Günümüzde Karadağ sınırları içerisinde bulunan Potgoriça’da 1873 yılında doğan Haydar (Vaner) Bey, 1889’da Mülkiye Mektebi’ni başarı ile bitirerek Van vilayeti maiyet memuru olarak memuriyet hayatına başlamıştı. Haydar Bey sırasıyla Çölemerik, Gevar, Şıtak (Çatak) ve Metroviçe kazaları kaymakamlıklarında bulunmuş, 28 Ağustos 1909’da ise Üsküp Sancağı’na bağlı Köprülü Kazası Kaymakamlığı’na tayin edilmiştir. Ancak Haydar Bey bu vazifesine başlamadan 8 Eylül 1909 tarihinde Mülkiye Müfettişliği vazifesine getirilmiştir.¹⁵ Haydar Bey bu vazifeden 4.000 kuruş maaş almıştı.¹⁶

Haydar Bey, 8 Eylül 1909’da göreve başlamış ve bu görevine 7 Temmuz 1913’e kadar devam etmiştir. Haydar Bey’in Anadolu vilayetlerinde de görevleri olmasına rağmen bu çalışmada sadece Rumeli vilayetlerindeki görevlerine yer verilecektir. Haydar Bey, mülkiye müfettişliği boyunca Balkan Savaşları öncesinde Rumeli’de çok kritik görevleri üstlenmiştir. Kendisine bu görevlerin verilmesindeki en önemli neden Haydar Bey’in kendisinin de bir Rumelili, Arnavut olması ve bölge dillerinin tamamını (Boşnakça, Rusça, Bulgarca, Hırvatça, Karadağ-Slavca ve Arnavutça) biliyor olmasıydı.¹⁷ Çalışmanın kapsamındaki vilayetler ise 1896’da ilk mülkiye

¹⁴ BOA, *MF.MKT*, 1153/ 23, lef: 1.

¹⁵ BOA, *DH.SAİD*, 92/ 360. Haydar Bey’in mülkiye müfettişliği vazifesine kadar aldığı görevlerin ayrıntıları için bkz. Mustafa Sarı, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Devlet Adamı: Haydar (Vaner) Bey*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Haluk Selvi, Sakarya 2004, s. 3-20.

¹⁶ ESA, D: VH000387-257461. Haydar Bey’in maaşı Temmuz 1911’de tarihinde aylık 5.000 kuruşa çıkartılmıştır (İBA, D: 1240).

¹⁷ TBMM Arşivi, D: 427; İBA, D: 1240.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKIYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

müfettişliği kurulduğundaki Rumeli vilayetleri, yani Edirne, Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra ve Yanya vilayetleridir.

Haydar Bey’in Rumeli’de mülkiye müfettişi olarak aldığı görevler incelenirken, Kosova vilayetindeki silahların toplanması ve diğer asayiş olayları, Sultan Reşad’ın Rumeli seyahati ile Hacı Adil Bey ile Rumeli Islahat Heyeti’ne katılması, Haydar Bey’in İşkodra’ya gönderilmesi ve sonra da diğer meselelerdeki görevleri ele alınacaktır.

1. Kosova Vilayetindeki Silahların Toplanması Meselesi ve Rumeli’deki Diğer Asayiş Olayları

II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte Rumeli’de kısa süreli bir sükûnet hâsıl olmuşsa da sonraki süreçte özellikle Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan’ın teşvikiyle bölgedeki Gayrimüslim milletler eşkıya ve çetecilik faaliyetlerine yeniden başlamışlardır. Arnavutlar da isyan hazırlıkları yapmakta ve silahlanmaya devam etmekteydiler. Karadağ da Kosova vilayeti dâhilinde bulunan Katolik ve Arnavut olan Malisörleri¹⁸ tahrik etmekteydiler.¹⁹ Osmanlı hükümeti bu gelişmelere bir son vermek adına 1909 Eylül ayında Çeteler Kanunu’nu yürürlüğe koydu. Bu kanun gereğince özellikle çetecilik faaliyetlerine son vermek adına Rumeli’deki bütün tebaanın ellerinde bulunan silahların toplanmasına başlandı.²⁰ Bu silah toplama meselesinde ilk önce Müslüman ve Katolik olmalarına bakılmaksızın Arnavutların, sonra da Sırpların elinde bulunan silahlar toplanmıştı. Sırp Osmanlı hükümeti tarafından kendilerine verilen üç günlük mühlet içerisinde silahları teslim edilmesi emrine uymuşlardı. Sırada Bulgarların elindeki silahlar vardı.

Başlangıçta Bulgarlar ellerinde bulunan silahları teslim etmek istemişlerse de ortaya çıkan çeteler, Bulgarları bu hareketlerinden vazgeçirmeye çalışmışlardır. Çeteler ahaliyi silahlarını saklamaya çağırmış,

¹⁸ Arnavut dilinde “Mal” dağ, “Malisör” dağlı, “Malësia” dağlık anlamına gelmektedir. Yaşadıkları coğrafya oldukça dağlık olduğu için Malisörlere bu isim verilmiştir. Aynı zamanda Malisörler, Katolik Arnavutlardır. Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar: II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Buke Yayınları, İstanbul 2004, s. 403, 502.

¹⁹ Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 178-179.

²⁰ Hasan Taner Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV/2, Kış 2014, s. 164.

MUSTAFA SARI

ayrıca hükümetin emrine uyarak silahları teslim etmek isteyenleri de öldürmeye başlamışlardı. Bu suretle Kosova vilayetindeki Kumanova, İştîp, Koçana gibi kazalarda yerel makamlar silah toplama meselesinde pek mukavemet görmüştür.²¹ Ayrıca bu bölgelerde silah toplama işlerini yürüten istitlaat komisyonu azalarına karşı da şikâyetler ortaya çıkmıştı. İşte Haydar Bey, Ağustos 1910'da Kosova vilayetine İştîp, Koçana, Osmaniye, Köprülü, Kumanova ve diğer kazalarda halkın elinde olan silahların sorunsuz olarak toplanması için görevlendirilmiştir.

Haydar Bey, öncelikle yapılması planlanan İpek-Metroviçe yolu ile ilgili incelemelerde bulunmuştu. Uzunluğu 60 kilometre olan bu yolun ancak her iki taraftan üçer kilometrelik kısmının inşaatı ve toprak tesviye işleri tamamlanabilmişti. Ancak Haydar Bey, işçilerin azlığı ve ellerindeki araç gereçlerin yetersizliği nedeniyle yolun 1910 yılı içinde tamamlanmasını öngörmemekteydi. Haydar Bey'e göre yolun tamamlanamaması durumunda İpek, Yakova, Gosine ve Malësia taraflarındaki askerî kuvvetler için gerekli erzak ve mühimmat sevk olunamayacaktı. Bu durum ise meşrutiyet idaresinin halk nezdinde gözden düşmesine sebebiyet verebilirdi. Haydar Bey Dâhiliye Nezareti'ne 5 Ağustos'ta gönderdiği bir telgrafta Metroviçe-İpek yolu ile ilgili bu tespitlerini dile getirmişti. Telgrafın devamında ise Karadağ'a karşı olası bir askerî sevkîyat ve harekât için kritik öneme sahip İpek-Gosine yollarının da mutlaka inşa edilmesi gerektiğini belirtmiştir.²² Haydar Bey'in bu uyarılarında ne kadar haklı olduğu, 1912 yılındaki Osmanlı-Karadağ Savaşı'nda ortaya çıkacaktır.

Haydar Bey silahların toplanması için Kosova vilayetinde incelemelerine başladığında ise gördüğü manzara şu şekildeydi: Yeteri kadar kuvvete sahip olmadan İştîp, Koçana, Osmaniye ve Köprülü kazalarında silah toplanacağı ilan olunmuş ve kasabalara beş gün, köylere yirmi beş gün mühlet verilmişti. Bulgar komiteleri bu uzun süreden ve kuvvetin azlığından istifade ederek halkın elindeki silahların bir kısmını ele geçirmişlerdi. Ayrıca silahları teslim veya teslime teşvik edenleri de öldürmekle tehdit etmişlerdi. Bazı köylüler komiteciler tarafından öldürülmekte, bazıları da ortadan kaybolmaktaydı. Bunun dışında komiteciler Koçana'ya iki saat mesafede bulunan Paşacık karakolunu da basarak bir jandarmayı şehit etmişlerdi. İştîp kasabasında ahalideki silahlar tamamen toplanma noktasına gelmişti. Haydar Bey, silahları toplanması ile ilgili tespit ettiği bu bilgileri 10 Ağustos'ta

²¹ *Tanin*, 28 Ağustos 1910, n. 714, s. 2.

²² BOA, *DH.İD*, 9/ 12, lef: 2.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Dâhiliye Nezareti’ne ilettikten sonra işlemlerin devam ettiği Koçana, Köprülü ve Osmaniye için üç tabura daha ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Haydar Bey ayrıca Üsküp’ten buraya iki tabur gönderileceğini de eklemiştir.²³

Osmanlı basınında da Kosova vilayetinde halkın elindeki silahların toplanması ile ilgili istatistikler paylaşılmaktaydı. 13 Ağustos 1910’da İştîp kasaba ve kazası Bulgarlarından 101 tüfek, 3.777 fişek, 3 bomba; Taşlıca ve Priboy kazalarından 276 tüfek, 609 fişek ve Yenipazar kasabasından 28 tüfek teslim alınmıştır. 15 Ağustos’ta ise Koçana kasabası Bulgarlarından 22 tüfek 3 bomba; Üsküp Hıristiyan köylerinden 11 tüfek, 4.311 fişek ve 10 bomba; Taşlıca sancağından ise 674 tüfek 213 fişek zapt edilmişti.²⁴ 16 Ağustos’ta da Koçana Bulgar köylerinden 55 tüfek, 1.398 fişek; İştîp kazasından 34 tüfek, 1.153 fişek; Taşlıca kasaba ve köylerinden 1.541 tüfek, 206 fişek; Priboy’dan ise 611 tüfek 95 fişek ele geçirilmiştir.²⁵

Haydar Bey ise Kosova vilayetinde incelemelerine devam etmekteydi. Onun buradaki vazifelerinden birisi de silahları toplamaya memur şahısların da tahkik edilmesidir. Nitekim Haydar Bey, Dâhiliye Nezareti’nin emri üzerine istitlaat komisyonu azalarından Yüzbaşı Ali ve Ser-Komisier Mehmed Efendilerin İştîp’te halka işkence ettiği ve kötü muamelede bulunduğu şeklindeki şikâyetleri incelemekle görevlendirilmiştir. Haydar Bey, Ali Efendi ile görüşmüş ancak kendisi askerlik mesleğini icra ettiği için mesleği gereği hiddetlenebileceğini ve gerekirse de işkenceye devam edeceğini ifade etmiştir. Haydar Bey ise herhangi bir işkence durumunda haklarında takibat icra ettirileceğini bildirmiştir. Kosova valisi de bu meseleyi görüşmek üzere Haydar Bey’i Üsküp’e davet etmişti. Haydar Bey, Dâhiliye Nezareti’ne gönderdiği 17 Ağustos tarihli telgrafta bu incelemeleri hakkında bilgi verdikten sonra Ali ve Mehmet Efendilerin Üsküp’e dönmelerini istemişti. Bunun nedeni ise bu şahısların İştîp’te bulunmaları durumunda tahkikatın tam olarak yapılmasının mümkün olmamasıydı.²⁶

Dâhiliye Nezareti ertesi gün Haydar Bey’e gönderdiği cevabî telgrafta hiçbir kimseye işkence edilmemesinin tebliğ edildiğini, Ali ve Mehmet Efendilerin kanuna aykırı bir hareketleri görüldüğü takdirde vilayete ve nezarete malumat verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Nezaret ayrıca böyle kritik bir dönemde işkence yapıldığı şeklindeki şikâyetlere de devletin

²³ BOA, *DH.MUI*, 121/ 6, lef: 2.

²⁴ *Tanin*, 17 Ağustos 1910, n. 704, s. 4.

²⁵ *Tanin*, 18 Ağustos 1910, n. 705, s. 3.

²⁶ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 4, lef: 2.

MUSTAFA SARI

siyaseten tahammülü olamayacağını ifade etmiştir. Dâhiliye Nezareti bunun dışında Haydar Bey'den valinin davetine icabetle Üsküp'e giderek meselenin çözülmesini istemiştir.²⁷ Ancak Haydar Bey Üsküp'e gitmesine gerek kalmadan Ali Efendi ile görüşerek meseleyi halletmişti. Haydar Bey tarafından ikna edilen Ali Efendi, 20 Ağustos'ta 5. nişancı taburuyla Radovişte'ye gitmiştir.²⁸

Kosova vilayeti halkı Osmanlı yetkilerine silahlarını teslim etmeye devam etmekteydiler. *Tanin* gazetesinin sütunlarına yansıyan bilgilere göre 16 Ağustos'ta İştip kasabasıyla Bulgar köylerinden 52 tüfek, 214 fişek; Koçana kazası Bulgar köylerinden 49 tüfek, 257 fişek; Taşlıca kasaba ve köylerinden 134 tüfek, 29 fişek ile 1 tabanca teslim alınmıştır.²⁹ 17 Ağustos'ta ise Koçana Bulgar köylerinden 13 tüfek, 293 fişek; Köprülü'de 24 tüfek, 811 fişek, 12 bomba, 2 teneke dinamit tozu; Prepol kazasında 99 tüfek ve 16 fişek elde edilmiştir. 22 Ağustos'ta silahlar toplanmaya devam etmiş, Köprülü Bulgar köylerinden 18 tüfek, 271 fişek, 12 teneke dinamit tozu; Radovişte'de 12 tüfek, 114 fişek; Prepol ve Prizrin'de de 485 tüfek teslim edilmiştir.³⁰

İştip'te kalarak tahkikatına devam eden Haydar Bey'in bu kez dikkatini İştip, Koçana ve diğer kazalarda saklanmış olan Bulgar firarileri çekmişti. Aynı zamanda iyi bir şekilde silahlı olan bu firariler, kanunî takibattan kaçmak için Bulgaristan'a kaçmaktaydılar. Haydar Bey Kosova vilayetine bir yazı göndererek bu durumun önüne geçilmesini istemiştir. Kosova valisi Mazhar Bey 5 Ağustos'ta Haydar Bey'in uyarısını Dâhiliye Nezareti'ne iletmiş,³¹ Nezaret de gereken önlemlerin alınmasını Hariciye Nezareti'nden istemiştir.³²

İştip'ten sonra Ağustos sonlarında Koçana ve Köprülü Bulgarlarının elindeki silahlar da toplanmıştır. Bu silahlar arasında yeni usul tüfekler, dinamit fişekleri, ateşlemeye yarayan elektrik maddeleri vardı.³³ Koçana'da sadece firarilerde silah kalmıştır. Haydar Bey'in tespitlerine göre Koçana'da

²⁷ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 4, lef: 1.

²⁸ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 4, lef: 3.

²⁹ *Tanin*, 18 Ağustos 1910, n. 706, s. 4.

³⁰ *Tanin*, 24 Ağustos 1910, n. 711, s. 3.

³¹ BOA, *DH.MUI*, 125/ 15, lef: 2. Örnek olarak 5 Ağustos 1910 tarihinde İştip'ten 70 mülteci Bulgaristan'a sığınmıştı. Bunlar Bulgar yetkililerine gerekçe olarak buldukları yerlerde silahlarının toplanmasını göstermişlerdir. *Tanin*, 8 Ağustos 1910, n. 695, s. 2.

³² BOA, *DH.MUI*, 125/ 15, lef: 1.

³³ *Tanin*, 1 Eylül 1910, n. 719, s. 3.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

477 büyük, 652 küçük silah, 9.188 fişek ve iki bomba toplanmıştı. Koçana’daki silah toplama işlerini organize eden İstilaat Azası Binbaşı Kazım Bey de Osmaniye’ye geçmiştir. Haydar Bey’e göre Kazım Bey, şikâyete sebebiyet vermeyen idealist bir zattı. Bu nedenle onu sıkı takibe de gerek yoktur.³⁴

Kosova vilayetinin diğer bir kazası olan Radovişte’de 27 Ağustos günü kasaba ve kaza Osmanlı Bulgar ahalisi tarafından silahlarını hükümete teslim etmek istemeyenlerle, çetelere ve bunlara yardım edenler aleyhinde dört bin kişilik bir miting düzenlenmiştir. Mitinge katılanlar çetelerin silahlarını bir an önce teslim etmelerini istemişlerdir.³⁵ Haydar Bey, bu mitingin düzenlendiği gün Radovişte’ye gelmişti. İncelemelerine göre Radovişte’deki mevcut kuvvetlerin kısa zaman içerisinde asayişli sağlayamaya yeterli olamayacağı anlaşılmaktaydı. Ayrıca Radovişte’de tamamı mükemmel olarak silahlı 200’ü aşkın firari bulunmaktadır. Haydar Bey’e göre köylerde ve dağlarda firarilerin kuvveti hükümetin kuvvetine galip oldukça Bulgarların silah teslim etmemeleri ve hükümetin emrine muhalefet etmeleri tabiidir. Haydar Bey, Radovişte’ye geldiği gün izlenimlerini Dâhiliye Nezareti’ne bildirerek bölgedeki kuvvetlerin artırılması ve firarilerin takip edilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁶ Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, Kosova vilayetinden bölgedeki askerî birliklerin takviyesini istemiştir.³⁷ Kosova valisi ise Nezaretin yazısına aynı gün cevap vererek, Haydar Bey’in belirttiği kuvvetlerin artırılması hususunun kendilerinin de iki ay öncesinden Nezaretten talep ettiğini belirtmişti. Fakat herhangi bir netice alınmadığı için hâlihazırdaki kuvvetlerle idare edilmeye çalışılmaktaydı.³⁸

Radovişte’den tekrar İştîp’e geçen Haydar Bey, Dâhiliye Nezareti’ne 1 Eylül 1910’da bir telgraf göndererek bu bölgedeki tahkikatın tamamladığını bundan sonra sadece dağların ücra köşelerindeki tahkikatın ufak müfrezeler tarafından yürütüleceğini bildirmişti. Haydar Bey ayrıca bütün memurların işlerini daha ihtiyatla yaptığını ve ufak sorunların da çözülebileceği için İştîp’te kalan tahkikatı bitirdikten sonra Köprülü’ye oradan Kumanova ve Gilan’a geçmesi için Dâhiliye Nezareti’nin emirlerini beklediğini de ilave

³⁴ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 39, lef: 2.

³⁵ *Tanin*, 5 Eylül 1910, n. 723, s. 4.

³⁶ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 23, lef: 2.

³⁷ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 23, lef: 1.

³⁸ BOA, *DH.MUI*, 80-4/ 23, lef: 3.

etmişti.³⁹ Dâhiliye Nezareti ise Haydar Bey'in hareket planını onaylamıştı.⁴⁰ Haydar Bey birkaç gün içerisinde Gilan'a gelmiş ve buradaki tahkikatını tamamlayarak raporunu Nezarete göndermişti.⁴¹

Haydar Bey Gilan'dan sonra tekrar Üsküp'e geçmişti. Bu sırada Haydar Bey'in yanına Dâhiliye Nezareti tarafından mülkiye müfettişi muavini olarak Mehmet Raşid Bey gönderilmiştir. Mehmet Raşid Bey Bulgaristan'dan dönecek olan firarilerin isimlerinin bulunduğu bir defteri Haydar Bey'e iletcekti. Bulgaristan'dan gelecek olan bu firarilerin hanelerine yerleştirilmesine de Haydar Bey nezaret edecektir.⁴²

Haydar Bey Ağustos 1910 başlarından Eylül ortalarına kadar Kosova vilayetinde halkın elindeki silahların toplanma işinin sorunsuz olarak çözülmesine çalıştı. Haydar Bey bu vazifesinden sonra İstanbul'a dönmeyerek⁴³ kendisine Rumeli'de başka bir vazife verildiği anlaşılmaktadır. Bu kez kendisi Kasım 1910'da Selanik vilayetine bağlı Kesendire kazasında Jön Türk komitesinin çete faaliyetlerinde bulunarak bölge halkına zulmettiği şeklindeki şikâyetleri tahkik etmekle görevlendirilmiştir.

Haydar Bey bu şikâyetleri incelemek üzere Kasım 1910'da Selanik vilayetine gönderilmiştir. Haydar Bey, yaptığı incelemeleri bir telgrafla rapor halinde Dâhiliye Nezareti'ne iletmiştir. Raporda Kesendire kazasının 43.000 nüfusundan 36.626'sı Rum olduğu için bu kaza dâhilinde bir Türk ve Müslüman çetesinin dolaşıp gezmesinin mümkün olamayacağını ifade eden Haydar Bey, Jön Türk komitesinin bu bölgede kesinlikle çete teşkil etmediğini düşünmekteydi. Haydar Bey ayrıca sadece Halkidiki yani Kesendire'de değil bütün Rumeli'de siyasi veya başka bir amaçla ortaya çıkmış hiçbir Müslüman çetesinin olmadığı sonucuna varmıştır. Şikâyetlerdeki diğer bir husus ise jandarmanın da çetecilik faaliyetlerine katıldığı yönünde idi. Fakat Haydar Bey, bu iddianın da doğru olmadığını ortaya koymuştur. Haydar Bey'e göre çete var olmadığı için mezalim ve katliama dair olan iddiaların da sahte olduğu ispat edilmiştir.

³⁹ BOA, *DH.MUİ*, 80-4/ 22, lef: 2.

⁴⁰ BOA, *DH.MUİ*, 80-4/ 22, lef: 1.

⁴¹ BOA, *DH.MUİ*, 80-4/ 39, lef: 4.

⁴² BOA, *DH.MUİ*, 80-4/ 39, lef: 3.

⁴³ Nitekim Haydar Bey'e 1910 Ekim sonlarında yine Kosova vilayeti dâhilinde bulunan Lumalılarının durumlarının tahkik etme vazifesi verilmişti (BOA, *DH-İD*, 85/ 4). Ancak bu görevin ayrıntılarına arşivlerden ulaşılammıştır.

**II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)**

Haydar Bey, yukarıdaki hususları raporunda belirttiikten sonra Kesendire’de gerçekte son zamanlarda birtakım asayişsizlik olaylarının meydana geldiğini izah etmiştir. Jandarma mülazımı Ziya Bey bir çatışmada yaralanmış ve beş jandarma şehit edilmiş, bunun yanında Ayanikola köyünden bir kişi dağa kaldırılmıştı. Haydar Bey bu asayişsizlik olaylarının Jön Türk veya jandarma çetesinin değil, Yunanistan tarafından desteklenen Pirzologos komutasındaki 12 kişiden oluşan bir Rum çetesinin işi olduğunu da tespit etmiştir.

Haydar Bey yine Jön Türk ya da Müslüman çetesi olayı ile ilgili şikâyetler bağlamında bu kez Manastır’da incelemelerde bulunmuştur. İddiaya göre Manastır vilayetinde Çergan isminde bir köyde iki papaz darp ve tahkir edilerek işkence görmüştü. Ancak Haydar Bey’in tahkikatı sonucunda Manastır vilayetinde Çergan değil, Cevan isminde bir yer olduğu ve bu köyde de darp edilen herhangi bir papazın olmadığını tespit edilmiştir. Olay ise köydeki kilisede bulunan silahlarla ilgili olarak kilise hizmetçisi Hristo Yorgi’nin tutuklanmasıydı. Yorgi’ye ise doktor tarafından yapılan muayenede herhangi bir işkence yapılmadığı ortaya çıkmıştır.

Haydar Bey daha sonra Manastır vilayeti dâhilinde olan ve Yunanistan sınırına yakın bulunan Grebene kazasındaki Rum çetelerinin faaliyetlerine ayrıntılarıyla raporunda yer vermiştir. Toplam 635 kişiden oluşan dört Rum çetesinin varlığından bahseden Haydar Bey, çetelerin Yunanistan tarafından desteklendiğini ve bu çetelerin Avrupa kamuoyunun Türkiye aleyhine karşı tavır alması için kullanıldığını izah etmektedir.⁴⁴ Haydar Bey Selanik ve Manastır vilayetlerindeki bu tahkikattan sonra Kasım 1910 sonlarında İstanbul’a geri dönmüştür.⁴⁵

Rumeli vilayetlerinde halkın elindeki silahların toplanmasında ve diğer çete faaliyetlerinin önlenmesinde büyük başarılar elde edilse de bu, bölgedeki suları durultmaya yetmeyecektir. Nitekim Karadağ’ın da teşvikleriyle Katolik Malisörler ve Arnavut milliyetçileri 1911 Mart ayında isyan ettiler. Plana göre isyan ilk önce İşkodra ve Kosova vilayetlerinde başlayacak daha sonra Manastır ve Yanya’ya yayılacaktı. İsyanın öncelikli amacı Osmanlı hükümetini Arnavutluk’a özerklik verilmesi konusunda zorlamaktı. Karadağ Kralı Nikola’nın direktifleri doğrultusunda Kosova vilayetinde isyanı İsa Bolatin yürütecekti. İsyanı bastırmak için Osmanlı

⁴⁴ BOA, *HR.SFR.3*, 618/ 62.

⁴⁵ BOA, *DH-ID*, 43-1/ 20, lef: 3.

hükümeti tarafından görevlendirilen Şevket Turgut Paşa'nın çok fazla başarılı olduğu söylenemezdi.⁴⁶ 1911 yılı içerisinde özellikle Arnavutluk bölgesindeki bu hareketlilik Osmanlı hükümetini daha etkili bir çözüm bulmaya itecektir: Sultan V. Mehmed Reşad'ın Rumeli seyahati.

2. Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati

Haydar Bey'in mülkiye müfettişliği vazifesinde iken gerçekleştirdiği en önemli görev, Sultan Reşad'ın Rumeli'ye yapacağı seyahate iştirak etmesiydi. Rumeli seyahati esnasında Haydar Bey, Dâhiliye Nazırına eşlik edecekti.⁴⁷ Haydar Bey'in bu göreve seçilmesinde kendisinin Rumeli dilleri ve adetleri hususunda mütehassis olmasının tesiri büyüktü.⁴⁸ Nitekim Haydar Bey daha önce de belirtildiği gibi bütün Rumeli dillerine vakıftı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından aylarca özenle hazırlıkları yapılan ve 5 Haziran ile 26 Haziran 1911 arasında gerçekleştirilen Rumeli seyahatinin iki amacı vardı. Birincisi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı isyan eden Arnavut halkının kazanılması, ikincisi de Meşrutiyet'in ana hedeflerinden birisi olan *ittihad-ı anasır* yolunda önemli bir adım atılmasıydı.⁴⁹ Padişah V. Mehmed Reşad'ın uğrayacağı yerler arasında Selanik, Üsküp, Priştine, Manastır ve Kosova gibi şehirler bulunmaktaydı. Gezinin en vurucu noktası ise Kosova'da Cuma namazının kılınmasıydı. Bu ana noktaların dışında gezi programının bütün detayları da belirlenmiştir.⁵⁰

V. Mehmed Reşad'ın Rumeli seyahati Barboros zırhlısı ile 5 Haziran günü başlamıştır.⁵¹ Barboros zırhlısına, Gülcemal ve Reşit Paşa vapurları ile diğer zırhlılar ve torpidolar da eşlik etmekteydiler. Barboros zırhlısında padişahın dışında şehzadeleri Necmettin ve Ziyaettin Efendiler, Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, Seryaver Hurşit Paşa, Bahriye Nazırı Muhtar Paşa, Başkâtip Halit Ziya Bey, Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey ve Maarif Nazırı

⁴⁶ 1911 yılındaki Malisörlerin isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Bello, *Osmanlı ve Arnavut Kaynaklarına Göre Arnavutluk'ta 1911 Malisörler İsyanı*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ömer İşbilir, İstanbul 2009, s. 38-44.

⁴⁷ BOA, *DH.MTV*, 25/ 32.

⁴⁸ TBMM Arşivi, D: 427.

⁴⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. V, TTK Yayınları, Ankara, s. 145.

⁵⁰ Ayrıntılar için bkz. *Rumeli Seyahat-i Seniyyesi Hakkında Tanzim Kılınan Program Suretidir*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1329.

⁵¹ *Senin (Tanin)*, 6 Haziran 1911, n. 16-992, s. 2.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Abdurrahman Şeref Bey bulunmaktaydı. Haydar Bey ise Gülcemal vapurunda Teşrifat-ı Umumiye Müdürü İsmail Cenani Bey ve Emniyet-i Umumiye Müdürü Galip Bey ve diğer görevliler ile birlikte yerini almıştır.⁵²

Sultan Reşad’ın ilk durağı 6 Haziran’da Çanakkale olmuştur. Burada yapılan merasim ve temaslardan sonra⁵³ gemi yoluna devam etmiş, 7 Haziran günü Selanik’e ulaşmıştır. Burada heyete kalabalık bir karşılama töreni yapılmıştır.⁵⁴ Ertesi gün karaya çıkan Padişah, Selanik’te üç gün kalmış ve gerekli temasları yapmıştır.⁵⁵ 11 Haziran sabahı trenle Üsküp’e hareket edilmiştir.⁵⁶ Artık bundan sonra seyahat karadan devam edecektir. Seyahatin asıl mühim kısmı bundan sonra başlayacaktır. Çünkü padişahın seyahatinin en önemli amacı Üsküp ve civarındaki özellikle Arnavut halkın teskin edilmesiydi.

Padişah ve beraberindekiler 11 Haziran akşamı Üsküp’e varmışlardır. Üsküp’te başta Arnavutlar olmak üzere coşkulu bir kalabalık karşılama törenine katılmıştır.⁵⁷ Haydar Bey’in anlatımına göre katile katile Padişahı karşılamaya gelen Arnavutlar “*Padişahımız efendimiz... İmretti!..*” yani “*yaşa*” diye bağırıyorlardı. Arkalarında da Türk, Sırp, Ulah, Rum, Yahudi, Bulgar her millet aynı tezahürata katılmışlardı. Bulgar kızları “*Üsküp’e verdin safa, Sultan Reşad binler yaşa*” diyerek marşlar okuyorlardı.

Üsküp seyahati sırasında isyan eden Arnavut liderlerinin de devlete itaatinin sağlanması arzulanmaktaydı. Bölgedeki en güçlü Arnavut çete liderlerinden birisi de İsa Bolatin’di. Bu şahsın Haydar Bey’in eskiden beri tanıdığı birisi olması nedeniyle Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa Haydar Bey’e “*İsa Bolatin gelip padişahımıza dehalet edecek mi?*” diye sormuştur. Bunun üzerine Haydar Bey, İsa Bolatin hakkında bilgi toplamak için Üsküp Mebusu Necip Draga’nın evine gitmiştir. Onunla görüştükten sonra Arnavut kulübüne giderek temaslarda bulunmuş, daha sonra da Belediye Reisi Bekir Bey ile görüşmüştür. Haydar Bey’in edindiği izlenim İsa Bolatin’in padişahla yüz yüze görüşebileceği şeklindeydi. Ancak Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa

⁵² Feridun Kandemir, “Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati I - Haydar Vaner’den Naklen”, *Yeni Tarih Dünyası*, C. 2, S. 19, İstanbul 1954, s. 748.

⁵³ *Senin (Tanin)*, 7 Haziran 1911, n. 17-993, s. 2.

⁵⁴ *Senin (Tanin)*, 8 Haziran 1911, n. 18-994, s. 1.

⁵⁵ *Senin (Tanin)*, 10 Haziran 1911, n. 20-996, s. 1; *Senin (Tanin)*, 11 Haziran 1911, n. 21-997, s. 1.

⁵⁶ *Senin (Tanin)*, 12 Haziran 1911, n. 22-998, s. 1.

⁵⁷ *Senin (Tanin)*, 12 Haziran 1911, n. 22-998, s. 1.

buna çok fena kızmıştı. Sonuç olarak padişah ile İsa Bolatin arasında herhangi bir görüşme gerçekleşmemiştir.⁵⁸

Padişah dört gün kadar Üsküp'te kaldıktan sonra 15 Haziran sabahı Priştine'ye trenle hareket etmiş, burada bir gün kaldıktan sonra⁵⁹ 16 Haziran Cuma sabahı Sultan Murad'ın mezarının olduğu Meşet'e doğru hareket etmiştir. Burada büyük bir kalabalık eşliğinde Cuma namazı kılınmıştı.⁶⁰ Haydar Bey'e göre namaza 100.000'den fazla kişi katılmıştı.⁶¹ Namazdan sonra Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa orada toplanan halka önce padişahın beyannamesini sonra da kendi nutkunu okudu. Bu beyanname ve nutku toplanan halka Arnavutçaya tercüme etmesi için kürsüye çağrılan Manastırlı İsmail Hakkı Bey'in tek kelime Arnavutça bilmediği ortaya çıkmıştır.⁶²

Haydar Bey de Padişahın nutkunun Türkçenin hatta Osmanlıcanın en ağdalı diliyle irat edildiğini ve orada bulunan halka tercüme edilmediğini görünce bir şey yapılması gerektiğini düşünmüştü. Bunun üzerine Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey'e beyanname ve nutkun Arnavutçaya çevrilerek bastırılıp halka dağıtılmasını önermişti. Haydar Bey'e hak veren Adil Bey, onu da yanına alarak padişahın otağına gitmişti. Padişahın da uygun görmesi ile beyanname ve nutkun Arnavutçaya çevrilmesi işi, bu dili çok iyi bilen Haydar Bey'e verilmişti. Fakat Selanik'e geri dönüş vakti gelmişti. Bu durumda Haydar Bey'e de tercümeleri yolda trende yapması söylenmişti. Haydar Bey trenin kompartımanında Hurşid Paşa ile beraber bulunmaktaydı. Haydar Bey kısa zamanda tercümeleri bitirmişti. Tercümeler Selanik'te bastırılıp dağıtılacaktır. Ancak Haydar Bey bunun hiçbir zaman

⁵⁸ Kandemir, "Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati I - Haydar Vaner'den Naklen", s. 750.

⁵⁹ *Senin (Tanin)*, 16 Haziran 1911, n. 28-1002, s. 2.

⁶⁰ *Senin (Tanin)*, 17 Haziran 1911, n. 27-1003, s. 1.

⁶¹ Feridun Kandemir, "Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati II - Haydar Vaner'den Naklen", *Yeni Tarih Dünyası*, C. 3, S. 21, İstanbul 1954, s. 858. Padişahın da katıldığı Cuma namazına ne kadar kişinin katıldığı tartışma konusudur. 20.000 ile 300.000 arasında rakamlar zikredilmektedir. Abartılı rakamların propaganda amaçlı olduğu muhakkaktır. Ancak beklenenin altında bir katılım olduğu söylenebilir. Buna Dâhiliye Nezareti'nin bir emrinin yerel yöneticiler tarafından yanlış yorumlanması da tesir etmişti. Çünkü Dâhiliye Nezareti izdiham olmaması için yetkilileri uyarmıştı. Bunu yanlış anlayan yerel yöneticiler, Meşhed'e gitmek isteyen ahaliyi geri çevirmişlerdir. "Aksi takdirde padişahın Meşhed'de Cuma selamlığı yapacağını ve namaz kılacağını duyan Arnavutların akın akın koşacağı ve mahşeri bir kalabalık oluşacağı kesindi." Kemalettin Kuzucu, "Balkanlar'da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad'ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati", *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 2, 2017, s. 18-19.

⁶² Kuzucu, a.g.m., s. 20.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

gerçekleşmeyeceğini belirtecektir.⁶³ Padişah, Rumeli seyahatine devam ederek 17 Haziran’da Üsküp yoluyla geri Selanik’e dönmüş,⁶⁴ 3 gün kadar Selanik’te dinlendikten sonra 20 Haziran’da Manastır’a gitmiştir.⁶⁵ Orada da üç gün kaldıktan sonra tekrar Selanik yoluyla 26 Haziran 1911’de İstanbul’a geri dönmüştür.⁶⁶

İttihat ve Terakki Fırkası tarafından en ince detayına kadar aylar öncesinden planlanan Padişahın Rumeli seyahati, herhangi bir aksaklıkla karşılaşmadan sona ermiştir. Seyahat hem başkentte hem de ziyaret edilen yerlerde olumlu bir hava yaratmıştır. Padişah geçtiği yerlerde halkın büyük teveccühü ile karşılaşmıştır. Bu yalnızca yüzyıllar sonra bir Osmanlı padişahının topraklarında görmelerinden kaynaklanmamaktaydı. Diğer padişahların aksine Sultan Mehmed Reşad halk ile yüz yüze görüşmeye önem veren ve halkın içinde olan bir padişahı. Padişah Bursa, İzmit ve Edirne vilayetlerine de kısa geziler düzenlemiştir. Padişahın halka bir padişah gibi değil bir “baba” olarak yaklaşması halkın üzerinde büyük tesir yapmıştır. Padişahın seyahati sırasında bununla ilgili gerek hatıratlarda, gerek gazetelerde yazılan çok örnekler verilebilir.⁶⁷ Ancak bizzat Haydar Bey’in şahit olduğu birkaç örneği burada vermek daha etkili olabilir.

Haydar Bey’in verdiği ilk örnek Selanik’te yaşanmıştır. Selanik’teki Beşçınar Bahçesi’nde düzenlenmiş olan Rumeli Mahsulat-ı Sınaiye ve Ziraiye Sergisi’ni Padişah, maiyetiyle birlikte gezmekteydi. Padişah içerdeyken polisler bahçenin kapılarını tutmuşlar kimseyi içeriye sokmuyorlardı. Bu durumu gören Sultan Reşad: “*Hayır hayır... Kapamayın!.. Hem millet beni görmek ister, hem ben milleti görmek isterim. Ben nerede isem, milletim de oradadır*” demiştir. Haydar Bey bu durumu “*o güne kadar bizim nesillerin hatta bizden evvelkilerin hiçbir padişahın ağzından işitmedikleri söz*” olarak nitelemiştir. Padişahın bu sözleri üzerine tellallar bağırtılarak, bu müjde halka davullarla duyurulmuştur. Halk da, akın akın bahçeye girerek, ilk defa padişahı yakından görmek imkânı bulabilmiştir. Yine Haydar Bey’e göre bu duruma o devirde bir inkılap bile denebilirdi.⁶⁸

⁶³ Kandemir, “Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati II - Haydar Vaner’den Naklen”, s. 859.

⁶⁴ *Senin (Tanin)*, 18 Haziran 1911, n. 28-1004, s. 1.

⁶⁵ *Senin (Tanin)*, 21 Haziran 1911, n. 31-1007, s. 1.

⁶⁶ *Senin (Tanin)*, 27 Haziran 1911, n. 37-1013, s. 1.

⁶⁷ Ayrıntılar için bkz. Mevlüt Çelebi, *Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati*, Akademi Kitapevi, İzmir 1999, s. 24, 34, 48, 75-76; Kuzucu, *a.g.m.*, s. 23-27.

⁶⁸ Kandemir, “Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati I - Haydar Vaner’den Naklen”, s. 749.

Haydar Bey'in aktardığı diğer bir olay ise Selanik'ten Üsküp'e giderken Gevgili İstasyonu'nda meydana gelmiştir. Tren, istasyonda durduğunda bir genç padişahın durmakta olduğu vagon penceresinin önünde bir koçu kurban etmek üzere iken “*Padişahım!.. millet senin uğruna, işte böyle kurban olmağa hazırdır!*” şeklinde gür sesiyle ortalığı inletirken Sultan Reşad da şu şekilde karşılık vermiştir: “*Aman evladım!.. kurban lazımsa, ben ne güne duruyorum?*”⁶⁹

Haydar Bey'in verdiği diğer bir örnek ise Gevgili İstasyonu'ndan ayrıldıktan sonra Üsküp yolunda Köprülü İstasyonu'nda yaşanmıştır. Padişahı karşılamaya gelenler arasında sekiz yaşlarındaki bir Bulgar çocuğu padişaha yaklaşarak Türkçe bir hoş geldiniz manzumesi okumuştur. Sultan Reşad bu manzume karşısında o kadar hislenmişti ki çocuğu kucaklayarak öpmüştü. O anda yine bir Bulgar genci kalabalığın arasından gelerek Padişaha “*Efendim... Padişahım maruzatım var*” diyerek Padişaha hitaben şu sözleri söylemiştir: “*Padişahımız... Senin kutsiyetine haddü payan yoktur. Siz tebaanızı görmek üzere teşrif ettiniz. İşte biz kullarınız kalplerimizi size açıyoruz. Evet.. Kalplerimiz açıktır. Damarlarımızdaki kan Osmanlı kanından başka bir şey değildir*”. Bu sözler üzerine Padişah tamamıyla mütehassis olmuş ve kendini tutamayarak ağlamıştır.⁷⁰

Kanunî Sultan Süleyman'dan beri hiçbir padişahın bölgeye ayak basmadığı düşünülürse, Sultan Reşad'ın seyahatinin önemi bir kez daha artabilir. Seyahat esnasında Padişaha yönelik suikast gibi herhangi bir olay meydana gelmediği gibi Yahudi, Hıristiyan, Rum, Bulgar, Ulah, Sırp vs. bütün halklar sevinçlerini ve sadakatlerini göstermişlerdir. Özellikle İttihatçıların bir yıl önce askerî müdahale ile isyanlarını bastırmak istedikleri Arnavutlar padişahı bağrılarına basmıştır. Bu İttihat ve Terakki'nin *ittihad-ı anasır* diye tarif edilen Osmanlıcılık akımının da bir başarısı olarak nitelendirilebilir. Ancak bunun dışında bu başarıda padişahın “babacan”⁷¹ ve “cömert”⁷² tavrı da etkili olmuştur.

⁶⁹ Kandemir, “Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati II - Haydar Vaner'den Naklen”, s. 859-860.

⁷⁰ Kandemir, “Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati I - Haydar Vaner'den Naklen”, s. 749-750.

⁷¹ Seyahat sırasında Padişah ile halk arasında çoğu yerde bir “baba-evlat” ilişkisine benzer bir durum söz konusu olmuştur. Kuzucu, *a.g.m.*, s. 12, 16, 22-24, 26, 32.

⁷² Seyahat boyunca Padişahın cömert davranışları için bkz. Nesimi Yazıcı, “İsmail (Tuncu) Bey'in Hâtıra-i Seyahât'inde Sultan Reşad'ın Rumeli Ziyareti Kosova”, *Belleten*, C. 78, Aralık 2014, s. 283, s. 1111, 1115, 1121, 1124; Çelebi, *a.g.e.*, s. 46, 60-61, 82.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Sultan Reşad’ın Rumeli seyahati geçici bir rahatlama getirmiştir. Çok değil seyahatten bir buçuk yıl sonra başlayan Balkan Savaşları’yla bütün Rumeli elden çıktığı gibi Arnavutlar da şaşkıncu biçimde bağımsızlığını ilan etmişlerdi. “*Burada başta Arnavutlar olmak üzere Balkan halklarının padişahı bağrılarına bastıkları, ancak İttihad ve Terakki’nin yanlış tutumunu affetmedikleri sonucu çıkarılabilir*”. Ancak bu çözümlenin en önemli nedeni yüzyıllardır devam eden milliyetçilik akımlarıyla, bunu sonuna kadar kullanan Batı emperyalizmidir.⁷³ Sonuç olarak, Sultan Reşad’ın bu Rumeli seyahatinin tarihimize bıraktığı en önemli iz, “evlad-ı fatihan” olarak isimlendirilen Rumeli topraklarının son bir kez Osmanlı padişahı tarafından ziyaret edilmesiydi.⁷⁴

3. Rumeli Islahat Heyeti

Haydar Bey’in mülkiye müfettişliği vazifesinde iken aldığı önemli görevlerden birisi de Rumeli Islahatı için Dâhiliye Nazırı Hacı Adil (Arda) Bey’in başkanlığında Şubat 1912’de oluşturulan heyete aza olarak görevlendirilmesiydi.⁷⁵ Bu olayın Balkan Savaşları’ndan hemen önce meydana geldiği hatırlandığında, heyetin yerine getireceği görev daha iyi kavranacaktır. Heyetin en önemli vazifelerinden birisi isyan hazırlıkları içerisinde olan Arnavutları yatıştırmak ve onlara bir ıslahat programı hazırlamaktır. Haydar Bey’in bu göreve seçilmesinin nedeni Arnavutluk’un ileri gelen ailelerinden gelmesi, bölgeyi çok iyi bilmesi ve Balkan dillerinin birçoğuna hâkim olmasıydı. Haydar Bey bu vazifesinde maaşının dışında 5.000 kuruş harcırah ve 200 kuruş da yevmiye almıştır.⁷⁶

Rumeli Islahat Heyeti reisi Hacı Adil Bey, 16 Şubat 1912 tarihinde Sultan V. Mehmed Reşad ile bir görüşme yapmış ve heyet ertesi gün İstanbul’dan hareket etmiştir.⁷⁷ Böylece yaklaşık üç buçuk ay süren heyetin

⁷³ Kuzucu, *a.g.m.*, s. 34-35.

⁷⁴ Çelebi, *a.g.e.*, s. 93.

⁷⁵ Heyetteki diğer kişiler şu şekildedir: Jandarma Birinci Şube Müdürü Kaymakam Halil Recai, Erkân-ı Harbiye Beşinci Şube Müdürü Feyzi, Adliye Nezareti Umur-ı Cezaiye Müdürü Mazhar, Nafia Nezareti Turuk ve Maabir Müdürü Burhan, Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşaviri Osman ve Bedii Nuri ile Maliye Nezareti memuru sıfatıyla Mösyö Gravis (*Tanin*, 15 Şubat 1912, n. 1241, s. 3). Haydar Bey ise Trabzon eski valisi Süleyman Nazif Bey hakkındaki şikayetlerle ilgili teftişi tamamlayarak Trabzon’dan İstanbul’a daha henüz yeni gelmişti (*Sabah*, 16 Şubat 1912, n. 8048, s. 2).

⁷⁶ TBMM Arşivi, D: 427.

⁷⁷ *Tanin*, 17 Şubat 1912, n. 1243, s. 2.

yolculuğu başlamıştır. Rumeli Islahat Heyeti Selanik üzerinden geçerek,⁷⁸ 23 Şubat Cuma günü Köprülü'ye gelmiş,⁷⁹ birçok kasaba, köy ahalisi ile görüşmeler yaparak 8 Mart'ta Yakova'ya varmıştır. Heyet uğradığı yerlerde halk tarafından oldukça coşkulu bir şekilde karşılanılmaktaydı.⁸⁰ Heyet daha sonra Prizren'e uğramış ve 14 Mart'ta buradan İşkodra'ya doğru yola çıkmıştır.⁸¹ Islah Heyeti Prizren-İşkodra arasında Luma kazasının yeni merkezi olan Puka'da konaklamıştır. Hacı Adil Bey, buradan Dâhiliye Nezareti Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta Müslim ve gayrimüslim halkın gösterdiği büyük teveccühten bahsetmekteydi.⁸² Ancak bağımsız hareket eden Arnavut çeteleri heyete zorlu anlar yaşatmaktaydı. Nitekim heyet Luma'dan ayrıldıktan sonra Arnavut çeteleri tarafından 16 Mart'ta saldırıya uğramıştır. Saldırıda heyeti korumakla görevli birkaç asker yaralanmıştır.⁸³ Bu saldırı üzerine Prizren belediye reisi bir bildiri yayınlarak saldırıyı "alçakça" nitelendirmiş ve Osmanlı hükümetine bağlılıklarını bildirmiştir.⁸⁴ Fakat heyet çetelerin saldırılarına maruz kalmaya devam etmiştir. Dış basında ise Islah Heyeti'nin İpek ile Yakova arasında bazı Arnavut çete liderleri tarafından pusuya düşürüldüğü yazılmaktaydı.⁸⁵

Heyet, 19 Mart 1912 tarihinde İşkodra'ya gelmiştir. Şehirdeki ulema, Müslim, gayrimüslim herkes heyeti büyük bir memnuniyetle karşılamıştır.⁸⁶ İşkodra'da iken Hacı Adil Bey Padişahın bir medrese ve bir hastane inşası için 2.000 lira ihsan buyurduğunu halka bildirmiştir.⁸⁷ Bu arada Hacı Adil Bey'in tasvibiyle İşkodra valiliğine Fırka kumandanı Miralay Rıza Bey tayin edilmiştir.⁸⁸

Islah Heyeti 30 Mart'ta İşkodra'dan Selmiye'ye (Leş) doğru yola çıkmış,⁸⁹ 2 Nisan'da Tiran'a,⁹⁰ 4 Nisan'da ise Elbesan'a,⁹¹ 7 Nisan'da ise

⁷⁸ *Tanin*, 19 Şubat 1912, n. 1245, s. 2.

⁷⁹ *Tanin*, 29 Şubat 1912, n. 1255, s. 4.

⁸⁰ *Tanin*, 10 Mart 1912, n. 1265, s. 2.

⁸¹ *Tanin*, 21 Mart 1912, n. 1276, s. 5.

⁸² *Tanin*, 19 Mart 1912, n. 1274, s. 3.

⁸³ BOA, *HR.SYS*, 150/ 56.

⁸⁴ *Tanin*, 26 Mart 1912, n. 1281, s. 3.

⁸⁵ BOA, *HR.SYS*, 150/ 62, lef: 4.

⁸⁶ BOA, *DH.MUİ*, 153/ 162.

⁸⁷ *Tanin*, 27 Mart 1912, n. 1282, s. 1.

⁸⁸ *Tanin*, 29 Mart 1912, n. 1284, s. 2.

⁸⁹ *Tanin*, 1 Nisan 1912, n. 1287, s. 2.

⁹⁰ *Tanin*, 3 Nisan 1912, n. 1289, s. 2.

⁹¹ *Tanin*, 5 Nisan 1912, n. 1291, s. 3.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Berat’a gelmiştir. Yine bu yerlerde de halkın heyete karşı büyük bir heyecan gösterdiği İstanbul’a rapor edilmekteydi.⁹² Berat ile birlikte heyet artık Yanya vilayeti sınırlıları içerisindeydi. Hacı Adil Bey Berat’ta *Tanin* gazetesi muhabiri ile yaptığı bir mülakatta bu yerlerin en büyük derdinin her şeyden evvel yol meselesi olduğu üzerinde durmuştur. Ona göre maarif diğer bir ihtiyaç olmasına rağmen yollara nispeten ikinci derecede kalmaktaydı. Bunun için Yanya vilayetine 62 bin lira tahsisat verildiğinden bahsetmiştir. Hacı Adil Bey’e göre mekteplerin önceliği ise muallim bulmak meselesiydi. Mektep binalarının yapımı ise ondan sonra gelmekteydi.⁹³

Islah Heyeti yoluna devam ederek 11 Nisan’da Tepedelen⁹⁴ ve 15 Nisan’da Yanya’ya varmıştır.⁹⁵ 24 Nisan’da Yanya’dan ayrılan Islah Heyeti, 25 Nisan’da Leskovik’e,⁹⁶ oradan da Görice’ye gelmiştir. Hacı Adil Bey burada Manastır Valisi Ali Münif Bey ile görüşmüştür.⁹⁷ Islah Heyeti, daha sonra Debre’ye geçmiş⁹⁸ ve buradan hareketle Ohri’ye gelmiştir. Ancak bu sırada Ohri-Manastır yolu üzerinde köprülerden birine Bulgar komitecileri tarafından bomba yerleştirildiği yolunda bir istihbarat alınmıştır. Heyet oraya varmadan önce yetkililer gidererek iki bombayı etkisiz hale getirmiştir. Olayla ilgili sekiz kişi tutuklanmıştır. Heyet bu olayın çözümünden sonra yoluna devam etmiş, 7 Mayıs’ta Resne’ye⁹⁹ bir gün sonra da Manastır’a geçmiştir.¹⁰⁰

Hacı Adil Bey, on gün kadar Manastır’da kaldıktan sonra 17 Mayıs’ta bu şehirden ayrılmış, sonra Kozana ve Serfiçe’ye geçmiştir.¹⁰¹ Islah Heyeti artık İstanbul’a dönüş yoluna girmek üzere 20 Mayıs’ta Selanik’e dönmüştür.¹⁰² Ancak Islah Heyeti bu sırada Kosova’da meydana gelen olayı tahkik ve tetkik etmek için 22 Mayıs’ta trenle Üsküp’e gitmiştir. Olayın çıkış nedeni, Kosova ve İşkodra vilayetlerinde Islah Heyeti tarafından idari, iktisadi ve mali ıslahın tatbik edilmesi ve böylece ahalinin refahının sağlanmasının bazı çete liderlerinin hoşuna gitmemesiydi. Bu şahıslar

⁹² *Tanin*, 9 Nisan 1912, n. 1295, s. 2.

⁹³ *Tanin*, 24 Nisan 1912, n. 1310, s. 3.

⁹⁴ *Tanin*, 12 Nisan 1912, n. 1298, s. 3.

⁹⁵ *Tanin*, 16 Nisan 1912, n. 1302, s. 5.

⁹⁶ *Tanin*, 26 Nisan 1912, n. 1312, s. 3.

⁹⁷ BOA, *DH.MUİ*, 156/ 40; *Tanin*, 29 Nisan 1912, n. 1315, s. 3.

⁹⁸ *Tanin*, 2 Mayıs 1912, n. 1318, s. 3.

⁹⁹ *Tanin*, 9 Mayıs 1912, n. 1325, s. 4.

¹⁰⁰ *Tanin*, 10 Mayıs 1912, n. 1326, s. 3.

¹⁰¹ *Tanin*, 20 Mayıs 1912, n. 1336, s. 2.

¹⁰² *Tanin*, 22 Mayıs 1912, n. 1338, s. 3.

MUSTAFA SARI

mektepe, yol, jandarma karakolu, telgrafhane gibi müesseslerinin inşaatını engellemek için İpek, Yakova kazalarının birçok yerinde toplantılar düzenlemişlerdi. Onların da tahrik ve kışkırtmasıyla var olan telgraf hatları tahrip edilmiş, İpek'ten İşkodra'ya uzatılan telgraf hatlarının inşaatı durdurulmaya çalışılmış ve İpek idadisini teftişe giden heyete 25 kişilik eşkiya tarafından saldırı olunmuştu. Hatta bu saldırı da bir asker de şehit edilmiştir.¹⁰³

Hacı Adil Bey Üsküp'te incelemelerini tamamladıktan sonra tekrar Selanik'e dönmüştür. Burada iken yine *Tanin* gazetesi muhabiri ile gerçekleştirdiği bir mülakatta heyetin icraatlarını asayiş, maarif ve nafia olarak üç başlıkta toplamıştır. Hacı Adil Bey ayrıca Haydar Bey gibi heyetin salahiyyetler üyelerinin de kendisine bu gezide çok yardımcı olduklarını ve halk ile çok yakından ilgilenecek onların sorunlarının çözümünde etkili olduklarını belirtmiştir. Hacı Adil Bey' göre, asayiş meselesi İslah Heyetini en fazla meşgul eden mesele olmuştu. Jandarmaların sayısı artırılmış, karakollar yapılmıştır. Bölgede 26 yeni karakol inşası için de 500.000 kuruş tahsisat verilmiştir. Maarif olarak Rumeli'nin 5 vilayetinde iptidai mekteplere hasredilmek üzere 60.000 lira tahsisat ayrılmıştır. Heyetin maarif konusunda en büyük icraatı ise leylî iptidai mekteplerdi. İşkodra, Yanya, Manastır ve Malësia denilen yerlerde köyler çok uzak olduğu için pansiyon tarzında leylî (yatılı) ibtidaî tarzında 12 mektep açılmıştır. Nafia olarak heyet en fazla yolların yapımı üzerinde durmuştur. Her vilayetin nafia tahsisatına 5.000 lira zam ettirilmiştir.¹⁰⁴

Hacı Adil başkanlığındaki Rumeli İslah Heyeti, üç buçuk ay süren seyahatinden sonra 29 Mayıs 1912 tarihinde İstanbul'a dönmüştü. Hacı Adil Bey gelir gelmez Meclis-i Mebusan'da yaklaşık üç saat seyahati ve incelemeleri hakkında izahatta bulunmuştu. Hacı Adil Bey, aynı gün Padişahın huzuruna da çıkarak izlenimlerini aktarmıştır.¹⁰⁵

İslah Heyeti'nin bütün gayretlerine ve iyimser açıklamalarına rağmen Arnavutluk'taki isyan hareketleri sona ermemiş aksine hızlanmıştır. Öyle ki

¹⁰³ *Tanin*, 23 Mayıs 1912, n. 1339, s. 2.

¹⁰⁴ *Tanin*, 28 Mayıs 1912, n. 1344, s. 3.

¹⁰⁵ *Tanin*, 30 Mayıs 1912, n. 1346, s. 3. 16 Temmuz 1912'da Dâhiliye Nazırlığı görevi biten Hacı Adil Bey, Ocak 1913'te yeniden Dâhiliye Nazırı olmuş ve Haziran 1913'e kadar bu görevi devam etmiştir. Togay Seçkin Birbudak, "Osmanlı Devlet Adamlarından Hacı Âdil Bey'in II. Meşrutiyet Dönemindeki Faaliyetleri", *Journal of History Culture and Art Research*, Vol. 6, No. 6, 2017, s. 449-452.

**II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)**

Haydar Bey’in bir sene önce V. Mehmet Reşad’ın Rumeli seyahatinde görüşmeye çalıştığı İsa Bolatin önderliğindeki Arnavutlar 15 Ağustos 1912’de Üsküp’ü işgal etmişlerdi.¹⁰⁶ Osmanlı hükümeti olayların sonunda Arnavutluk’a özerklik vermek zorunda kalmıştır.¹⁰⁷

4. İşkodra’ya Heyet-i Tahkikiye’nin Gönderilmesi

Haydar Bey, Balkan Savaşları’nın hemen öncesinde Arnavutluk’ta Malisörlerin yeniden isyan etmeleri üzerine buraya gönderilecek tahkik heyetine aza olarak görevlendirilmiştir. Hıristiyan Malisörlerin Osmanlı sınırına sürekli tacizlerde bulunan Karadağlılarla birleşerek İşkodra’yı ele geçirme ihtimali vardı. 26 Eylül 1912 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı ile heyetin kimlerden oluştuğu belirlenmiştir. Heyetin reisi uzun süre İşkodra’da görev yapan, mahallî ahval ve durumu çok iyi bilen Suriye Valisi Müşir Kazım Paşa’ydı. Haydar Bey’in dışında heyetin diğer azaları ise Çetine eski sefiri Sadrettin ve Adliye Nezareti Umur-ı Hukukiye Müdürü Ziya Beylerdi. Heyet İşkodra vali ve kumandanı ile birlikte çalışacaktı. Kazım Paşa’ya bu görevi için 20.000, Sadrettin Bey’e maaşından dışında aylık 5.000, Ziya ve Haydar beylere ise maaşlarından başka aylık 3.000 kuruş tahsisat verilecekti. Ayrıca Kazım Paşa’ya 20.000 ve diğerlerine de 5.000 kuruş harcırah verilmesi de kararlaştırılmıştı. Bunların dışında bölgede heyetin çalışmaları için kullanılmak üzere Kazım Paşa’nın emrine 100.000 kuruş kredi açılacaktır.

Heyetin vazifesi İşkodra’ya vardktan sonra isyanın mahiyet ve sebepleri hakkında detaylı bir tahkikat yaparak gerekli tedbirlerin alınması ve isyanın bir an önce teskin edilmesiydi. Bunun için gerekirse Malisörlerin bölgedeki liderleriyle münasebet kurularak onların Osmanlı Devleti yanına çekilmesi yoluna gidilecekti. Ayrıca daha önceki Malësia isyanı üzerine alınan kararlar ile Rumeli islahatı hususunda İşkodra ile ilgili hükümlerden uygulanmayanlar var ise onların da uygulanmasına çalışılacaktır.¹⁰⁸ Haydar Bey’in heyete aza olarak seçilmesinde ise onun yörenin yerel unsurlarına vakıf olmasının yanında, askerlerin sevkiyatının süratli bir şekilde yapılabilmesi, ahalinin iskân ile iaşelerinin temin edilmesi, gönüllülerin oluşturulması, onların eğitimi ve silahlandırılması konusunda iktidar ve bilgisi önemli rol oynamıştır.¹⁰⁹ Aslında Haydar Bey’in bu görev için hangi

¹⁰⁶ Çelik, *a.g.e.*, 455-459.

¹⁰⁷ Sönmez, *a.g.e.*, s. 199-200.

¹⁰⁸ BOA, MV, 169/ 32. Sadrettin, Ziya ve Haydar Beylerin maaşları yetersiz olduğundan dolayı 29 Eylül tarihli Meclis-i Vükelâ kararıyla 10.000 kuruşa çıkarılacaktır (BOA, MV, 169/ 42).

¹⁰⁹ TBMM Arşivi, D: 427; BOA, *DH.SAİD*, 180/ 173.

vasıfları nedeniyle seçildiği olgusu, ondan hangi vazifelerin beklendiğini de göstermektedir.

Heyet, Meclis-i Vükelâ kararından sonra hemen yola çıkmıştır. Zira karardan iki gün sonra 28 Eylül'de heyetin İşkodra'da vazifesi başında olduğu, Kazım Paşa'nın Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgraftan anlaşılmaktadır.¹¹⁰ Heyet İşkodra'ya geldiği sırada Malisörler, Karadağlılar ittifak halinde olup isyan etmekteydiler. Bu gelişmeler üzerine İşkodra'da idare-i örfiye ilan edilmişti.¹¹¹ İlerleyen günlerde de Karadağ, Türk sınırına taarruzlarını devam ettirmiştir.¹¹²

Beklenen an gelmiş, Balkan Savaşları, 8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başlamıştır.¹¹³ Günler öncesinden hazırlıklarını tamamlayan ve seferberlik ilan eden Karadağ'da¹¹⁴ 18 yaşından 62 yaşına kadar herkes silah altına alınmıştır. Böylece nüfusu 250.000 kadar olan bu devlet 37.000 muharip asker gücüne ulaşabilmişti.¹¹⁵ Karadağlıların en önemli amacı İşkodra'yı ele geçirmektir.¹¹⁶

Karadağ-Osmanlı Savaşı'nı sıfır noktasında İşkodra'da takip eden Müşir Kazım Paşa, öncelikle Malisörlerin Osmanlı Devleti'ne bağlılığı için onlara bir heyet göndermiş ancak heyet eli boş dönmüştür. Kazım Paşa'ya göre savaşın başlamasından sonra ve Malisörlerin de Karadağlılarla birlikte hareket etmesinden dolayı artık bunları Osmanlı Devleti'nin yanına çekmeğe bir ümit kalmamıştır. Karadağ-Osmanlı sınırındaki Tuz şehrinin hâkim noktaların da Karadağlıların eline geçmesinden sonra Kazım Paşa'nın da tavassutuyla Tuz'daki kuvvetler göl tarafından tahliye edilmişti. Kazım Paşa, 11/12 Ekim gecesi Sadarete bir telgraf göndererek yukarıdaki bilgileri aktardıktan sonra, Karadağlılar ve Malisörlerin İşkodra'ya doğru harekete geçtiklerini ifade etmiş ve bir an önce yardımcı kuvvetlerin gönderilmesini istemiştir.¹¹⁷ Kazım Paşa'nın bu telgrafı hemen, 12 Ekim günü Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüştü. Malisörlerin geri dönüşü olmayacak şekilde

¹¹⁰ BOA, *BEO*, 4099/ 307409, lef: 2.

¹¹¹ *Tanin*, 1 Ekim 1912, n 1457, s. 2.

¹¹² *Tanin*, 2 Ekim 1912, n 1458, s. 2; *Tanin*, 4 Ekim 1912, n 1460, s. 2; *Tanin*, 7 Ekim 1912, n. 1463, s. 2.

¹¹³ *Tanin*, 9 Ekim 1912, s. 1.

¹¹⁴ *Tanin*, 3 Ekim 1912, n. 1459, s. 1-2.

¹¹⁵ Karal, *a.g.e.*, s. 314.

¹¹⁶ *Tanin*, 9 Ekim 1912, s. 1.

¹¹⁷ BOA, *BEO*, 4096/ 307173, lef: 2.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Karadağlılarla birleşerek Osmanlı Devleti’ne savaş açmaları üzerine heyetin orada kalmasına lüzum kalmadığına kanaat getiren Meclis-i Vükelâ, heyetin İstanbul’a dönmesine karar vermiştir.¹¹⁸

Tahkik heyeti ise Meclis-i Vükelâ’nın kararı kendilerine gelinceye kadar çalışmalarına devam etmiştir. Kazım Paşa, Karadağlıların Malisörlere birlikte bütün İslam köylerini yakarak İşkodra’yı muhasara altına almaya başlamaları üzerine 12 Ekim tarihli bir telgrafla Kosova valisinden de askerî yardım istemiştir.¹¹⁹ Heyet üyelerinden en faali ise bölgeye ve bölge halkını çok iyi bilen Haydar Bey olduğu açıkça görülmektedir. Haydar Bey de kısa zamanda erzak ve cephaneye tedarik sağlamak, daha kolay hareket edebilmek ve önemli yerlere daha çabuk ulaşmak için şehirdeki bütün müstahkem mevkilere dekovil¹²⁰ döşettirmiştir. Haydar Bey, böylece civar köylerden orduya altı aylık zahire toplattırması ve bu zahireyi en kısa sürede gerekli yerlere göndermeyi başarmıştır. Bunun yanında Selanik’ten gönderilen yiyecek ve tıbbî levazımı Şingin’den İşkodra’ya getirtmiştir. Bütün bunların yanında Karadağlılar ve Malisörlere karşı İşkodralıları silahlandırmaya gayret emiştir.¹²¹

Sadaretin heyete yönelik “geri dönün” çağrısı İşkodra’ya ulaştığında ilk önce Ziya Bey, 17 Ekim’de ise Sadrettin Bey İstanbul’a dönmüşlerdi. Ancak Kazım Paşa kendisinin ve Haydar Bey’in hemen geri dönmesinden yana değildi. Nitekim 17/18 Ekim gecesi Sadarete gönderdiği telgrafta İşkodra’da daha sular durulmamışken ve Tuz hadisesi henüz meydana gelmişken¹²² kendisinin de oradan ayrılmasının halkın maneviyatını büsbütün kötüleştirceğini ifade ederek sağlık durumu çok elvermediği halde bir hafta daha orada kalmasının “vatanın ve şeref-i milliyeinin muhafazası için” uygun olacağını belirtmiştir. Kazım Paşa’nın Sadareten bir hafta kadar izin istemesinin nedeni zayıf olan İşkodra müdafaa hattının kuvvetlendirilmesi için zamana ihtiyaç olmasıydı. Nitekim bu hattı takviye etmek için Tiran’da toplanan 3.000 kadar redif askerinin İşkodra’ya ulaşması ancak beş gün içerisinde mümkün olabilecekti. Kazım Paşa bu redif askerlerinin dışında bir

¹¹⁸ BOA, MV, 170/ 1.

¹¹⁹ BOA, BEO, 4098/307301, lef: 2.

¹²⁰ Ray aralığı 60 cm yahut daha az olan küçük demiryolu.

¹²¹ TBMM Arşivi, D: 427; BOA, DH.SAİD, 180/173.

¹²² Tuz Karadağlıların taarruzuna karşı koyamamış ve 14 Ekim’de teslim olmuştu. Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli’yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli’nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbi’nde Garb Cephesi*, Yay. Haz. Ahmet Tetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 136.

nizamiye fırkasının daha İşkodra'ya takviye için gönderilmesini Sadarettin talep etmiştir.

Kazım Paşa'nın Sadarettin diğer bir istirhamı ise valinin ve halkın itimat ve güvenini kazanmış olan Haydar Bey'in savaşın bitimine kadar bölgede kalmasıydı. Aslında bunu Kazım Paşa'dan bizzat İşkodra valisi ve kumandanı Hasan Rıza Bey (daha sonra Paşa) istemişti. Eğer Haydar Bey'in bölgede kalmasına izin verilirse aynı salâhiyetle orada kalacak ve heyetin sarfı için gönderilen paranın bir kısmı da kullanması için emrine verilecektir.¹²³ Kazım Paşa on gün kadar daha Haydar Bey ile İşkodra'nın tahkim edilmesine çalıştıktan sonra İstanbul'a dönme hazırlıklarına başlamıştır. Ancak Vali ve Kumandan Hasan Rıza Bey, 28 Ekim'de Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta "*buraya vürudundan beri ahval-i lisan-ı mahalliye tamamen vukufu sayesinde her şube-i umurda pek büyük eser-i gayret ve faaliyet ibraz eden*" sözleriyle tanımladığı Haydar Bey'in bir müddet daha İşkodra'da kalmasını talep etmiştir.¹²⁴ Haydar Bey'in de bu istek üzerine İşkodra'da kaldığı görülmektedir.

Müşir Kazım Paşa 4 Kasım'da İstanbul'a dönmüştür.¹²⁵ Bu arada Hasan Rıza Paşa'nın 28 Ekim tarihli Haydar Bey'in İşkodra'da kalması talebine Dâhiliye Nezareti ancak 9 Kasım'da dönebilmişti. Dâhiliye Nezareti Haydar Bey'in orada kalması hususunun kendisine sorulmasını istemiştir.¹²⁶ Haydar Bey'in ne zamana kadar İşkodra'da görevine devam ettiği arşivlerden net olarak tespit edilememiştir. Ancak 26 Kasım tarihli bir belgede Haydar Bey'in İşkodra ve civarında askerî harekâtı anlatan bir yazı gönderdiği yer almaktaydı.¹²⁷ Bu belgeden Kasım sonlarına kadar Haydar Bey'in İşkodra'da kaldığı anlaşılmaktadır.

Müşir Kazım Paşa ve Haydar Bey'in katkılarıyla İşkodra'da uzun müddet yetecek erzak ve mühimmat depolanmıştı. İşkodra'nın Karadağlılara karşı savunmasında hiç kuşkusuz en önemli kozu Hasan Rıza Paşa'ydı. Ancak Hasan Rıza Paşa, 30 Ocak 1913 tarihinde kuvvetle muhtemelen yardımcısı Esat (Toptani) Paşa'nın adamları tarafından öldürülmüştür. İşkodra kalesi komutanı olan Esat Paşa, 23 Nisan 1913 tarihinde İşkodra'yı Karadağ'a

¹²³ BOA, A. MKT.MHM. 741/ 26.

¹²⁴ BOA, DH.SYS, 110/ 2, lef: 50.

¹²⁵ BOA, DH.SYS, 110/ 2, lef: 48.

¹²⁶ BOA, DH.SYS, 110/ 2, lef: 49; BOA, DH.MUI, 163/ 95.

¹²⁷ BOA, BEO, 4117/ 308736.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKIYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

teslim etmiştir.¹²⁸ Arnavutlar ise Balkan Savaşları sırasında 28 Kasım 1912’de bağımsızlıklarını ilan etmişler, Londra Konferansı sırasında ise bu bağımsızlık büyük devletler tarafından kabul edilmiştir.¹²⁹

Haydar Bey’in de dâhil olduğu Osmanlı Devleti yetkililerinin bütün çabalarına rağmen Arnavutluk Osmanlı Devleti’nin elinde çıkmış oldu.

5. Diğer Meseleler ile İlgili Görevleri

Haydar Bey asayiş ve siyasî olayların dışında sosyal, eğitim, memurlar hakkındaki şikâyetler vb. durumları teftiş için de görevlendirilmiştir. Kasım 1909’da Haydar Bey, İşkodra’da *merhun* ve *selem*¹³⁰ işlemi olup olmadığını tahkik etmek üzere görevlendirilmiştir. Bu durum ilk önce Dâhiliye Nezareti tarafından İşkodra valisinden sorulmuştur. İşkodra valisi ise vilayet muhasebesi vasıtasıyla meseleyi tahkik ettirmiş ve vilayet dâhilinde bu şekilde herhangi bir olay vukua gelmediğini Dâhiliye Nezareti’ne bildirmiştir.¹³¹ İşkodra valisinin bu tahkikatına Haydar Bey’in itirazı vardı. Haydar Bey, ilk önce *selem* yetiştirecek bir mahsulü karşılık göstererek borçlanma; *merhun* ise bir çayırı, bir yoncalığı, bir fındıklığı, bir cevizliği, bir incirliği, bir bağı borç ödeninceye kadar faydalanmak üzere alacaklıya teslim suretiyle para borç almak şeklinde tanımlamıştır. Haydar Bey köylüyü asıl perişan eden bu durumun ise muhasebe vasıtasıyla değil, polis, jandarma ve köy muhtarları vasıtasıyla öğrenilmesi ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Ayrıca bu mesele için ciddi surette tetkikat yapılmasını ilave etmiştir. Mülkiye Müfettişi Haydar Bey, bu izlenimlerini 28 Kasım 1909’da Dâhiliye Nezareti’ne bildirmiştir.¹³² Dâhiliye Nezareti ise Haydar Bey’in bu raporu doğrultusunda daha ciddi tetkikat yapılmasını İşkodra vilayetinden istemiştir.¹³³

¹²⁸ Çakmak, *a.g.e.*, s. 603-608, 624-628.

¹²⁹ Çelik, *a.g.e.*, s. 488-490.

¹³⁰ *Merhun*, ödünç ya da borç olarak alınmış bir şeyin yerine rehin olarak bırakılmış mala denilmektedir. Fahrettin Atar, “Rehin”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, C. III, (ed.) İbrahim Kâfi Dönmez, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 577. *Selem* ise henüz teslim edilmeye hazır olmayan ve ileri bir tarihte teslim edilecek bir malın peşin para ile satın alınması anlamına gelmektedir. Ali Bardakoğlu, “Selem”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, C. IV, (ed.) İbrahim Kâfi Dönmez, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 104.

¹³¹ BOA, *DH.MUI*, 1/ 35, lef: 2.

¹³² BOA, *DH.MUI*, 1/ 35, lef: 2/Arka.

¹³³ BOA, *DH.MUI*, 1/ 35, lef: 1.

Haydar Bey, teftiş etmek için görevlendirildiği yerlerde vazifesi dışında gördüğü eksiklikleri de Dâhiliye Nezareti'ne raporlamaktaydı. Kosova vilayetinde Ağustos 1910'da silahların toplanması meselesi için görevlendirildiğinde bölgenin sadece asayiş sorunlarıyla ilgilenmemiştir. Nitekim Haydar Bey teftiş için İpek ve Prizren'de bulunduğu sıralarda mutasarrıf, kaymakamlar ve ahalinin hayvan hastalıklarının ciddi olarak zayıya sebebiyet vermesi hususunda şikâyetleri olduğunu görmüştü. Haydar Bey, bunun üzerine 8 Ağustos 1910 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta bölgeye acilen iki baytarın gönderilmesini talep etmiştir.¹³⁴ Dâhiliye Nezareti de bu durumu Orman Maden ve Ziraat Nezareti'ne iletmiştir.¹³⁵ Nezaret ise baytar memurlarının azlığından İpek ve Prizren sancaklarına şimdilik baytar tayin edilmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Ancak Orman Maden ve Ziraat Nezareti yeni mezunlardan iki adet baytarın belirtilen sancaklara tayin edilmesi için talimatlar vermiştir.¹³⁶ Haydar Bey yine aynı görevdeyken Kosova vilayetine bağlı Pirşitine, İpek ve Prizren sancakları dâhilindeki eğitim kurumlarının durumunu da yakından görmüştür. Haydar Bey, bu sancaklarda açılması lazım gelen mekteplere dair bazı görüşlerini içeren bir telgrafi 23 Ağustos'ta Dâhiliye Nezareti'ne iletmiştir.¹³⁷

Mülkiye müfettişlerinin görevleri arasında valiler de dâhil olmak üzere mülkî memurlar hakkındaki şikâyetleri teftiş etmek için de görevlendirilmiştir. Haydar Bey de Kasım 1911'de hakkında bazı şikâyetler olan Yanya Valisi Mustafa Zihni Paşa'nın durumunu incelemekle vazifelenmiştir. Mustafa Zihni Paşa Yanya vilayetine Kasım 1909'da tayin edilmiştir.¹³⁸ Yanya vilayeti ise Yunanistan sınırında ve stratejik ehemmiyeti çok önemli bir yerde bulunmaktaydı. Bunun yanında halkı da büyük çoğunlukla Rumlardan oluşmaktaydı.¹³⁹ Yanya halkı ise Yunanistan'dan ihtilal fikriyle çok etkilenmekteydi. Ancak Mustafa Zihni Paşa vilayeti gayet kötü bir şekilde idare etmekte ve vilayette gelişen olaylara da vakıf değildi. Yanya vilayeti müfettişi ve diğer bazı kişiler vali ile ilgili bu bahsedilen şikâyetlerini Preveze Mebusu Hamdi Bey vasıtasıyla Dâhiliye

¹³⁴ BOA, *DH.MUİ*, 138/ 47, lef: 1.

¹³⁵ BOA, *DH.MUİ*, 138/ 47, lef: 2.

¹³⁶ BOA, *DH.MUİ*, 138/ 47, lef: 3.

¹³⁷ BOA, *DH.MUİ*, 80-4/ 11, lef: 3.

¹³⁸ BOA, *DH.MUİ*, 153/ 76.

¹³⁹ 1907 yılında Yanya şehrinde 135.000 Rum yaşarken, Müslümanların sayısı sadece 25.000 idi. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu, Demografik ve Sosyal Özellikleri (1830-1914)*, (çev.) Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 204.

**II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)**

Nezaretî’ne 11 Kasım 1911’de iletmişlerdi.¹⁴⁰ Nezaret de Mustafa Zihni Paşa ile ilgili bu şikâyetleri araştırmak için Haydar Bey’i görevlendirmişti.¹⁴¹ Haydar Bey tarafından yapılan tahkikatın sonunda Mustafa Zihni Paşa görevinden alınarak yerine vekil olarak vilayetteki üst düzey memurlardan birisinin atanması uygun görülmüştür.¹⁴²

Mülkiye müfettişlerinin vazifelerinden birisi de tabii afetlerde görev almalarıydı. Haydar Bey ve diğer bir mülkiye müfettişi Ali Seydi Bey¹⁴³ ile birlikte Şarköy-Mürefte depreminde görev almışlardı. Deprem, 9 Ağustos 1912’de Edirne vilayeti dâhilinde bulunan Şarköy-Mürefte’de 7.3 şiddetinde meydana gelmiştir. Deprem, Marmara bölgesinde, Ege denizinde ve Balkanlarda hissedilmiş, depremden 100.000 civarında kişi etkilenmiş, 9.000 ev harap olmuş ve 1.200 kişi ölmüştür.¹⁴⁴

Haydar Bey ve Ali Seydi Bey’in deprem sırasındaki vazifesi bölgeye yapılacak yardımları organize etmektir. Nitekim deprem olduktan bir gün sonra depremzedeler için 1.000 çuval dakik/un hazırlanmış ve bu iki mülkiye müfettişi ile birlikte Edremit vapuruyla deprem bölgesine gönderilmiştir.¹⁴⁵ Bunun dışında Bandırma vapuruyla da 1.000 çuval un gönderilmiş ve 400 çuvalı ihtiyaca binaen Mürefte’ye çıkarılarak komisyona teslim edilmiştir. Ancak Haydar Bey’e göre Mürefte kasabasının tamamen tahrip olması nedeniyle un dağıtılmasının yerine ekmek dağıtılması daha uygun olacaktır.¹⁴⁶ Haydar Bey’in bu tavsiyelerini Dâhiliye Nezaretî uygun görmüş olacak ki, depremzedelere dağıtılmak üzere 12.496 kıyye ekmek Mürefte ve Şarköy’üne gönderilmiştir.¹⁴⁷

Haydar Bey, un ve ekmek dağıtımının dışında deprem bölgesi için gerekli eşya ve araç-gereçlerin sevki işiyle de ilgilenmiştir. Bahriye Nezaretî’nce tahsis olunan Bezm-i Alem vapuru 13 Ağustos’ta Şarköy ve Mürefte’ye eşya ve levazım da gönderilecekti. Bu vapur ile birlikte enkazı kaldırmak için yüzer kazma ve kürek ile el arabası da gönderilecekti. Ayrıca

¹⁴⁰ BOA, *DH.MTV*, 18/ 33, lef: 3.

¹⁴¹ BOA, *DH.MTV*, 18/ 33, lef: 1.

¹⁴² BOA, *DH.MTV*, 18/ 33, lef: 11.

¹⁴³ BOA, *DH.MTV*, 16-2/ 41, lef: 41.

¹⁴⁴ Cemal Sezer, “Şarköy-Mürefte Depremi (9 Ağustos 1912) Sonrası Depremzedeler İçin Yapılan Yardım Faaliyetleri”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, C. 12, Nisan 2019, s. 75-76.

¹⁴⁵ BOA, *DH.MTV*, 16 / 5.

¹⁴⁶ BOA, *DH.MTV*, 16-2/ 41, lef: 39.

¹⁴⁷ BOA, *DH.MTV*, 16-2/ 41, lef: 37.

deprem bölgesinde vazife almak üzere vapurda iki mühendis de bulunmaktaydı. Dahiliye Nezareti Bezm-i Alem vapuru ile deprem bölgesine gönderilen bütün eşya, levazım ve araç gereçlerin dağıtım ve kullanımının Haydar Bey tarafından organize edilmesini istemiştir.¹⁴⁸ Haydar Bey deprem bölgesine gönderilen çadırların sevki için de uğraşmıştı. Edirne vilayeti depremzedeler için mümkün olduğu miktarda çadır talep etmiştir. Dâhiliye Nezareti Harbiye Nezareti'nden bu çadırları isterken,¹⁴⁹ yine bu çadırların dağıtılmasını ve organize işini Haydar Bey'e vermiştir.¹⁵⁰

Haydar Bey'in yaklaşık dört sene süren mülkiye müfettişliği vazifesi, 7 Temmuz 1913 tarihinde Denizli Sancağı mutasarrıflığına atanmasıyla sona ermiştir.¹⁵¹

Sonuç

Mülkiye müfettişliği kavramı 1890'lı yılların ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devlet'inde Rumeli Islahatları çerçevesinde ortaya çıkmıştır. 1902'de sonlandırılan ilk denemeden sonra bu kez II. Meşrutiyet ile birlikte 1909 yılında yeniden mülkiye müfettişliği ihdas edilmişti. Mülkiye müfettişlerinin bu dönemdeki vazifelerinin kapsamı arttırılmış ve özellikle II. Meşrutiyet'in uygulanması noktasındaki sıkıntılar üzerine de yoğunlaşmıştır.

Bu dönemdeki mülkiye müfettişlerinden birisi de Haydar (Vaner) Bey'dir. Eylül 1909'de başladığı mülkiye müfettişliği görevi Temmuz 1913'e kadar yaklaşık dört yıl kadar devam eden Haydar Bey, Anadolu ve Rumeli'de memurlar hakkındaki şikâyetler, hastalıkların yayılması, eşkıya olayları, toplumsal huzursuzluklar gibi vazifelerde görev almış ve bu görevlerin tamamını büyük bir yetkinlikle başarmıştır. Bu vazifelerin dışında özellikle

¹⁴⁸ BOA, *DH.MTV*, 16-2/ 46, lef: 1.

¹⁴⁹ BOA, *DH.MTV*, 16-2/ 56, lef: 1.

¹⁵⁰ BOA, *DH.MUI*, 161/ 32.

¹⁵¹ Haydar Bey bu vazifesinden sonra Kırkkilise ve Maraş mutasarrıflığına getirilmişti. Haydar Bey'in yolu mülkiye müfettişliği vazifesi ile tekrar 24 Temmuz 1914'te 1. Sınıf Mülkiye Müfettişliği'ne atanmasıyla çakışmıştı. Bu vazifesinde çok kısa kalan Haydar Bey tekrar Maraş mutasarrıflığına tayin edilmişti. Haydar Bey bu vazifesinden sonra Urfa mutasarrıflığı, Musul, Bitlis, Diyarbakır ve Van Valilikleri, I. TBMM'de Van mebusluğu ve bu görevi sırasında da Konya valiliği görevlerini yapmıştı. Haydar Bey II. Meclise seçilmemiş, 1925 yılında devlet görevinden emekliye ayrılmış ve 1954 yılında vefa etmiştir. Haydar Bey'in mülkiye müfettişliğinden sonraki aldığı görevler ve hayatı ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. Sarı, *a.g.t.*, s. 34-260.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ: HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

Rumeli’de Osmanlı Devleti’nin son dönemine damga vuran olaylarla ilgili Haydar Bey’e çok önemli görevler verilmiştir. Kosova vilayetindeki halkın elindeki silahların toplanması, Hacı Adil Bey ile Rumeli vilayetlerinde heyet-i ıslahiyeye katılması ve Balkan Savaşları’ndan hemen önce Müşir Kazım Paşa ile İşkodra’ya Arnavutları teskin etmek için gönderilmesi bu görevlerden bazılarıdır. Haydar Bey’in mülkiye müfettişliği sırasındaki en önemli görevi şüphesiz V. Mehmed Reşad’ın Rumeli seyahatine katılmasıydı.

Haydar Bey’e yukarıda belirtilen bu görevlerin verilmesinin en önemli nedeni kendisinin de bir Arnavut olarak bölgeye hâkim olması ve neredeyse Balkanlarda konuşulan dillerin tamamını biliyor olmasıydı. Haydar Bey’in bu özellikleri İttihat ve Terakki’nin *ittihad-ı anasır* ideolojisi çerçevesinde Osmanlıcılık ideolojisinin Rumeli’de uygulanması politikası için iyi bir fırsat sunmuştur. Başta Arnavutlar olmak üzere bölgedeki Bulgar, Karadağlı, Rum, Boşnak gibi milletler ile kolayca iletişim kurabilen Haydar Bey, çalıştığı kişilerin tam övgüsüne mazhar olmuştur.

Osmanlı hükümeti Rumeli’yi elinde tutmak için Haydar Bey’in de dâhil olduğu birtakım girişimler yapsa da Balkan Savaşları’ndan sonra bu toprakları kaybedecektir. Ancak Türkiye, Haydar Bey gibi iyi yetişmiş ve kendini geliştirmiş mülkî, askerî ve sivil insanların etkisini I. Dünya Savaşı’nda ve özellikle Millî Mücadele döneminde görecektir.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

- 1.1 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
- A.)MKT.MHM (Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı)
- BEO (Bab-1 Âli Evrak Odası (BEO))
- DH.İD (Dahiliye Nezareti İdare Evrakı)
- DH.MKT (Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi)
- DH.MTV (Dahiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı)
- DH.MUI (Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı)
- DH.SAİD (Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdaresi/defterler)
- DH.SYS (Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı)
- HR.SFR.3 (Hariciye Nezareti Londra Sefareti)

HR.SYS (Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı)
İ.DH (İrade Dahiliye)
MF.MKT (Maarif Nezareti Mektubî Kalemi)
MV (Meclis-i Vükela Mazbataları)
1.2. Emekli Sandığı Arşivi (ESA)
1.3. İçişleri Bakanlığı Arşivi (İBA)
1.4. Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMM Arşivi)

2. Gazeteler

Tanin / Senin
Sabah

3. Basılmamış Kaynaklar / Salnameler

1315 Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 53. Sene, Alim Matbaası-Ahmet İhsan ve Şürekası, Dersaadet 1315.
1326 (maliye-1910) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 65. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1326.
1327 (maliye-1911) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 66. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1327.
1328 (maliye-1912) Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 67. Sene, Selanik Matbaası, Dersaadet 1328.
Rumeli Seyahat-i Seniyyesi Hakkında Tanzim Kılınan Program Suretidir, Matbaa-i Amire, İstanbul 1329.

4. Kitap ve Makaleler

ATAR, Fahrettin, “Rehin”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, C. III, (ed.) İbrahim Kâfi Dönmez, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 577-580.

AYDIN, Mahir, “Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi’nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri”, *Bellekten*, S. 215, Nisan 1992, ss. 69-166.

BALCI, Ramazan, “Kosova Islahatı (1896-1905): Rumeli Vilayeti Sahanesine Mahsus Mevadd-ı Islahiyye Layihası’nın Kosova’da Uygulanması”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 22, Güz 2012, ss. 1-37.

II. MEŞRUTİYET’TE RUMELİ’DE BİR MÜLKİYE MÜFETTİŞİ:
HAYDAR (VANER) BEY (1909-1913)

BARDAKOĞLU, Ali, “Selem”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, C. IV, (ed.) İbrahim Kâfi Dönmez, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 104-105.

BELLO, Hasan, *Osmanlı ve Arnavut Kaynaklarına Göre Arnavutluk’ta 1911 Malisörler İsyanı*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ömer İşbilir, İstanbul 2009.

BİRBUĞAK, Togay Seçkin, “Osmanlı Devlet Adamlarından Hacı Âdil Bey’in II. Meşrutiyet Dönemindeki Faaliyetleri”, *Journal of History Culture and Art Research*, Vol. 6, No. 6, 2017, ss. 444-460.

ÇAKMAK, Fevzi, *Batı Rumeli’yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli’nin Suret-i Ziyai ve Balkan Harbi’nde Garb Cephesi*, Yay. Haz. Ahmet Tetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

ÇELEBİ, Mevlüt, *Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati*, Akademi Kitapevi, İzmir 1999.

ÇELİK, Bilgin, *İttihatçılar ve Arnavutlar: II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Buke Yayınları, İstanbul 2004.

KANDEMİR, Feridun, “Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati I - Haydar Vaner’den Naklen”, *Yeni Tarih Dünyası*, C. 2, S. 19, İstanbul 1954, ss. 747-750.

_____, “Sultan Reşad’ın Rumeli Seyahati II - Haydar Vaner’den Naklen”, *Yeni Tarih Dünyası*, C. 3, S. 21, İstanbul 1954, ss. 858-860.

KARACA, Ali, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa 1838-1899*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. V, TTK Yayınları, Ankara, Tarih yok.

KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu-Demografik ve Sosyal Özellikleri (1830-1914)*, (çev.) Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

MUSTAFA SARI

KERİMOĞLU, Hasan Taner, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV/2, Kış 2014, ss. 149-188.

KUZUCU, Kemalettin, “Balkanlar’da Son Osmanlı Padişahı: Sultan V. Mehmed Reşad’ın 1911 Yılındaki Rumeli Seyahati”, *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 2, 2017, ss. 1-39.

ORTAYLI, İlber, “Kadı”, *TDVİA*, C. 24, ss. 69-73.

SARI, Mustafa, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Devlet Adamı: Haydar (Vaner) Bey*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yrd. Doç. Dr. Haluk Selvi, Sakarya 2004.

SAYGILI, Hasip, “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komitacıları ile İlişkileri”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2014, C. 1, S. 2, ss. 197-226.

SERBESTOĞLU, İbrahim, “Tanzimat’ın Uygulanmasında Bir Yöntem Olarak Teftiş”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, C. IV/II. Kısım, Ankara 2018, ss.763-778.

SEZER, Cemal, “Şarköy-Mürefte Depremi (9 Ağustos 1912) Sonrası Depremzedeler İçin Yapılan Yardım Faaliyetleri”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, C. 12, Nisan 2019, ss. 74-99.

SÖNMEZ, Banu İşlet, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

YAZICI, Nesimi, “İsmail (Tuncu) Bey’in Hâtıra-i Seyahât’inde Sultan Reşad’ın Rumeli Ziyareti Kosova”, *Belleten*, C. 78, S. 283, Aralık 2014, ss. 1109-1135.

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALİNKALARI*

Hasan Tahsin SÜMBÜLLÜ** - Ahmet FEYZİ***

ÖZ

Bu araştırmada, Sancak bölgesine merkezlik yapmış ve Sırbistan sınırları içerisinde bulunan Novi Pazar (Yeni Pazar) bölgesinde sözlü kültür olarak günümüzde yaşamını devam ettiren müzik unsurları ele alınmıştır. Boşnak nüfusun yoğun olarak yaşadığı Novi Pazar bölgesinde halk kültürü unsurlarından sevdalinkalar incelenmiştir. Osmanlı/Türk müzik kültürü etkilerinin de hissedildiği sevdalinkalar makamsal açıdan ele alınmış ve güfte incelemesi yapılmıştır.

Araştırmada alan araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Gözlem, görüşme ve döküman analizi ile veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler, müzik verileri olan notalara dönüştürülerek kayıt altına alınmıştır. Konu ve içerik bakımından güfteler ise Boşnakçadan Türkçeye çevrilmiş ve incelenmiştir.

Araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda; Novi Pazar bölgesinde sevdalinka türünün yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür. Anonim halk edebiyatı ürünü olan sevdalinkaların günümüzde yalnız Boşnaklar arasında değil Balkanlarda yaşayan diğer etnik unsurlar arasında da icralarına rastlanmıştır. Anonim sevdalinkaların yanı sıra beste anlayışına dayalı yeni sevdalinkalarında üretildiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sancak, Novi Pazar, Sevdalinka, Sevda, Makam.

* Bu makale, Atatürk Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 6023 no'lu "Novi Pazar Sevdalinkaları" adlı projeden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri Bölümü, Erzurum, ORCID: orcid.org/0000-0001-7837-7295, E-posta: htsumbullu@atauni.edu.tr

*** Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, KKEF, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Erzurum, ORCID: orcid.org/0000-0001-6455-6081, E-posta: ahmet.feyzi@atauni.edu.tr

SEVDALINKAS OF NOVI PAZAR (NEW PAZAR)

ABSTRACT

In this study, the musical elements that continue to exist as oral culture in the Novi Pazar (New Pazar) region, which is the center of the Sanjak region and within the borders of Serbia, are discussed. In the Novi Pazar region, where the Bosnian population resides densely, sevdalinkas, one of the elements of folk culture, were examined. Sevdalinkas, in which the effects of Ottoman/Turkish music culture were also felt, were handled in terms of maqam and the lyrics were analyzed.

In the study, data were obtained by scanning and oral interview methods. Since the data obtained were mostly of musical type, these data were converted into notation and recorded in writing. The lyrics, which were a part of the musical data obtained, were translated from Bosnian to Turkish and discussed in terms of subject and content.

In line with the data obtained from the study, it was observed that the sevdalinka type was widely used in the Novi Pazar region. Sevdalinkas, a product of anonymous folk literature, have been performed not only among Bosnians but also among other ethnic groups living in the Balkans. It has been concluded that in addition to anonymous sevdalinkas, new sevdalinkas based on the understanding of composition have been also produced.

Keywords: Sanjak, Novi Pazar, Sevdalinka, Love, Maqam.

EXTENDED ABSTRACT

Today, studies and researches on the Eastern Europe region, which is known as the Balkan geography and has deep relations with Turkish culture in the past, are mostly focused on the fields of literature, history, and religion. Cultural studies are rarely encountered in the literature. However, the number of field studies on the discipline of music is negligible. It is aimed to carry out this study in order to determine the level of musical products and cultural relations and effects and to prevent the loss of today's oral culture products by transforming them into the written culture by conducting a compilation study on Sevdalinkas, which are called love songs in this region and on which the effect of Turkish/Ottoman music is obvious.

The interaction in the field of music makes itself felt in the songs called Sevdalinkas, which are identified with today's Muslim Bosnians, especially with the influence of Turkish culture but are encountered as a common cultural element in all the Balkans. Sevdalinkas continue to exist in the form of oral culture in the Balkans without being fully recorded in terms

NOVI PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

of maqam. Through this study, it is aimed to transform the Sevdalinkas, which continue to exist as oral culture, into a written culture by using compilation methods in order not to lose them and to make a situation determination in terms of historical, cultural, and musical aspects.

The region, which was called the Sanjak region in the Ottoman period, is now within the political borders of Montenegro and Serbia. The study is limited to Serbia-Novi Pazar in the Sanjak region. The central location of the Sanjak region and the dense Muslim Bosnian population are factors in limiting the study to Novi Pazar.

Sevdalinkas, which are widely sung among ethnic communities living in this region, especially Muslim Bosnians, have become a common cultural element among all ethnic groups as a regional musical genre. Even though there are many claims about the origin of the Sevdalinkas, these songs, which are the common cultural element of the Balkan geography, are also performed within different ethnic groups. During these performances, there may be some changes in terms of both words and melodies. For example, in a Sevdalinka sung with the same melody and word, Hadji Fata (Fatma) can turn into Hadji Kata (Katya). In this study, rather than the problem of origin, the relationship of Sevdalinkas with Turkish culture has been tried to be discussed in terms of similar common elements such as maqam and tempo.

Introducing the resources to be obtained as a result of the study to the world of Turkish music science and using them as a data source in future research will have a unique meaning. It is thought that this research will partially contribute to the literature needed in historical musicology and ethnomusicology studies.

This research is a survey research and a field study. The data in the research were obtained by observation, interview, and document analysis.

In the research, first of all, source books, literature, literature, and documents in the region were scanned, and resource persons, artists, performers, and experts were determined. Following the identification of the works in line with the information obtained from observations and interviews, audio recordings, archives, and resource persons were scanned during the visits to the region. Within the scope of the research, interviews were held with Dr. Almira Suljevic, Prof. Dr. Ksenia Aykut, Prof. Dr. Mirjana Teodisievich, Assoc. Dr. Naka Niksic, Recep Medodovic and Edin Mehmedovic, as a resource person, artist, performer and expert data were obtained. The obtained works were classified as genres and transformed into music data, and maqam analyzes were made.

The second step of the research is to collect the work tags obtained from field research and interviews in a single catalogue. The texts were

translated from Bosnian to Turkish, and in the continuation of this process, topics and themes were obtained from the data obtained.

This research is important because of drawing attention to the relationship between the sevdalinkas performed in the Novi Pazar region with Ottoman/Turkish music and introducing the sevdalinkas of the region in Turkey. Melodies were handled in terms of maqam, procedural and stylistic features, while the lyrics were examined in terms of themes and subjects, and situation determinations were made. The relationship between Sevdalinkas and Ottoman/Turkish music was expressed according to the 24-pitched Arel sound system theory, which is taught in institutions that provide vocational music education today.

Novi Pazar Bosniak community, who are ethnically Slavic and have chosen Islam as their religion, and live within the borders of Serbia, state that they continue their daily lives with the anxiety and fear of repeating the same days after the unfortunate Bosnian war in the first half of the 1990s. Today, these fears and anxieties have gradually begun to leave their place for peace and tranquility. In this concern, it can be said that by holding on to their culture, they have turned the Sevdalinka into a metaphor for creating a national culture. It is possible to see the Sevgilinkas as the indispensable and most important connective that holds the Muslim Bosniak community together. The fact that anonymous Sevgilinkas are passed down from generation to generation in the Novi Pazar region and that compositions are still produced today are the best indications of this.

When the keywords and themes used in the songs compiled within the scope of the field research are examined, “Lover, Darling, Beloved (Yar) (48), Mother (37), Love/Affection (28), Beautiful (22), Sanjak (19), Heart (18), Novi Pazar (17), Daughter (17), Rose (12) and Allah (11) identified as most used themes. Although it is used in the sense of love, the meaning of pain can also come from the word love due to reasons such as not being reciprocated, not being able to meet, and being longing for love. This situation is expressed as the pain of love.

The word love has also been described as a disease born of love. This disease is also called the pain of love, “infatuation”. Love is a concept used to describe this pain of love, infatuation, in other words, melancholy. Sevdalinka is the name given to Bosnian love songs that reveal this melancholy state. Regarding the melancholy and infatuation used in the songs compiled within the scope of the field research, Lover/Darling, Beloved (Yar) (48) and Love/Affection (28) are the most repeated keywords. Crying-Drinking for Infatuation (9), Pain-Sadness (8), Longing-Sorrow (6), Tears-

NOVI PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

Sorrow-Wound (5), Getting Sick-Chalice (2) other melancholy and infatuation themes used in the love links.

Although Sevdalinka means infatuation, keywords expressing optimism, such as reunion, were encountered in the compilations made in the field research. It is noteworthy that among these words, the words crying and getting married are quantitatively the same. Marry-Kissing (9), Children (5), Wedding-Healing (1) keywords were determined as themes expressing optimism. However, considering the themes and keywords used, it has been seen that the meanings of melancholy and dark love are mostly used in sevalinkas.

Remarkably, sevdalinkas are closely related to Turkish folk literature as an element of Bosnian folk culture with Ottoman/Turkish influence. The use of syllabic meter, the rhyme scheme, the fact that it is based on the understanding of the stanza and the refrain, and the effect of the modal music, especially in the Sevdalinkas, which emerged as a genre after accepting Islam, reveal this relationship.

Sevdalinkas are products of anonymous folk culture. However, today, the production of Sevdalinkas based on the understanding of composition continues. It is one of the most important elements that reflect the daily life understanding and style of Bosnians. Therefore, Sevdalinkas can be encountered in all kinds of environments. Love folk songs, which emerged with the influence of Turkish/Ottoman culture, cease to be only the product of Bosnian folk culture over time, and a type of music produced by other nations in the Balkan geography with love and admiration among themselves, begins to gain prevalence as a sign of living together. Sevdalinka named “U Stanbolu Na Bosforu (on Bosphorus in Istanbul)” is one of the best examples of this situation.

Sevdalinkas also give information about the lifestyle, understanding, spatial characteristics and people of the period in which they were produced. Sanjak (19), Novi Pazar (17), Hometown (4), Bosnia (3) and Mother (37), Beautiful (22), Daughter (15), Child (5), Doctor/Physician-Pasha-Sultan (3) themes are the terms of place and person used.

In terms of instruments, especially in the Novi Pazar region, the use of oud, qanun and cümbüş, which are called delicate instruments in Turkish music, is also encountered.

Allah (11), Azan (8), Death (3), Headscarf-Mosque-Ramadan-Heaven-Prayer-Salaat (2) and Bayram-Religion-Sin-Faith-Resurrection-Minarete (1) are the religious terms used.

In line with these result, it was tried to determine the sevdalinka characteristics of the songs recorded in the Novi Pazar region. Sevdalinkas,

which are mostly anonymous, are formally related to folk literature. Melodically, its similarity with the folk song form is remarkable. In addition to dealing with Ottoman/Turkish music and historical relations, it is a genre that connects Muslim Bosnians religiously and is seen as a common stakeholder in the formation of national culture. Although Ramadan contains religious elements such as azan, the vast majority of Sevdalinkas are about secular love.

Giriş

Kültür, birbirleriyle kader birliği kuran insanlar arasında oluşan ve nesilden nesle aktararak gelişen bir olgudur. Bu bakımdan tarih boyunca geçirdiği macera göz önüne alındığında, Türk kültürü hem başka milletlerin kültürlerini etkilemiş hem de onların kültürlerinden etkilenmiştir.

Bu etkilenmenin en yoğun olarak yaşandığı bölgelerden biri de Balkanlardır. Balkan coğrafyasında yaşayan Sırlar, Boşnaklar, Arnavutlar, Makedonlar ve tarihsel süreç içerisinde bölgede hakim konumda olan Türklerin kültürleri arasında kuvvetli bir etkileşim meydana gelmiştir. Dilden mimariye, müzikten halk oyunlarına, edebiyattan el sanatlarına kadar geniş bir yelpazede farklı kültürler birbirine tesir etmiştir. Bu etkileşim çerçevesinde son yüz yıllık süreçte meydana gelen kesintiye rağmen farklı kültürlerin birbiri üzerindeki etkisinin günümüzde izlerini sürmek hala mümkündür.

Özellikle Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte 1992-1995 yılları arasında yaşanan iç savaş neticesinde Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatlar arasında etnik açıdan ayrılma ve ulusal kimlik, kültürel kimlik oluşturma gayretleri ile birlikte farklılıklar da söz konusu olmuştur. Sırbistan'da azınlık olarak yaşayan Müslüman Boşnaklar, yaşanan savaş neticesinde örf, adet, gelenek, kültür ve inanç açısından birbirleriyle kenetlenerek değerlerini koruma yoluna gitmiş ve kendi ulusal kimliğini, kültürel kimliğini muhafaza etme güdüsü ile hareket etmişlerdir. "Bosna Hersek'te gelişen folklorik müzik birey ve toplumun yaşam ve sanatsal gereksinimlerini karşılamak için ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda da ulusal kimliğin korunması adına farklı toplumlar

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

arasındaki bağlantıyı da temsil etmektedir.”¹ Bu kültürel kimlik özellikle nüfus çoğunluğunun Müslüman Boşnaklardan oluştuğu Novi Pazar (Yeni Pazar)’da daha hissedilir bir durumdadır. Günümüzde inançlarını ve kültürel değerlerini rahatlıkla yaşamalarına rağmen yine de geçmişte yaşanan olaylardan kaynaklanan korkuları, endişeleri hissetmek mümkündür.

Sırbistan, Karadağ ve Kosova üçgeni arasında bulunan Sancak bölgesi önemli bir kavşak noktasıdır. Sancak (Sandzak) bölgesi özellikle Boşnakların yoğun olarak yaşadığı bir bölge olup Sırbistan ve Karadağ ülke sınırları içerisinde yer almaktadır. Sancak bölgesi Tutin, Rozaje, Syenitsa, Novi Pazar, Priboy, Biyelo Polye, Nova Varoş, Plav, Berane gibi beldeleri kapsamaktadır. Merkezi Novi Pazar (Yeni Pazar)’dır. Nüfusunun yaklaşık % 86’sı Müslüman Boşnaklardan oluşur.

Müslüman Boşnak nüfusun yoğun olarak yaşadığı Novi Pazar’da ulusal kimliğe bağlı kültürel unsurlar daha belirgin olarak kendini hissettirmektedir. Düğünler, cenazeler, sünnetler, bayramlar gibi özel günlerde ritüeller incelendiğinde, geçmişte ilişkili oldukları Türk kültür unsurlarının izlerine rastlanır.

“Boşnakların, kültürel kimliği devam ettirmek için müziği oldukça fazla kullanmalarından dolayı, kültürel kimliğin oluşturulduğu ve sürdürüldüğü ortamlar olarak ele alındığından icra ortamlarının da çeşitli olduğu gözlenmiştir. Cümbüşler, dernek geceleri, posedak denilen aile içi sohbetler, aksamluk denilen geleneksel olarak erkeklerin günümüzde kadınların da katıldığı akşam vakti yapılan dertleşmeler gibi müzik icra ortamları, kızların ve erkeklerin kendi Boşnak kimliğinden bir kişiyle tanışması açısından da önemli ortamlardır; bu sayede “gelenek, görenek” açısından benzer kişilerle olabilecek evlilikler için bir zemin sağlamaktadır.”²

Yörede Boşnak kültür kimliğinin oluşmasında sevdalinkalar önemli rol oynamıştır. Boşnaklar yaşadıkları özlemi, acıyı, hüznü, ayrılığı, gurbeti, sevdayı sevdalinkalarda ifade etmişlerdir. Sevdalinkalar Boşnak toplumunun

¹ Lejla Jakubović, *Asim Horozic’in Eserlerinde Sevdalinka Etkisi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. İlke Boran, İstanbul 2019, s. 10.

² Fatma Belma Kurtişoğlu, *Göçmen Kimliği Açısından Boşnak Müzikleri: Trakya ve İstanbul Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Şefika Şehvar Beşiroğlu; Yrd. Doç. Dr. Çağlayan Kovanlıkaya, İstanbul 2008, s. 52.

yaşanan cefalara karşı birlik olmasını sağlamış ya da Boşnaklar birlik olmayı sevdalinkalarda bulmuşlardır. Sevdalinkalar bu birlikteliğin oluşmasında bir çeşit maya, harç görevi görmüştür. “Günümüzde sevdalinka Bosna kültürel kimliğinin bir simgesi halini almıştır. Örneğin 1992-1995 Bosna Savaşı sonrasında çoğu Boşnak 7.000 kişinin yaşadığı ABD-Seattle’de bulunan halk oyunları, saz dersi verilen “Sevdah Bosna-Hersek Kültür Sanat Derneği”, İngiltere’de “London Sevdah” gibi topluluklar *sevdalinka* ile Bosna kimliğinin örtüştüğü yerlerdir.”³

Sevda kelimesi “*Aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık*”⁴ olarak tarif edilmiştir. Bu hastalık aşk acısı, kara sevda olarak da adlandırılmaktadır. İşte Sevda tam da bu aşk acısını, kara sevdayı tarif eden başka bir deyişle melankoli karşılığı kullanılan bir kavramdır. Sevdalinka ise bu melankoli durumunu ortaya koyan Boşnak aşk şarkılarına verilen isimdir.

*“Sevdalinka, genellikle Boşnaklarla ilişkilendirilen Boşnak şarkılarıdır. Bosna ve eski Yugoslavya’daki diğer etnik-dini gruplar arasında popüler olmuştur. Sözler genellikle tarihi olaylarla, Bosna’daki ve Balkanlar’ın başka yerlerindeki çeşitli şehirlerle ve Boşnak ileri gelenleriyle ilgilidir. Bununla birlikte, en yaygın temalar karşılıksız aşk ve aşk özlemleri, yani sevdadır ve türün adını buradan alır.”*⁵

“*Güçlü sevgi, aşk; aşırı ve güçlü tutku, istek*”⁶ anlamına gelen ve Arapça Sevda kelimesinden türeyen Sevdalinka, Boşnakçada Sevdah olarak kullanılmaktadır. Her ne kadar aşk anlamında kullanılmış olsa dahi aşk sonucunda karşılık görmeme, kavuşamama, hasret kalma gibi nedenlerden dolayı acı anlamı da sevda kelimesinden çıkabilir. Bu durum aşk acısı olarak ifade edilir.

“Aşk şarkıları olarak tanımlanan sevdalinkalar, genel olarak aşkı değil asıl olarak karasevdayı, bir başka deyişle birbirlerine çeşitli nedenlerle kavuşamayan aşıkların hikayelerini veya serzenişlerini konu almaktadırlar. Bir başka deyişle sevdalinkaların aşkı ele alışı

³ Kurtişoğlu, *a.g.t.*, s. 54.

⁴ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât*, 25. Baskı, Aydın Kitabevi, İstanbul 2008, s. 946.

⁵ Risto Pekka Pennanen, “Melancholic Airs of the Orient-Bosnian Sevdalinka Music as an Orientalist and National Symbol”, (ed.) R. P. Pennanen, *Music and Emotions*, Vol. 9, The Helsinki Collegium for Advanced Studies, Helsinki 2010, s. 78.

⁶ “Sevda”, *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 1998, s. 1953.

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

mutluluğu değil hüznü yansıtmaktadır. Kavuşamama nedenlerinin başında din veya etik köken olarak farklı ailelerin üyeleri olmaları gelmektedir.”⁷

Sevdalinkaların Osmanlı/Türk etkisi ile Boşnak halk kültürü unsuru olarak Türk halk edebiyatı ile yakın ilişkili oluşu dikkat çekicidir. Özellikle İslamiyet’i kabul ettikten sonra tür olarak ortaya çıkan sevdalinkalarda hece ölçüsünün kullanılması, kafiye düzeni, kıta anlayışına dayalı ve nakaratlı olması, makamsal müziğin etkisini hissettirmesi bu ilişkiyi ortaya koymaktadır.

“Türk Halk Edebiyatı’nda türkünün makamla söylenmesi ve hece ölçüsü kullanılması sevdalinkayla benzer yönlerdir. Türkü ve sevdalinkaların benzer yönleri olmakla birlikte birçok yönden farklılaşmaktadırlar. Türkülerde mısra sayısı değişmekle birlikte bentlerin mısra sayıları çoğunlukla düzenlidir. Aynı sevdalinkanın bentleri arasındaki mısralarda bile düzensizlik söz konusudur. Türkünün enstrümanı çoğunlukla bağlamadır, sevdalinka ise genellikle şargı ya da tambur eşliğinde söylenir. Türküde her konu ele alınmakta birlikte; sevdalinka çoğunlukla bir sevda/aşk hikâyesi anlatır. Türküde, şehir hayatı da köy hayatı da ele alınabilir; sevdalinkalar çoğunlukla şehir hayatının etrafında örgülenmişlerdir.”⁸

Sevdalinkalar anonim halk kültürü ürünüdür. “Boşnakların İslamiyet’i kabul etmesiyle değişen kültürel yapının sonucunda ortaya çıkan sevdalinka, müzikle ve makam eşliğinde söylenen Boşnak Anonim Halk Edebiyatı’nın en yaygın lirik şarkı/şiir türüdür.”⁹ Fakat günümüzde beste anlayışına dayalı sevdalinkaların üretimi de devam etmektedir.

Ayrıca sevdalinkalar, Novi Pazar’da yaşayan Boşnakları, anavatanları olan Bosna ile ya da bir zamanlar payitahtları olan İstanbul ile buluşturmuş, Bosna ile Anadolu arasında köprü görevi görmesini sağlamıştır. Bu köprü görevi Balkan savaşlarından Bosna savaşına kadar geçen sürede Anadolu’ya göçen Boşnaklara da güç vermiş ve köklerini, bağlarını güçlendirmeye fayda sağlamıştır. Türkiye’de kurdukları dernek ve cemiyetler vasıtasıyla ilişkiler hala devam ettirilmekte, çeşitli vesileler ile sık sık

⁷ Kurtişoğlu, a.g.t., s. 57.

⁸ Fatih İyiyol ve Alena Catovic, “Sevdalinkalarda Türk-Boşnak Halk Kültürünün Ortak Unsurları”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, C. 1, S. 1, 2012, s. 250.

⁹ İbrahim Gültekin, “Sevdalinka Sevdalinka mıdır?”, *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, C. 50, S. 2, 2016, s. 431.

seyahatlerin yapılması, kız alıp verme ile akrabalık bağlarının kurulması ya da festivaller kapsamında ilişkilerin daha da güçlenmesi amaçlanmıştır. Anadolu’da bestelenen yeni bir sevdalinkanın ezgisi Bosna’ya, Sarayevo’da tellendirilen bir ezgi ise Anadolu’ya kadar ulaşmaktadır. Sevdalinkaların iki coğrafya arasında bir köprü görevi üstlendiği söylenebilir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma olup bir alan araştırmasıdır. Araştırmada veriler gözlem, görüşme ve doküman analizi ile elde edilmiştir.

“Görüşme, en az iki kişi arasında sözlü olarak sürdürülen bir iletişim sürecidir. Görüşme, araştırmada cevabı aranan sorular çerçevesinde ilgili kişilerden veri toplama şeklinde ifade edilebilir. Görüşme belirli bir araştırma konusu veya bir soru hakkında derinlemesine bilgi sağlar.”¹⁰

Araştırmada öncelikle bölgede bulunan kaynak kitap, alan yazın, literatür ve belgeler taranmış, konu ile ilgili kaynak kişi, sanatçı, icracı ve uzman kişiler tespit edilmiştir. Gözlem ve görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda eserlerin belirlenmesinin ardından, bölgeye yapılan ziyaretlerde ses kayıtları, arşivler ve kaynak kişiler taranmıştır. Araştırma kapsamında kaynak kişi, sanatçı, icracı ve uzman kişi olarak Dr. Almira Suljeviç, Prof. Dr. Kseniya Aykut, Prof. Dr. Mirjana Teodisiyeviç, Doç. Dr. Naka Niksiç, Recep Medodoviç ve Edin Mehmedoviç ile görüşmeler yapılmış ve veriler elde edilmiştir. Tespit edilen eserler tür olarak sınıflandırılmış ve müzik verilerine dönüştürülerek makamsal çözümlenmeler yapılmıştır.

Alan araştırması ve görüşmelerden elde edilen eser künyelerinin tek bir katalogda toplanması, araştırmanın ikinci basamağını teşkil etmektedir. Güftelerin, Boşnakçadan Türkçeye metin çevirisi yapılmış ve bu sürecin devamında ise elde edilen veriler içerisinde konu ve temalar elde edilmiştir.

Bu araştırma; Novi Pazar bölgesinde icra edilen sevdalinkaların, Osmanlı/Türk müziği ile olan ilişkisine dikkat çekme ve Türkiye’de bölgeye ait sevdalinkaların tanıtılması bakımından önemlidir. Melodiler makam, usul,

¹⁰ Şener Büyüköztürk, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2015, s. 150.

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

biçim özellikleri bakımından ele alınmış, güfteler ise tema ve içerdiği konular bakımından incelenmiş ve durum tespitleri yapılmaya çalışılmıştır.

Sevdalinkaların, Osmanlı/Türk müziği ile olan ilişkisi, günümüzde mesleki müzik eğitimi veren kurumlarda öğretimi gerçekleştiren 24 perdeli Arel ses sistemi kuramına göre ifade edilmiştir.

BULGULAR

Araştırma kapsamında toplam 81 adet sevdalinka kayıt altına alınmış ve alfabetik olarak Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında Kayıt Altına Alınan Eserler

Sıra No	Eser Adı-Bosnakça	Eser Adı-Türkçe
1	A što će ti, Lolo ahmedija	Ey sarhoş, neden cübbe giyiyorsun
2	Alaj be, naše hajanje	Aman, birbirimizi ne kadar sevdik
3	Ali ne znate	Fakat Bilmiyorsunuz
4	Aman doktor, tebi ja se molim, ti učini mi čare	Aman doktor, sana yalvarırım, sen bana çare bul
5	Bajram ide, Bajramu se nadam	Bayram geliyor bayramı bekliyorum
6	Bulbul mı pjeva	Bülbül şarkı söylerken
7	Čudna nasta ova nova godina	Garip oldu bu yeni sene
8	Cuvaj mi Boze sinove Sandzaka	Allah'ım, Sancak oğulları koru
9	Da mi je znati, Bože moj	Tanrım bir bilsem
10	Dimije	Şalvarlar
11	Džaba zlato i dukati, ah tuđina prokleta je	Altın ve dükkânlar olsa gurbet lanetlenmiş
12	Grana od bora, pala kraj mora	Çamdan bir ağaç
13	Hadžina Fata, izadi na vrata	Hacımın Fatası, kapıya çık
14	Haj ja prošetah šefteli sokakom	Şeftali sokaktan dolaşırken
15	Haj ja zagrizoh šareniku jabuku	Ben elmayı ısırırım
16	Haj tamo dole niz mahalalu	Mahallenin aşağılarında
17	Istiha me glava boli	Başım ağrıyor
18	Ja posadih višnju na obalu	Vişne ağacı su kenarında diktim
19	Ja poslah baba đerdan da mi kupi	Gerdanı almak için babamı gönderdim
20	Ja uranij jutros rano	Bana cevap veriyor
21	Jutros mi je ruža procvata	Sabahleyin gül açtı
22	Kad duhnuše sabah zorski vjetrovi	Şafak rüzgârları estiğinde
23	Kad ja primih prvu platu	İlk maaşımı aldığımında
24	Kad pogledam sa bedema vidim divan grad	Kaleden bakınca
25	Kadir-aga Skadranine	İşkodralı Kadir ağa
26	Kiša bi pala	Yağmur yağardı

HASAN TAHSİN SÜMBÜLLÜ - AHMET FEYZİ

27	Kiša pada, trava raste, gora zeleni	Yağmur yağıyor, çimler büyüyor, dağ yeşilleniyor
28	Kraj bedema starog grada	Eski şehrin kale kenarında
29	Kraj Novom Pazara	Novi Pazar'ın kenarında
30	Kraj pendžera Jusuf stari kahvu pije	Pencerenin yanında yaşlı Yusuf kahve içer
31	Lele, kad pojdoh, da se prošetam	Dolaşmaya çıktığımda
32	Leti leti sokole	Kartal Sancak Üzerinden Uç
33	Ljuljala se pazarska družina	Pazarlı arkadaşlar sağlıyordu
34	Lutalica u životu	Yine yalnız kaldım
35	Majko stara	Yaşlı annem
36	Mehmeda majka budila	Mehmet'i annesi uyandırıyor
37	Mejra seta	Meyra dolaşıyor
38	Mjesec ramazan	Ramazan ayı
39	Mlad se Jusuf oženio	Genç Yusuf evlendi
40	Moj Dilbere	Dilberim
41	Moj golube, moj golube	Güvercinim, güvercinim
42	Moj pazaru	Benim pazarım
43	Moja draga, moja mila	Benim yârim benim sevgilim
44	Na Jaliji Badem Drvo Raste	Yalıda badem ağaç büyüyor
45	Na moj Sandžak sječaju	Sancağıma hatırlatıyorlar
46	Nije družu sve u čaši	Her Şey Kadehte Değil
47	Nusreta	Nusreta
48	Ogrijala mesečina	Ay ışığı, beyaz bir gün oldu
49	Oj Sandzaku mjesto moje drago	Ey Sancak benim sevgili diyarım memleketim
50	Oj, djevojko iz Sandžaka, lica bijela	Ey, Sancaklı beyaz yüzlü kız
51	Omerova Mina	Ömer'in Mine'si
52	Ostala Rapka mlada udovica	Genç Rapka dul kalmış
53	Pokraj Bezistana	Bedestenin yanında
54	Poletjela dva goluba Sultan Selima	İki güvercin uçuyordu
55	Poslušacu ja opet ezane	Ezanları tekrar dinleyeceğim
56	Pozdravi mi Novi Pazar družu	Novi Pazar'a selam söyle
57	Raslo mi je badem drvo	Badem ağacım büyüyordu
58	Razbolje se sultan Sulejmane	Sultan Süleyman hastalandı
59	Ruse kose imadoh ja	Gür saçlarım vardı
60	Sanak me mori	Uyku bastı
61	Sejdefu majka budjase	Annesi Seydefa kızımı uyandırıyor
62	Šeto sam se gore dole, niz pazarsko polje	Pazar ovalarından yukarı, aşağı gezerken
63	Sjela Hajra Kraj Bunara	Hayra Pınarın Kenarına Oturmuş
64	Snijeg pade, na behar, na voće	Çiçeklerin ve meyvelerin üzerine düşen kar
65	Što ne dodeš, Fato, ti voljeno zlato	Fato, neden gelmesen, sen sevgili altınım
66	Svi mi kažu da moj dragi pije	Sevgilim içer diye, herkes bana söylüyor

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

67	Svugdje kiša, svugdje blato	Her yerde yağmur, her yerde çamur
68	To je samo san u tuğini sam	Bu sadece bir rüya, yabancı bir ülkedeyim ben
69	Tri su ptice zapjevale jedna ne pjeva	Üç küçük kuş şarkı söyler
70	Tri su ptice, lastavice, jednim glasom pjevale	Üç kırlangıç tek sesle şarkı söylüyordu
71	U baštu mi badem drvo	Bahçemde, badem ağacı, yüksek
72	U potoku sitna riba, ti si draga moja briga	Dereye küçük bir balık, sevgilim derdimsin
73	U Sandzaku ljudi srcem vole	Sancak'ta insanlar kalpleriyle sever
74	U srcu mome majko čežnja je golema	Kalbimde büyük hasret var
75	Uskoro se ja u Sandžak vraćam	Yakında ben Sancak'a dönüyorum
76	Vratiću se mom Sandžaku	Sancağıma döneceğim
77	Zapjevala sojka ptica	Soyka kuş şarkı söyler
78	Zaplakala secer Djula	Tatlı Gül Ağladı
79	Zaplakala stara majka Džafer begova	Cafer Bey'in yaşlı annesi ağladı
80	Zaplakao paša	Paşa ağlıyordu
81	Zaželjeh se mog Sandžaka	Sancağımi özledim

81 adet Novi Pazar bölgesinde elde edilen eser incelenmiş, anonim ve beste sevdalinka eserler tespit edilmiştir. Ayrıca eserler konuları bakımından tasnif edilmiş ve güfteler içerisinde konu ile ilgili 59 adet anahtar kelime ve tema tespit edilmiştir. Eserlerde kullanılan anahtar kelimeler ve temalar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Eserlerde Kullanılan Anahtar Kelimeler ve Temalar

Anahtar Kelime ve Temalar	f
Aşık/Sevgili/Yar	48
Anne	37
Aşk/Sevgi	28
Güzel	22
Sancak	19
Kalp	18
Novi Pazar	17
Kız	15

HASAN TAHSİN SÜMBÜLLÜ - AHMET FEYZİ

Gül	12
Allah	11
Ağlamak, Evlenmek, İçki İçmek, Oğul, Öpmek	9
Acı, Baba, Ezan, Şarkı, Üzülme	8
Gurbet, Hasret, Keder, Sarhoş	6
Çocuk, Gözyaşı, Hüzün, Yalnız, Yara	5
Memleket, Rakı	4
Bosna, Ölüm, Paşa, Ramazan, Sultan	3
Başörtü, Cami, Cennet, Dua, Hastalanmak, Doktor/Hekim,	2
Kadeh, Namaz, Pişman, Sevdalinka	2
Bayram, Bülbül, Din, Düğün, Günah, İman, İstanbul, İyileşmek, Kahraman,	1
Kıyamet, Minare, Özlemek, Para	1

Tablo 2'ye göre; 59 adet anahtar kelime ve tema içerisinde en fazla tekrar eden 48 sevdalinkada Aşık/Sevgili/Yar, 37 sevdalinkada Anne, 28 sevdalinkada Aşk/Sevgi, 22 sevdalinkada Güzel, 19 sevdalinkada Sancak, 18 sevdalinkada Kalp, 17 sevdalinkada Novi Pazar, 15 sevdalinkada Kız, 12 sevdalinkada Gül ve 11 sevdalinkada Allah teması kullanımına rastlanmış ve temalar kullanım sıklığına göre sıralanmıştır. Bu temalar arasında dini terimler Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Dini Terimler

Dini Terimler	f
Allah	11
Ezan	8
Ölüm, Ramazan	3
Başörtü, Cami, Cennet, Dua, Namaz	2
Bayram, Din, Günah, İman, Kıyamet, Minare	1

Tablo 3'e göre; 15 adet dini terim eser güftelerinde tespit edilmiştir. Bu terimler arasında 11 sevdalinkada Allah ve 8 sevdalinkada ezan terimleri en fazla tekrar eden terimler olduğu tespit edilmiştir.

Yer/Mekân temalarına yönelik sonuçlar Tablo 4'de gösterilmiştir.

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

Tablo 4: Yer/Mekân Terimleri

Yer/Mekân Terimleri	f
Sancak	19
Novi Pazar	17
Gurbet	6
Memleket	4
Bosna	3
İstanbul	1

Tablo 4'e göre; 6 adet yer/mekân terimi belirlenmiştir. Bunlar arasında en fazla kullanılan 19 sevdalinkada Sancak, 17 sevdalinkada Novi Pazar olduğu görülmüştür.

Her ne kadar Novi Pazar'da eserler belirlenmeye çalışılmış olsa dahi günümüzde Sırbistan ve Karadağ siyasi sınırları arasında ikiye bölünmüş olan Sancak bölgesine olan hasret, özlem eserlerde de görülmektedir. Ayrıca Sancak bölgesinde üretilen eserlerin günümüzde hala söyleniyor olması bu bölgeye yönelik yeniden birleşme arzusu olarak da ifade edilebilir.

3 sevdalinkada ise Bosna'dan bahsedilmiş olması, Bosna dışında yaşayan Boşnakların anayurtlarına olan özlem ve bağlılığından kaynaklandığı söylenebilir.

İstanbul ve Anadolu gibi kavramlarda eserler içerisinde tespit edilmiş ve tarihsel süreçte bağlı olunan Osmanlı Devleti payitahtının önemi ve bağlı olunan tarihsel konum ifade edilmiştir.

Sevdalinka tanımından yola çıkılarak melankoli-kara sevda olarak kullanılabilen terimler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Melankoli-Kara Sevda ile ilgili Terimler

Melankoli-Kara Sevda İle İlgili Terimler	f
Aşık/Sevgili/Yar	48
Aşk/Sevgi	28
Ağlamak, İçki İçmek	9
Acı, Üzülme	8
Hasret, Keder, Sarhoş	6

HASAN TAHSİN SÜMBÜLLÜ - AHMET FEYZİ

Gözyaşı, Hüzün, Yalnız, Yara	5
Rakı	4
Doktor/Hekim, Hastalanmak, Kadeh, Pişman	2
Özlemek	1

Tablo 5'e göre; 19 adet melankoli-kara sevdaya yönelik terim tespiti yapılmıştır. Bu terimler içerisinde 48 sevdalinkada Aşık/Sevgili/Yar ve 28 sevdalinkada Aşk/Sevgi ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadeler içerisinde anlam olarak melankoliden kaynaklı olumsuzluk aranmış ve hüzün ifade eden kelimeler tespit edilmiştir.

Tanımsal olarak sevdalinkalarda hastalık olarak ifade edilen kara sevda kavramı çoğu zaman hastalıkla sonuçlanmış ve hekimlerden çare beklentisi içerisine girilmiş, bazen kara sevdaya karşı direnemeyip dertleşmek adına içki içilmiş, yalnız kalınmıştır. Bu terimlerden eserlerde genellikle sevginin nihayete ermeyip hüzün, ayrılık ile bittiği sonucu görülmüştür.

Eserlerde kullanılan kişi ve karakterlere yönelik terimler Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Kişi/Karakter İle İlgili Terimler

Kişi/Karakter İle İlgili Terimler	f
Anne	37
Güzel	22
Kız	15
Gül	12
Oğul	9
Baba	8
Çocuk	5
Paşa, Sultan	3
Bülbül, Kahraman	1

Tablo 6'ya göre; 11 adet kişi/karaktere yönelik terim tespiti yapılmıştır. Bu terimler arasında en fazla 37 sevdalinka ile Anne, 22

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

sevdalinkada Güzel, 15 sevdalinkada Kız, 12 sevdalinkada Gül terimleri kullanılmıştır.

Eser güfteleri incelendiğinde memlekete olan özlem, gurbet ifade eden konular özellikle belirgindir. Bu belirginlik içerisinde memleket hasreti ve anne özlemi dile getirilmiştir.

Yine sevda ifade eden eserlerde isim verilen eserlerin mevcudiyetinin yanı sıra isimsiz yalnız güzel, kız, oğul gibi ifadeler de kullanılmıştır.

Osmanlı döneminde yaşamış önemli şahsiyetlere yönelik eserler de belirlenmiştir. Örneğin Sultan, Sultan Selim, Paşa gibi ifadelerin kullanıldığı eserler hem müzikoloji hem de tarih disiplinleri açısından önemli kaynak olarak faydalanılabilir. Ayrıca bu eserlerin kayıt altına alınması ile araştırmacılara sevdalinkaların özelliğine ve önemine dikkat çekilmesi gerektiği söylenebilir.

Aşk ve sevdanın sonu müspet, olumlu, iyimser olan eserlerin varlığı da söz konusudur. Bu tarz eserlere yönelik terimler Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: İyimserlik İfade Eden Terimler

İyimserlik İfade Eden Terimler	f
Kalp	18
Evlenmek, Öpmek	9
Şarkı	8
Sevdalinka	2
Düğün, İyileşmek, Para	1

Tablo 7’ye göre; 8 adet iyimserlik ifade eden terim arasında en fazla kullanılan 18 sevdalinka ile Kalp, 9 sevdalinka ile Evlenmek ve Öpmek, 8 sevdalinka ile Şarkı terimleridir.

Sırbistan Novi Pazar (Yeni Pazar) bölgesinde halk kültürü unsurları içerisindeki müzikal veriler incelendiğinde; bölgede şarkı anlamına gelen ve Pesme (Pjesme) olarak adlandırılan kavram ile genel olarak bütün müzikal türler ifade edilmektedir. Fakat sevdalinkalar kendine has üslup ve özellikleri ile hem dikkat çekmekte hem de farklı bir tür olarak görülmektedir. Kimi zaman sevdalinkalar için Narodna Pjesme (halk şarkısı) olarak farklı bir adlandırma da kullanılmıştır.

HASAN TAHSİN SÜMBÜLLÜ - AHMET FEYZİ

Eser Tahlilleri

Araştırma kapsamında, konu bakımından 14 adet örnek eser notası verilmiş ve bu eserlerin Türk müziği ile olan ilişkileri irdelenmiştir.

Boşnaklarda oyunlu türler için kullanılan ve Halay'a benzer şekilde açık veya kapalı halka şeklinde oynanan kolo formundaki oyunlar arasında karşılıklı söyleme geleneği de bulunmaktadır. Kolo türü enstrümantal olarak da icra edilir. Kolo türünde sözlü bir halk şarkısı olan (Narodna Pjesme) Hadžina Fata (Hacının Fatası) adlı eser Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Halk Şarkısı (Narodna Pjesma) Örneği

DERLEYEN
H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ

YÖRESİ
NOVI PAZAR/SIRBİSTAN

KAYNAK KİŞİ
Redžep MEĐEDOVİĆ

HADŽINA FATA

DERLEME TARİHİ
2019

NOTAVALAN
H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ

Saz

HAD . ZI NA FA . TA . I ZA ĐI NA VRA . TA . HAD . ZI NA FA . TA . I ZA ĐI NA VRA . TA

DA TI VI ĐIM RU SE . KO SE JEL . SU . ZA . ME . NE . DA TI VI ĐIM RU SE . KO SE JEL . SU . ZA . ME . NE .

MAN . GU PE MI . JO ŠTA BI BOL JI BI . O . MAN . GU PE MI . JO ŠTA BI BOL JI BI . O

U DU CA NU IB RIŠ . I MA JEL SI . VI ĐI O . JOŠ SO LEP ŠE MO JE . KO SE JEL SI . VI ĐI O .

I.
HADŽINA FATA, IZADI NA VRATA
DA TI VIDIM RUŠE KOŠE
JE L SU ZA MENE
MANGUPE MJO ŠTA BI BOL JI BJO
U ĐUĆANU IBRIŠ İMA, JE L SI VIDIO
JOŠ SU LEPŠE MOJE KOŠE, JE L SI VIDIO?

II.
HADŽINA FATA, IZADI NA VRATA
DA TI VIDIM BIJELO LICE
JE L ZA MENE
MANGUPE MJO ŠTA BI BOL JI BJO
U BERBERA OGLEĞALO JE L SI VIDIO?
JOŠ JE LEPŠE MOJE LICE, JE L SI VIDIO?

III.
HADŽINA FATA, IZADI NA VRATA
DA TI VIDIM GORDE VJEDE
JESU L ZA MENE
MANGUPE MJO ŠTA BI BOL JI BJO
U POTOKU PHAVICE JE L SI VIDIO?
JOŠ SU LEPŠE MOJE VJEDE, JE L SI VIDIO?

I.
HACININ FATASI, KAPIYA ÇIK
GÜL SADIĞI GÖREYİM,
BENİM İÇİN Mİ?
SEVGİLİ DELİKANLI, HİÇ TE DAHA İYİ DEĞİLSİN.
DÜKKANINDA İBRİŞ VARDI, GÖRDÜN MÜ?
BENİM SAÇIM DAHA GÜZEL, GENÇ DELİKANLI.

II.
HACININ FATASI, KAPIYA ÇIK.
BEYAZ YÜZÜNDÜ GÖREYİM.
BENİM İÇİN Mİ?
SEVGİLİ DELİKANLI, HİÇ TE DAHA İYİ DEĞİLSİN.
DEREDE AYAYI GÖRDÜN MÜ?
BENİM YÜZÜM DAHA GÜZEL, GENÇ DELİKANLI.

III.
HACININ FATASI, KAPIYA ÇIK.
SENİN KALIN KAŞLARIN,
BENİM İÇİN Mİ?
SEVGİLİ DELİKANLI, HİÇ TE DAHA İYİ DEĞİLSİN.
DEREDE SÜLÜKLERİ GÖRDÜN MÜ?
BENİM KAŞLARIM DAHA GÜZEL, GENÇ DELİKANLI.

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

Aşk ve sevginin konu olarak ele alındığı “Hadzina Fata (Hacının Fatası)” adlı eser 3 kıtadır. Kıtalar 6 mısra olup, tek bölümlü şarkı formundadır. Eserde rastlı ve seghalı asma kalışlar yapılmıştır. Ezgi girişinde, Rast makamı kendini hissettirir. Fakat uşşak çeşnili tam karar yapılarak ezgi sonlanır. Bir makam ile başlayıp ardından karara gelinirken farklı karar perdesi ile sonlanan bu nitelikte eser örneklerine Balkan ezgilerinde rastlanabilmektedir. Eser, 4/4lük sofyan usulü ile ölçülendirilmiştir.

Sevdalinkalara yönelik ilgili tanımlarda anonim halk kültürü unsurları olması dikkat çekicidir. Fakat anonim sevdalinkaların yanı sıra günümüzde beste anlayışına dayalı sevdalinkalara da rastlanır. Sancak ve Novi Pazar’a yönelik özlem ve hasreti dile getiren gurbet konulu ve Rizo Hamidoviç tarafından bestelenen “Oj Sandzaku mjesto moje drago (Ey Sancak benim sevgili diyarım memleketim)” adlı beste Şekil 2’de örnek olarak gösterilmiştir.

Şekil 2: Beste Sevdalinka Örneği

YÖREH
NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR)
KAYNAK BİLGİSİ
RIZO HAMİDOVIÇ

NOVİ PAZAR
1909. Y. S. G. H. 11

**SANCAĞIM,
SEVGİLİ DİYARIM**
(Oj Sandzaku, mjesto moje drago)

NOVİ PAZAR
1909. Y. S. G. H. 11

İ
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...

II
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...

III
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...
I halidaka ti erasao si te i e mjesto moje drago...

“Oj Sandzaku, mjesto moje drago (Sancağım benim sevgili diyarımsın)” adlı beste sevdalinka; Sancak bölgesi ve Novi Pazar ile

ilişkilidir. Gurbet, hasret konulu eserde anne özlemi de dile getirilerek memlekete olan özlem vurgulanmıştır.

Beste sevdalinka nakarath 3 kıtadan oluşmaktadır. Tek bölümlü şarkı formunda olan sevdalinka, Segah makamında bir eserdir. Aranağme ise rast makamındadır. Rast makamının 3. derecesi olan segah perdesinde karar kılan eser, inici-çıkıcı seyir karakterindedir. Eser 8/8lik düyek usulü ile ölçülendirilmiştir.

Sevdalinkalar günümüzde yalnız Boşnak nüfus arasında değil Balkan coğrafyasındaki bütün etnik unsurlar arasında da beğenilerek söylenmekte ve üretimi devam etmektedir. Bu üretimler içerisinde, Sırp bestekâr tarafından bestelendiği belirtilen ve Balkanlarda tüm etnik topluluklar arasında hep birlikte bilinen, sevilen ve söylenen “U Stambolu Na Bosforu (İstanbul’da Boğaziçi’nde)” adlı eser dikkat çekicidir. Eser, İstanbul, Boğaziçi ve paşa olarak ifade edilen devlet görevlisine yönelik yazılmış, Nihavend Makamında olup, 4/4lük sofyan usulündedir. “U Stambolu Na Bosforu (İstanbul’da Boğaziçi’nde)” sevdalinkası Şekil 3’de gösterilmiştir.

Şekil 3: U Stanbolu Na Bosforu (İstanbul’da Boğaziçi’nde) Sevdalinka Notası

SEVDALINKA
U STAMBOLU NA BOSFORU

U STAMBOLU NA BOSFORU BÖLGE PAŞA EZZİ,
BİR SAHİBE NA İZMİR, ÇİFTLİK ZEMELİ FİZİLİ,
MOLİFA JE NİSİM, YÜTA, BÖM, ME DİZEN VİSİNARETA,
KUTİ GLAŞİM SİYEM, "ALAH İLALAH, SELAM ALERKİNET"

II
"DÖN VİE VİEHNO SE EGE, MOJE ALİ ZELİ MOJE HARMEL,
NEKA ODVAŠNOVAKO LİDJE SEĐAN JE NA BARKET",
İZ OČKA ME SE ZA RANİ, PA NA MİSDE ME TAY PA'NE,
SE ME MELEKAN, "ALAH İLALAH, SELAM ALERKİNET"

III
KARDA JE ČU LA PAŠINČA ZA TU TI ŽINI VİEŠTE,
BİLE PAŠA PIRELİKO NA OBBRE VİEŠTE,
İZ OČKA JOU SE ZA KANI, POKRAJ PAŠE NİRETA PA'NE,
LE BİRO PAŠINČA, "ALAH İLALAH, SELAM ALERKİNET"

“U Stanbolu Na Bosforu (İstanbul’da Boğaziçi’nde)” adlı Sevdalinka; İstanbul’da Boğaziçi’nde hastalıktan ölen bir paşanın ardından

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

sevgilisinin hüznünü ve ardından ölümünü konu alır. Sevgi, aşk, konulu sevdalinkada, nakarat bölümünde müezzin ağzından okunan “Allah illallah, Selam aleyküm” ifadesinin bütün Balkan etnik unsurları tarafından hep birlikte söylenmesi de ilgi çekicidir.

Eser nakaratlı 3 kıtadan oluşmaktadır. Tek bölümlü şarkı formunda olan sevdalinka, Nihavend makamında bir eserdir. Çıkıcı seyir karakterine sahip olan eser, 8/8lik düyek usulü ile ölçülendirilmiştir.

Kullanılan çalgılar bakımından günümüzde Novi Pazar bölgesinde Osmanlı/Türk müzik kültürü unsurları etkisinin hala devam ettiği görülmüştür. Ud, Kanun, Bağlama, Davul gibi çalgıların varlığı bu durumun göstergesi olarak düşünülebilir. Bu çalgıları icra eden kişilerin azalması sonucu nefesli ve yaylı batı çalgılarının yanı sıra elektronik çalgıların eşliğine de rastlanır.

“Bu çalgıların başında günümüzde Boşnakların müzikal kimliklerini yansıttığını belirttikleri akordeon gelmektedir. Daha sonraki dönemlerde gitar, kontrbas, saz ailesine eşlik eden keman da yeni eklenen çalgılar arasına girmiştir. Bu yeni çalgılar ve yeni yönetimin müzik anlayışı, sevdalinkaların makamsal özelliklerinin tampere edilmiş sistemin özellikleriyle değiştirilmesine neden olmuştur.”¹¹

Şekil 4: Bağlamanın Kullanıldığı Albüm Resimleri¹²

Bu bölgede, hami olarak görülen Türkiye'nin etkisi yadsınamayacak kadar çoktur. Hem Türk diline yönelik Yunus Emre Enstitüleri aracılığı ile

¹¹ Kurtişoğlu, a.g.t., s. 59.

¹² Hasan Tahsin Sümbüllü, “Sırbistanda Yaşayan Türk Müziği Unsurları”, *Miras-Sırbistanda Yaşayan Türk Kültürü Unsurları*, (ed.) Bahadır Gücüyetmez, Atatürk Üniversitesi Yayınları-1199, Erzurum 2015, s. 70.

verilen Türkçe kursları hem de medya aracılığı ile ülkelerinde gösterimde olan Türk dizileri ile halk arasında Türkçe günden güne yayılmakta ve rağbet görmektedir. Bu bölgede dolaştığımız zaman Türkçe konuşabilen genç kuşak insanlara rastlama ihtimaliniz oldukça yüksektir. Bu unsurların yanı sıra Türkiye’deki akrabalık ilişkileri vesilesi ile gidiş-geliş yapan insan sayısı da bu duruma etki etmektedir. Medya organlarının ve Türk dizilerinin etkisi ile Türkiye’de popüler olan ve söylenen şarkılar, türküler ve önemli bestecilerin eserleri de ayrıca bu coğrafyada takip edilmektedir.

Epika ise savaşlarda gösterilen kahramanlıklar, yiğitlikler üzerine yazılmış epik şiirlerin bestelenmesinden elde edilen müzik türüdür. Epikalarda bağlama ve Gusla çalgılarının kullanımı daha çok tercih edilir.

Şekil 5: Gusla¹³

Sevdalinkalar arasında Osmanlı Devleti içerisinde nüfuz sahibi sultan, vezir, vali gibi önemli kişilere yönelik üretilen eserlerin de varlığı tespit edilmiştir. Bu eserler hem Balkanlardaki Osmanlı etkisini ortaya koymakta hem de tarihi veri niteliği taşımaktadır. Sultan Süleyman, Sokullu Mehmed Paşa gibi tarihi şahsiyetlere yönelik eser örnekleri mevcuttur. Sultan Süleyman’a yönelik yazılan sevdalinka Şekil 6’da gösterilmiştir.

¹³ F. Belma Kurtişoğlu, Ş. Şehvar Beşiroğlu ve Çağlayan Kovanlıkaya, “Boşnak Kültürel Kimliğinin Simgeleri: Akardeon ve Gusla”, *İTÜ Dergisi*, C. 5, S. 2, 2008, s. 43.

HASAN TAHSİN SÜMBÜLLÜ - AHMET FEYZİ

Pazar erkeklerinin curumlu olarak gitmelerinin üzerinden bir asır geçmiş olmasına rağmen, Curumlular hakkındaki toplu hafızanın izleri donanımlı kimselerin şarkılar icrası sayesinde nesilden nesile geleneksel aktarım yoluyla muhafaza edilmiştir”¹⁴

Novi Pazar’da söylenen Curumlu/Curumliya (Đurumlija) örneği, Şekil 7’de gösterilmiştir.

Şekil 7: Curumlu/Curumliya (Đurumlija) Örneği

YÖRESİ
NOVİ PAZAR/SİRBİSTAN

KAYNAK KİŞİ
Avdija AVDIĆ

DERLEYEN
Naka NIKŠIĆ

DERLEME TARİHİ
2015

NOTAYA ALAN
H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ

EY BİSTRİCA
(Curumliya, Curumlu)

Bi stri . . ce bi stra vo . do Bi stri . . ce ro so sgo . ra
Od . ne . si mo je su ze do mo . . ra

Bistrice, bistra vodo,
Bistrice, roso s gora,
Odnese moje suze do mora!

Sinoe mi haber stize,
Da dragog nemam više,
Da mu se, jadna mlada, ne nadam.

Proklete askerije,
Proklete durumlije,
Kad više pokraj mene on nije.

Ey Bistrica [nehri], berrak su,
Ey Bistrica, dağların çiğ tanesi
Götür göz yaşlarını denize!

Dün gece ulaştı haberi bana
Olmadığı artık sevdiğimin
Ondan umudumu kesmemin

Kahrolası Askerlik
Kahrolası Curumliyalılar
Artık o benim yanımda değil

Curumlu/Curumliya (Đurumlija) örneği 3 kıtadan oluşmaktadır. Tek bölümlü şarkı formunda olan Curumlu, Hicaz makamında bir eserdir. Hicaz makamı da hasret, ayrılık gibi konuları genel olarak işleyen bir makam olarak bilinir.

Novi Pazar bölgesinde yaşayan Boşnaklar anavatan Bosna ile ilişkilerini hiç koparmamışlardır. Özellikle bu ilişkilerin sevdalinkalar aracılığı ile sıkı bir bağ haline dönüştüğü görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Bu açıdan Bosna’da söylenen sevdalinkalar aynı zamanda Novi Pazar bölgesinde de unutulmamış, beğenilerek söylenmiş ve yaygınlık

¹⁴ Naka Nikšić, “Boşnakların Müzik Geleneğinde Curumlu (Drumlija) Şarkıları”, *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*, C. 2, (ed.) Aşkın Koyuncu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları-133, Çanakkale 2017, s. 326.

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

kazanmıştır. Hicaz makamındaki “Mehmeda Majka Budila (Mehmet, anne uyandı)” adlı eser Şekil 8’de örnek olarak gösterilmiştir.

Şekil 8: Bosna Sevdalinka Örneği

YÖRESİ
SARAY BOSNA

KAYNAK KİŞİ
ELMIRA HADZİÇ

DERLEYEN
H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ

DERLEME TARİHİ
2019

NOTAYA ALAN
H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ

MEHMET, ANNE UYANDI
(Mehmeda majka budila)

Sar

Meh me da maj ka bu di la bu di la

us ta ni si ne Meh me de

maj ka je ra no us ta la us ta la

se eer li ka fu po pi la

I. Mehmeda majka budila, budila
Ustani, sine, Mehmede
Majka je rano ustala, ustala
Şecerli kafu popita.

I. Mehmet, anne uyandı, uyandı
Haydi, kalk oğul, Mehmed.
Anne erken kalktı, erken kalktı,
Şekerli kahve içti.

“Mehmeda Majka Budila (Mehmet, anne uyandı)” adlı sevdalinka, Eser tek bölümlü şarkı formundadır. Hicaz makamında olup 4 zamanlı Sofyan usulündedir. Eser içerisinde do# nim hicaz perdesi yerine do çargah perdesi kullanılarak çargahlı asma kalış yapılmıştır. Bu özellik makamsal olarak Türk müziğinde pek fazla tercih edilen geçki olmamakla beraber genel ezgi hareketleri bakımından Osmanlı/Türk müziği etkisi hissedilmektedir.

Novi Pazar’da söylenen, bu bölgenin insanının duygu, düşüncesinin aktarımında yöreye has ve anonim sevdalinkalar oldukça dikkat çekicidir. Güfteler içerisinde Sancak bölgesi ya da Novi Pazar ile ilgili önemli mekânlar, anıtlar ve tarihi eserler ve tarihi karakterlerden bahsedildiği görülmüştür. Novi Pazar ile ilgili olan Nervozni Poštar’ın kaynaklık ettiği

“Kad pogledam sa bedema vidim divan grad (Kaleden bakınca)” adlı eser örnek olarak Şekil 9’da gösterilmiştir.

Şekil 9: Novi Pazar’a Yönelik Bir Sevdalinka Örneği

YÖRESİ
NOVI PAZAR/SOBOTIČEV
KAYNAK KİŞİ
STRAVOZIN SPOPCANI

DERLEYEN
ELT TAHSİN SÜMBÜLLÜ
DERLEME TARİHİ
2019
NOTAYA ALAN
ELT TAHSİN SÜMBÜLLÜ

KALEDEN BAKINCA
(Kad pogledam sa bedema
vidim divan grad)

Kad pog le dam sa be de ma Vi dim di van grad
hje ga kra se spo me ni ci Al ten a le mi . . .

Mo vi pa zar tu moji jo za vi caj . . . Šti ni li dja kraj
I. Kad pogledam sa bedema
Vidim divan grad
Novi Pazar moj zavcaj
Nagrnih kraj
II. Ništa kraše sponočni
Altun alem
Manastir sopocani
Sera redjava
III. Jesnice ričke mača
Al levedava
Kraj tebe sam
Mladost svoja ostavio ja
IV. Ljepota, ričke, rieke
Sto kroz grad bojah
Za nju izvor sopocani
Čajh svjet zrah

I. Kaleden bakınca
Güzel bir şehir görüyorum
Nova Pazar benim vatanım
En sevdiğim yer
II. Anıtlarla bezemiş
Altun Alem Camii
Manastır Sopocani
Eski yapılar
III. Küçük nehler Yosanića
Etker çok çarpık
Onun yanında
Binim gençliğini bırakam ben
IV. Raška nehrinin güzellikleri
Şehirden geçerken
Kıyıda Altın Sopocani
Binim çiyiye bilir

“Kad pogledam sa bedema vidim divan grad (Kaleden bakınca)” adlı Sevdalinkada; Novi Pazar’a ve çevresindeki Altun Alem Cami ve Manastır Sopocani gibi tarihi eserler, Yosanića ve Raška gibi nehirlerden bahsedilmiş ve Novi Pazar için vatanım ifadesi kullanılmıştır.

Novi Pazar konulu sevdalinka 4 kıtadan oluşmaktadır. Tek bölümlü şarkı formunda olan sevdalinka, Hicaz makamında bir eserdir. Hicaz makamı da hasret, ayrılık gibi konuları genel olarak işleyen bir makam olarak bilinir. Artık ikili aralığı bu duyumda etkilidir. Usul olarak 4/4lük sofyan usul ile ölçülendirilmiştir.

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

Sancak bölgesinde söylenen, herkes tarafından bilinen ve Recep (Rečko) Medjedović'in kaynaklık ettiği "Ja uranij jutros rano (Bu sabah erken kalktım)" adlı eser Şekil 10'da gösterilmiştir.

Şekil 10: Sancak Bölgesine Yönelik Bir Sevdalinka Örneği

YÖRESİ
NOVİ PAZAR
KAYNAK KİŞİ
REČKO MEDJEDOVIĆ

DERLEYEN
H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ
DİJİTALLE TARBİHİ
2019
NOTA ALAN
H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ

**BU SABAH
ERKEN KALKTIM
(Ja uranij jutros rano)**

Ja uranij jutros rano
Prije subaha
A djevojka još nanije
Bitogom letale
Ja još narčaj selam alič
Dobra djevojka
Ota meri odgovara
Tužno žalostno
Doga mi se cijenio
S boljom od mene
Oti meri mi pristo bilo
A od Boga ne

Bu sabah erken kalktım
Sabahın önce
Kız benden daha erken kalktı
Tepeden aşağı yürüyordu
Selamını alıyor
İyi bir kız
Bana cevap veriyor
Vazik ve sağıp bir şekilde
Sevdiğim evlenmiş
Benden daha iyi kızıyla
Benden helal olsun
Tanrı'dan değil

"Ja uranij jutros rano (Bu sabah erken kalktım)" adlı sevdalinkada; ayrılık, hüznün ve sevgilinin başka bir kişi ile evlenmesi konu edilmiştir.

Sevdalinka 3 kıtadan oluşmaktadır. Tek bölümlü şarkı formunda olan sevdalinka, Uşşak makamında bir eserdir. Kelime anlamı aşık olan Uşşak makamı aşk, sevdâ gibi konuları genel olarak işleyen bir makam olarak bilinir. Eser içerisinde rastlı asma kalış yapılmıştır. Usul bakımından eser genel olarak 4/4'lük sofyan usul ile ölçülandırılmıştır. Karara gelirken 6/4'lük 4+2 kalıbı ile usul değişikliği mevcuttur. Bu usul, halk müziğinde Birleşik 6 vuruşlu usuller olarak adlandırılır ve sıklıkla rastlanır. Bu bakımdan yöresel özellik taşıyan bu usul ile Türk müziği arasında bir ilişki kurulabilir.

Novi Pazar bölgesindeki sevdalinkalarda tarihsel yer ve karakterlerin dışında çoğunlukla tanımı ile paralel, sevdâ güfteli eserler çoğunluktadır.

Sevgiliye kavuşmuş sonu hüzünlü olmayan ve Recep (Reçko) Medjedović'in kaynaklık ettiği "Bulbul mi pjeva (Bülbül Şarkımı Söylüyor)" adlı eser Şekil 11'de gösterilmiştir.

Şekil 11: Sevgiliye Yönelik Bir Sevdalinka Örneği

YÖRESİ
NOVI PAZAR/SİRBİSTAN

DERLEYEN
H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ

KAYNAK KİŞİ
REÇKO MEDJEDOVIĆ

DERLEME TARİHİ
2019

NOTAYA ALAN
H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ

BÜLBÜL ŞARKIMI SÖYLÜYOR
(Bulbul mi pjeva)

Bul bul mi pje va ru za mi cvje ta
Aj o mi la je u dal bin ta
mo je dra ge ne ma
pod ru zom da spa va

Bulbul mi pjeva, ru'a mi cvjeta, moje drage nema.
Aj ošila je u 'ul baštu, pod ru'om da spava.
Dal da je budim, il da je ljubim, il nek mi mirno spava.
Cim je poljubih, ona se probudi, pa mi veli duso.

Bülbül şarkımı söylüyor, güllerim çiçek açıyor, fakat benim yarım yok
Gül bahçesine, gülün yanında uyumaya gitmiş
Uyandırırım mı, opeyim mi veya güzelce uyusun
Öpünce o da hemen uyandı ve bana sevgilim dedi

"Bulbul mi pjeva, ruža mi cvjeta, moje drage nema (Bülbül Şarkımı Söylüyor)" adlı sevdalinka; kelime anlamı ile paralellik gösteren aşk ve sevgi konulu bir eserdir.

Sevdalinka 2 beyitten oluşmaktadır. Tek bölümlü şarkı formunda olan sevdalinka, Rast 5li içerisinde ezgisel seyir gösterirken özellikle Rast 5linin 3. Derecesi olan si seğah perdesinde seğahlı asma kalış göstermekte ve karara gelmeden inici seyir göstererek La düğah perdesinde Uşşaklı karar kılmıştır. Kelime anlamı aşıkla olan Uşşak makamı aşk, sevda gibi konuları genel olarak işleyen bir makam olarak bilinir. Eserde, usul bakımından Balkan ezgilerinde yaygın olarak görülen 7 zamanlı Devri Hindi usulünün, 7/8lik mertebesi kullanılmıştır.

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

Sevdalinkalar içerisinde tek taraflı sevgiye yönelik eser örnekleri de mevcuttur. Sevgisini henüz ifade edememiş, sevgisini ilan etme konulu ve Rustem Muratoviç'in kaynaklık ettiği "Haj ja zagrizoh šareniku jabuku (Ben elmayı ısırırım)" adlı eser Şekil 12'de gösterilmiştir.

Şekil 12: Sevgi İlanına Yönelik Bir Sevdalinka Örneği

YÖRESİ
NOVİ PAZAR/SİRBİSTAN

KAYNAK KİŞİ
RUSTEM MURATOVİÇ

DERLEYEN
H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ

DERLEME TARİHİ
2019

NOTAYA ALAN
H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ

BEN ELMAYI ISIRDIM

(Haj ja zagrizoh šareniku jabuku)

Haj ja zagri zoh 'ta re . . . ni ku . . . ja . . . bu . . . ku

Haj i pol ju bish Es . mer . 'tu zel . dje . . . voj . . . ku dje . . . voj . . . ku

Haj ja kak va je 'ta re . . . ni ka . . . ja . . . bu . . . ka

Haj jo? je ljepl 'ta Es . mer . 'tu zel . dje . . . voj . . . ka dje . . . voj . . . ka

Haj ja zagrizoh šareniku jabuku	Ben elmayı ısırırım
Haj i poljubsh Esmer buzel djevojku	Esmer güzel kız (öptüm) sevdim
Haj ja kakva je šarenika jabuka	Bu nasıl güzel bir elma
Haj jo? je ljeplša Esmer buzel djevojka	Fakat esmer güzel kız daha güzel
Oj djevojko slatka moja sladijo	Hey sen en güzel kız
Haj ko je tebi takvo ime nadio	Sana ismini kim verdi
Haj il si melek il d'eneska hurija	Ya melek ya Cennet burilerdensin
Haj il te majka u d'eneneta rodila	Ya da seni annen Cennette doğurdu
Haj nit sam melek nit d'eneska hurija	Ne melek ne de Cennet burilerdenim
Haj veče majka na šardaku rodila	Beni annem çardakta doğurdu

"Haj ja zagrizoh šareniku jabuku (Ben elmayı ısırırım)" adlı sevdalinkada; sevgiliye aşk itirafı yapılmıştır. Sevdalinka 5 beyitten oluşmaktadır. Tek bölümlü şarkı formunda olan sevdalinka, Kürdi makamında olup 4/4'lük sofyan usulü ile ölçülendirilmiştir.

Bütün sevgiler mutlu sonla bitmez. Novi Pazar'a yönelik yaşanan gurbet ve ayrılık duygusunun ifadesi ile başlayan ve ardından sevgiliye

yönelik yaşanan hasreti konu alan Enes Nikşiç'in kaynaklık ettiği "Moj pazaru (Benim Pazarım)" adlı eser Şekil 13'te gösterilmiştir.

Şekil 13: Gurbet ve Hasret Konulu Bir Sevdalinka Örneği

BENİM PAZARIM (Moj Pazaru)

YÖRESE: ENES NIKŞIÇ
KAYNAKLI: ENES NIKŞIÇ

BERLİNE: H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ
BERLİNE: TAHSİN SÜMBÜLLÜ
NOTAALAN: H. TAHSİN SÜMBÜLLÜ

I. Sa Tipteta na Halicku stazu
Moj Pazaru da je meni dozi
Na izluku u Calovom proci,
Pi pogledu o Ptacke voinu
I Boica da me jeftu stazu.

II. Prol hamamom cehaj staziu
Namodlij jeğom daboim dila
Krju beğoma etam se staziu
U noğu daturu mi para
(U gurbetu daturu mi para).

III. U Bukovcu ostala mi djeğu
Sila mi je i dila i magu,
Ota jeftu da cu pđoglu dila
Pđo o rjeğu knu, Anar age hana
(Pđo o rjeğu knu, Anar age hana).

I. Tepeden Haxtin almadu geyeken
Kalkim aju ryalan yelertiyor
Diklerin Lag malherine galyor
Herleklerden dikkarlar urdanyor
Kalkmadan dikkarlar da gortanyor

II. Hanamun abedü simlerü kodyor
Namus kılavur sarik tek refesty
Bekmer yondu mumarhan zant seheri
Gurbetlele paratu hantalan

III. Bükay'e sevgilin kabb
Heri caran hem de gılemdü
Bir gün omurdu
Anar Aja hana yuzden geyetin dıy hane kıldın

"Moj Pazaru (Benim Pazarım)" adlı sevdalinka; Novi Pazar ile ilişkilidir. Gurbet, hasret konulu eserde memlekete olan özlem vurgulanmıştır.

Sevdalinka nakaratlı 3 kıtadan oluşmaktadır. Tek bölümlü şarkı formunda olan sevdalinka, Buselik makamında bir eserdir. Eser 4/4'lük sofyan usulü ile ölçülandırılmıştır.

Geleneksel halk kültürü ve günlük yaşamı günümüze aktarmada sevdalinkalar büyük önem taşımaktadır. Hem Boşnak halk kültürünü hem de Türk/Osmanlı kültürünün aktarımında önemli katkı sağlayan sevdalinkalardan bayramlar, misafirlik geleneği ve hediyeleşme unsurlarına yönelik Recep (Reçko) Medodoviç'in kaynaklık ettiği "Bajram ide, Bajramu se nadam (Bayram geliyor bayramı bekliyorum)" adlı eser örnek olarak Şekil 14'te gösterilmiştir.

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

Şekil 14: Bayramlar, Misafirlik ve Hediyeleşme Konulu Bir Sevdalinka Örneği

BAYRAM GELİYOR
(Bajram ide)

YÖRESİ: NOVİ PAZAR/SİRİSTAN
BAYNAK KİŞİ: BEĆKO MEĐKOVİĆ
BERLEYEN: H. TAHSİN SUMBULLU
BERLEMELERİ: H. TAHSİN SUMBULLU
NOTAYA ALAN: H. TAHSİN SUMBULLU

Sar
Baj ram i de baj ra ma se na dam
Baj ra ma se na dam baj ra
ma se na dam Sar
Ko ce me ni od baj ra ma do ci
od baj ra ma do ci od baj
ra ma do ci

Bajram ide, Bajramu se nadam
Bajramu se nadam, Bajramu se nadam
Ko ce meni od Bajramu doci
Od Bajramu doci, od Bajramu doci

Dağa ce mi od Bajramu doci
Od Bajramu doci, od Bajramu doci
A šta cu joj Bajramluka dati
Bajramluka dati, Bajramluka dati

Kupiku joj svilenu maramtu
Svilenu maramtu, svilenu maramtu
Nek je nosi i nek se ponosi
I nek se ponosi, i nek se ponosi

Bayram geliyor bayramu bekliyorum
Bayramu bekliyorum, bayramu bekliyorum
Kim bana bayramda gelecek
Bayramda gelecek, bayramda gelecek

Sevgilim bayramda gelecek, bayramda gelecek
Bayramda gelecek, bayramda gelecek
Bayramda ona ne vereyim?
Bayramda ne vereyim, bayramda ne vereyim

İpekten bir başörtü alacağım
İpekten bir başörtü, İpekten bir başörtü
Onu takarın ve şereflemisin, şereflemisin
Şereflemisin, şereflemisin

“Bajram ide, Bajramu se nadam (Bayram geliyor bayramı bekliyorum)” adlı sevdalinka; kelime anlamı ile paralellik gösteren aşk ve sevgi konulu bir eserdir. Güfte içerisinde inanç ile özdeşleşen Bayram kelimesinin kullanılması eseri farklı kılmaktadır.

Bayram kelimesi “Kâşgarlı Mahmud’un tesbitine göre kelimenin aslı Farsça bezrem / bezrâm (بذرام/بذرم) olup “sevinç ve eğlence günü” demektir ve beyrem / bayram telaffuzu Oğuzlar’a ait”¹⁵ olduğu, dinî veya millî açıdan özel önemi olan ve topluca kutlanan gün olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda Bayram kelimesinin Osmanlı/Türk etkisi ile Boşnakçada yer aldığı ve eserde de kullanıldığı düşünülebilir.

¹⁵ Sargon Erdem, “Bayram”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 257.

Ayrıca eserde halk kültürü açısından Osmanlı/Türk geleneğinin etkisi ile bayramlarda misafirliğin, gelinip gidilmenin ve hediyeleşmenin de gelenek içerisinde yer aldığı da söylenebilir.

Sevdalinka 3 kıtadan oluşmaktadır. Tek bölümlü şarkı formunda olan sevdalinka, inici-çıkıcı seyir özelliği gösteren Hicaz makamında bir eserdir. Hicaz makamı da hasret, ayrılık gibi konuları genel olarak işleyen bir makam olarak bilinir. Artık ikili aralığı bu duyguda etkilidir. Eserde, usul bakımından Balkan ezgilerinde yaygın olarak görülen 7 zamanlı Devri Hindi usulünün, 7/8lik mertebesi kullanılmıştır.

Sonuç

Etnik olarak Slav olup din olarak İslam'ı seçmiş ve Sırbistan sınırları içerisinde yaşayan Novi Pazar Boşnak topluluğu, 1990lı yılların ilk yarısında talihsizce yaşanan Bosna Savaşından sonra aynı günlerin tekrar yaşanma endişe ve korkusu içerisinde günlük hayatlarını devam ettirdiklerini ifade etmektedirler. Günümüzde bu korku ve endişeler giderek yerini barış ve huzura bırakmaya başlamıştır. Bu endişe içerisinde kültürlerine sınıksız tutunarak, milli kültür oluşturmada sevdalinkaları bir metafor haline dönüştürdükleri söylenebilir. Sevdalinkalar, Boşnakların günlük yaşam anlayışını ve tarzını yansıtan en önemli unsurlardan biridir. Dolayısıyla her türlü ortamda sevdalinkalarla karşılaşılabilir. Müslüman Boşnak topluluğunu bir arada tutan vazgeçilmez ve en önemli harç olarak sevdalinkaları görmek, mümkündür. Novi Pazar bölgesinde anonim sevdalinkaların kuşaktan kuşağa aktarılıyor olması ve beste sevdalinkaların ise hala günümüzde üretiliyor olması da bunun en iyi göstergesidir.

Türk/Osmanlı kültür etkisi ile ortaya çıkan sevda türküleri zamanla yalnız Boşnak halk kültürü ürünü olmaktan çıkmakta ve Balkan coğrafyasındaki diğer milletlerin de kendi aralarında severek ve beğenerek ürettikleri bir müzik türü, birlikte yaşamın bir belirtisi olarak yaygınlık kazanmaya başlamaktadır. “Bugün bütün eski Yugoslavya topraklarında icra edilen ve simgeselleşen sevdalinkalar, artık sınıfsal bir işaret olmaktan çıkarak bu topraklarda yaşamış olan bütün farklı dinlere mensup toplulukları temsil etmektedir.”¹⁶ “U Stanbolu Na Bosforu (İstanbul'da Boğaziçi'nde)” adlı sevdalinka bu duruma en iyi örneklerden biridir.

¹⁶ Kurtişoğlu, *a.g.t.*, s. 56.

NOVİ PAZAR (YENİ PAZAR) SEVDALINKALARI

Alan araştırması kapsamında derlenen eserlerde kullanılan anahtar kelimeler ve temalar incelendiğinde; Aşık/Sevgili/Yar (48), Anne (37), Aşk/Sevgi (28), Güzel (22), Sancak (19), Kalp (18), Novi Pazar (17), Kız (17), Gül (12) ve Allah (11) en fazla kullanılmış temalar olarak tespit edilmiştir.

Melankoli-Karasevda ile ilgili; Aşık/Sevgili/Yar (48) ve Aşk/Sevgi (28) en fazla tekrar eden ve karasevdaya yönelik ise Ağlamak-İçki İçmek (9), Acı-Üzölmek (8), Hasret-Keder (6), Gözyaşı-Hüzün-Yara (5), Hastalanmak-Kadeh (2) sevdalinkalarda kullanılan diğer Melankoli-Karasevda temalarıdır.

Sevdalinka, her ne kadar karasevda manasına gelse de iyimserlik ifade eden, kavuşma gibi anahtar kelimelere de alan araştırmasında rastlanmıştır. Bu kelimeler içerisinde ağlamak ile evlenmek kelimelerinin nicel olarak aynı olması dikkat çekicidir. Evlenmek-Öpmek (9), Çocuk (5), Düğün-İyileşmek (1) anahtar kelimeleri, iyimserlik ifade eden temalar olarak tespit edilmiştir. Fakat kullanılan temalar ve anahtar kelimeler dikkate alındığında sevdalinkalarda, melankoli ve kara sevda anlamının çoğunlukla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sevdalinkalar, konuları bakımından üretildiği döneme ait yaşam biçimini, anlayışını, mekansal özellikler ve kişiler hakkında da bilgi vermektedir. Alan araştırmasında Yer/Mekân Terimleri olarak Sancak (19), Novi Pazar (17), Memleket (4), Bosna (3) ve Kişi/Karakter terimlerinden Anne (37), Güzel (22), Kız (15), Çocuk (5), Doktor/Hekim-Paşa-Sultan (3) terimleri kullanılmıştır. Ayrıca alan araştırması kapsamında derlenen “Razbolje se sultan Sülejmane (Sultan Süleyman hastalandı)” adlı sevdalinka, tarihi kişiliklere yönelik örnek olarak da gösterilebilir.

Kullanılan çalgılar bakımından; Epika olarak adlandırılan kahramanlık şarkılarına bağlama veya gusla (gusle, gusli) eşlik edebilmektedir. Akordeon çalgısı da Balkan coğrafyasında oldukça yaygın olarak kullanılan bir çalgıdır. Günümüzde gitar, keman, kontrbas enstrümanlarına da rastlanır. Özellikle Novi Pazar bölgesinde bağlama dışında Türk müziğinde ince saz olarak tabir edilen enstrümanlardan ud, kanun, cümbüş kullanımına da rastlanmaktadır.

Alan araştırması kapsamında derlenen sevdalinkalarda Dini Terim olarak Allah (11), Ezan (8), Ölüm (3), Başörtüsü-Cami-Ramazan-Cennet-

Dua-Namaz (2) ve Bayram-Din-Günah-İman-Kıyamet-Minare (1) anahtar kelime ve temalarının kullanıldığı belirlenmiştir.

Alan araştırmasında derleme yapılan eserlerin çoğunlukla Osmanlı/Türk müziği ile makam, usul ve biçim bakımından paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, derlenen eserlerin; diziler bakımından Osmanlı/Türk müziği makam dizileri ile benzer rast, uşşak, segah, buselik, hicaz, kürdi gibi dizilerin ağırlıklı olarak kullanıldığı, usuller bakımından sofyan, Türk aksağı, devri hindi, düyek gibi usuller ile çoğunlukla ölçülendirildiği görülmüştür. Melodik açıdan ise Osmanlı/Türk müziği nağmelerini hissettiren fakat bazen atlamalı seslerin kullanıldığı seyir hareketleri bazen de farklı derecede karar kılma anlayışına nadiren de olsa rastlanan ezgilerle karşılaşılabilen bir yapıya sahiptir. İncelenen eserlerin biçimsel açıdan özellikle zemin ve nakarattan oluşan çoğunlukla Türkü formu ile benzerlik gösterdiği de söylenebilir.

Bu sonuçlar doğrultusunda, Novi Pazar bölgesinde kayıt altına alınan eserlerin sevdalinka özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çoğunlukla anonim olan sevdalinkalar, biçimsel açıdan halk edebiyatı ile ilişkilidir. Melodik bakımdan, türkü formu ile benzerliği dikkat çekicidir. Osmanlı/Türk müziği ile tarihsel ilişkileri konu almanın yanı sıra inançsal olarak Müslüman Boşnakları birbirine kenetleyen, milli kültürün oluşmasında ortak payda olarak görülen bir türdür. Ramazan, ezan gibi dini unsurları içerisinde barındırmasına rağmen sevdalinkaların büyük çoğunluğu, dünyevi aşkı konu edinir. Sevdiğine kavuşarak mutlu sonla bitebilen bu dünyevi aşk, bazen de çeşitli nedenlerle kavuşamamadan dolayı kara sevda ile sonlanır.

Osmanlı/Türk müziği ile yakın ilişkili olan sevdalinka çalışmalarının literatürde az olması nedeni ile özellikle ortak kültür mirasımızı barındıran Balkan coğrafyasına, kültür araştırmacılarının özellikle etnomüzikologların dikkatlerini çekmek ve konu ile ilgili alan araştırmaları yapmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, KILIÇ ÇAKMAK, Ebru, AKGÜN, Özcan Erkan, KARADENİZ, Şirin ve DEMİREL, Funda, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2015.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât*, 25. Baskı, Aydın Kitabevi, İstanbul 2008.

ERDEM, Sargon, “Bayram”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 257-259.

GÜLTEKİN, İbrahim, “Sevdalinka Sevdalinka mıdır?”, *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, Cilt 50, Sayı 2, 2016, ss. 419-452.

İYİYOL, Fatih ve CATOVİC, Alena, “Sevdalinkalarda Türk-Boşnak Halk Kültürünün Ortak Unsurları”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2012, ss. 246-264.

JAKUBOVIÇ, Lejla, *Asim Horozic'in Eserlerinde Sevdalinka Etkisi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. İlke Boran, İstanbul 2019.

KURTIŞOĞLU, F. Belma, BEŞİROĞLU, Ş. Şehvar, KOVANLIKAYA, Çağlayan, “Boşnak Kültürel Kimliğinin Simgeleri: Akordeon ve Gusla”, *İTÜ Dergisi/b Sosyal Bilimler*, Cilt 5, Sayı 2, 2008, ss. 35-44.

KURTIŞOĞLU, Fatma Belma, *Göçmen Kimliği Açısından Boşnak Müzikleri: Trakya ve İstanbul Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Şefika Şehvar Beşiroğlu, Yrd. Doç. Dr. Çağlayan Kovanlıkaya, İstanbul 2008.

NİKŞİÇ, Naka, “Boşnakların Müzik Geleneğinde Curumlu (Drumlija) Şarkıları”, *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt II, (ed.) Aşkın Koyuncu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale 2017, ss. 324-332.

PENNANEN, Risto Pekka, “Melancholic Airs of the Orient-Bosnian Sevdalinka Music as an Orientalist and National Symbol”, (ed.) R. P.

HASAN TAHSİN SÜMBÜLLÜ - AHMET FEYZİ

Pennanen, *Music and Emotions*, Vol. 9, The Helsinki Collegium for Advanced Studies, Helsinki 2010, ss. 76-90.

“Sevda”, *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, TDK Yayınları, Ankara 1998, ss. 257-259.

SÜMBÜLLÜ, Hasan Tahsin, “Sırbistanda Yaşayan Türk Müziği Unsurları”, *Miras-Sırbistan'da Yaşayan Türk Kültürü Unsurları*, (ed.) Bahadır Gücüyetmez, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2015, ss. 65-90.

1796 TARİHLİ KEFALET DEFTERİNE GÖRE TATARPAZARI KAZASI

Ertan ÜNLÜ*

ÖZ

Bu makale, 14 Eylül 1796 tarihli kefalet defterinden hareketle, günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan ve Pazardżik adıyla anılan Tatarpazarı Kazası'nı konu edinmektedir. Böyle bir konuyu seçmemizdeki etken, Tatarpazarı'nın ağırlıklı olarak 15-17. yüzyıllar ile 19. yüzyıl ekseninde literatürde yer bulmasıdır. Dolayısıyla bu çalışma, Tatarpazarı tarihine bir bütünlük kazandıracaktır. Zira incelediğimiz kefalet defteri, bölge halkının eşkıyaya karışmaması ve herhangi bir yardımda bulunmaması için tutulmuş bir toplumsal denetim mekanizması olmanın ötesinde, dağlı isyanlarının Balkan şehirlerini kasıp kavurduğu bir dönemde, Tatarpazarı'nın demografik, sosyal ve iktisadi yapısını gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tatarpazarı Kazası, Kefalet, Kefalet Defteri, Dağlı İsyancıları, Balkan Şehirleri.

TATARPAZARI DISTRICT ACCORDING TO KEFALET REGISTER DATED 1796

ABSTRACT

This article is about Tatarpazarı District, which is now within the borders of Bulgaria and also known as Pazardżik, with regard to the kefalet register dated September 14, 1796. The reason why this subject is chosen is that Tatarpazarı found place predominantly in the 15-17th centuries and 19th century in the literature. Therefore, this study contributes to the integration of the history of Tatarpazarı. The examined kefalet register is far beyond being a social control mechanism to prevent the people of the region from mixing with the bandits and not giving them any help,

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, ORCID: orcid.org/0000-0001-8192-0359, E-posta: eunlu@ankara.edu.tr

it reveals the demographic, social, and economic structure of Tatarpazarı at a time when the mountaineer revolts ravaged the Balkan cities.

Keywords: Tatarpazarı District, Kefalet, Kefalet Register, Mountaineer Rebellions, Balkan Cities.

EXTENDED ABSTRACT

In the framework of imperial ideology named as “Nizam-ı âlem”, the social order meant that everyone and everything was in their right place constituted one of the main stones of the Ottoman Empire. The empire accordingly developed various self-control mechanisms. On top of them was the kefalet practice, in which the people shared some responsibilities towards themselves.

With this practice, the empire inserted the person into the sight of the state as a part of the group rather than his/her singularity and so, a closed self-control mechanism came into existence which belonged to collective monitoring over the society. The work of the empire became easier about the continuation of social order. Kefalet system bonded the people as a cobweb and the authority of the state reached from the top to the below. As a matter of fact, by giving the people some responsibility in this structure, their integration into the state was provided reliably.

Kefalet practice, which was commonly used in the Ottoman lands from the earlier times to the collapse of the empire, was a social inspection mechanism that the empire consulted in order to empower collective responsibility on the relationships between people, commercial and economic ties, prevent migration to Istanbul and institute the social order. The empire profited from this inspection as a security measure, especially during political and economic crises such as Celali Rebellions and Patrona Halil Rebellion, when social control gained importance. At this point, the reign of Selim III (1789-1807) had significance, because in this time political and economic crises emerged intensively in the empire. Therefore, Selim III often appealed to kefalet system in order to ensure self-control over the people, especially in Istanbul.

Kefalet register of Tatarpazarı District dated September 14, 1796, constituted the essence of this article, and Tatarpazarı District was taken into consideration under the light of this register. The aforementioned register was kept under the command of Rumelia Governor Hakkı Mehmed Pasha (1747-1811) in order to prevent people to join the rebels and not to help them

during the period that mountaineer bandits led by rebels as Pazvandoğlu ravaged Balkan cities, revealed the demographic, social and economic structure of Tatarpazarı District. So, this study provides information to the integrity of the history of Tatarpazarı which commonly finds a place in the literature in the 15-17th centuries and 19th century.

When looking at the picture of Tatarpazarı District in 1796, it could be seen that the center of Tatarpazarı consists of 23 neighborhoods. In the Bostan, Boyacıbalı, Cami-i Atik, Hacısalihi, İmaret, Karaderzi, Kâtıbyusuf, Naibhamza, Ortacami-i Şerif, Sadihoca neighborhoods only Muslims were living. Non-Muslims inhabited Varoş and the Copts were living Hanardı, Kalburciyan and Yenimahalle. In Akmescid, Ayasbey, Çaksalın, Divan-ı Sefer, Hacıkılıç, İbrahimpaşa, Mahmud-ı Atik, Musalla, and Ökçebasan, both Muslim and non-Muslim population inhabited.

The biggest neighborhoods of Tatarpazarı, where 2.012 people were guarantors based on the neighborhood, were İbrahimpaşa and Ökçebasan and both Muslims and non-Muslims lived there.

There were 1.322 Muslim, 830 non-Muslim, 121 Copt, and 44 Jew guarantors in the center of Tatarpazarı and the total number was 2.317. However, except for the Copts and Jews, the ethnic or religious origin of 830 non-Muslim people was not known. Although it could be understood from their names, most of them had a Bulgar origin, making a certain decision is hard, because some of them had Greek or Armenian names. The social variety of Tatarpazarı, which was a small reflection of the social structure of the empire, became colorful with newly-comers, 26 Muslims, 3 Copts, and 2 non-Muslims. These were generally from the villages of Tatarpazarı and other places of Rumelia, except for 1 Bağdatlı in Musalla neighborhood.

There were 108 villages connected to Tatarpazarı District. Of these large and small villages, 24 were Muslim, 58 were non-Muslim and 26 were mixed. Some of them had mosques that could host Friday prayer, and some of them reserved churches.

In the villages of Tatarpazarı that 9.204 people were guarantors, 2.333 Muslims, 6.821 non-Muslims, and 50 Copts were living. When 386 Copts, who were recorded by retail and had also 13 gypsy chiefs and 311 non-Muslims and 4 Copts farm laborers were added, the number became 9.905. Again, as in the cities, it is not possible to have a certain opinion about the ethnic and religious origin of the non-Muslims in the villages.

As in the city center, some villages of Tatarpazarı allowed immigrants from the outside. Although it lost its importance in the 18th century, the footprints of the voynuk organization, which was one of the oldest institutions of the Ottoman Empire, could be seen in the villages of Tatarpazarı.

As a consequence, kefalet register of Tatarpazarı District, which was kept as a security measure against mountaineer rebellions and to prevent people to join the bandits and help them, was beyond being a social inspection mechanism, it also showed the socio-economic structure of Tatarpazarı District.

At this point, it could be seen that Tatarpazarı, which was founded as a small village after the conquest of the Balkans by the Ottoman Empire and transformed into a district, continued to change in the last years of the 18th century. Compared to the previous century, the neighborhood number rose to 23 from 16 in Tatarpazarı and the population also changed on behalf of non-Muslim people. Although this change was not clear in the city center -as the Muslim and non-Muslim guarantor people were half and half in the city center-, the villages of Tatarpazarı showed the situation better. Because non-Muslims, who were guarantors, were more than Muslims in the villages. This showed that Tatarpazarı, which emphasized as generally settled by Turks, started to lose this feature in the examined period. However, it is not known that mountain rebellions had a role in this situation.

Tatarpazarı, which reflected the social structure of the empire with its population, was an attraction center for the people who wanted to find a job or to study although it was a rebellion period. Also, it attracted people from the villages of Tatarpazarı and the other places of Rumelia who wanted to live in security, as it was surrounded by walls. However, they were not as many during the rebellion period. Probably this situation resulted from the two great and preferable cities as Sofia and Plovdiv existing in the area. This has to be researched in detail. On the other hand, it should be said that immigrants were not only living in the city center. In some villages of Tatarpazarı, there were also immigrants.

The footprints of active commerce that all the religious groups joined, as parallel to the share in the population, were also seen in Tatarpazarı, where the city's silhouette was adorned by mosques and churches. There were innkeepers, bakers, grocers, greengrocers, coffee sellers, tavernkeepers, tailors, jewelers, tanners, watch sellers, simit sellers, gunsmiths, truckers, and saddle makers did their business in the city, Muslim or non-Muslim. At this point, it could be stated that there was professionalism based on religion in some work fields. Yet, as stated above, it had a difference from the Orientalist religion-based division of work thesis which states that Muslims engaged in agriculture and non-Muslims in commerce. A similar situation was valid for the villages, too. This wide range of work, some towards the city and some towards the country, was found also in the villages.

Although there is evidence of the existence of an active economic and commercial life in both the center and periphery in Tatarpazarı, it is difficult to state an argument about the effect of the mountain rebellions on the economic and commercial life with the given data. On the other hand, during the rebellion period, soldier-based people in the city and villages were not in great numbers in comparison to the population.

Giriş

Nizam-ı âlem olarak adlandırılan imparatorluk ideolojisi çerçevesinde herkesin ve her şeyin yerli yerinde olduğu bir toplumsal düzen, Osmanlı İmparatorluğu'nun temel yapı taşlarından birini teşkil etmektedir. Bu doğrultuda imparatorluk, çeşitli otokontrol mekanizmaları geliştirmiştir. Bunların başında da kişilerin birbirlerine karşı muhtelif sorumlulukları paylaştıkları kefalet uygulaması¹ gelmektedir.

İmparatorluk, bu uygulama ile bireyi, kendi tekilliğinden ziyade, bağlı bulunduğu grubun bir parçası olarak devletin görüş alanına sokmuş ve böylece toplum üzerinde kolektif izlemeye dayanan kapalı bir otokontrol mekanizması oluşmuştur. Bu da toplumsal düzenin devamı konusunda imparatorluğun işini kolaylaştırmıştır. Zira kefalet sistemi, örümcek ağı

¹ Bir şeyi bir şeye eklemek, katmak, bitişirmek anlamına gelen kefalet, İslam hukuku çerçevesinde mala (kefil-i bi'l-mal) ve nefse (kefalet-i bi'n-nefs) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bu bağlamda mala kefalet, asıl borçlunun malı ya da borcunu ödememesi durumunda, kefilin, alacaklıya borcunu ya da malını ödemeyi taahhüt etmesidir. Nefse kefalet ise, ki bu çalışmada kullandığımız defter de bunun bir örneğidir, bir kimsenin şahsına kefil olmaktır. Yani kişinin mahkemeye yahut başka bir yere teslim veya hazır edilmesini üstlenmektir. Bu noktada kefalet, kefil olan için risklidir. Nihayetinde kefil olunan kişi borcunu ödemezse ya da olası bir durumda bulunup mahkemeye getirilmezse, kefilin kendisinin ceza alması ya da ilgili borcu ödemesi muhtemeldir. Dolayısıyla karşılıklı rıza ve güven kefaletin temelini teşkil etmektedir. Kefaletle ilgili geniş bilgi için bkz.: Abdullah Saydam, "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü", *Toplumsal Tarih*, S. 164, 1997, s. 4-12; Cengiz Kırılı, "Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (ed.) Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul 2010, s. 183-212; Cengiz Kırılı ve Betül Başaran, "18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Esnafı", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*, (der.) Fatmagül Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012, s. 7-20; Betül Başaran, "III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, 1789-1792", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar*, (der.) Noemi Levy-Alexandre Tourmarkine, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2007, s. 116-134; Betül Başaran, Cengiz Kırılı, "III. Selim'in Saltanatında (1789-1808) İstanbul Zanaatkarları Üzerine Bazı Gözlemler", *Ekmek Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkarlar*, (der.) Suraiya Faroqhi, Koç Üniversitesi Yay, İstanbul 2017, s. 277-294.

misali herkesi birbirine bağlamakta ve devlet otoritesi en üstten en alta zincirleme olarak ulaşmaktadır. Dolayısıyla bu yapı içerisinde halka da belirli ölçüde sorumluluk yüklenerek, onların daha sağlıklı biçimde devlete entegrasyonu sağlanmıştır.²

Bu doğrultuda erken dönemlerden imparatorluğun yıkılışına kadar geçen süreçte Osmanlı coğrafyasında yaygın şekilde kullanılan kefalet uygulaması, insanların birbirleriyle olan münasebetlerinden ticari ve ekonomik ilişkilerin yürütülmesine, İstanbul'a göçün önlenmesinden kamu düzeninin tesisine varan çeşitlilikte, kolektif sorumluluğu güçlendirmek için imparatorluğun müracaat ettiği bir sosyal denetim aracıdır. Bu denetim aracından imparatorluk, özellikle sosyal kontrolün ehemmiyet kazandığı Celalî isyanları ile Patrona Halil İsyanı gibi iktisadi ve siyasi kriz dönemlerinde, bir güvenlik tedbiri olarak fazlaca yararlanmıştır. Bu noktada III. Selim (1789-1807) döneminin ayrı bir önemi vardır. Çünkü bu dönemde imparatorluk sahnesinde siyasi ve iktisadi krizler yoğun olarak vuku bulmuştur. Dolayısıyla III. Selim, halk üzerinde bir otokontrol sağlamak amacıyla, daha çok da İstanbul özelinde, sık sık kefalet sistemine başvurmuştur.³

Bu makalenin temelini oluşturan 14 Eylül 1796 tarihli Tatarpazarı Kazası kefalet defteri⁴ de bunun bir ürünüdür ve bu defterden yola çıkarak Tatarpazarı Kazası bu makalede konu edilmektedir. Bundaki etken, Pazvandoğlu gibi asilerin önderlik ettiği dağlı isyanlarının Balkan şehirlerini kasıp kavurduğu bir dönemde, halkın eşkıyaya katılmamasını ve herhangi bir yardımda bulunmamasını sağlamak amacıyla, dönemin Rumeli Valisi Hakkı Mehmed Paşa (1747-1811)'nin emriyle tutulan bu kefalet defterinin, Tatarpazarı Kazası'nın demografik, sosyal ve iktisadi yapısını gözler önüne sermesidir.⁵ Dolayısıyla yapacağımız bu çalışma, ağırlıklı olarak 15-17.

² Kırılı ve Başaran, *a.g.m.*, s. 8-9.

³ Saydam, *a.g.m.*, s. 4; Kırılı, *a.g.m.*, s. 183-191; Kırılı ve Başaran, *a.g.m.*, s. 7-12.

⁴ İmparatorluğun erken dönemlerinden itibaren örneklerine rastlanan kefalet defterleri bir nüfus yoklaması niteliğindedir. Güvenlik amacıyla tutulan bu defterler, ilgili yerin demografik, sosyal ve iktisadi yapısıyla ilgili bilgiler içermektedir. Mahalle ve köyleri içine alan genel nitelikli defterler olduğu gibi, esnaf ağırlıklı kefalet defterleri de arşivde bulunmaktadır. III. Selim dönemiyle birlikte daha yoğun bir şekilde tutulan kefalet defterleri, arşivde, Kamil Kepeci, maliyeden müdevver, nüfus defterleri, başmuhasebe kalemi defterleri, divan-ı hümayun (beylikçi) kalemi defterleri gibi farklı fonlarda bulunmaktadır. Kefalet defterleri ile ilgili kaynakça için bkz.: Dipnot 1.

⁵ 196 sayfa olan Tatarpazarı Kazası kefalet defterinin tutulmasında Hakkı Mehmed Paşa'nın mübaşir tayin eylediği kaftan ağası Ahmed Bey, Tatarpazarı voyvodası Mehmed Bey ve bölge

1796 TARİHLİ KEFALET DEFTERİNE GÖRE TATARPAZARI KAZASI

yüzyıllar ile 19. yüzyıl ekseninde literatürde yer bulan⁶ Tatarpazarı'nın tarihine bütünlük kazandıracaktır.

Bu bağlamda, öncelikle 19. yüzyılın başlarına kadar olan süreçte Tatarpazarı Kazası'na kısaca bakmak yerinde olacaktır. Ardından, incelediğimiz defterden yola çıkarak, Tatarpazarı'nın 1796'daki sosyoekonomik dokusuna odaklanılacaktır.

19. Yüzyılın Başlarına Kadar Tatarpazarı Kazası

Günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan ve Pazardžik ismiyle anılan Tatarpazarı, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeyi fethini takiben uyguladığı iskân politikasının sonucu olarak ortaya çıkmış bir şehirdir. Zira Timur'un baskısı yüzünden 1398'de Kırım'dan kaçarak bölgeye gelen Aktav Tatarları ile İskilip yöresinde yaşamakta iken 1418'de Çelebi Mehmed zamanında Filibe ve çevresine yerleştirilen Tatarlar, Tatarpazarı'nın tesisinde önemli rol üstlenmişlerdir.⁷

Bu bağlamda başlangıçta küçük bir köy olarak ortaya çıkan ve zamanla orta ölçekli bir kasaba ya da şehre evrilen Tatarpazarı, 1516 tarihinde Saruhanbeyli Nahiyesi'ne bağlıdır ve kasabada biri gayrimüslim olmak üzere

kadınları görev almıştır. Halkın eşkıyaya karışmaması ve herhangi bir yardımda bulunmaması amacıyla tutulan defterde, Tatarpazarı'nın mahalle ve köylerinde yaşayan yedi yaşından yukarı Müslim ve gayrimüslim erkek nüfus kayıt altına alınmıştır. Yine fırınlarda, çiftliklerde, bağ ve bostanlarda çalışanlar ile hanlarda kalan kişiler ve medrese talebeleri de kefalete bağlanmıştır. Babanın oğula, oğulun babaya, komşuların birbirine, fırın ve bostan sahiplerinin çalışanlarına, hancıların müşterilerine kefil olduğu defterde, mahallenin ya da köyün ileri gelenleri de tüm mahalleye ya da köye kefil olurken, hepsine birden Tatarpazarı voyvodası veya ilgili köy ya da mahallenin deruhdecisi, zabıtları, çeribaşlıları kefil olmuştur. Defterde kefalete bağlanan kişilerin yaşları belli değildir. Bunun dışında Yahudiler ve Kiptiler ayrıca belirtilmiştir. Bkz.: BOA, *KK.d.*, 805.

⁶ Tatarpazarı ile ilgili birkaç çalışma için bkz.: Machiel Kiel, "Tatar Pazarı: A Turkish Town in the Heart of Bulgaria, Some Brief Remarks on Its Demographic Development 1485-1874", *X. Türk Tarih Kongresi, 22-26 Eylül 1986, C. V*, TTK, Ankara 1994, s. 2567-2581; Grigor Boykov, *Demographic Features of Ottoman Upper Thrace: A Case Study On Filibe, Tatar Pazarı And İstanimaka (1472-1614)*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halil İncelik, Ankara 2004; Mahir Aydın, "Tatarpazarı", *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2008, s. 649-689; Grigor Boykov ve Machiel Kiel, "Tatarpazarı", *DİA*, C. 40, İstanbul 2011, s. 170-172; Kader Akdağ, *19. Yüzyıl Ortalarında Temettuat Defterlerine Göre Tatarpazarı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Tevfik Güran, İstanbul 2011.

⁷ Boykov, *a.g.t.*, s. 76-79; Boykov ve Kiel, *a.g.m.*, s. 170.

198 hane mevcuttur. Bu 198 hane ise 7 mahalleye dağılmıştır. Cami-i Kebir ve Kadı İshak Çelebi camilerinin yanı sıra, bir mescit, iki hamam ve Pirzade Zaviyesi ile Evrenosoğlu Şemseddin Ahmed Bey'in inşa ettirdiği imaretin bulunduğu Tatarpazarı, 1520'lerin sonunda yapılan nüfus nakilleri ile tamamını Müslümanların teşkil ettiği 178 hanelik bir kaza merkezine dönüşmüştür.⁸

16. yüzyılın sonlarında 15 mahallesi bulunan Tatarpazarı, 44 hanesi gayrimüslim olan 330 hanelik bir nüfusu bünyesinde barındırmaktadır. Aynı dönemde tasavvufi yaşamın da önemli merkezi haline gelen şehirde, ağırlıklı olarak Halvetiyye tarikatı etkindir. Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı çifte kervansaray, imaret, han ve çeşme, yine bu dönemde Tatarpazarı'nın mimari yapılarına eklenmiştir.⁹

17. yüzyıla gelindiğinde ise Tatarpazarı'nın nüfusunda hissedilir bir dalgalanma yaşanmıştır. Çünkü küçük buzul çağı dolayısıyla dağlarda hayatlarını sürdüren gayrimüslimler, pirinç tarlalarındaki durgun suyun yol açtığı sıtma hastalığı yüzünden nüfusunu kaybeden Türk köylerine yerleşmiştir. Bu da Tatarpazarı'nın profilini değiştirmiştir. Şöyle ki; 1650'lerde 16 mahalleye dağılmış 870 haneye sahip bir kasaba olan Tatarpazarı'nın 146 hanesi gayrimüslimlerden müteşekkildir ve artık şehirde kilise de görülmektedir. Hacı Cafer Ağa ve Nazır Ağa camileri ile Abdurrahman Çelebi tarafından yaptırılan 1 medrese, 7 sıbyan mektebi, 7 derviş tekkesi, 3 hamam ve 200 dükkân yine bu dönemde Tatarpazarı'nın silüetini süslemektedir.¹⁰

18. yüzyılla birlikte Bulgar nüfusunun artmaya başladığı vurgulanan Tatarpazarı, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde nüfusunun üçte ikisini Türklerin oluşturduğu 4-5.000 hanelik bir şehirdir ve artık küçük Yahudi ve Ermeni gruplar da Tatarpazarı'nın nüfusunun içinde görülmektedir. 18. yüzyılın sonlarında da şehrin etrafı bir güvenlik tedbiri olarak duvarlarla çevrilmiştir. Zira bu dönemde dağlı eşkıyası Balkan şehirlerinde kol gezmektedir.¹¹ Zaten çalışmamıza kaynaklık eden 14 Eylül 1796 tarihli kefalet defteri de, yukarıda değinildiği üzere, Tatarpazarı halkının eşkıyaya katılmamasını ve herhangi bir yardımda bulunmamasını sağlamak amacıyla imparatorluğun aldığı bir

⁸ Boykov, *a.g.t.*, s. 80-83; Boykov ve Kiel, *a.g.m.*, s. 170-171.

⁹ Boykov, *a.g.t.*, s. 84-85; Boykov ve Kiel, *a.g.m.*, s. 171.

¹⁰ Boykov ve Kiel, *a.g.m.*, s. 171; Kiel, *a.g.m.*, s. 2572-2577; *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 3, (hızl.) Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2006, s. 218-220.

¹¹ Boykov ve Kiel, *a.g.m.*, s. 171; Kiel, *a.g.m.*, s. 2577-2578.

önlemdir. Dolayısıyla şimdi bu defterdeki veriler ışığında Tatarpazarı Kazası'nın sosyoekonomik dokusu ortaya konulacaktır.

Tatarpazarı Kazası'nın 1796'daki Sosyoekonomik Yapısı

Tatarpazarı Kazası'nın 1796'daki resmine baktığımızda, Ek-1'de de görüldüğü üzere, Tatarpazarı'nın merkezi 23 mahalleden oluşmaktadır. Bunlardan Bostan, Boyacıbalı, Cami-i Atik, Hacısalihi, İmaret, Karaderzi, Kâtib Yusuf, Naibhamza, Ortacami-i Şerif, Sadihoca sadece Müslümanların yaşadığı mahalleler iken, Varoş'da gayrimüslimler, Hanardı, Kalburciyan ve Yenimahalle'de de Kiptiler hayatlarını sürdürmektedir. Akmescid, Ayasbey, Çaksalın, Divan-ı Sefer, Hacıkılıç, İbrahimpaşa, Mahmud-ı Atik, Musalla ve Ökçebasan ise hem Müslüman hem gayrimüslim nüfusu bünyesinde barındırmaktadır.

Bu mahallelerden Cami-i Atik, Ortacami-i Şerif, Akmescid ve İmaret, adlarından da anlaşılacağı gibi, bir cami, mescit ve imaret etrafında kurulmuştur. Ancak bu imaret, mescit ve camilerin, yukarıda isimleri zikredilen banilerden hangisine ait olduğuyla ilgili defterde bilgi yoktur. Bununla birlikte, Ayasbey, Boyacıbalı, Hacıkılıç, Hacısalihi, İbrahimpaşa, Naibhamza, Ökçebasan, Karaderzi, Musalla, Mahmud-ı Atik ve Divan-ı Sefer mahallelerinin de yine bir cami ve mescidi merkeze alarak geliştikleri, kaynaklardan öğrenilmektedir.¹² Fakat defterdeki kayıtlardan sadece Kâtib Yusuf, Çaksalın, Cami-i Atik, Akmescid, Ökçebasan, Divan-ı Sefer, Hacıkılıç, Bostan, Hacısalihi ve Karaderzi mahallelerinde imamların olduğu anlaşılmaktadır.

Cami ve mescit etrafında oluşan Müslüman mahalleleri gibi, gayrimüslimlerin yaşadığı Varoş Mahallesi de bir kiliseyi merkeze alarak gelişmiştir. Bu kilise günümüzde de Pazardžik'in Varoş (Varosha/Bapovna) semtinde yer alan Sveta Bogoroditsa Kilisesi'dir. Ancak Sveta Bogoroditsa Kilisesi, 1796'da Tatarpazarı'nın tek kilisesi değildir. Zira defterde, Varoş Mahallesi'nin yanı sıra hem Müslüman hem de gayrimüslimlerin hayatlarını sürdürdüğü İbrahimpaşa, Hacıkılıç ve Divan-ı Sefer mahallelerinde de papaz isimleri zikredilmektedir. Zaten Tatarpazarı'nın 15-17. yüzyıllardaki görüntüsünde, Sveta Bogoroditsa Kilisesi haricinde, St. Petka Kilisesi de

¹² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, IV, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 2000, s. 113-116.

görülmektedir.¹³ Öte yandan, bir önceki yüzyıla kıyasla mahalle sayısı 16'dan 23'e çıkan Tatarpazarı'nda, kilise sayısının da 2'den 4'e yükselmiş olması muhtemeldir.

Mahalle bazında toplamda 2.012 kişinin kefile bağlandığı Tatarpazarı'nın en büyük mahalleleri hem Müslüman hem de gayrimüslim nüfusu bünyesinde barındıran İbrahimpaşa ile Ökçebasan mahalleleridir. Onları, Musalla, Çaksalın, Divan-ı Sefer, Ayasbey, Cami-i Atik, Hacıklıç, Varoş ve Kâtib Yusuf izlemektedir. Naibhamza, Bostan, Hacısalih, Karaderzi, Kalburciyan ve Sadihoca ise orta ölçeklidir. Mahmud-ı Atik, İmaret, Akmescid, Ortacami-i Şerif, Yenimahalle, Hanardı ve Boyacıbalı da küçük mahalle grubuna girmektedir. Ancak bu gruplandırmaların değişken olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü kefile bağlananlar, daha önce de vurgulandığı gibi, sadece 7 yaşından yukarı erkek nüfustan ibarettir. İlaveten, şehirdeki Yahudiler, talebeler, dikiciler, bostancılar, bahçıvanlar, bakkallar, fırın çalışanları, hanlarda kalanlar ve menzil ameleleri de -ki bunların hepsi 305 kişidir- mahallelerden ayrı olarak deftere kaydedilmiştir.

Kişi sayısı üzerinden şehirde yaşayan toplam nüfus hakkında tahminde bulunmak zor olsa da,¹⁴ Tatarpazarı merkezinde kefile bağlanan 2.317 kişinin 1.322'si Müslüman, 830'u gayrimüslim, 121'i Kıpti ve 44'ü de Yahudi'dir. Ancak, Kıptiler ve Yahudiler dışında 830 gayrimüslimin etnik ya da dinî kökeni bilinmemektedir. Her ne kadar onların çoğunluğunun Bulgar menşeli kişiler olduğu isimlerinden anlaşılıyor ise de içlerinde Rum ve Ermenilerin kullandığı adlara da rastlanması, kesin bir yargıya varmayı güçleştirmektedir. Öte yandan, Kırım'dan ve Anadolu'dan göçürülen Tatarlar tarafından kurulan şehirde hiçbir Tatar vurgusunun yapılmamış olması da ilginçtir. Bu, artık onların yerli halktan sayılmasından kaynaklı olsa gerektir. Bununla birlikte, Çaksalın (1), Cami-i Atik (3), Mahmud-ı Atik (1) ve İbrahimpaşa (2) mahallelerinde 7 Yörügün kayıtlara geçtiğini de belirtmek gerekir. Ayrıca Çaksalın, Cami-i Atik, Divan-ı Sefer ve İbrahimpaşa mahallelerinde 1'er Boşnak; Ayasbey ve Naibhamza mahallelerinde 1'er Kürt; Ökçebasan Mahallesi'nde 4 Kürt ile 1 Çerkez ve menzil amelesi olarak da 1 Boşnak ile 1 Kürt, Tatarpazarı'nın sosyal dokusunu çeşitlendirmektedir.

¹³ Boykov, *a.g.t.*, s. 130.

¹⁴ Kefile bağlanan şahıslardan bazılarının birden çok kişiye kefil olması ve kişilerin yaşlarıyla ilgili net bilgi olmaması (7 yaşından yukarı erkek nüfus oldukları dışında), hane reislerini tespit etmeyi zorlaştırdığından hem şehir merkezinde hem de köylerde yaşayanlar hane şeklinde değil, kişi olarak verilmiştir.

İmparatorluğun toplumsal yapısının küçük bir yansımasını teşkil eden Tatarpazarı'nın sosyal dokusundaki bu çeşitlilik, dışarıdan gelen 26 Müslüman, 3 Kıpti ve 2 gayrimüslimle daha da renklenir. Bunlar, Musalla Mahallesi'ndeki 1 Bağdatlı hariç, genellikle Tatarpazarı'nın köyleri ile Rumeli'nin diğer yerlerindedir: Çaksalın Mahallesi'nde 1 Karlıovalı; Akmesicid Mahallesi'nde 1 Sofyalı; Ayasbey Mahallesi'nde 1 Kazanlı, 1 Çarganlı, 1 Lofçalı; Ökçebasan Mahallesi'nde 1 Malkaralı, 1 Keşanlı, 1 Lofçalı, 1 Peştereli, 1 Doğanköylü, 1 Değirmendereli; Bostan Mahallesi'nde 1 İzladili; İbrahimpaşa Mahallesi'nde 1 Sofyalı, 1 İzladili; Ortacami-i Şerif Mahallesi'nde 1 Benderli; Hacısalih Mahallesi'nde 1 Karlıovalı, 1 Mengili; Hanardı Mahallesi'nde 1 Hasgöllü; Yenimahalle'de 1 Nişli; Kalburciyan Mahallesi'nde 1 Valaklı. Yine Sofya, Vidin, İslimiye, Devince, Bana ve Mustafapaşa'dan 1'er menzil amelesi ile Karlıova ve Selahaddin Köyü'nden 1'er dikici halifesi de Tatarpazarı'ndadır. Daha önce de değinildiği gibi, tasavvufi yaşamın önemli noktalarından biri olarak vurgulanan kentte, Drama ve Timurtaş'tan gelen 1'er medrese öğrencisi de öteki talebelerle birlikte eğitimlerini devam ettirmektedir.

Bu doğrultuda kentteki hanlarda 3'ü Müslüman, 32'si gayrimüslim, 1'i Kıpti olmak üzere toplam 36 kişinin kaldığını da belirtmek lazımdır ve bunların bazıları ırgattır. Köle Ahmedoğlu Abdurrahman (5), Hancı Mahmud Ağa (4), Hancı Hacı Ahmed Ağa (3), Uzun Hancı İbrahim Ağa (3), Büyük Hancı İbrahim Beşe (3), Alaca Hancı Hacı Hasan (4), Karagöz Hancı Hasan Beşe (2), Güllük Hancı Ahmed Ağa (2), Hancı Yani (6) ve Hancı Kostadin (4)'in kefil olduğu bu kişiler, Tatarpazarı'nın köyleri ile Rumeli'nin diğer yerlerinden gelen menzil ameleleri, dikici halifeleri ve öğrencilerle birlikte düşünüldüğünde, şehrin, az da olsa iş bulmak ve eğitim almak isteyenler için bir cazibe merkezi olduğunun göstergesidir. Öte yandan, diğerlerinin yaşamak için Tatarpazarı'nı neden tercih ettikleri net değildir. Akraba ziyareti bunun bir sebebi olabileceği gibi, hemşehrilik bağlarını kullanarak Tatarpazarı'nda çalışmaya gelmiş olmaları muhtemeldir. Ayrıca, Benderli, Valaklı ve Bağdatlı hariç, ötekilerinin, güvenli bir hayat sürdürmek gayesi de bunda etkili olabilir. Zira, yukarıda da vurgulandığı gibi, ilgili dönemde Balkan şehirleri, Pazvandoğlu'nun önderlik ettiği eşkıyalık hareketleriyle yüzleşmektedir ve bu süreçte Tatarpazarı'nın etrafı da duvarlarla çevrilmiştir.

Kefilleri sayesinde Tatarpazarı'ndan sürgün edilmekten kurtulmaları muhtemel olan dışarıdan gelen göçmenleri bir kenara bırakırsak, yukarıda da vurgulandığı üzere, Evliya Çelebi'nin 7 han bulunduğunu ifade ettiği

Tatarpazarı'nda -bunlardan biri İbrahim Paşa Kervansarayı'dır-¹⁵ 16 hancı bulunmaktadır.¹⁶ Bu 16 hancıdan 10'u Müslüman, 5'i gayrimüslimdir. Diğer 1'inin ismi bilinmediğinden, hangi dine mensup olduğu da net değildir. Müslüman hancıların 3'ü beşe unvanlıyken, 4'ü de ağadır. Yine bunların içinde 2 hacı unvanlı hancı da vardır. Ağa ve beşe unvanı, askerî sınıf göstergesi olmakla birlikte, beşeler yeniçeri esnaf ilişkisini de yansıtmaktadır.¹⁷ Hacı unvanına gelince, hac görevini yerine getiren gerek Müslim gerek gayrimüslim kişilerin kullandığı bir saygınlık ve prestij unvanı olmanın ötesinde, aynı zamanda bireyin refah düzeyini de ortaya koymaktadır.

Hancılar haricinde şehrin ekmek ihtiyacını karşılayan 4 fırın Tatarpazarı'nda mevcuttur. Ekmekçi Avenes (15), ekmekçi Taşo (12), ekmekçi Hristo (12) ve ekmekçi Aleks (11)'in sahip olduğu bu fırınlarda hepsi gayrimüslim olan 50 kişi iş görmektedir. Bu fırıncılardan Hristo, has fırıncı olarak zikredilmekte ve Musalla Mahallesi'nde yaşamını sürdürmektedir. Diğer fırıncıların şehrin hangi mahallelerinde ikamet ettiği belli değildir. Bakkal çalışanları arasında ismi geçen fırıncı Ağnat da bunlara eklenmektedir. Ancak muhtemelen o, ham-dest olarak bu mesleği icra etmektedir.

Aralarında fırıncı Ağnat'ın da bulunduğu 25 bakkal çalışanın da tamamı gayrimüslimdir. Bunlardan 9'una, aynı zamanda usta olduğu vurgulanan bakkal Gorgi, Nano ve Filo kefildir. Kalan 16 kişi ise Hancı Yani'nin gözetimindedir. Gorgi, Nano ve Filo'dan başka, Pano isimli bir bakkal daha vardır. Ancak bu bakkallar, 4'ü Musalla Mahallesi'nde, 1'i Ayasbey Mahallesi'nde yer alan öteki 5 gayrimüslim bakkaldan farklıdır. Ayrıca Tatarpazarı'nda 7 Müslüman bakkalın da iş gördüğünü belirtmek gerekir ve onların mahalleleri şu şekildedir: Kâtıbyusuf Mahallesi (5), Ökçebasan Mahallesi (1), Hacısalih Mahallesi (1).

¹⁵ *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C. 3, s. 219; Aydın'ın verdiği han isimleri ise şunlardır: Uzunhan, Büyükhan, Yenihan ve Küçükhan. Bkz.: Aydın, *a.g.m.*, s. 668.

¹⁶ Bir önceki paragrafta da görüldüğü üzere, hanlarda kalan 36 kişiye 10 kişi kefil olmakla birlikte, bunların 9'u hancı olarak vurgulanmıştır. Ayrıca köylerdeki kişilere eklediğimiz çiftlik ırgatlarına kefil olan 8 hancı daha bulunmaktadır. Bunlardan biri yine Hancı İbrahim Ağa'dır. Diğer hancılarından 1'i sadece hancı olarak zikredilirken, ötekileri Hancı Muti Beşe, Takyeci Hancı, Yeni Hancı Koca, Hancı Miladan, Hancı İstefan ve Hancı İstayko'dur. Dolayısıyla buradan hareketle Tatarpazarı'nda 16 hancı olduğu söylenmektedir.

¹⁷ Tatarpazarı'nın Ökçebasan Mahallesi ile Hacısalih Mahallesi'nde de 1'er beşe unvanlı kişi bulunmaktadır ve bunların biri yine çarıkçılıkla uğraşmaktadır.

Yine Tatarpazarı'nda tamamı gayrimüslim olan 53 bostan çalışanı bulunmaktadır ve bunların içlerinden biri Çaksalın, biri de İbrahimpaşa Mahallesi'nde yaşamaktadır. Diğerlerinin hayatlarını sürdürdükleri yerler bilinmese de, onlara Tatarpazarı voyvodası Mehmed Bey (14), İmamoğlu İbrahim Ağa (4), Manavzade Hasan Ağa (2), Karakurtzade Feyzullah Efendi (3), Lofçavi Mehmed Ağa (4), Şatırzade Esad Ağa (2), Duhani Ali Ağa (3), Damad İsmail Ağa (5), Şatır karındaşı Süleyman Ağa (2), Hacı Hafız Ağa (2) gibi, aynı zamanda bahçe ve bostan sahibi olan şehrin ileri gelenleri ile bostancı Yivan, Metre, Kito, Ostoyko ve Aleks (10) kefindir. Fırıncılara benzer şekilde bu bostancıların da gayrimüslim olması, Tatarpazarı'nda bazı dinsel grupların belirli işlerde uzmanlaştığı izlenimini uyandırmaktadır. Ancak bu uzmanlaşmayı, Müslümanların tarımla, gayrimüslimlerin ticaretle uğraştığını varsayan şarkiyatçı dinsel iş bölümü tezinden ziyade, hemşehrilik tabanlı diğer toplumsal dayanışma bağlarını göz önüne alarak düşünmek gerekir.¹⁸

Şehrin taze sebze ve meyve ihtiyacının karşılanmasında önemli yeri olan bostancılar haricinde Tatarpazarı'nda tamamı Müslümanlardan müteşekkil 25 dikici halifesi bulunmaktadır. Yukarıda da vurgulandığı üzere, bu dikici halifelerinin bazıları Tatarpazarı'na dışarıdan göç etmiştir. Ayrıca bunlar arasında 1 kethüda, 1 yiğitbaşı, 3 halife, 2 usta, 3 haffaf ve 1 alemdar vardır. Bu dikici halifelerine, Musalla (2), Kâtib Yusuf (3), Çaksalın (4), Ökçebasan (1), Hacıkılıç (1), Hacısalih (2), Bostan (1), İmaret (1), Ortacami-i Şerif (1), Karaderzi (1) ve Ayasbey (1) mahallelerindeki 15'i Müslüman, 3'ü gayrimüslim olan öteki dikiciler, haffaflar, çarıkçılar, mestçiler ve patikçiler de eklenir. Zira bunların hepsi, nüans farklarına rağmen, ayakkabıcılıkla ilgilidir.

Yine Tatarpazarı'nda 37'si gayrimüslim, 6'sı Kıpti ve 14'ü Müslüman olan 57 menzil amelesi mevcuttur ve bunların bazıları, tıpkı dikici halifeleri gibi, şehre dışarıdan göçmüştür. Ayrıca 1 arabacı, 1 nalbant, 1 çorbacı, 1 terzi ve 1 kileci menzil ameleleri arasındadır. Kentte kalabalık bir menzil amelesi grubunun varlığı, Tatarpazarı'nın, Rumeli'nin orta kol güzergahındaki yol üzerinde bulunan bir durak noktası olmasından kaynaklıdır. Zaten Tatarpazarı'nın 15-17. yüzyıllardaki görüntüsünde, şehrin yapıları içinde yer alan bir menzil de görülmektedir.¹⁹ Dolayısıyla gerek haberleşme ve ulaşımın sağlanması gerekse sefere giden orduların iaşesinin

¹⁸ Kırılı, *a.g.m.*, s. 198.

¹⁹ Boykov, *a.g.t.*, s. 130.

temininde önem arz eden menzillerin çeşitli işlerini görmek amacıyla, genellikle de menzil yakınındaki yerleşim yerlerinden seçilen menzil amelelerinin Tatarpazarı'nda sayıca çok olması normaldir.

Tatarpazarı'nda sadece menzil ameleleri, ayakkabıcılar, bostancılar, bakkallar, fırıncılar ve hancılar yoktur. Hareketli bir ticari hayata sahip olan şehrin mahallelerinde farklı işlerle ilgilenen kişiler de görülür. Bu noktada öncelikle gıda sektöründe olanlara bakacak olursak, 1'i Ökçebasan Mahallesi'nde, 2'si Hacısalihi Mahallesi'nde 3 Müslüman kasap Tatarpazarı'nın et ihtiyacını karşılamaktadır. Musalla (2), Ökçebasan (1), Mahmud-ı Atik (1), Naibhamza (1) ve Hacıkılıç (1) mahallelerindeki Müslüman manavlar da bostancılara ek olarak şehrin sebze ve meyve gereksinimlerine yardımcı olmaktadır. Cami-i Atik (3), Ayasbey (1), Ökçebasan (1), Divan-ı Sefer (1), Mahmud-ı Atik (1), İbrahimpaşa (1) ve Ortacami-i Şerif (1) mahallelerindeki Müslüman sakalar da şehrin su temininde rol oynamaktadır. Bunlara, Bostan Mahallesi'ndeki 1 Müslüman leblebici ile Çaksalın ve Karaderzi mahallelerindeki 1'er Müslüman tuzcu da ilave olunmaktadır. Ayrıca Musalla (2), Çaksalın (1), Akmesicid (1), Ayasbey (1), Mahmud-ı Atik (1) ve Hacıkılıç (1) mahallelerinde de gayrimüslim simitçiler bulunmaktadır. Bu da yine dinsel açıdan Tatarpazarı'ndaki esnaf kolları arasındaki uzmanlaşmanın bir yansımasıdır ve bunlarla da sınırlı kalmamaktadır.

Tatarpazarı'nın kalabalık esnaf grupları arasında yer alan hallaç, serrac, berber, nalbant, debbağ ve nalburların hepsi Müslümandır.²⁰ Yukarıda da vurgulandığı gibi, Evliya Çelebi'nin 3 hamamın bulunduğunu belirttiği şehirde, Ayasbey Mahallesi'ndeki 5 Müslüman tellak ile Çaksalın Mahallesi'ndeki 1 Müslüman natır hizmet sunmaktadır. Tatarpazarı'nın farklı mahallelerinde iş gören çıracı, tahtacı, arabacı, sabuncu, tüfekçi, doğramacı,

²⁰ Hallaçlar, Kâtib Yusuf (5), Cami-i Atik (3), Ayasbey (2), Ökçebasan (2), Naibhamza (2), Çaksalın (1), İmaret (1), Divan-ı Sefer (1), İbrahimpaşa (1), Ortacami-i Şerif (1), Karaderzi (1) ve Hacıkılıç (1)'dadır. Serracılar, Çaksalın (3), Ayasbey (3), İbrahimpaşa (2), Kâtib Yusuf (1), Cami-i Atik (1), Divan-ı Sefer (1), Hacısalihi (1), Karaderzi (1) ve Hacıkılıç (1)'dadır. Berberler, İbrahimpaşa (6), Kâtib Yusuf (2), Çaksalın (2), Musalla (1), Ayasbey (1), İmaret (1) ve Karaderzi (1)'dedir. Nalbantlar, Musalla (6), Kâtib Yusuf (2), Sadi Hoca (2), Ayasbey (1), Ökçebasan (1) ve Karaderzi (1)'dedir. Debbağlar, İbrahimpaşa (3), Musalla (2), Hacısalihi (2), Çaksalın (1), Ayasbey (1), Ökçebasan (1) ve Divan-ı Sefer (1)'dedir. Nalburlar, Kâtib Yusuf (2), Cami-i Atik (2), Hacısalihi (2) ve Musalla (1)'dadır.

saatçi, demirci, hasırcı, tonbakçı, fesçi, çubukçu, kantarcı, kiremitçi, nalçacı ve mücellit de bunlara ilave olunmaktadır.²¹

Gayrimüslimlere gelince, onlar da genellikle gayrimüslimlerin rağbet ettiği kuyumculuk, meyhanecilik gibi mesleklerin yanı sıra, abacı, semerci, dülger, boyacı, kaftancı, bakırcı, kalpakçı, tarakçı, eskici, fiçici ve üstübcü olarak çalışmaktadır.²² Kıptiler de, burguculuk ve kilecilikle birlikte, yasak sonucu günümüzde kaybolan ayıcılıkla meşgul olmaktadır.

Şehirdeki bazı meslekler ise hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler ile Kıptiler tarafından karışık olarak yapılmaktadır. Bu noktada Tatarpazarı'nın kamusal alanları içinde sayılabilecek, aynı zamanda bir kültürel birikim ve sosyalleşme mekânı olan kahvehaneleri işletenlerin, yani kahvecilerin 2'si Müslüman, 1'i Kıpti'dir. Karaderzi, İbrahimpaşa, Hanardı mahallelerinde bulunan bu kahvecilere, kıl dokuyan muytablar, terziler, mumcular ve çobanlar eklenmektedir.²³ Bu da, aslında kentteki bütün dinsel grupların, ki bunlara Yahudiler de dahildir,²⁴ Tatarpazarı'nın ekonomik ve ticari yaşamına az çok katıldığıнын bir göstergesidir. Ayrıca Tatarpazarı'ndaki esnaf unvanlı kişilerin, ağırlıklı olarak, Çaksalın, Musalla, İbrahimpaşa, Kâtib Yusuf, Hacıkılıç, Ayasbey ve Hacısalihi mahallelerinde yoğunlaştığını da belirtmek gerekir. Muhtemelen bu, onların, şehrin merkez mahalleleri olmasından ileri gelmektedir.

Öte yandan, Tatarpazarı'nda sadece esnaf unvanlı kişiler yoktur. Bir kısmı yukarıda vurgulanan, toplumsal hiyerarşinin önemli göstergelerinden olan askerî ve dinî unvanlara sahip kişiler de şehrin mahallelerinde bulunur. Bunlar, sipahi (5), çavuş (1), alemdar (11), karakullukçu (1), kalyoncu (1),

²¹ Çıracı, Bostan (2), Ökçebasan (2), Ayasbey (1); tahtacı, Hacısalihi (5); arabacı, Çaksalın (4); sabuncu, Hacısalihi (2), Musalla (1), Çaksalın (1); tüfekçi, İbrahimpaşa (2), Divan-ı Sefer (1); doğramacı, Çaksalın (1), Naibhamza (1); saatçi (1), hasırcı (1), mücellit (1) Naibhamza; demirci, Divan-ı Sefer (1); tonbakçı, Hacısalihi (1); fesçi, Musalla (1); çubukçu, Ortacami-i Şerif (1); kantarcı, Boyacıbalı (1); kiremitçi, Kâtib Yusuf (1); nalçacı, Ökçebasan (1).

²² Abacıların 6'sı Hacıkılıç, 1'er tanesi de Çaksalın ve Divan-ı Sefer mahallelerindedir. Semercilerin 3'ü Hacıkılıç, 1'i İbrahimpaşa'dadır. Kuyumcuların 2'si Divan-ı Sefer, 1'i İbrahimpaşa'dadır. Dülgerlerin 2'si İbrahimpaşa'da, 1'i Çaksalın'dadır. Boyacılar Çaksalın ile Divan-ı Sefer'dedir. Meyhaneciler de Çaksalın'dadır. Bakırcı Varoş; kalpakçı, tarakçı ve eskici Hacıkılıç; fiçici ve üstübcü de İbrahimpaşa'dır.

²³ Muytablar, Kâtib Yusuf (1 M), Akmesicid (1 M), Naibhamza (1 M), Hacıkılıç (1 GM); terziler, Musalla (1 GM), Çaksalın (1 GM), Kâtib Yusuf (1 M); mumcular, Hacıkılıç (1 GM), Ökçebasan (1 M); çobanlar, Çaksalın (1 GM), Ayasbey (1 M), Bostan (1 M), Hanardı (1 Kıpti), Yenimahalle (1 Kıpti).

²⁴ Yahudiler arasında da 1 şapçı bulunmaktadır.

bacdar (2), muhızır (2), yazıcı (1), yasaççı (1), haseki (3), kolcu (1), kethüda (1), emir (3), çeribaşı (3) ve ağa (52) ile müezzin (1), kayyum (1), hoca (6), hafız (12), seyyid/şerif (62), şeyh (2), molla (51), hacı/acı (96) ve efendiden (49) oluşur. Ayrıca, Çaksalın Mahallesi'nde bir gayrimüslim hekimle, yine Çaksalın, Musalla, Naibhamza ve Hacısalih mahallelerindeki Müslümanlaşmış 1'er köle de bunlara ilave olunur.

Şehir merkezinden yönümüzü taşraya çevirdiğimizde, Ek-2 ve Ek-3'te de görüldüğü üzere, Tatarpazarı Kazası'na bağlı 108 köy bulunmaktadır ve bu 108 köyden 1'i de, yukarıda vurgulandığı gibi, bir zamanlar Tatarpazarı'nın bağlı olduğu Saruhanbeyli Nahiyesi'dir.

İrili ufaklı bu köylerin 24'ü Müslüman iken, 58'i gayrimüslim ve 26'sı da karışıktır. Bunlardan bazıları cuma kılınır camilere sahipken, bazıları da kiliseleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu, ilgili köylerde kefile bağlanan imam ve papazlardan anlaşılmalıdır.²⁵ Ayrıca Gelvere Köyü'nde bir de manastır olmalıdır. Çünkü manastırda mütemekkin bir keşiş kayıtlara yansımıştır.

Toplamda 9.204 kişinin kefile bağlandığı Tatarpazarı köylerinde 2.333 Müslüman, 6.821 gayrimüslim ve 50 Kıpti yaşamlarını sürdürmektedir. Perakende olarak kayıt altına alınan ve içlerinde 13 çeribaşının yer aldığı 386 Kıpti ile 311'i gayrimüslim ve 4'ü Kıpti olan çiftlik ırgatları da eklendiğinde,²⁶ bu rakam 9.905 kişiye ulaşmaktadır. Yine şehir merkezindeki

²⁵ Saruhanbey, Barutin, Bana, Rakitova ve Balıkkısığı'nda 2'şer imam mevcutken; Peştere, Biga, İneller, Ortaköy, Hotan, Korova, Dorkova, Denizbeyli, Caferli, Yenicecuma, Dölen, Horsova, Yılancalı, Desbotbeyi, Izgarlı, Erkublu ve Zeminorman'da 1'er imam vardır. Papazların bulunduğu köyler de şunlardır: Peştere (3), Belve-i Atik (3), Gelvere (3), Butva Banesi (2), Çirnegöl (2), Otlukköy ve Dinogat (2), Aslıhanlı (1), Hisarcık (1), Boşile (1), Yellidere (1), Başıkaralı (1), Karagıllu (1), İstirilce (1), Şahlar (1), Sığircık (1), Patalince (1), Batak (1), Izgarlı (1), Batkun (1) ve Yassıcaköy (1).

²⁶ Bu çiftlik ırgatlarına, yukarıda isimleri zikredilen hancıların yanı sıra, Ağa Mehmed Ağa, Beyzade İbrahim Ağa, Boşnakzade Mehmed Ağa, Çolak İsmail, Demeli İbrahim Ağa, Hacı Arifzade Süleyman Ağa, Hacı Mustafa Ağazade Mustafa, Hacı Hafız Abdullah Efendi, Esad Ağa, Seyyid Hacı Süleyman Ağa, Fındıkzade Feyzullah Ağa, Filibeli Memiş Ağa, Hacı Ahmed Efendi, Hacı Eyüb Ağa, Hacı Feyzullah Ağa, Lofçavizade Hacı Mehmed, Hacı Mehmed Ağa, Hacı Zaim Ağa, Hamamizade Hacı İbrahim Ağa, Haseki Ali Ağa, Haseki Hacı Ahmed Ağa, Hazinesdar Memiş Ağa, Haznedaroğlu Mehmed, Hocaoğlu Osman, Hüseyin Ağa, Kara Hüseyin, Kethüdazade Hüseyin Ağa, Manazade Hüseyin Efendi, Mehmed Bey, Molla Ağa, Nalbur Hacı Ahmed Ağa, Tulumcuoğlu Mustafa Ağa, Varvara Zaimi Mustafa Ağa ve Yahya Ağa kefil olmuştur. Muhtemelen bu kişiler, çiftlik sahipleridir ve bunlar, aynı zamanda Tatarpazarı'nın ileri gelenlerini teşkil etmektedir.

gibi köylerde de gayrimüslimlerin etnik ya da dinî kökeni hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Ancak Bulgar menşelilerin ağırlıkta olduğu da bir gerçektir. Öte yandan bazı köylerde Boşnaklar, Arnavutlar, Sırp, Macarlar, Araplar ve Ulahların yanı sıra, Yörükler ve Tatarlar da ayrıca zikredilmiştir.²⁷ Fakat bu Tatarların, imparatorluğun haberleşmesinde kullanılan ulaklardan olabileceği ihtimali de düşünölmelidir.

Şehir merkezindeki gibi, Tatarpazarı'nın bazı köyleri de dışarıdan göç almıştır. Bu köyler; Peştere (2 M, 1 GM), Butva Banesi (4 GM), Hisarcık (4 GM), Yanıkharman (1 GM), Yellidere (1 GM), Rakitova (3 M), Korova (1 GM), Dorkova (1 GM), Caferli (1 M), Timurcular (1 GM), Şahlar (1 GM), Patalince (4 GM), Yenicecuma (2 M), Poebrem (1 GM), Oğurcalar (1 GM), Kösemurad (2 GM), Erkublu (3 M), Balıkkısığı (1 M), Bracikova (1 M) ile Otlukköy ve Dinogat (1 GM)'tır. Rakitova'daki 3 İzmirli hariç diğerleri, ağırlıklı olarak yine Tatarpazarı'nın farklı köyleri ile Rumeli'nin Çırpan, Şumnu, İhtiman, Samakov, Köstence, Kazanlık gibi değişik yerlerindedir. Timurcular'daki 1 kişi ile Patalince'deki 2 kişinin ise nereden geldikleri belli değildir. Zira onlar, yabancı olarak kaydedilmiştir. 1 yabancı da perakende Kıptiler içindedir ve bu yabancı Kıptiye, 3 Postodalı, 1 Sofyalı, 1 Tokatlı, 1 Bağdatlı, 1 Babadağılı, 1 Derecikli, 1 Beherdereli, 1 İhtimanlı ile 1 Koşalı Kıpti de eklenmektedir.

Öte yandan, her ne kadar 18. yüzyılda önemini yitirmiş olsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nun en eski kuruluşlarından biri olan voynuk teşkilatının izleri de Tatarpazarı'nın köylerinde görülür. Zira 83 kişinin kefile bağlandığı Popince Köyü'nün tamamı voynuktur. Ayrıca Gelvere'de 46, Desiceva'da 40, İstirilce'de 33 ve Derecik'te de 18 voynuk mevcuttur. Muhtemelen bunlar, gördükleri hizmet karşılığında vergilerden muaf ve kendilerine baştina olarak adlandırılan mülk topraklar verilmiş olmalıdır.

Tatarpazarı'nın köylerinde sadece voynuklar yoktur. Çorbacı, çavuş, alemdar, sipahi, kolcu, cebeci, odabaşı, karakullukçu, solak, sekban, muhızır, mehter, beldar, yazıcı, bacdar ve kethüda gibi gerek Müslim gerek

²⁷ Peştere (1 Boşnak), Biga (1 Yörük), Sığırcık (1 Yörük), Kozarska (2 Yörük), Ortaköy (1 Yörük), Çavdar (1 Boşnak), Butva Banesi (1 Arnavut), Hotan (1 Yörük), Hisarcık (2 Sırp), Sırtharman (1 Arnavut), Boşile (1 Ulah), Çirnegöl (2 Arnavut), Rakitova (2 Boşnak, 1 Tatar, 2 Yörük), Korova (1 Arnavut, 1 Arap, 1 Yörük), Kamanıçe (2 Sırp), Dorkova (1 Macar), Cumalı (1 Sırp), İstirilce (3 Tatar, 1 Yörük), Patalince (4 Arnavut), Batak (1 Yörük), Karapınar (1 Tatar), Saruhanbey (1 Yörük), Çarganlı (1 Yörük), Batkun (1 Arnavut), Zeminorman (1 Arnavut), Selahaddin-i Sagir (1 Yörük).

gayrimüslim başka askerî sınıf mensubu kişiler de köylerde bulunur.²⁸ Bunlara, tamamı Müslüman olan 13 beşe ile 3 ağa unvanlı kişi de ilave olunur.²⁹ Ayrıca köylerde, imam ve papazlara ek olarak, müezzin (2), hoca (18), hatip (3), molla (94), seyyid/şerif (3), şeyh (1), hacı/acı (35), efendi (13) unvanlı kişiler de mevcuttur.

Kişilerin sosyal konumu ve refah düzeyinin belirlenmesinde bir gösterge olan bu unvanlar haricinde, çeşitli meslek kollarında faaliyet yürüten esnaf unvanlı kişiler de Tatarpazarı'nın köylerinde vardır. Bazıları Müslümanlar ile gayrimüslimlerin ortak uğraşları olan bu işlerin bir kısmı kırsala yönelik olsa da bir kısmı da şehir merkezindekilerle aynıdır.

Bu doğrultuda bakıldığında, Tatarpazarı'nın en kalabalık esnaf unvanlı köyü olan Peştere'de, 1 fırıncı, 1 kahveci, 1 simitçinin yanı sıra, 6 dülger, 3 arabacı, 2 semerci, 1 masrafçı, 1 pabuççu, 1 boyacı, 1 tarakçı, 1 nalbant, 1 debbağ ve 1 balıkçı bulunmaktadır. Patalince'de ise 3 terzi, 3 çoban, 1 sabuncu, 1 hallaç, 1 dülger, 1 fıçıcı, 1 debbağ, 1 helvacı, 1 katrancıyla birlikte, kırsala özgü olarak nitelenebilecek 1 değirmenci ile 1 öküzcü kayıtlara yansımıştır. 2 balıkçı, 1 bozacı, 1 hallac, 1 arabacı, 1 muytab, 1 terzi, 1 balcı ve 1 canbaz Korova'dayken; Derecik'te de 1 çömlekçi, 1 bakkal, 1 terzi, 1 muytab ve 1 dülger vardır. Bunlara, Batkun'daki 1 hamamcı, 1 tohumcu, 1 taşçı, 1 çoban; İstirilce'deki 2 nalbant, 1 kürkçü, 1 kuyumcu, 1 çeşmeci; Butva Banesi'ndeki 4 terzi, 1 muytab, 1 arabacı, 1 semerci; Hisarcık'daki 1 tüccar, 2 terzi, 2 mandacı, 2 dülger, 2 dellal ile Bana'daki 2 canbaz, 1 taşçı, 1 terzi, 1 abacı ve 1 maldar ilave olunmaktadır.

Tatarpazarı'nın esnaf unvanlı kişilere sahip köyleri sadece bunlarla sınırlı değildir. Radilova, Biga, Kozarska, Dinkköy, Gelvere, Selahaddin-i Kebir, Aslıhanlı, İneller, Yanıkharman, Sırtharman, Kızderbendi, Cerava, Cirince, Sinitli, Çirnegöl, Alacalar, Başıkartalı, Rakitova, Kamaniçe,

²⁸ 17'si Müslüman, 25'i gayrimüslim olan bu kişilerin köylere dağılımı şöyledir: Selahaddin-i Kebir (1 çorbacı); Kız Derbendi (6 çorbacı); Manendli (1 çorbacı); Balıkkısığı (1 kethüda); Çirnegöl (2 çorbacı); Zeminorman (1 çorbacı, 1 sekban); Korova (1 çavuş, 1 çorbacı); Bana (1 alemdar, 1 cebeci, 1 beldar, 1 muhzır, 1 mehter); Çarganlı (1 yazıcı); Abdallar (1 sipahi); Derecik (1 çorbacı); Yassıcaköy (1 kolcu); Semçine (3 çorbacı); Patalince (1 bacdar, 1 çorbacı); Cumalı (1 çavuş, 1 çorbacı); İstirilce (1 solak); Timurcular (1 çorbacı); Otlukköy ve Dinogat (1 çorbacı); Mecka (1 çorbacı); Yenice Cuma (1 çavuş); Peştere (1 alemdar); Gelvere (1 karakullukçu); Cirince (1 kolcu); Karamürselli (2 çorbacı); Barutin (1 odabaşı).

²⁹ Beşe; Zeminorman (3), Selahaddin-i Sagir (2), İstirilce (2), Yılandılı (1), Yassıcaköy (1), Abdallar (1), Izgarlı (1), İstirilce (1), Karagıllu (1), Karayakublu (1). Ağa; Doğanköy (1), Desbotbeyi (1), Çanakçı (1).

Dorkova, Denizbeyli, Cumalı, Karagıllu, Timurcular, Semçine, Batak, Yenicecuma, Karapınar, Mecka, Poebrem, Saruhanbey, Okçulu, Izgarlı, Çarganlı, Selahaddin-i Sagir, Çanakçı, Zeminorman, Melekhatun, Bracikova, Otlukköy ve Dinogat'ta da esnaf unvanlı kişiler bulunmaktadır.³⁰ Bunlara, 1 sıvacı, 1 gaydacı ve 1 kerametçi perakende Kıpti ile çiftlik ırgatları arasında yer alan 7 arabacı, 2 bostancı, 2 sığırtmaç, 2 öküzcü, 1 bahçıvan, 1 muytab, 1 terzi, 1 çoban, 1 dülger ve 1 saraydar da eklenir. Öte yandan, pirinç yetiştiriciliğinin yaygın olduğu bölgede,³¹ hiçbir çeltikçi vurgusunun yapılmamış olduğunu da belirtmek gerekir. Bunun nedenini açıklamak mümkün olmasa da çiftlik ırgatlarının çeltik tarlalarında çalışması ihtimal dahilindedir.

Sonuç

Halkın eşkıyaya karışmaması ve herhangi bir yardımda bulunmaması amacıyla, dağlı isyanlarına karşı bir güvenlik tedbiri olarak tutulan 14 Eylül 1796 tarihli Tatarpazarı Kazası kefalet defterinin, toplumsal denetim mekanizması olmasının ötesinde, ilgili dönemde Tatarpazarı Kazası'nın sosyoekonomik dokusunu resmettiği açıktır.

Bu noktada, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanları fethinin ardından küçük bir köy olarak kurulan ve zamanla bir kaza merkezine evrilen Tatarpazarı'nın, 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde de dönüşmeye devam ettiği açıkça görülmektedir. Zira önceki yüzyıla göre mahalle sayısı 16'dan 23'e yükselen Tatarpazarı'nın, nüfus yapısı da, kaynaklardaki bilgileri doğrulayacak şekilde, gayrimüslimlerin lehine olarak değişim göstermiştir.

³⁰ Radilova (1 terzi); Biga (1 saka, 1 değirmenci); Kozarska (1 terzi); Dinkköy (1 arabacı); Gelvere (1 terzi); Selahaddin-i Kebir (1 terzi); Aslıhanlı (1 sığırtmaç, 1 dülger); İneller (1 çarıkçı); Yanıkharmen (1 kelemerci, 4 arabacı); Sırtharman (1 çoban, 1 arabacı, 1 terzi); Kızderbendi (1 dülger, 1 terzi); Cerava (1 terzi, 1 dülger); Cirince (1 çıracı, 5 dülger); Sinitli (1 sığırtmaç); Çirnegöl (1 tohumcu); Alacalar (1 hamal, 1 arabacı); Başıkara (1 taşçı); Rakitova (1 nalbant, 2 balcı, 1 tüfekçi); Kamanıçe (1 kuyumcu, 1 terzi); Dorkova (1 abacı, 1 mandıracı, 1 arabacı); Denizbeyli (1 debbağ); Cumalı (1 abacı); Karagıllu (1 çoban, 1 dülger); Timurcular (1 çoban, 1 hasırcı); Semçine (1 fiçici); Batak (1 semerci); Yenicecuma (2 tüfekçi); Karapınar (1 kömürcü, 1 paçacı); Mecka (1 sığırtmaç, 1 arabacı); Otlukköy ve Dinogat (2 terzi, 1 sabuncu); Poebrem (1 çoban); Saruhanbey (1 manav, 2 nalbant); Okçulu (1 nalbant); Izgarlı (1 çoban, 1 terzi); Çarganlı (1 muytab); Selahaddin-i Sagir (1 çarıkçı); Çanakçı (1 çoban); Zeminorman (1 çoban); Melekhatun (1 arabacı); Bracikova (1 dülger).

³¹ M. Aydın'a göre Tatarpazarı bir pirinç cenneti ya da pirinç deposudur. Aydın, "Tatarpazarcığı", s. 669, 688.

Her ne kadar bu değişim şehir merkezinde belirgin olmasa da -ki şehir merkezindeki kefile bağlanan Müslim gayrimüslim nüfus neredeyse yarı yarıyadır- Tatarpazarı'nın köyleri durumu daha da anlaşılır kılmaktadır. Çünkü köylerde kefile bağlanan gayrimüslimler, Müslümanlardan fazladır. Bu da büyük çoğunluğu Türklerden oluşan bir bölge olarak vurgulanan Tatarpazarı'nın, incelediğimiz dönemde artık bu özelliğini kaybetmeye başladığının bir göstergesidir. Ancak bunda, dağlı isyanlarının bir rolünün olup olmadığı ise bilinmemektedir.

Bünyesinde barındırdığı nüfusla imparatorluğun sosyal dokusunun küçük bir kesitini teşkil eden Tatarpazarı'nın, ilgili dönemde, isyan devri olsa da, iş bulmak ve eğitim almak isteyenler için az da olsa bir cazibe merkezi olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte, Tatarpazarı'nın etrafının duvarlarla çevrilmiş olması gerek Tatarpazarı'nın köylerinden gerekse Rumeli'nin diğer yerlerinden güvenli bir hayat yaşamak arzulayanları da cezbetmiş gibidir. Zira çalışmak ve eğitim almak için gelenler dışında da şehirde göçmenler hayatlarını sürdürmektedir. Ancak bunlar, isyanların yaşandığı bir döneme göre çok fazla da değildir. Muhtemelen bu, Sofya ve Filibe gibi daha tercih edilebilir iki büyük kentin civarda olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat yine de bunun detaylı olarak araştırılması gerekmektedir. Öte yandan göçmenlerin sadece Tatarpazarı'nın merkeziyle sınırlı olmadığı da belirtilmelidir. Nihayetinde Tatarpazarı'nın bazı köylerinde de göçmenler vardır.

Cami ve kiliselerin şehrin silüetini süslediği Tatarpazarı'nda, nüfustaki paylarıyla orantılı olarak, toplumun bütün dinî gruplarının katıldığı hareketli bir ekonomik ve ticari yaşamın izleri görülmektedir. Sonuçta hancısından fırıncısına, bakkalından manavına, kahvecisinden meyhanecisine, terzisinden kuyumcusuna, debbağından saatçisine, simitçisinden tüfekçisine, bostancısından semercisine dek gerek Müslim gerek gayrimüslim çok çeşitli meslek erbabı şehrin mahallelerinde işlerini yürütmektedir. Bu noktada sınırlı da olsa, belirli iş kollarında dine dayalı bir uzmanlaşmadan söz edilebilir. Ancak bu, yukarıda vurgulandığı gibi, Müslümanların tarımla, gayrimüslimlerin ticaretle uğraştığını varsayan şarkiyatçı dinsel iş bölümü tezinden farklılık arz etmektedir. Benzer bir durum köyler için de geçerlidir. Nihayetinde bazıları kente bazıları kırsala yönelik olan geniş iş yelpazesi, Tatarpazarı'nın köylerinde de mevcuttur.

Tatarpazarı'nın gerek merkezinde gerekse köylerinde hareketli bir ekonomik ve ticari yaşamın varlığı göze çarpsa da dağlı isyanlarının bu hareketli ekonomik ve ticari yaşamı etkileyip etkilemediği konusunda bir fikir

1796 TARİHLİ KEFALET DEFTERİNE GÖRE TATARPAZARI KAZASI

beyan etmek, eldeki veriler doğrultusunda zordur. Öte yandan, bir isyan dönemine göre hem şehirdeki hem de köylerdeki asker kökenli kişilerin, nüfusa kıyasla, çok büyük sayılarda olmadığı da açıktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Kâmil Kepeci Defterleri (KK.d.) 805.

Haritalar (HRT.h.) 220.

Diğer Kaynaklar

AKDAĞ, Kader, *19. Yüzyıl Ortalarında Temettuat Defterlerine Göre Tatarpazarı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Tefik Güran, İstanbul 2011.

AYDIN, Mahir, “Tatarpazarcığı”, *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2008, ss. 649-689.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk*, IV, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 2000.

BAŞARAN, Betül, “III. Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, 1789-1792”, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-19. Yüzyıllar*, (der.) Noemi Levy-Alexandre Tourmarkine, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2007, ss. 116-134.

BAŞARAN, Betül - KIRLI, Cengiz, “III. Selim'in Saltanatında (1789-1808) İstanbul Zanaatkârları Üzerine Bazı Gözlemler”, *Ekmeğ Aslanın Ağzında Osmanlı Şehirlerinde Hayatlarını Kazanmak İçin Mücadele Eden Zanaatkârlar*, (der.) Suraiya Faroqhi, Koç Üniversitesi Yay, İstanbul 2017, ss. 277-294.

ERTAN ÜNLÜ

BOYKOV, Grigor ve KIEL, Machiel, “Tatarpazarcığı”, *DİA*, C. 40, İstanbul 2011, ss. 170-172.

BOYKOV, Grigor, *Demographic Features of Ottoman Upper Thrace: A Case Study on Filibe, Tatar Pazarcık And İstanımaka (1472-1614)*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halil İnalçık, Ankara 2004.

_____, https://www.academia.edu/40644751/Tatar_Pazarcık_district_kaza_in_1840s, (10.02.2022).

<https://nisanyanmap.com>, (10.02.2022).

KIEL, Machiel, “Tatar Pazarcık: A Turkish Town in the Heart of Bulgaria, Some Brief Remarks on Its Demographic Development 1485-1874”, *X. Türk Tarih Kongresi, 22-26 Eylül 1986*, C. V, TTK, Ankara 1994, ss. 2567-2581.

KIRLI, Cengiz ve BAŞARAN, Betül, “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Esnafı”, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret*, (der.) Fatmagül Demirel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012, ss. 7-20.

KIRLI, Cengiz, “Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı”, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (ed.) Seyfi Kenan, İSAM Yay., İstanbul 2010, ss. 183-212.

SAYDAM, Abdullah, “Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefâlet Usûlü”, *Toplumsal Tarih*, S. 164, 1997, ss. 4-12.

1796 TARİHLİ KEFALET DEFTERİNE GÖRE TATARPAZARI KAZASI

EKLER

Ek-1. Tatarpazarı Merkezinde Kefile Bağlanan Kişi Sayısı

Sıra No	Mahalleler	Müslim	Gayrimüslim	Yahudi	Kıpti	Toplam
1	Akmescid	19	16			35
2	Ayasbey	128	13			141
3	Bostan	66				66
4	Boyacıbalı	17				17
5	Cami-i Atik	130				130
6	Çaksalın	74	74			148
7	Divan-ı Sefer	59	83			142
8	Hacısalih	60				60
9	Hacıklıç	62	62			124
10	İbrahimpaşa	86	105			191
11	İmaret	35				35
12	Karaderzi	59				59
13	Kâtib Yusuf	97				97
14	Mahalle-i Hanardı				27	27
15	Mahalle-i Kalburciyan				58	58
16	Mahalle-i Yenimahalle				29	29
17	Mahmud-ı Atik	31	7			38
18	Musalla	81	78			159
19	Naibhamza	69				69
20	Ortacami-i Şerif	29				29
21	Ökçebasan	104	86			190
22	Sadihoca	57				57
23	Varoş		111			111
Toplam		1.263	635	-	114	2.012
	Ahali-i Yahudiyan bi'l-cümle			44		44
	Derun-ı şehirde olan talibler	17				17
	Derun-ı şehirde dikiciyan halifeleri	25				25
	Menzil amesi	14	37		6	57
	Şehirdeki bostancı reayaları		51			51
	Hanlarda kalan ırgat vs.	3	32		1	36
	Ekmek fırınlarında çalışanlar		50			50
	Bakkal çalışanları		25			25
Toplam		59	195	44	7	305
Genel Toplam		1.322	830	44	121	2.317

Ek-2. Tatarpazarı Köylerinde Kefile Bağlanan Kişi Sayısı

Sıra No	Köyler	Müslüman	Gayrimüslim	Kıptı	Toplam
1	Abdallar	50			50
2	Abdüssamedli	28			28
3	Akıncı		98		98
4	Alacalar	4	16		20
5	Alihoca		69		69
6	Arnavut		60		60
7	Ashıhanlı		82		82
8	Aygırköy		94		94
9	Baldo		19		19
10	Balikkısığı	37			37
11	Bana	126		7	133
12	Barutin	92			92
13	Başıkaraılı	6	11		17
14	Batak		145		145
15	Batkun		87		87
16	Belve-i Atik		88		88
17	Belve-i Cedid		51		51
18	Biga	25	34	3	62
19	Boşile		80		80
20	Bracikova	73			73
21	Butva		14		14
22	Butva Banesi		210		210
23	Cafer Fakih mahallatından Caferli Mahallesi	31			31
24	Cerava		162		162
25	Cirince	27	59		86
26	Cumalı	27	24		51
27	Çanakçı	17	12		29
28	Çarganlı	56	2		58
29	Çavdar Mahallesi	47			47
30	Çirnegöl		166		166
31	Denizbeyli	40			40
32	Dereharman Mahallesi		8		8
33	Derecik		127		127
34	Desbotbeyi Mahallesi	53			53
35	Desiceva		178		178
36	Dinkköy		48		48
37	Doğanköy	54	34		88
38	Doğanlı	27			27
39	Dorkova	74		3	77
40	Dölen	93			93
41	Emirli	26			26

1796 TARİHLİ KEFALET DEFTERİNE GÖRE TATARPAZARI KAZASI

42	Erkublu	36		36
43	Gelvere		177	177
44	Gölemen		12	12
45	Göncülü	14		14
46	Horsova	25		25
47	Hisarcık		291	23
48	Hisarcık mahallatından Gulak Mahallesi		25	25
49	Hisarcık mahallatından Yanıkharman Mahallesi		87	87
50	Hotan	52		52
51	Izgarlı	22	61	83
52	İneller	109		109
53	İstirilce	61	133	194
54	İztrakoca		34	34
55	Kamanıçe		100	100
56	Karailyaşlı		99	99
57	Karamürselli		128	128
58	Karayakublu	35		35
59	Karabulak	33		33
60	Karagıllu	19	60	79
61	Karapınar		127	127
62	Kasablı	10	70	80
63	Kasımlı		10	10
64	Kızderbendi		74	74
65	Koçaklı	18		18
66	Korova	172		2
67	Koruköy		131	131
68	Kozarska		38	38
69	Kösemurad		24	24
70	Küpelı		69	69
71	Mahalle-i Oruclu	43		43
72	Manendli		94	94
73	Mecka		216	216
74	Melekhatur		12	12
75	Muslu		43	43
76	Müsellem	4	8	12
77	Oğurcalar	15	14	29
78	Okçulu	43		43
79	Ortaköy	68		68
80	Osnova	14		14
81	Otlukköy ve Dinogat		761	761
82	Patalınce		180	180
83	Peştere	130	209	339
84	Petriç		145	145
85	Poebrem		121	121
86	Popince		83	83

ERTAN ÜNLÜ

87	Radilova		82		82
88	Rakitova	122	10	12	144
89	Sağırkoca		33		33
90	Saidli		48		48
91	Selahaddin-i Kebir		44		44
92	Selahaddin-i Sagir	25	24		49
93	Saruhanbey	35	68		103
94	Semçine		82		82
95	Sığircık		180		180
96	Sırtharman Mahallesi		58		58
97	Sinitli		116		116
98	Şahlar		34		34
99	Şeyhhashı		42		42
100	Tekfur		19		19
101	Timurcular	14	19		33
102	Varvara		181		181
103	Yassıcaköy	7	15		22
104	Yellidere		80		80
105	Yenicecuma	35			35
106	Yılandılı	125	2		127
107	Yıldılar		40		40
108	Zeminorman	34	30		64
Toplam		2.333	6.821	50	9.204
	Perakende Kıptiler			386	386
	Çiftlik ırgatları		311	4	315
Toplam			311	390	701
Genel Toplam		2.333	7.132	440	9.905

Ek-4. Tatarpazarı Kazası Kefalet Defterinden Bir Sayfa

<p>3</p> <p>حای مشر سارون ابن حای مصطفی ابراهیم ابن ولی</p>	<p>فتاح سبھی علی عبدالقادر</p>	<p>حای مشر سارون ابن حای مصطفی ابراهیم ابن ولی</p>	<p>2</p> <p>د فتراولر کله ایله بیلک ایلوز اوان برسنه سی ماه برسیه اوله لیک غوستون دوشینه تار باراری نصرتنک نصرت و ذرا لره کاش اهل اسلام و اهل ذمت رعایا لیکه شتیبا بر کیم بکلریم واعانت شتیبا ده بولیمه بکلریم به یانیندن یوقا روسی کنفا به ربعلی صهونه حالادوم ایل برسی دولتوغنا یوقا حق پشاه حضرت بیک بولدی امر و سلو بلید برسنه نصرتین سیر یولان نصرت ن اغای صی حدوتو کله بک نصرتی صحتی و صحت شرح و حالادوشینه نوزوره و یوده سی درگاه عالی قوی بکلریم ن سعادتو بکلریم بک فولکری صحتی کنفا به ربط اوله نصرت و نصرتکان د ذرا لراسیلری دفتر بر بر و ده ان ذکر اولمور ط ۱۱</p>
<p>سیدنا زین عظیم محمد ابن علی</p>	<p>علی اراوغلی محمد عبدی نعیمت</p>	<p>سیدنا زین عظیم محمد ابن علی</p>	<p>مصدق ابراهیم ابن حای ابراهیم اسعد خان اغا اسعد خان اغا</p>
<p>نصرت محمد ابن ولی مصلحه سبھی</p>	<p>نصرت محمد ابن ولی مصلحه سبھی</p>	<p>نصرت محمد ابن ولی مصلحه سبھی</p>	<p>اسعد خان ابن حای ابراهیم اسعد خان اغا اسعد خان اغا</p>
<p>نصرت محمد ابن ولی مصلحه سبھی</p>	<p>نصرت محمد ابن ولی مصلحه سبھی</p>	<p>نصرت محمد ابن ولی مصلحه سبھی</p>	<p>اسعد خان ابن حای ابراهیم اسعد خان اغا اسعد خان اغا</p>
<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>اسعد خان ابن حای ابراهیم اسعد خان اغا اسعد خان اغا</p>
<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>اسعد خان ابن حای ابراهیم اسعد خان اغا اسعد خان اغا</p>
<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>اسعد خان ابن حای ابراهیم اسعد خان اغا اسعد خان اغا</p>
<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>عبدی نعیمت محمد ابن علی</p>	<p>اسعد خان ابن حای ابراهیم اسعد خان اغا اسعد خان اغا</p>

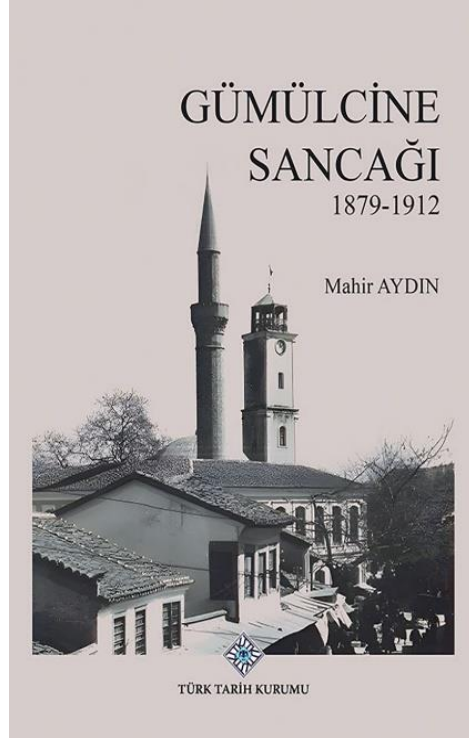
Mahir Aydın, *Gümülcine Sancağı 1879-1912*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2022, 220 sayfa, ISBN: 978-975-17-5208-6.

Metin MENEKŞE*

*“Kalbimde bir hayali kalıp
kaybolan şehir,
Ayrılmanın bıraktığı hicran
derindedir.
Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok
sene,
Biz sende olmasak bile sen bizdesin
gene.”¹*

“Kaybolan Şehir”, Yahya Kemal
Beyatlı

Türklerin Balkanlar’da geliştirdiği medeniyet ve yaşadığı hayat macerası sosyal bilimlerin pek çok alanında önemli bir yer tutmaktadır. Pek çok yazar, bu coğrafyadaki tarihi hadiseleri, şehirleri, tabii güzellikleri, kültürleri, gündelik hayatı ve daha birçok sosyal ve beşeri konuları işlemiştir. Nitekim beş buçuk asır süren Osmanlı hâkimiyeti devrinden geriye inkâr

* Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Muğla, ORCID: orcid.org/0000-0003-1192-3161, E-posta: m.menekse@mu.edu.tr

¹ Yahya Kemal Beyatlı, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1967, s. 77-78.

edilemez zengin bir kültürel miras² kalmıştır. Fetihden sonra bölgeye önemli miktarda hizmet ve yatırımlar yapılmıştır. Osmanlılar, bir taraftan camiler, hamamlar, tekkeler, türbeler, köprüler, kervansaraylar, çeşmeler gibi mimari eserleri inşa ederken, diğer taraftan da beraberlerinde Anadolu'dan getirdikleri çok sayıda insanı buraya entegre etmişlerdir. Ve bu insanlar, dil, folklor, müzik, mimari, şehir düzenlemesi ve yemek gibi çok çeşitli alanlarda Balkan halklarını etkilemişler ve aynı zamanda onlardan etkilenmişlerdir. Balkanlar, zamanla Osmanlı kültür coğrafyasının velüd bölgelerinden biri olmuştur. Burada ortaya çıkan çok renkli ve yoğun kültürel mozaik, bölgenin kaybedilmesinden sonra Anadolu'ya taşınmıştır. Geride, bu sürece tanıklık eden ve tarihi, kültürel izleri asırlardır bünyesinde barındıran önemli şehirler kalmıştır. İşte bu şehirlerden bir tanesi de Gümülcine'dir.

Gümülcine, Osmanlı Devleti'nin önemli akıncı beylerinden olan Gazi Evrenos Bey tarafından fethedilmiştir. 1371 yılından itibaren şehir, Evrenos Bey tarafından uç merkezi olarak kullanılmıştır. 1570 yılına kadar Rumeli Eyaleti'nin Paşa Sancağı'na bağlı bir kaza iken, bu yıldan itibaren kısa bir süre Gümülcine Sancağı'nın merkez nahiyesi olmuştur. 17. yüzyıldan itibaren yeniden Paşa Sancağı'na bağlanırken, 1879'dan sonra Edirne Vilayeti'ne bağlı altı sancaktan birini teşkil etmiştir. Şehir, 1912 yılına kadar yaklaşık beş buçuk asır kesintisiz Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.³

Günümüzde Gümülcine, Yunanistan'ın Trakya bölgesinde bulunmakta olup "Komotini" adıyla da bilinmektedir. Çok kültürlü tarihi ve mimari yapıları ile önemli bir yere sahiptir. Şehirde Türklerin ve Yunanlıların birlikte yaşadığı görülmektedir. 1970'lere kadar Abdülhamid döneminin Osmanlı dış görünümünü koruyan şehir, bu tarihten itibaren modernleşme sürecine girmiş ve eski yapısını büyük oranda kaybetmiştir. Eski Osmanlı görünümü sadece çarşı semtinde muhafaza edilmektedir.⁴

² Halil İnalçık, "The Meaning of Legacy: The Ottoman Case", *Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East*, (ed.) L. Carl Brown, Columbia University Press, New York 1996, s. 18.

³ Gümülcine hakkında detaylı bilgi için bkz. Machiel Kiel, "Gümülcine", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XIV, İstanbul 1996, s. 268-270. Turan Gökçe, "Gümülcine Kasabası Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler (XV-XIX. Yüzyıllar)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 20, 2005, s. 79-112. Emine Gümüşsoy, "Gümülcine'nin İdari Yapısı ve Nüfusu (1831-1900)", *Tarih Okulu Dergisi*, 21, 2015, s. 215-221. Cengiz Parlak, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gümülcine Kazasının İktisadî Durumu Üzerine Tespitler", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt III, Sayı 6, Temmuz 2013, s. 85-120.

⁴ Kiel, *a.g.m.*, s. 270.

Osmanlı Dönemi'nde Evrenos Bey ile özdeşleşen, Rumeli'ye ayak basılması üzerinden 10 yıl geçmeden imparatorluğa katılan ve yaklaşık beş buçuk asır bir “*Türkmen Beldesi*” olma özelliğini sürdüren Gümülcine üzerine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mahir Aydın tarafından bir eser kaleme alınmıştır. Aydın'ın, 1879-1912 yıllarını kapsayan “*Gümülcine Sancağı*” isimli bu eseri Türk Tarih Kurumu tarafından 2022 yılında yayımlanmıştır. Eser; *İçindekiler, Önsöz, Dokuz Bölüm, Sonuç, Kaynaklar ve Dizin*'den oluşmaktadır. Toplam 220 sayfadır.

Aydın, çalışmasının *Önsöz*'üne edebi bir üslupla başlarken, Gümülcine'nin coğrafi güzelliğini şu ifadelerle anlatmıştır; “...*Yeryüzünün “en güzel denizi” Ege'dir. Ona yukarıdan kıyı olan Gümülcine de, “güzel belde”dir. Bu değerlendirme, Gümülcine'ye yapılan bir övgü değildir. Çünkü onun güzelliğini, yüzyıllar öncesinden Evliya Çelebi de anlatır, bugün Gümülcine'ye “yolu düşen” de anlar...*”

Çalışmanın çıkış noktasını, 2017 yılında İstanbul'da düzenlenen “*Balkanlarda Türk Kültürü: Batı Trakya Sempozyumu*”nun teşkil ettiğini belirten yazar, bu sempozyumda, imparatorluk taşrasına bir örnek olarak, “*Gümülcine Mülkiye İdadisi*”⁵ başlıklı bildirisini sunmuştur. Sempozyum sonrası Batı Trakya'ya yapılan ziyaret kapsamında da Gümülcine'yi görme fırsatını elde etmiştir. Aydın, Evliya Çelebi'nin de belirttiği gibi, “*cömert ve dost davranışlı*” ortamla karşılaşmış ve buradan, “*Gümülcine (1879-1912)*” sürecini araştırma sözüyle ayrılmıştır.

1879-1912 yılları arasını, yani 33 yıllık bir süreci ele almanın kolay olmayacağını bilen Aydın, 36 yıldır Rumeli üzerine yapmış olduğu çalışmalarından ve bu çalışmalardan elde ettiği bilgi birikiminden cesaret alarak yazmaya koyulmuştur. Nitekim doktora çalışmasını⁶ bu coğrafya üzerine yapan yazar, daha sonra bu alanda çok sayıda bildiri, makale, kitap kaleme almıştır.

Eserin ilk bölümü, “*Gümülcine Sancağı'nın Doğası*” (s. 1-18) hakkındadır. Edirne Vilayeti'ni oluşturan altı sancaktan biri olan Gümülcine'nin *sınırları*, engebeli ve değişken olan *toprakları*, Akdeniz

⁵ İlgili çalışma daha sonra makale olarak yayımlanmıştır. Bkz. Mahir Aydın, “Gümülcine Mülkiye İdadisi”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 33, 2018-1, s. 79-105.

⁶ Doktora çalışması TTK tarafından yayımlanmıştır. Bkz. Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, TTK, Ankara 1992.

iklimine sahip olan *havası, akarsuları, yolları, köprüleri ve koruları* bu bölümün alt başlıklarını teşkil etmektedir. Her ne kadar kuzey ve doğusu dağlık ise de güneyindeki ova o derece verimlidir. İdari teşkilatlanmada ve bölgenin askeri, ekonomik durumunda doğu-batı yönünde uzanan yolların önemli bir etkisi vardır. 16. yüzyılda sadece bir köprüden söz edilirken, 19. yüzyıla gelindiğinde ise bu sayı 78'e ulaşmıştır. Bu bölümdeki verilerin önemli bir kısmı Osmanlı Arşivi belgelerinden ve Edirne Vilayeti Salnameleri'nden elde edilmiştir.

“*Gümülcine Sancağı'nın Yerleşimi*” (s. 19-40) başlığını taşıyan ikinci bölümde, Gümülcine'nin *ilk yerleşimi, ikinci yerleşimi, kazaları, nahiyeleri, köyleri ve mahalleleri* alt başlıklarına yer verilmiştir. Bu bölümde, Roma İmparatorluğu döneminden başlanarak Osmanlı ve Saruhan beylikleri dönemi, Gümülcine'nin fethi ile birlikte Edirne'ye bağlanmasıyla Osmanlı Devleti Dönemi yerleşimleri ele alınmıştır. Orta Çağ sonlarında ıssız ve sessiz bir yer olan Gümülcine'nin, Türk yönetimi ile birlikte Anadolu'dan Türkmen halkın göçürülmesiyle şenlendirildiği görülmektedir. Kaza, nahiyeye, köy ve mahalle yerleşimlerinin adları, bağlı buldukları yerleşimler, bunların zaman içerisinde değişimi tablolarla desteklenerek gösterilmiştir. Osmanlı Arşivi belgeleri, Edirne Vilayet Salnameleri ve Gümülcine Sicil Defterleri bu bölümde faydalanılan önemli kaynakları oluşturmaktadır.

“*Gümülcine Sancağı'nın Yönetimi*” (s. 41-62) başlığını taşıyan üçüncü bölüm ise Gümülcine'nin *hükümeti, belediyesi, adliyesi, maliyesi, askeriyesi, cemaat meclisi, haberleşmesi, hastanesi ve hapishanesi* alt başlıklarından oluşmaktadır. Türk yönetimine geçişinden sonra yaklaşık 200 yıl 300 ev halkından ibaret olan Gümülcine'nin, 1500'lü yılların sonundan itibaren gelişmeye başladığı ve en nihayetinde 19. yüzyılın ikinci yarısında 24.478 nüfusa ulaştığı görülmektedir. Bu büyüme ile birlikte teşkilat yapısının gelişmesi, yeni kurumlar teşkil edilmesi söz konusu olmuştur. Elde edilen veriler, çoğunlukla arşiv belgelerinden ve salnamelerden istifadeyle tablolar halinde ortaya konulmuştur.

Dördüncü bölüm başlığı ise “*Gümülcine Sancağı'nın Halkı*”na (s. 63-84) ayrılmıştır. Bu bölümün konu başlıkları altında öncelikle Gümülcine'de yaşayan *Türk, Rum, Ermeni, Bulgar, Yahudi ve Çingene* halkları ele alınmış ve elde edilen nüfus verileri tablolar halinde ortaya konulmuştur. Her ne kadar kayıtlarda Türk yerine Müslüman tanımı geçse de bunun karşılığı olan Arap, Boşnak, Arnavut veya Çerkez olmadığı için yalnızca Türk kullanılmıştır. Gümülcine sancağı nüfusunun kimliğinin yüzyıllar içerisinde değişimi,

nüfusun vergilendirilmesi, ekonomik açıdan öne çıkan halklar ve yerleşimleri bu bölümde ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Diğer başlıklar altında ise Gümülcine'nin *evleri*, *ev gereçleri*, *yiyecekleri*, *içecekleri*, *giyecekleri* konusunda açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Bütün bu hususlar, Osmanlı Arşivi belgeleri, Gümülcine Sicil Defterleri ve Edirne Vilayet Salnameleri'nden yararlanılarak tablolar halinde gösterilmiştir.

“Gümülcine Sancağı'nın Dini Yapıları” (s. 85-102) ana başlığı altındaki beşinci bölümde, “Gümülcine'deki Vakıf Eserleri” ele alınmıştır. Sosyal devlet anlayışının söz konusu yıllarda var olmaması dini yapıların kişilerin özel çabalarıyla yapılmasını gerekli kıldığı, sosyal hayatın temel değerlerini dini yapıların oluşturduğu anlatılarak bu bölüme giriş yapılmıştır. Alt başlıklarda Gümülcine'nin *cami-mescitleri*, *kilise-havraları*, *imareti*, *tekke-zaviyeleri*, *türbeleri*, *mezarlıkları* ve *vakıfları* yer almaktadır. Bu bölümde çoğunlukta olarak Osmanlı Arşivi belgeleri kullanılmakla birlikte, Gümülcine Sicil Defterleri ve Edirne Vilayet Salnameleri'nden de istifade edilmiştir.

Altıncı bölüm “Gümülcine Sancağı'nın Tarımı” (s. 103-120) başlığını taşımaktadır. Gümülcine'nin bağ, bahçe, çiftlik ve tarla gibi tarım alanları hakkında bilgi verilmiştir. *Buğday*, *arpa*, *meyve*, *sebze*, *tütün*, *pamuk*, *kendir* alt başlıkları içerisinde elde edilen bu ürünlerin üretim yerleri, miktarı, fiyatı, ticareti, vergisi gibi konular işlenmiştir. Bölgedeki ürünlerin çeşitliliğinde, iklim şartlarının ve verimli toprağının elverişliliğine dikkat çekilmiş, ürün dağıtımı konusunda sancağın coğrafi konumundan dolayı hem kara ulaşımının hem de deniz kıyısında olmasından dolayı gemilerle ulaşımın kolaylığı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde de yine çoğunlukta olarak Osmanlı Arşivi belgelerinden, ayrıca Gümülcine Sicil Defterleri ve Edirne Vilayet Salnameleri'nden istifade edilmiştir.

Yedinci bölüm ise “Gümülcine Sancağı'nın Hayvancılığı” (s. 121-140) ana başlığını taşımaktadır. Bu bölüme bölgenin hayvancılığına dair genel bir giriş yapıldıktan sonra Gümülcine'nin *kışlakları*, *koyun yetiştiriciliği*, *sığır yetiştiriciliği*, *at yetiştiriciliği*, *balıkçılığı*, *arıcılığı*, *ipek üretimi*, *dericiliği* ve *yün üretimi* alt başlıkları çerçevesinde elde edilen veriler çok sayıda tablo ile ortaya konulmuş ve bunlar üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Havaşı ve toprağı uygun, tarıma elverişli bir bölgede bulunmanın bir sonucu olarak Gümülcine ekonomisinde hayvancılığın önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim buradaki üretim, hem sancağın ihtiyacını karşılamış hem de başkente önemli bir destek sağlamıştır. Bu

bölümde de yine çoğunlukta olarak arşiv belgelerinden, ayrıca sicil defterlerinden ve salnamelerden istifade edilmiştir.

Sekizinci bölüm “*Gümülcine Sancağı'nın Ekonomisi*” (s. 141-164) ana başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Gümülcine'nin *meslekleri, ticarethaneleri, çarşıları, pazarları, panayırları, iskelesi, tuz üretimi, şap üretimi, madenleri, bankaları, kumpanyaları ve bütçesi* alt başlıkları altında sancağın ekonomisi ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Bu kısımda elde edilen veriler de çoğunlukta olarak arşiv belgelerinden faydalanmak suretiyle ortaya konulmuştur.

Dokuzuncu ve son bölüm ise “*Gümülcine Sancağı'nın Eğitimi*”ne (s. 165-188) ayrılmıştır. Gümülcine'nin *medrese-sıbyan okulu, ilk-ortaokulu, Rum Okulu, Bulgar Okulu, Ermeni Okulu, Yahudi Okulu, Mülkiye İdadisi* alt başlıkları altında sancağın eğitim-öğretim kurumları hakkında bilgi verilmiştir. Mektepler, eğitim verenler ve okutulan dersler arşiv belgelerinden ve Edirne Vilayet Salnameleri'nden elde edilen veriler doğrultusunda tablolar halinde sunulmuştur.

Sonuç (s. 189-190) bölümünde, Gümülcine'nin günümüze uzanan hikâyesine dair kısa bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde Gümülcine'nin, Preveze Kalesi'ndeki askere maaş götürmek için geçilen, donanmaya usta kalyoncular veren, başkenti besleyen bir yer olduğuna dikkat çekilmiştir. İmparatorluktan son ayrılan sancağın, Balkan Harbi ile Bulgaristan toprağı olduğu, kısa bir dönemde bölgede *kültürel yıkım* ve *etnik baskı* yaşandığı ve en nihayetinde Dedeağaç, İskeçe ve Kavala ile birlikte Yunanistan'a bırakıldığı belirtilmiştir. Bundan sonraki süreçte Yunanistan'ın, Avrupa'dan da yüz bularak, devletlerarası hukuka ve komşuluk anlayışına sığmayan politik oyunlar ile *hoyrat* bir şekilde hareket ettiği, bu yaklaşımın ise Gümülcine insanını daha bilinçli, daha güçlü ve daha kimlikli kıldığı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak eser, 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Gümülcine Sancağı'nın coğrafî, idari, sosyal ve ekonomik durumunu konu almaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri, salnâmeler ve resmî yayınlar temelinde konular işlenmiştir. Dipnotlara sıklıkla başvurulması ve zengin kaynak kullanımı eserin güvenilirliğini artırmıştır. Eser oldukça sade ve duru bir dille yazılmıştır. Bazı yerlerde edebî bir üsluba yer vermesi ise esere renk katmıştır.

Eser, Tanzimat Fermanı ile başlayan ve imparatorluk genelinde siyasi, sosyal, ekonomik alanlarda meydana gelen değişim ve dönüşümün bir Osmanlı Sancağı'ndaki yansımalarının özgün bir şekilde ortaya konulması açısından değerlidir. Ayrıca, şehir tarihçiliği çalışmalarına da önemli bir katkı sağlamıştır. Akademik bir çalışmanın ürünü olan bu değerli eseri bilim dünyasına kazandıran Prof. Dr. Mahir Aydın'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ve son olarak, Üsküp doğumlu Yahya Kemal'in de ifade ettiği gibi; *“Türklük Avrupa'ya doğru cezr ü meddi biten bir deniz gibi o dağlardan çekilmiş, lakin tuzunu bırakmış. Bütün o toprak Türklük kokuyor.”*⁷

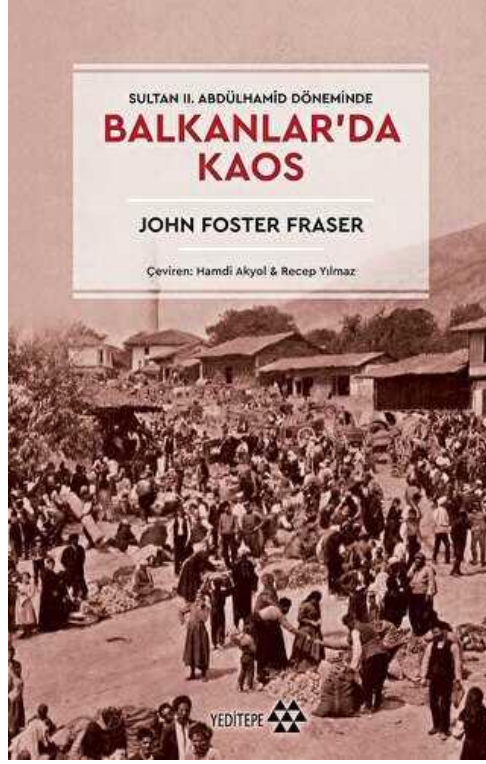
Dolayısıyla, gönül yolunun geçtiği her karış toprak ile bir bağımız vardır. Şairin de dediği gibi *“o bizde olmasa da biz ondayızdır.”*

⁷ Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum Gençliğim Siyasî ve Edebî Hâtıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2012, s. 147.

John Foster Fraser, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde: Balkanlar'da Kaos*, Çeviren: Hamdi Akyol & Recep Yılmaz, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2022, 280 sayfa, ISBN 9786257477758.

Pınar YİĞİT TÜRKER*

20. yüzyıla büyük gerilimler, etnik ayrışmalar ve siyasi rakiplerinin ciddi askerî baskılarıyla adım atan Osmanlı Devleti için Balkanlarda tutunmak artık imkânsız gibi görünmeye başlamıştı. İmparatorluğu parçalanmaya doğru götüren bu kötü gidişatı tersine çevirmek, ya da hiç değilse bile biraz olsun yavaşlatmak adına atılan tüm sosyo-politik adımlar başarısız olmuş, tebaanın bütünüyle eşit statüde olması ilkesine dayanan Osmanlıcılık fikrinin mayası tutmamıştı. Balkanlar kimsenin bir diğerine acımadığı etnik bir isyan ateşinin içine doğru çekilirken, Osmanlı Devleti eldeki kısımlarla asayışı sağlamak adına sert önlemler almaya çalışıyor, ancak Batılı devletlerin bile isteye silahlandırdıkları çetecilerin baskınlarından yılmış bir şekilde, yerel ahali üzerindeki baskıyı had safhaya getirerek huzursuzluk

* Dr., Isparta, ORCID: 0000-0001-6515-6506, E-Posta: pinaryigit07@hotmail.com

ortamının üzerine tuz biber ekiyordu. Osmanlı Balkanları artık Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rusya'nın yoğun politik baskıları ve İngiltere'nin ise manipülatif propagandalarının odağı durumundaydı.

Balkanlarda ahval bu durumdayken İngiliz asıllı bir İskoç olan John Foster Fraser 1904-1905 yılları arasında vuku bulan gezisi sırasında bölgenin fotoğrafını çektiği *Pictures from the Balkans* adlı eserini vücuda getirdi. Elimizde mevcut olan bu eser dikkatle tetkik edildiğinde, Türklere karşı takınılan nefret dili bir kenara bırakılacak olursa, son derece çarpıcı tespitlerin yer aldığı görülecektir. Eseri *Sultan II. Abdülhamid Döneminde: Balkanlar'da Kaos* adıyla Recep Yılmaz ile birlikte Türkçeye aktaran Hamdi Akyol'un tespitiyle yazarın Türklere karşı takındığı bu tahkir edici dilin sebebi Osmanlı Devleti'nin Sultan II. Abdülhamid devrinde İngiliz müttefiki olmaktan çıkıp Almanya'ya yaklaşmasıydı. Bu durumun yaratmış olduğu nefret Fraser'ın çoğu kere haddi aşan ifadelerinde, rahatsız edici ve bir o kadar da lüzumsuz betimlemelerinde kendisini hissettirir. Bununla birlikte yazarın Balkanlarda yaşanan ayrışmalar, çatışmalar ve kargaşa ortamı hakkındaki aktarımları taraflı da olsa katıksız ve gerçekçidir.

Kitap, yazarın Balkanlarda bulunduğu 2 yılı aşkın bir süre zarfında yerinde gözlemleyerek kayıt altına aldığı 27 adet bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm *Kaynayan Kazan: Makedonya* başlığını taşımaktadır. "Makedonya Sorunu" olarak bilinen etnik ayrışma sürecinin en keskin zamanlarını mercek altına alan yazar, Osmanlı'nın artık bölgede yalnızca istenmeyen bir misafir konumunda olduğu tespitini yaptıktan sonra Makedonya'nın Romanya, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi devletlerin yutmaya hazırlandığı bir av haline dönüştürüldüğünü, buna mukabil İngiltere'nin işgal için değil yalnızca Makedonya halkının özgürlüğü için bölgede faaliyetlerde bulunduğu şeklinde trajikomik bir iddia ortaya atmaktadır. Bu iddianın gerçekçiliğini okuyucuların takdirine bırakarak şunu ifade etmek gerekir ki yazarın Makedonya'nın geleceği için kan dökmekten çekilmeyecek çok fazla hizibin bulunduğu tespiti oldukça yerindedir. İnanç eksenli bir siyasi oluşum hareketinin odağında bulunan Makedonya için sadece Hristiyan olmak bir aidiyet yaratmamaktadır. Zira Fraser'ın da belirttiği gibi Hristiyanların birbirine yaptığı zulmün yanında Türklerin baskıları bir hiçtir. Buna örnek olarak da Bulgar çetelerinin Hristiyan halkı Fener Rum Kilisesi'nden ayrılarak Bulgar Kilisesi'ne tabi olmaya zorlamasını ve buna riayet etmeyenleri katletmesini göstermektedir. Yazarın bir Bulgar çeteci ile arasında geçen diyalog da son derece çarpıcıdır. Bulgar çete lideri Türkleri kışkırtarak Makedonya'da onları Hristiyanlara karşı bir

katliam yapmaya zorlama planlarından bahsetmektedir. Ona göre bu bağımsızlık için ödenmesi gereken bir bedeldir. Katliam Batılı devletleri Osmanlı'ya karşı birleştirecek ve onların yanında yer almalarını sağlayacaktır. Fraser'ın Makedonya'nın geleceği için temennisi ise şöyledir: Her türlü etnik ve dinî farklılığa rağmen asırlardır bir arada yaşayan Makedonya halkının kendi bağımsız devletini kurması ve Türk, Rum, Bulgar, Romen vs. herkesin Makedonyalı kimliği altında yaşamaya devam etmesi.

Belgrad başlığını taşıyan ikinci bölüm Sırp Krallığı'nın başkenti olan Belgrad'ı ve Sırpları betimlemektedir. Ancak satırların devamı kısa süre önce yaşanan bir askerî darbenin kanlı yüzünü aydınlatan bilgilerle doludur. Sırbistan tahtında kısa zaman öncesine kadar Obranoviç hanedanından genç Kral Alexander ve kendisinden yaşça büyük eşi Draga oturmaktaydı. Ancak bu iktidar Karacorçeviç hanedanının Sırp tahtına oturmasıyla sonuçlanan kanlı bir cinayetle son buldu. Kral ve Kraliçe bir grup asker tarafından vahşi bir şekilde katledildiler ve bu trajedi sonucunda yeni kral Petar oldu. Kral Petar'ın bir cinayet üzerine kurulu iktidarını mercek altına alan yazar, halkın içten içe yeni krala karşı tepki duyduğunu, onu tam anlamıyla benimsemediğini, ancak yine de kadere olan bağlılıklarının Petar'ı meşru kılan en önemli dayanak olduğunu dile getirmektedir. Zira olan olmuştur ve artık Kral Petar'dır.

Üçüncü bölüm *Sırp Meclisi'nde Bir Celse* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Sırpların geleneksel meclisi *Skupstina*'daki bir oturuma konuk olan Fraser, meclis binasının yapısından tutun da Sırp vekillerin hal ve hareketlerine, vekillerin seçilme şekline siyasi eğilimlerine, meclisteki oturma düzeninden vekil maaşlarına kadar birçok konu hakkında aktarımlar yapmaktadır. Yazar aynı zamanda dönemin Sırp Başbakanı M. Stoyanoviç ile de bizzat görüşerek onunla arasında geçen diyaloga satırlarında yer vermektedir.

Fraser'ın eserinin dördüncü bölümü *Manastır'da İnziva* başlığını taşımaktadır. Bu seferki durak Sırbistan'ın en meşhur manastırı olan Sucuazköy (Studenica) Manastırı'dır. Manastır Sırp krallığının ilk kralı olan Stefan Nemanja'nın kemiklerinin gömülü olduğu yerdir ve bu bakımdan Sırp krallığı için çok önemlidir. Yazar manastırdaki yadigarlardan da bahsetmektedir. Aktardığına göre manastırda I. Petro'nu hediyesi olan ve Slav dili ile yazılmış kutsal kitaplar bulunmaktadır. Eski Sırp diliyle yazılan eserlerin ve Bizans'a ait aziz fresklerinin ise Türkler tarafından tahrip edildiğinden bahsedilmektedir ki bu bilgi de ispata muhtaçtır. Sırbistan'ın orta yerinde

capcanlı ve dimdik ayakta kalan bir manastıra tahammül gösteren Türkler, her ne hikmetse freskleri mızrak uçlarıyla kazıyarak zarar vermiştir.

Köylü Millet başlığını taşıyan beşinci bölümde Fraser Sırp halkının yaşam tarzını irdelemektedir. Ona göre Sırp'lar sade ve mütevazı bir yaşam sürmeyi seven gösterişten olabildiğince uzak bir toplumdur. Belgrad dışında öne çıkan bir başka şehirden söz etmek çok zordur. Sanayi kolları yok denecek kadar azdır ve halk büyük oranda ziraata bağlı bir şekilde geçimini sağlamaktadır. Sırp'lar ticari manada ise tamamen Avusturya'nın hükümlerine tabi bir durumdadır. Fraser satırlarında Sırp'ların aile yaşamı, askerlik, vergi sistemi, ücretlendirmeler vb. konulara da değinerek Sırbistan faslını nihayete erdirmektedir.

Yazarın bir sonraki adresi Bulgaristan ve onun başkenti *Sofya* olmuştur. Altıncı bölüm Fraser'a göre Türklerin elinde sefil olan ve istiklaline kavuştuktan sonra hızla (!) gelişerek büyüleyici bir doku kazanan Sofya şehrine atfedilmiştir. Yazarın Balkanları imar etme konusunda oldukça hassas davranan Türkleri, konu onları yermeye gelince hiçbir fırsatı geri çevirmeyen Bulgar anlatısının etkisinde kalarak betimlediğine şüphe yoktur. Zaten ilerleyen satırlar adeta bir kâbusu andıran Türk boyunduruğundan, kurtuluşa doğru giden süreci epik bir dille aktarmaktadır. Yazar eserin yedinci bölümü olan *Bir Parça Eski Bulgaristan*'da asırlarca Türk hakimiyetinde kalmış bir şehir olan Tırnova sokaklarında gezerken de aynı ötekileştirici ifadelerini sürdürmektedir. Sekizinci bölümde ele alınan konu 93 Harbi'nde Türkler ve Ruslar arasında en çetin mücadelelerin yaşandığı *Şıpka Geçidi*'dir. Ve bir sonraki bölüm gülleri ile meşhur Trakya kasabası Kazanlık. Yani *Avrupa'nın Gül Bahçesi*.

Fraser'ın onuncu bölümde betimlediği yer *Ovadaki Şehir*: Filibe'dir. Kadim Makedon Kralı Philip'in şehri. Yakın geçmişin kozmopolit Osmanlı kenti ve dahi zamanın Bulgaristan'ına terkedilmiş, ancak Müslüman Türklerin de yaşamaya devam ettiği bir Trakya şehri.

Fraser eserinin on birinci bölümünde satırlarından pek de hazetmediğini açık bir şekilde anladığımız *Türklerin Ülkesine* adım atmaktadır. Yazarın bindiği tren Türk topraklarında ilerlerken o da etrafta gördüğü şeyleri betimlemektedir. Türk askerlerinin Bulgar çetelerinin ulaşım hatlarına sabotaj yapmalarına karşı önlem aldığını aktarması kayda değerdir. Yazarın Edirne'de edindiği izlenim ecnebi memleketlerindeki iyimser bakış açısından çok uzaktır. Her bir gözlem adeta yazarda Türkleri yermeye

yarayacak yeni bir vesile yaratmaktadır. Şehirde iyi olan ne varsa Türklerden önceye, kötü olan ne varsa onların gelişine bağlanmaktadır. Fraser'ın on ikinci bölümde ziyaret ettiği Kırklareli için dile getirdiği en belirgin tespiti ise şehrin *En İyi Bordo Şarabının İmal Edildiği Yer* olmaktan öteye geçemez.

On üçüncü bölümde Fraser Türk-Bulgar sınır hattında dolaştığı *Hudutta* faslını açmaktadır. Gözlemlerine göre işler hayli karışıktır. Bulgar çetecilerin sabotajlarını olağanlaştırarak Türklerin ahaliyi haksızca cezalandırmalarından dem vurur. Gittiği yerlerde şüphe uyandıran hâl ve tutumlarının dikkat çekişinden bahseder. Edirne'de olduğu sırada casus intibayı uyandırmıştır. Hristiyan ve Türkler arasında ön yargılı kıyaslarla yoluna devam eder. Bu sırada Türkler tarafından ağırılanmayı ve ikramları da geri çevirmez.

Fraser'ın Trakya havalisinde geziye devam ettiği sıralarda Edirne'de İngiltere'ye ait bir konsolosluk binası ve bu binada görev yapan genç bir konsolos vekili bulunmaktadır. Vekil, İstanbul'daki İngiltere Başkonsolosluğu'na bağlı olarak Büyük Britanya Krallığı'nın âli menfaatleri için (muhtemelen ayrılıkçı Bulgarlara destek mahiyetinde) faaliyetlerini sürdürmektedir. Fraser, *Majestelerinin Temsilcisi* ve onun Edirne'deki konumu hakkında eserinin on dördüncü faslını kaleme alır. Tabii ki konsolosluk Ermeni, Bulgar ve Rum kökenli ahalinin Türkler aleyhine ürettikleri haberlerin de toplandığı ve majestelerine iletildiği bir merkez hüviyetindedir.

Yazarın zihniyetini ele veren en dikkat çekici bölümlerden biri on beşinci bölüm olan *Türklerin İdareciliği* kısmıdır. Fraser bu satırlarda aslında bölgedeki Türkler hakkında sahip olduğu olumlu izlenimlerini dile getirme girişiminde bulunuyor. Ancak bunu yaparken de hayli zorlandığına şahit oluyoruz. Türklerin aslında özünde iyi insanlar olduklarını ve Müslümanların da Hristiyanlar kadar ahlaklı olduğunu söylerken dahi "*Adil ve hakkaniyetli davranmak iyidir; Türklere bile...*" ifadesini kullanmaktadır. "Karıncayı bile incitmez deme sakın, karınca bileden incinir..." Ama en nihayetinde Türkler Avrupalı değildi onun gözünde, her şeyden evvel Müslümandı ve bu her türlü tahkir edici ifadeye maruz bırakılmaları için kâfi bir gerekçeydi. Türklerin idarecilik vasfı da Avrupalılarınkiyle kıyaslanmayacak kadar zayıftır: "*İnsanların fillerinin şahsî menfaat saikiyle belirlendiğine ikna edilmek Doğu'nun bir hasletidir. Aksini tartışmak abestir. Tabiatları böyledir...*"

On altıncı bölümde Fraser, *Britanya'nın Gözetiminde* olan Drama'daki izlenimlerini aktarmaktadır. Bir Osmanlı sancağı olan Drama'da Rus, İtalyan, Avusturyalı, Fransız ve Alman gözlemciler bulunmakla birlikte bunların her biri kendi hükûmetlerinin dar çıkarlarını savunmaktadır. Fraser'a göre bölgede içtenlikle ve hassasiyetle faaliyet gösterenler sadece İngiliz subaylardır. Anlaşılan o ki Kavala, Fraser'ın hayalini kurduğu bağımsız Makedonya'nın bir parçasıdır. Zira, *Makedonya'nın Ahvali* başlığını taşıyan on yedinci fasıl bu konuya atfedilmiştir. Fraser eserinin ilk bölümünde dile getirdiği Makedonya sorununa tekrar dönüş yapar. Ahalinin taksiminden, çetecilik faaliyetlerinin haklılığına ve bunların aslında Türklerin dirayetsiz ve adaletsiz idareciliğinden kaynaklı oluşuna değin bir dizi tarafsız yoruma yer verir. Fraser'a göre Türklerin bölgedeki tutumunun arkasındaki gizli el ise Sultan Abdülhamit'i uzaktan idare eden Alman İmparatoru'dur.

On sekizinci bölümde ele alınan konu *Selanik*'tir. Bir sonraki bölüm ise Osmanlı Devleti'nin Makedonya Umumî Müfettişi Hilmi Paşa'ya ayrılmıştır. Fraser Hilmi Paşa'nın vasıflarını ve idareciliğini övgüye değer buluyor ve onun padişahın menfaatleri gereği Makedonya'yı 3 senedir harikulade bir maharetle idare ettiğini aktarıyor. Yazar, Makedonya'daki şiddetin gerekçelerinden biri olarak asker, polis ve jandarmanın cahil ve eğitimsiz olmasını, maaşlarını düzenli alamadıkları için yerel ahaliyi haraca bağlamalarını göstermektedir. Fraser, daha sonra Britanya Konsolosluğu'nun İngiliz Dışişleri Dairesi'ne yazdığı raporlardan edindiği bir dizi söylentiye dile getirerek bu bölümü sonlandırmaktadır.

Fraser birer bölüm ayırdığı Makedonya gezisinde önce *Manastır*'a (yirminci bölüm), daha sonra ise *Ohri*'ye (yirmi birinci bölüm) uğrar. *Arnavutluk Dağları* (yirmi ikinci bölüm) üzerinden Arnavutluk'a giriş yapar. Arnavutların kendi arasındaki çatışmalar nedeniyle bir türlü birleşemediklerini ve *Elbasan*'ı (yirmi üçüncü bölüm) başkent yapamadıklarını söyler. Zira *Arnavutlar* (yirmi dördüncü bölüm) arasında Türk nefretinden ziyade bir Slav nefreti hakimdir. Sonuçta onlar da Müslümandır. Fraser'a göre kaba saba, cahil ve batıl inançlara sahip bir halk... Bir sonraki durak Elbasan'ın güneyindeki *Berat* (yirmi beşinci bölüm) olur. Fraser yirmi altıncı bölümde *Dağlarda Yaşadığı Zorlu Tecrübelere* yer verir. Arazi zorlayıcı ve engebelidir. Salgın hastalıklar her yerde kol gezmektedir. Ancak manzara yine de büyüleyicidir. Fraser, Resne'den Manastır'a geçer ve Üsküp'te (yirmi yedinci bölüm) seyahatine son verir.

Fraser'ın eseri hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olunursa; Türklere karşı empati yoksunu bir bakış açısının tesiri altında gerçekleşen gözlemlerinin yarattığı muğlaklığa kurban giden birçok değerli bilginin satır aralarında göze çarptığı söylenebilir. Maalesef ki yorumları ve değerlendirmeleri Hristiyan dayanışmasının yoğun ve bilinçli bir şekilde hissettirilmek istenmesinden ötürü dikkatle irdelenmeye muhtaçtır. Satır aralarında vurgulanan ana fikir Türkler “işgalci, nemrut ve adaletten yoksun”, Hristiyanlar ise “mazlum, çaresiz ve gözetilmeye muhtaç”tır. Batılı devletlerin Balkanlardaki ayrılıkçı ateşi Türklere karşı körüklediklerinden ve bunun ayrışma, çatışma ve istikrarsızlığa yol açtığından çok fazla bahsedilmez. Aslında yazarın ifadelerinden edinilen intibaya göre Balkanların içler acısı halinin en birincil müsebbibi Türklerdir. Türklerin çıkarıldığı her bir Balkan şehri yeniden hayat bulmuş ve gerçek kimliğine kavuşmuştur. Fraser bölgedeki İngilizleri de sanki bir özgürlük havarisiymişçesine tasvir etmektedir. Bu kitabı okuyan kişi bir sömürge imparatorluğu olan Büyük Britanya'nın Mısır'ı işgal ettiğini, Çin'de başlattığı Afyon Savaşlarını, Hindistan'da yaşanan büyük kıtlıkta Hintlileri açlığın pençesine sürüklediklerini bilmiyor olsa Fraser'ın anlattıklarına kolaylıkla inanabilirdi. Ancak yakın geçmiş, Fraser'ın iddialarının hilafına matuf birçok gelişmeye sahne olmuştur.

BAE-DERGİSİ MAKALE YAZIM KURALLARI

Makaleler, aşağıda belirtilen şekilde hazırlanmalıdır:

1. Başlık; içeriği iyi bir şekilde ifade etmeli, büyük ve koyu harflerle ortalanarak yazılmalıdır. Makale kendi içinde anlamlı alt başlıklara ayrılmalıdır. “Giriş” kelimesi başlık olarak kullanılmalı ve alt başlıklar numaralandırılmalıdır.
2. Yazarın adı küçük, soyadı büyük ve koyu yazılmalı; üzerine yıldız konularak dipnotta yazarın görev yaptığı kurum, haberleşme ve elektronik posta adresi belirtilmelidir.
3. Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde anlatan ve en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Ayrıca özetin altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.
4. Metin A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, Word programında, Times New Roman karakteriyle 11 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında (üst 3,5 cm, alt 2,5 cm, sol 2,5 cm ve sağda 3,0 cm) boşluk bırakılmalıdır. Dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Yazılar özetler ve kaynakça dâhil 5.000 ile 12.000 kelime aralığında olmalıdır. Metin içinde koyu ve eğik harflerle vurgulamalar yapılabilir.
5. Her tablo veya grafik aşağıda görüldüğü gibi numaralandırılmalı ve uygun bir başlık seçilmelidir. Tablo veya grafik numarası ve adı tam sola dayalı olarak yazılmalı; tablonun veya grafiğin kaynakçası ise tablonun altında yer almalıdır. Tablolara ve grafiklere metin içinde ait oldukları yerlerde kullanılmalıdır.
6. Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise ana metnin sağından ve solundan 1 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığı ile 1 punto küçük yani (10 punto) olarak yazılmalıdır.
7. Referanslarda klasik dipnot sistemi benimsenmeli ve dipnotlar sayfa altında yer almalıdır. Referanslar gösterilirken aşağıdaki hususlara azami önem verilmesi gerekmektedir:
 - 7.1. Tek yazarlı kitap ya da makale aşağıdaki şekilde gösterilmelidir:

Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (çev.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 58.

Bülent Akyay, “Yunanistan’da Filortodoks Komplonun Ortaya Çıkışı (1839) ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXVI, Sayı 2, Aralık 2011, s. 338.

Şayet aynı eserden tekrar alıntı yapılacaksa yazarın soyadı yazıldıktan sonra; Wachtel, *a.g.e.*, s. 13.; makale ise Akyay, *a.g.m.*, s. 339. şeklinde belirtilmelidir.

Şayet aynı yazarın başka bir eseri ikinci kez aynı makalede kullanılıyorsa yazarın soyadından sonra kullanılan eserin başlığı da yazılmalıdır.

Wachtel, *Southeast Europe: Culture and Connection*, s. 42.

Araya başka bir eser girmeden aynı eserin aynı sayfasından alıntı yapılıyorsa, “Aynı yerde” ibaresi kullanılmalıdır.

Araya başka bir eser girmeden aynı eserin farklı sayfasına gönderme yapılıyorsa, “Aynı yerde, s. 236.” şeklinde belirtilmelidir.

Her dipnotun sonuna nokta konulur.

7.2. İki yazarlı ve ikiden fazla yazarlı kitap ya da makalelerde yazar adları arasına ve bağlacı konulmalıdır.

7.3. Derleme kitaplarda yer alan makaleler aşağıdaki gibi gösterilmelidir:

Ruxandra Ivan, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, s. 260.

7.4. Gazete Yazısı

Yalçın Bayer, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 Aralık 2012, s. 9.

Yazarı belli olmayan gazete yazıları:

“Makedonya’da Türkler İlgi Bekliyor”, *Yeniçağ*, 25 Mayıs 2014, s. 11.

7.5. Yazarı Belli Olmayan Resmî ya da Özel Yayınlar, Raporlar vb. Eserler
Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995, s. 19.

7.6. Arşiv Belgeleri

Arşivin adı, tasnifin adı, defter veya dosya ve gömlek numaraları belirtilmelidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Hariciye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı (HR.SYS) için:

BOA, *HR.SYS*, 1119/64.

7.7. İnternet Kaynakları

Kader Özlem, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 Temmuz 2011, http://www.21yyte.org/tr/yazi6245-Unutulan_Balkan_Turkleri.html, (07.08.2012)

Yazarı belli olmayan internet kaynakları:

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1983134,00.html>, (01.12.2007).

7.8. Mülakat

Süleyman Demirel ile İstanbul'da yapılan mülakat, 25 Kasım 2008.

7.9. Yüksek Lisans, Doktora ve Doçentlik Tezleri

Sevim Hacıoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944-1989)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Saray, İstanbul 2002, s. 78.

8. Kaynaklar makalenin sonunda, yazarların soyadının ilk harfine göre alfabetik olarak ve büyük harflerle aşağıda gösterildiği gibi eklenecektir: Yazarın soyadı, adı, başlık, yayınevi, basım yeri ve basım yılı. Kaynakçada makalelerin sayfa aralıklarının da belirtilmesi gereklidir.

CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (çev.) Ali Berktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

KIRLIDÖKME, Utku, "Yunanistan'da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Aralık 2013, ss. 27-50.

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış makaleler, aşağıdaki elektronik posta adresine gönderilmelidir:

baedergisi@gmail.com

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi (BAE-Dergisi) makale yazım kurallarına riayet edilmeden hazırlanan makaleler dikkate alınmaz. Yazarlar hakem raporları doğrultusunda istenen düzeltmeleri editörün bildirdiği süre zarfında BAE-Dergisi'ne ulaştırmakla yükümlüdür. Aksi takdirde gönderilen makaleler ya reddedilir ya da yayımlanması düşünülen sayıda yayımlanmaz. Yayın Kurulu makaleler üzerinde esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapabilir.

Dergimizde yayımlanan makalelerin içeriğinden yazarı/yazarları sorumludur.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS
WRITING AND STYLING GUIDELINES

All articles must conform to the following guidelines:

- 1.** Title should reflect the content of the article. It should be in bold capital letters and center ranged. All subheadings should be concise. The first section should be titled as ‘Introduction’ and the subheadings should be numbered.
- 2.** Use lower case for the name of the author. The surname should be written in bold and capital letters. Put ‘*’ on the surname and include the author’s affiliation information (i.e. institution, telephone number, e-mail) as a footnote on the first page.
- 3.** All articles should have an abstract composed of 150 words maximum. It should be in both Turkish and English and include a one line keywords section composed of three to five words.
- 4.** The article should be written in MS Word, A4 paper dimension (29.7x21 cm.), Times New Roman, 11 pt. and single space. Page margins should be defined as 3.5 cm. from above, 2.5 cm. from below and left, and 3.0 cm. from right. Footnotes should be 9 pt. and single spaced. The manuscript (including the abstract and bibliography) should be minimum 5.000 words and maximum 12.000 words. The author is free to highlight words or expressions that should be in bold and italic.
- 5.** Each table and figures should be used inside the text. It should be named, numbered and indented to the left while its source/bibliographic information should be written below of it.
- 6.** Quotation marks - “ ” - should be used for all quotations. The ones less than five sentences should be given as a part of the sentence while quotations more than five sentences should be given in a separate paragraph, indented 1 cm. from the right, single space and 10 pt.
- 7.** All references must stick to the general reference styling and footnotes should be given below of each page. All manuscripts should abide by the following rules of referencing:

7.1. Books and journals

Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (transl.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, p. 58.

Bülent Akyay, “Yunanistan’da Filortodoks Komplo’nun Ortaya Çıkışı (1839) ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Volume XXVI, Number 2, December 2011, p. 338.

In case the same source is used in the following footnote then;

Wachtel, *ibid.*, p. 13.

For references to the same source later in the same article

Wachtel, *op.cit.*, p. 15.

In case another source of the same author is used then;

Wachtel, *Southeast Europe: Culture and Connection*, p. 42.

All footnotes should finish with full stop.

7.2 For co-authored books and articles “and” should be used between the names of authors.

7.3. Articles from edited books should be written as follows:

Ruxandra Ivan, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, p. 260.

7.4. Newspapers

Yalçın Bayer, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 December 2012, p. 9.

In case the reporter or columnist is not defined then

“Makedonya’da Türkler İlgi Bekliyor”, *Yeniçağ*, 25 May 2014, p. 11.

7.5. For special reports and official sources with unidentified authors

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995, p. 19.

7.6. Archival Sources

The name of the archive and the full title of the files should be specified

For an example regarding an archival source belonging to the Ottoman Archives of the Prime Ministry-Republic of Turkey:

BOA, *HR.SYS*, 1119/64.

7.7. Internet Sources

Kader Özlem, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 July 2011, http://www.21yzyt.org/tr/yazi6245-Unutulan_Balkan_Turkleri.html, (07.08.2012).

If the author is not defined:

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1983134,00.html>, (01.12.2007).

7.8. Interviews

Interview with Süleyman Demirel in Istanbul, 25 November 2008.

7.9. Thesis

Sevim Hacıoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944-1989)*, Istanbul University Institute of Social Sciences, Unpublished Masters Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Saray, Istanbul 2002, p. 78.

8. Bibliography: All sources should be written in an alphabetical order. Each source starts with the surname of the author written in capital letters and followed by name, title, publisher and date. Also, page numbers of articles should be included.

CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (transl.) Ali Berkday, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

KIRLIDÖKME, Utku, "Yunanistan'da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması", *Journal of Balkan Research Institute*, Volume 3, Number 2, December 2013, pp. 27-50.

Submitting the article

All articles that are prepared according to the abovementioned writing guidelines should be sent to baedergisi@gmail.com

All articles that contradict with guidelines of the JBRI are not considered for publication. All authors are responsible for making necessary changes based on reports given by reviewers and send the amended version back to the JBRI. Else, articles are either rejected or postponed since it may be included for the next issues of the JBRI. The editorial board may make minor corrections on articles that will not affect the content.

Authors are responsible for the content of their articles.